IO. BARTHOLOMEI MARLIANI PATRICII MEDIOLANEN. ANTIQVAE ROMAE TOPOGRAPHIA LIBRI SEPTEM.

Impreſſor, negociator, quiſquis es in decimum annum librum hunc ne imprimito, neue uendito ſi aduerſus . P. . M . iuſſionem ieris, feceriſue reus eſto.

TABVLA		Pagina	Linea
Erarium in saturni.	26. 21.	60	28
Aedes sacræ non omnes templa,		38	36
Aequimelium.		82	49
Aggeres Tarquinii.		111	22
Agon.		134	23
Agonalia.		125	15
Almo flu.		97	38
Alta semita.		121	48
Albula.		148	42
Ambulationes Octauianas.		21	18
Ambitus vrbis.	12. 19.	20	46
Amphitheatrum.		91	30
Statilii Tauri.		92	17
T. Vespasiani.		106	49
Claudii.		144	3
Antrum Fauni & Pici.		103	44
Anio Nouus.		165	35
Anio Vetus.		165	23
Anio flu.		164	13
Antrum Cyclopis.		96	39
Anser argenteus.		34	33
Antipolis.		21	33
Aquæductus.		92	29
Aquæ quot.		94	26
Aqua Claudia.		94	37
Mariana.		18	39
Traiana.		95	51
Alexandrina.		134	3
Tepula.		167	13
Iulia.		167	15
Marcia.	114.7.	167	23
Virgo.	142.18.	166	10
Alsietina.		156	27
Augusta.		156	27
Sabbatina.		159	41
Mercurii.		169	.51

		Carte	Linee
	Appia.	165	54
Ara	Herculis.	79	27
	Septimiana	20	18
	Saturni	25	25
	Martis.	20	21
	Febris.	45	25
	Malæ fortunæ.	112	19
	Iunonis Iugæ.	42	29
	Ali. 42.4 Pacis	54	24
	Apollinis	8.35.55.63.168.	24
	Cæſaris.	67	3
	Victoriæ.	72	22
	Carmentæ	75	17
	Maxima	8	7
	Conſi	8.9.85.	38
	Opis	81.	46
	Cereris	81	46
	Penatum	86	15
	Iouis Elicii	102	6
	Iouis Inuentoris	102	51
	Iouis Viminei	116	26
	Iouis Piſtoris	140	28
	Murceæ	107	8
	Neptuni	129	43
	Ditis	135	26
	Proſerpinæ	135	34
	Flaminii	140	28
Arcus	Triumphales	43.32.89	39
	Romuli	43	22
	Domitiani	143	9
	Traiani	56	45
	Seueri	59	52
	Veſpaſiani	71	24
	Fabianus	71.	1
	Coclitis	77	31
	Conſtantini	59	38

	Folio	Linea
Gordiani	112	33
Galieni	112	44
Tiberii Cæsaris	131	22
Theodosii	135	1
Camilli	137	37
Area Vulcani	53	29
Armamentarium in Cœlio	96	40
Aamamentarium Telluris	55	28
Armilustrum	103	9
Argiletus	87	29
Argiletus Imus	82	41
Arx Capitolii	22	5
Arx Crescentii	160	40
Arena quid	107	19
Asylus	26.56.83	21
Atrium in Capitolio	35	31
In Palatio	43	32
Pompei	131	6
Veneris	67	16
Mineruæ	66	51
Vestæ	39	29
Libertatis	102	3
Auguratorium	48	18
Auetinus Mós.	2.44.11·16.100	4
B		
Basilica Portia	62.25.72	30
Pauli	67	22
Sisimini	111	54
Sempronia	82	16
Caii & Lucii	113	56
Opimii	51.17.71	5
Balnea Pauli	119	41
Balneę Palatinæ	48	27
Bibliotheca Maiorum	35	30
Augusti	48	9
Pauli	67	46

	Folio	Linea
Vulpia	117	43
Marcelli	126	35
Busta Gallica	70	1
C		
Capitolium	1.39.22	29
Capitolium uetus	121	25
Campus Martius	12.16.138	29
Tyberinus	139	52
Vaticanus	5.4.158	3
Martius Minor	147	21
Martialis in cœlio	96	31
Esquilinus	111	35
Viminalis	17.5.117	56
Sceleratus	122	41
Floræ	131	10
Agrippæ	138	21
Horatiorum	169	50
Capena Ciuitas	18,55.106	15
Caput Neronis	31	19
Casa Romuli	35	28
Carcer Tullianus	58	36
Castra peregrina	91	10
Castrum Custodiæ	165	4
Carinæ	108.35	44
Cella Iouis	24	51
Cella Concordiæ	38	7
Cella Matris deorum	77	23
Cenatio Iouis	49	3
Circus quid	83	40
Circus Maximus	84	21
Floralium	123	41
Flaminius	126	46
Neronis	134.44.158	34
Alexandri	134	44
Cliuus Capitolinus	31	4
Victoriæ	9	49

		Folio	Linea
Virbius	69.34	110	10
Suburranus		112	42
Publicus	42.37	123	54
Clypeus Martis		35	46
Clitellæ loca		162	30
Cloaca Maxima	63.15.	64	3
Cœlius	2.19.	90	20
Cęliolus		90	34
Colosseus		107	9
Colossus Apollinis	30. 7	48	16
Neronis		31	20
Martis		129	50
Comitium	64.53.52.54	58	26
Columnæ areæ in capitolio		34	26
Columna Rostrata		35	48
Traiani		46	53
Cæsaris		66	7
Menia		66	21
Porticus Concordiæ		37	18
Bellica	88.17.	128	54
Lactaria		75	12
Antonini Pii		140	21
Collis Hortulorum	3.52	124	6
Cremera flu.		9	39
Curia	32.44.72.9.	38	36
Calabra		35	24
Saliorum		48	12
Hostilia	61.29.72.19.	91	5
Pompei	72.19	130	55
Iulia		72	20
Vetus	8.9	109	2
Noua		109	3
Octauia		126	27
Curatores Tabulariorum		34	17

D

		Folio	Linea
Domus urbis Romuli		9	8

		Folio	Linea
T.Tatii		36	11
Romuli	35.28.	47	24
Numæ		39	29
Tulli Hoſtilii		47	30
Tarquinii Priſci		48	16
Ser. Tullii		110	12
Anci Martii		70	46
Manlii	36.12.27.23	22	8
Milonis		32	49
Ouidii		43	9
Valerii Max.		45	3
Catilinæ		47	31
Scauri		47	33
Ciceronis		47	37
M.Flacci		47	53
Craſſi		47	55
Viturbii		47	55
Vani		48	1
Auguſtana		48	2
Tiberiana		48	2
L.Amerimni		42	27
Calui Oratoris		48	8
Hortenſii		48	10
Publicolæ		48	15
Cæſaris	68.43.	115	14
M.Antonii		69	51
Cornelii	82.45.96.30.	120	2
Pompei	88.24.109.16.	130	55
Lateranorum		91	13
Mammurræ		96	14
Claudii Centimali		96	16
Tetricorum		96	20
Iunii Senatoris		96	24
T.Cla dii Clypti		96	28
Phylidis		103	35
Balbini		109	54

Neronis Aurea	109.29.110	13
Transitoria	110	30
Virgilii	111	19
P. Africani	82	16
Aeliorum	113	36
Cordiani	113	46
Leliæ	115	26
M.Crassi	116	42
Q.Catuli	116	43
C.Aquilii	116	44
Pomponii Attici	121	29
Flaui Sabini	121	52
Martialis	123	37
[illegible] Senatoris	124	9
Coruinia	135	56

E

Emporium	170.21.105	21
Equiria	127	51
Equus Traiani	56	38
Cæsaris	66	50
Constantini	66	51
Domitiani	61.41.63.21.66	52
L.Veri	91	29
Phidiæ & Praxitelis	121	16
Esquiliæ	3.17.108.31.10	51

F

Fauisse	35	38
Fagutal	116	48
Ficus Ruminalis	40.45.41.6.65	21
Figlinæ	16.55.164	32
Forum Traiani	56	1
Neruæ	57	10
Romanum	58	11
Latium	58	11
Cæsaris	67	8
Augusti	68	4

	Folio	Linea
Transitorium	57	23
Holitorium	74	54
Piscarium	75	1
Boarium	76.1.77	47
Suarium	138	13
Archimonii	123	5
Salustii	122	11
Esquilinum	112	11
Fornix Sertinii	87	54
Fons Fauni	88	26
Fons Iuturnæ	39	25
Focalus	111	46
G		
Græcostasis	51.15.72	1
Gabii qui nunc	18	40
Gracchus uias direxit	161	39
H		
Hippodromus	168	48
Hylerna	106	11
Horologium Campi Martii	143	56
Horrea Po.Ro.	105	55
Horti Mecoenatis	111	12
Martialis	157	44
Salustii	122	11
Neronis	158	36
Ouidii	162	18
Terentiani	168	45
Galbæ	170	41
Cæsaris	156	25
I		
Ianiculus	4.33.11.6.157	30
Ianus Septimianus	20	18
Iex sacra in Vaticano	158	19
Insula Tyberina	152	31
Insula Lycaonia	153	9
Iuturna	142	53

	Folio	Linea
Iuppiter Pistor	59	17
L		
Laurentalia	10	3
Laurus qua triũphantes coronabãtur	48	25
Lathomiæ	58	53
Lacus Iuturnæ	142.50.51	8
Lacus Curtius	63	13
Lauacrum Agrippinæ	116	31
Leges Romuli	33	45
Lignarii	105	20
Limina Capitolii ænea	36	4
Libri Sibyllini	36	17
Lichni in templo Apollinis	46	49
Locus Palladii	47	15
Locus Tuberonum in Circo	88	9
Locus Sacer Mercurio	169	51
Lupercal	40.5 41	6
Lucus Vestæ	39	25
Asyli	22	14
Martis	108	10
Iunonis Laciniæ	112.15 108	10
Esquilinus	108	17
Petilinus	16	3
Fagutalis	108	11
Larum	108	11
Querquetulanus	112.14 118	11
Camœnarum	19.5 68	23
Honoris	168	25
Aegeriæ	170	6
Ludi Piscatorii	156	48
Lupanaria	88	9
M		
Mansiones Albanæ	90	54
Macellum Magnum	96	39
Macellum Liuianum	112	52
Mausoleum Augusti	145	9

	Folio	Linea
Marforius	59.16.61	50
Malum punicum	121	52
Manalis lapis	168	17
Menſura Viarum	14	37
Meta ſudans	106	34
Miliarium Aureum	61	20
Montes a Romulo incluſi	8	18
Montes Vrbis	7. 14.	35
Mons Capitolinus	21	41
Saturnius	21	32
Tarpeius	21	50
Vaticanus	158	3
Clatræ & Apollinis	121	24
Moles Hadriani	160	9
Muri ex ſaxo quadrato	11	30
Muri Collinam non excedebant	11	37
Muri reſtituti	12	31
Muri cur diſtorti	12	47
Muri an in priſcis fundamentis	12	45
N		
Naualia	157	25
Naumachia quid	86	41
Circi Maximi	86	48
Domitiani	144	18
Neronis	158	35
Cæſaris	156	25
Nemus Alexandri	134	4
Noſſocomion	153	40
O		
Obeliſcus quid	87	1
In Circo Max.	87	44
Lunæ	119	28
Campi Martii	143	26
Ad Mauſoleum Auguſti	146	4
Vaticani	21.15.158	33
Extra portam. S. Laur.	165	15

	Folio	Linea
Ad caput Bouis	168	50
Officina Monetæ	27.24.61	13
Officinæ Minii	123	53
Ouilia	140	34
P		
Palladium	47	13
Pallium mirum	35	55
Palus Caprea	135	44
Plateæ Antonianæ	49	5
Palatium	1.46.44	5
Traiani	56	49
Pincii	16	37
Neruæ	58	4
Romuli	72	36
Constantini	91	20
Seſoriani	91	22
Caracallæ	99	30
Licinianum	114	3
Decii Imp.	116	19
Antonini Pii	140	29
Augusti	144	56
Palatual	49	9
Pantheon	131	49
Pila Horatia	66	48
Pila Tiburtina	123	36
Pyramides	105	26
Pons Herculis	150	10
Sacer	15	17
Sublicius	11.7.150.16.154	49
Lepidi	155	7
Miluius	15	40
Aelius	151	9
Triumphalis	120	52
Vaticanus	151.16.159	16
Aurelius uel Ianiculenſis	151	23
Tarpeius uel Fabricius	151	43

TABVLA	Folio	Linea
Esquilinus uel Cestius	152	1
Senatorum uel Palatinus	154	17
Salarius	163	41
Numentanus	164	53
Mamæus	165	16
Lucanus	156	19
Ocriculi	161	53
Narneæ	161	54
Valentinianus	168	55
Caligulæ in foro	50.19.61	31
In Campo Martio	142	2
Pomerium	13	21
Pomerium à quibus propagatum	13	33
Pomeriū à quibus propagari paterat	14	2
Portæ vrbis Romuli	9	7
Camentalis	9.12.15	14
Scelerata	9	37
Romana	9	45
Mugonia	9.52.15	15
Trigonia	9	52
Pandana	9.56.15	16
Libera	10	1
Romanula	10	2
Saturnia	10.13.21	45
Ianualis	10	19
Minutia	15	24
Querquetulana	15	14
Randuscula	15	15
Sancualis	15	17
Prænestina	15	22
Salutaris	15	19
Catularia	15	19
Lauernalis	15	22
Mutia	15	20
Laurentina	15	20
Ferentina	15	23

	Folio	Linea
Piacularis	15	21
Libitinensis	15	23
Ratumena, vel Veientana	15	12
Flumētana vel Flaminia. 12.4.	15	2
Collatina	16	19
Agonensis, vel Quirinalis, vel Salaria, vel Collina 15.3	16	48
Viminalis vel Numentana vel Ficulnensis 15.4.	16	56
Interaggeres 15.20	17	6
Esquilina vl' Taurīa 17.11.18.5	18.	12
Neuia vel labicana 18.15	15	7
Cœlimōtana ul' Asinaria 18.30.	15	8
Gabiusa 18.37.	15	22
Latina 15.23.	18	42
Capena vel Appia. 18.47.	19	9
Tergemia, l' Hostiēsis 18 34 19 24	15	10
Portuensis vl' Naualis. 15.11.	19	38
Aurelia 15.24.	19	44
Fōtinalis vl' Septimiana 15 21.	20	12
Triūphal', vl' vaticana 15 13 19 14	20	4
Tiburtina	15	21
Valeria	15	24
Stercoraria	33	12
Porta Vetus Palatii	49	36
Portæ Panthei	132	26
Portæ tēpli Romul & Remi	54	43
Porticus Cliui Capitolini	32	48
Metelli	35	28
Pallatina	48	10
Concordiæ	37	19
Constantini	35	29
Libertatis	45	36
Q. Catuli	47	54
Augusti	144	47
For. Augusti	68	23

TABVLA	Fōlio	Linea
Antonini ii	140	16
Traiani	56	29
Antonini & Faustinæ	68	37
Lunæ	69	1
Claudiæ	68	47
Circi Max.	84	36
Amphitheatri	107	29
Neptuni	141	55
Quirini	121	38
Octauiæ 126	19	31
Corinthia	129	46
Mercurii	130	3
Seueri	130	20
Pompeia	130	56
Panthei	132	51
Veneris Erycinæ	163	8
Prata Mutia	156	45
Prata Quintia	161	30
Prediolum Iulii Pauli poetæ	158	25
Puteus Probæ	116	16
Puteus aquæ salientis	118	3
Puticulæ	165	56
Puteal Actii	67	40
Puteal Libonis	71	9

Q

Quirinal' mōs 3.41 11.28.118.24.119 16

R

Regiones vrbis	14	36
Regia Numæ	39	29
Remurius mons	100	
Remoria	103	36
Roma vbi	5	31
Roma ab Euandro condita	7	39
Romani prouincias statuis spoliarūt	31	24
Rostra Noua & Vetera	61	49
Rumon Tyberis est dictus	140	45

	Folio	Linea
Rupes Tarpeia	33.1.22	15
S		
Saturnia oppidum	10.11.21	31
Salinæ	19.32.77	24
Saxum Carmentæ	33	10
Sacrarium Numæ	75	15
Sacrarium Bonæ deæ	168	21
Scalæ Caci	8.37.103	3
Annulariæ	48	7
Gemoniæ	103	28
Sciphius & Arion equi	147	14
Serra Tyberis est dictus	148	46
Septizonium Seueri	88	33
Septizonia duo	88	54
Seuiges aurati	35	40
Senaculum	32.44.51.16.43	34
Senatulum Mulierum	123	12
Senatula tria	37	12
Senatus ubi poterat haberi	38	34
Secretarium Po.Ro.	59	40
Sepulcrum Faustuli	62	50
Accæ Laurentiæ	10.5.81	13
Argi 82.40 C.Cestii	105	41
Romuli	62	52
Neronis	124	18
C.Plotii	136	7
Vestalium	122	40
Marcelli	124	17
Scyllæ	147	4
Iuliæ	147	6
Britanici	147	9
Drusi	147	10
Numæ	156	54
Hircii & Pansæ	147	6
Cecilii statii poetæ	157	49
Hadriani	160	9

	Folio	Linea
Licinii Tonsoris Augusti	163	25
Marii 164 20 Iliæ	164	19
Bacchi	164	47
Metellæ	169	8
Collatini	169	13
Africani	159	54
Scipionum 160. 3	169	13
Septem Epulonum	159	52
Seruiliorum	169	13
Metellorum	169	13
Tulliorum	169	15
Ennii	169	17
Horatiorum	169	50
Pom. Attici	170	4
Q .Cecilii	170	4
Sepulcrorum publicus locus	111	38
Septa Agrippina	138	21
Septa Campi Martii	140	31
Silex percutiendi fœdera 23.41	35	35
Sicilia locus in Palatio	49	2
Sylua Laurea	102	14
Sororium Tigillum	69	14
Spoliarium	96	40
Spelunca Caci 102.21.	19	5
Statuæ, Simulacra, Signa vel Imagines		
Iouis 29.6.37.54.	106	37
Ioui Imperatoris	29	11
Iouis Tonantis	29	10
Iouis Opt. Max.	20	14
Iouis Pistoris	31	42
Nemesis	29	52
Victoriæ.29.46.38.4	52	14
Fidei	29	48
Numeriani imp.	48	11
Hercul. 30.2.30.25.62.53.79.9. 88.25.132.39		

Boni Euentus	30.5	133	46
Fortunæ	86.35	167	8
Bonæ fortunæ		30	5
Proserpinæ		126	21
Musarum		126	23
Apollinis. 37.37.51.48.20.68. 12 159.31			
Iani		30	10
Veneris		159	53
Cupidinis		159	54
Nili	30.22	159	29
Satyri	30.34	126	22
Tygris		30	22
Castoris	30.13.52.14.	68	10
Pollucis		30	13
Iunonis	37.51.	126	25
Latonæ	37.51.	48	20
Dianæ		126	23
Aesculapii	37.53	133	10
Hygiæ		37	53
Mineruæ	37.54	132	38
Cereris		37	54
Martis.	37.56.132.19	168	19
Mercurii		38	1
Vertumni		82	17
Bacchi	38.2	126	21
Statæ matris		65	41
Pudicitiæ		80	1
Rheni flu.		59	27
Sibyllæ		63	1
Sibyllæ Tiburtinæ		164	21
Veneris	132.29	163	14
Cupidinis		126	28
Cassandræ		38	3
Romuli & Remi		31	28
Scipionis		30	45

		Folio	Linea
Coruini		68	10
M. Actii		65	38
Tremellii		65	47
Alexandri Magni		32	39
Cæsaris	65.49	154	11
Q. Marcii		65	46
Augusti		132	28
Agrippæ		132	28
Q. Ciceronis		55	26
Alcibiadis		65	37
Tullii		63	3
Sp. Matici		63	4
L. Rosii		63	4
Cælii		63	4
Coclitis	53.28	65	33
Ganimedis		54	22
Scipionis		30	45
Syllæ	30.47	62	44
Aemilii		30	53
Metelli		30	55
Corneliæ		31	1
Trebii		31	2
Tyberis		159	30
Fabii Max.		31	4
Bruti		31	6
Cloeliæ		70	51
Muti		70	52
Ser. Tullii		76	12
Tiberii		96	27
Varronis		48	15
Britanici		48	21
Laocoontis		109	39
Cleopatræ		159	34
Socratis		147	12
Alcibiadis		147	12
Ludicnis		52	21

	Folio	Linea
Cn. Octauii	61	40
M. Scauri	62	43
P. Scipionis	169	21
L. Scipionis	169	21
Ennii	169	21
Summani	24	39
Stagna Neronis	107	8
Suburra	114	56
Suburra Plana. 3. 30.	115	6
Suburbanũ Liberti Nerõis 17. 2	164	56
T		
Tabernola	113	43
Tabulæ publicæ	33	18
Victoriæ Scipionis	31	12
Iugurthæ	31	16
Raptus proserpinæ	31	17
Fœderum Carthaginensium	33	28
Aereæ restitutæ	33	30
De rebus gestis a Clodio	33	24
Aerea in Laterano	33	33
Tabernæ nouæ	66	52
Veteres	66	52
Septem	66	53
Quinq;	66	53
Argentariæ	66	54
Laneæ	82	21
Bibliopolarum	82	42
Cæditiæ	170	5
Meritoria	156	12
Argiletanæ	82	42
Decem	116	12
Templa, Aedes sacræ, Sacella, & Fana.		
Iouis 153. 28	121	25
Iouis pheretrii	23	28
Iouis Opt. Max.	23	51
Iouis Tonantis	26	24
Iouis Custodis	27	56

Iouis Sponsoris	29	17
Iouis Statoris 38.12	129	40
Iouis Victoris	46	17
Veiouis	26	48
Saturni 25.22.53.24.60		21
53.24. 121.2.	10	13
Larum 8.10	70	47
Iunonis.24.21.101.50.	159	24
126,24		
Iunõis Mõetæ.102.11.27.20.	37.	37
Iunonis Lucinæ	144	9
Iunonis Matutæ 75.1	80	5
Iunonis Reginæ 28.44	101	35
Iunonis Sospitæ	45	18
Iani 27.41.49.50.73.25.	81	55
9.41		
Iani Quadrifrontis	81	46
Apollinis 21.14.46,36.	127	26
Herculis	127	10
Herculis Musarum	129	26
Herculis custodis	129	14
Herculis Victoris 78.39.	101	35
Termini	28	8
Mentis	28	33
Veneris	67	16
Veneris Erycinæ	162	54
Veneris Victricis	130	50
Veneris Genitricis	52	15
Veneris Cloacinæ	54	46
Veneris Caluæ	29	14
Veneris & Cupidinis	90	55
Martis.68.25.168.2.	97	30
128,20 158	23	
Martis Vltoris 29. 1	52	31
Fidei 29.3	46	9
Fortunæ	26	31

		Folio	Linea
For. Masculæ		80	16
For. Primigeiæ. 29.11.80.16.123.9			
For. Obsequentis		29	11
For. Virilis		76	6
For. Prosperæ		80	4
For. Paruæ		80	19
Fortis Fortunæ	80.34.	156	26
For. Equestris		107	44
For. Muliebris		167	5
For. Publicæ		118	18
For. Seiæ		110	54
Malæ Fortunæ		112	19
Vulcani		52	20
Pacis		53	54
Bellonæ		128	47
Telluris.	54.26.	69	51
Salutis	29.8.55.31	122	53
Bacchi		121	2
Pietatis	74.21	142	55
Rheæ		53	24
Carmentæ	9.30	75	20
Spei	75.6	168	24
Matutæ		102	13
Pudicitiæ		79	39
Pudicitiæ Plebeiæ		80	4
Vertumni		51	52
Consi		85	32
Mercurii		58	32
Floræ	86.33	123	51
Mineruæ. 24.21.25.6.101.49. 168.15.121.25.			
Mineruæ Calcidicæ		137	46
Concordiæ. 37.9.51.16.53.29 72.6			
Vestæ	38.55.53,24.76		18

Cereris	45.13	86	18
Victoriæ.	29.9.44.54.55.34 101.47		
Aii		42	2
Romuli	39.50.44		32
Quirini	168. 11.53. 121.4		24
Matris Deum		45	21
Libertatis.	29. 9. 101 51	45.	35
Heliogabali		46	26
Penatum		47	1
Lunæ		101	40
Solis.	86.33.124.15. 55.45	53	24
Castoris & Pollucis		50	10
Augusti	47.16	50	18
Faustinæ		50	27
Cæsaris	52.9	67	3
Liberi	86.18	164	43
Liberæ		86	18
Proserpinæ		86	24
Dianæ.	53.24.90.37	100	56
Fauni	90.51	153	54
Deæ Carnæ		96	3
Claudii Cæs.		90	10
Honoris	97.26.123.11.163 168.27		28
Virtutis	97.27	168	28
Isidis	21.4.55.39.97 114.48		15
Bonæ Deæ		101	25
Quietis		107	36
Felicitatis		111	20
Siluani		115	35
Apis		122	52

TABVLA	Folio	Linea
Pantheonis	131	49
Dii Fidii	123	4
Boni Euentus	133	39
Neptuni. 85.43.128.30.135 141.55.119.47		21
Raucnatium	156	11
Neniæ 164 6 Ridiculi	168	43
Orci	46	28
Iuturnæ	142	48
Aesculapii	153	28
Camœnarum 19.5.	168	13
Tempestatis	168	39
Portumni	170	32
Febris	45	15
Deæ viriplacæ	46	4
Murtiæ	83	15
Marianum	113	37
Misericordiæ	26	56
Terminalia	170	10
Testaceus collis	104	10
Testamentum Militare	115	45
Terentus locus in campo Martio	135	25
Theatrum in genere	125	31
Scauri 125 45 Pompei	130	22
Marcelli	126	10
Thermæ in genere	97	54
Antonianæ	99	14
Dioclitianæ	116	54
Decianæ 95.53.	103	39
Varianæ	103	41
Traiani	103	41
Titianæ	109	22
Philippi Imp.	109	46
Cordiani	113	46
Olympiadis	116	35
Nouatianæ	116	36

Agrippinæ 131 32
Neronianæ 133 51
Alexandrinæ 134 1
Hadriani 109.51.134 19
Seuerianæ 153 20
Constantianæ 119 48
Aurelianæ 156 21
Tyberis. 4.21.40.46. 148 19
Transtyberina regio 155 53
Tribunal Aurelium 157 22
Trophoea Marii 113.10 146 33
T urres vrbis 20 47
Turres Capitolii 23 18
Turris Mecœnatis 111 4
Turris Militiarum 119 33

V

Valis Martia 3.55.144 14
Vallis Quirinalis 31 118 11
Vaticanus 4 49
Verbena qua feciales coronabantur. 35 33
Vlia 48 4 Velabrum 80 55
Vertumnus 27.55 81 22
Vertumnalia 81 50
Viminalis. 3.28.11,27 116 23
Via Aurelia 20.9. 170 24
Noua 39.13.41.52. 96 53
Appia. 19.10.96.48 167 27
Sacra 70 29
Labicana 115.4 165 42
Prænestina 113.7 165 42
Flaminia 146.13 161 3
Lata 136 25
Fornicata 140 39
Recta 147 30
Claudia 162.18 167 56
Aemilia 162 22

Triũphalis. 15 98 Ardeatia. 99 24
Tyberia. 162. 27 Caſſ.a. 162 27
Collatina. 162. 40. Salaria. 162. 49
Numētana 164 27
Ficulnēſis 164 29
Tiburtia. 165 13
Cāpana. 166 39
Latina. 166 42
Valeria. 167 3
Laurentina 170 8
Hoſtienſis 170 17
Traiana 170 40
Portuenſis 170 30
Vitelia 170 45
Viæ a Veſp. reſtitutæ 34 56
Vicus Iugarius 42 10
Thuſcus 42 32
Thurarius 42 10
Padi 49 8
Fortunæ reſpicientis 49 8
Patricius 69. 36 115 21
Mammurri 122 8
Corneliorum 120 52
Cyprius 69 24
Sceleratus 69 25
Publicus 80 51
Vitriariorum 104 56
Villa publica 141 20
Villa Cæſaris 162 5
Villa Tiburtina 122 25
Viuarium 17. 5 165 9
Vrbs Rauenatium 155 55
Vrbs Roma 7 47
Vrbis Planæ ſitus 4 7
Vrbis primi cultores 5 3
Vrbis magnitudo 14 7

AVTHORES

Ammianus Marcellinus
Apianus
A.Gelius
Ausonius
Agathocles
Antistius Labeo
Aristides
Antonius Pius
Alphenus
Asconius
Anio Viter.
Augustinus
Antimachus
Antias
Acron
Apollodorus
Aristophanes
Blondus
Baptista Leo
Cor.Tacitus
Cor.Celsus
Cicero
Cato
Calpulmus
Critolaus
Cephalon.Gerg.
Cassiodorus
Cor.Nepos
Ciprianus
Cassius hemina
Catullus
Diony.Alicarnaseus
Diuus Hieronymus
Diuus Ambrosius
Dion
Dracon Corcy.
Epicardus
Eusebius
Eutropius
Elius
Ennius
Eumenius
Fuluius
Fab.pictor
Frontinus
Fulgentius
Herodianus
Horatius
Interpres Pindari
Iulius Capitolinus
Iuuenalis
Iosephus
Lampridius
Liuius
Lactantius
L.Florus
L.Iginius
Lucretius
Luceius
Lucanus
Martialis
Macrobius
Marcellus Iurec.
Nonius Marcellus
Næuius
Nazarius in pan.
Ouidius
Orosius
Plutarcus
Plinius
Petrus lateran.
Propertius

AVTHORES

Plinius Iunior
Procopius
Porphy.
Pom. Letus
Plato
Probus
P. Victor, siue
Sex. Ruffus
Plautus
Polibius
P ollio
Persius
Pausanias
Porcilius
Piso in ann.
Pindarus
P andulphus Bib.
Ser. Gram.
Spartianus
Sex. Pompeius
Salustius
Suetonius
Solinus
Silius Ital.
Statius
Seneca
Stephanus
Strabo
Sisinius
Tibullus
Timæus
Virgilius.
Varro
Volateranus
Val. Max.
Vitruuius
Vopiscus
Vulpianus Iurec.
Xenon

Reuerendiss. & Ill. Io. Dominico Cupo, Cardinali Tranen. Io. Bartholomeus Marlia nus Patricius Mediolanen. S. D.

VRbs Roma pro cuius imperio constituendo, immortalitatéque propaganda, uirtus, fortuna, ac ipsa simul natura certasse uidentur, & cui tantum dignitatis, & splendoris dedere, ut nihil angustius, nihilq; in toto orbe terrarum admirabilius unquam uoluerint, in senium tandem uersa, ab illis demum gentibus, idest planè ab omnibus, quarum antea uictrix fuerat, sæpe postea uicta, sæpe direpta, sæpe fœdissime incensa, fataliq; necessitate, quia hominũ res fuit, ita propè funditus concidit, ut in suis uix uestigijs institerit. Iacuit itaq; diu in altissimis ruinis, & adhuc iaceret, ni quorundam doctissimorum uirorum industria, cura, & labor accurrisset. Quibus sanè nescias an magis debeas, quam illis, qui uarijs eam substructionibus exornarunt. Nam illi interitura posuerunt, hi, quæ interierãt, ab interitu reuocare sunt conati. Tamen, quia in re difficillima primi id tentarunt, illis merito ignoscendum, si neque omnia inuenerint, neq; repertis suum nitorem, suum locum, suum deniq; ordinem, aut uitæ breuitate, aut uarijs occupationibus, reddere potuerint. Quod ego etsi non solus animaduerterem, neq; solus molestè ferrem, eos priscis noua miscuisse, ac inter uarias, dubiàsq; opiniones anxium lectorem reliquisse: solus tamen, euolutis omnis generis scriptoribus, qui ad hanc rem facere uidebantur, pro uirili parte operam dedi, ut uetustis nouitatẽ, obscu-

ris lucem, dubijs fidem, confusis ordinem darem. Et *(nisi me amor suscepti laboris fallit) quasi in tabella spectanda omnia proposui. non eo animo tamen, ut ederem, sed quò in studijs humanioribus, quæ opportuna, & necessaria ui derentur, hinc tanq̃ ex penu depromerem.* Precibus *dein de amicoꝝ editionem flagitantium fatigatus, cum in lucẽ emittere constituissem, et ueluti ex alta specula dispice-rem, cui potissimum has lucubrationes dedicarem, in hac mihi deliberatione tu* Princeps *amplissime unus occurri-sti, apud quem ita instaurata hæc urbium mater, ut deoꝝ illa apud* Nasicam, *merito collocaretur.* Nam *in hac tua tanta dignitate, ut omittam, quæ uolubilis fortuna temere largitur, temeréque aufert bona, elucescit in te fides incor rupta, continentia incredibilis, singularis munificentia, qua nihil in principe optabilius, laudabiliúsue inueniri potest.* Accedunt *rursus, ad philosophiæ, sacræq; theolo-giæ scientiam, literæ humaniores, in quibus ita excellis, ut unus è doctissimis nostræ ætatis uiris iudiceris, & habearis.* In *ijs uero, quæ ad religionis cultum pertinẽt, eximia pietas, maturũ consiliũ, exacta diligẽtia, cœtera que animi bona ita accumulata, ut illa diuina* Homeri *sñia*

ουγαρ αμα παντα θεοι δοσαν ανθρωποισι

in te uix locum habere uideatur. quo fit ut omnes boni ti bi bene esse uelint, & cupiant: propterea quod optime no rint, in ea rep. uigere artes, mercaturam exerceri, studia florere, ciues lætari, nullã inopiã esse, nullũ belloꝝ metũ, nullas rapinas, cui uir doctissimus, ac sapiẽtissimus mode retur. quod Phocylides *prudẽter hoc carmĩe expressit,*

αγρους και πολιας σοφια, και νηα κυβερνᾳ

Sed non est huius loci, & temporis recensendi innumerabiles laudes tuas, nec nostri est ingenij id præstare. Hoc *tamen à tua amplitudine nunc petimus, ut nostrũ, qualecũ quod est, munus, & si non omnino absolutum, tuóque altissimo iuditio dignum, ita suscipias, ut ad meliora indies magis, magisque nos, cæterósque omnes horteris, excites, & impellas.* Vale.

IOANNIS BARTHOLOMEI MARLIANI PATRICII MEDIOLANENSIS ANTIQVAE ROMAE, TOPOGRAPHIA.

LIBER PRIMVS.

De situ urbis Cap. primum.

QVoniam, quidquid in rerum natura existit, necesse est id certis finibus contineri certóque determinari loco: ideò facturus operepretium mihi uideor: si, quemadmodum solent Cosmographi, priusquã ad ædificiorum urbis declarationem aggrediar, pauca quædam de situ ipsius attigero. quod haud scio cur à cæteris in hoc scribendi genere uersatis sit prætermissum: nisi forte præsentibus hominibus, temporibúsq; tantum

satisfacere cupientes, huiusmodi laborem sibi superuacuum fore sint arbitrati. Me autem, quem haud ingratum etiam futuris, exterisque nationibus præstare oportet, summa ope niti decet, ut ab illis, quacunque ratione, omissa, diligenter explere ualeam, ne Luciani fabulam quandam imitatus in aere, aranearumque campo ædificia ipsa instaurasse, uel potius sparsisse iudicer. quare cum nobis, sicuti poetis, non liceat, etiam in re ardua, & difficili, ab deorum immortalium inuocatione, licebit saltem ab illorũ domicilio idest à Capitolio, *auspicari.* ¶ *Capitolinus igitur mons maiorem ubi ostendit latitudinem, secundum pedis* Romani *antiquam mensuram, octingentos non excedit pedes : longitudo uerò prospiciens occasum æstiuum mille, & quingentos. habet autem utrunque cornu in emicycli formam, & in orbem septem fermè stadia amplexatur. à quo, secundum longitudinẽ, conualle eiusdem, uel paulo amplioris, latitudinis disterminatur mõs* Palatinus: *qui uno latere pedũ sexingẽtorũ huic ita imminet, ut Capitolium utrunque ultra ipsum porrigat cornu. Secundum uerò latus eiusdem in ortum æstiuum uergens, est primo pedibus centum prolixius.* A *tertio, ortum hyemalem, cœliumque montem respiciente, duplici ferè longitudine superatur. quartum, cæteris omnibus maius, circum continet* Maximum : *eregione uerò* Auentinum *spectat .* Constituens *itaque quadrangulum quatuor laterum inæqualium mille, & ducentos passus continet* Palatinus. A*d secundũ latus cuius iacet planicies, quæ à capite fori* Romãi *ad extremã collis Quirina*

lis partem in Suburram uergentem, quĩgentis perficitur pedibus. interdum tamen latitudo hæc uariatur. Longitudo autem comprehensa ab utroq; fronte inter Capitolium, forum Neruæ, & Cœlium montem: atq; hinc ab eodem Cœlio, & Palatino: inde uerò à Suburra, & Esquilijs, quoad . S . Marcellini ædem attingat, mille propè adimplet passus. Ad alterum autem Capitolij cornu, altera est planicies, quæ apud Marcelli theatrum, unde prĩcipium habere uolumus, ab ipso monte ad Tyberim in quingentos extensa est pedes; mox uerò, eregione conuallis, de qua in principio egimus, quia fluuius ipse cursum obliquè flectit, Auẽtinùsq; mõs à Palatino recedit, latius diffunditur, coarctatur deinde inter eosdẽ mõtes, secundum uariam eorum formam, usq; ad Cœliolum. ulterius usq; ad portam Capenam, ipsa tantum uia Auentinus à Cœliolo dirimitur. Longitudo à dextera Tyberim, & Auentinum: à sinistra Capitolium, Palatinum, & Cœliũ habet, milléq; passibus uix transfigitur. Capitolij, Palatiníq; mõtis situ descripto, hísq; cãpis, terminísq; circunsepto, cum Cœlius tertius urbi fuerit additus, tertio ordine iure sequi uidetur. hic enim planicie Pyramidis formam ita constituente, ut basis quingentorum pedum prope amphitheatrũ sit, à Palatino disiungitur. in ea autem est uia Appia, quæ apud circum Maximum sola Cœlium à Palatino disterminat, tenditq; ad portam Capenam, relinquens à sinistra inter Cœlium, & Cœliolũ uallem pedum sexingentorum latitudine, secundum eandem uiam: nam ad portam Gabiusam circa dimidiam

partem angustatur. Longitudo à uia Appia ultra eandẽ portam progrediens, stadia quatuor continet: succedũt deinceps mœnia ad stadium, quæ, ad portam Asinari am usq;, cum Cœlio iunguntur. Cœliolus igitur hac ual le, uia Appia ab ortúq; æstiuo, átq; hyemali mœnibus urbis clauditur. ambit autem prope mille passus. Sed ad Cœlium reuertamur. hic ab ipsa Asinaria, secundũ muros urbis, in ortum æstiuum per quatuor ferè stadia fertur: occurrunt deinde muri à fronte ad studia duo, usq; ad portam Neuiam: à qua redeundo in occasum æsti uum uia Labicana ab Esquilijs dispartitur. mox etiam à fronte apud. S. Marcellinum sese offerens ad amphi theatrum usq; progreditur. ambit autem duo mille, & quingentos passus: uariatúrq; eo modo, ut nulla certa for ma ei constitui posse uideatur: quemadmodum nec sequẽ tibus. Nam Auentinus quartus in ordine duos montes complecti uidetur, parsq; ad Tyberim latior ad dimidi um ipsius montis, secundum longitudinem à Tyberi ad mœnia existentem, oualem formam constituere uidetur. mox enim prope portam Hostiensem scinditur uia obli= qua, quæ ad angulum circi Maximi, & Cœlij montis ducens, à dextera alteram Auentini montis partem re= linquit, diuisam à Cœlio uia Appia usq; ad portam Ca penam, à qua ad Hostiensem muri interius sensim curua ti à meridie, ortúq; hyemali hanc includunt. Ambitum autem totius Auentini non magis ex nostra dimensione, q̃ ex uerbis Diony. libet ostendere, qui tertio libro sic ait. Ancus Auentinum collem modice editum, in orbem

stadia fermè decem, & octo complectentem muro cinxit. In decimo tamen haud minus duodecim stadijs esse tradit. Sed huius diuersitatis dubium tollit ipse dum subiungit. Non enim totus. M. *Valerio, & Sp.* Virginio C*oss. habitabatur, sed erat publicus, & syluarum plenus.* Habet *autem* Auentinus *ab occasu solis hyemali cāpum late patentem quadrangulum quatuor laterum inæqualium constituentem: quorum primum in meridiē uergens sex propemodum continet stadia, & quinq; in occasum: urbisq; mœnibus ambo cinguntur. secūdo oppositum parum minori transigitur spatio; quatuor uero stadijs quartum* Tyberim, *inter hunc ipsum campum, &* Trāstyberinam *regionem fluentem, respiciens. Sequebatur recto ordine* Ianiculus *mons, uerum cum ab* Anco Marcio, *non inopia loci, sed ne aliquando arx hostium esset, additus sit urbi, commodius relinquetur ad eam partē, quæ* Transtyberinam *regionem percurret: ad* Esquilias *igitur transeamus. quas à meridie uia* Labicana, *ab occasu uero æstiuo, ualle inter* Cœlium, Palatinum, *& ipsas* Esquilias *posita, diuisimus.* A *septentrione autem* Suburra, *& deinceps uicus* Patricius *à* Viminali *colle, usq; ad thermas* Dioclitiani, *dirimunt: ulterius enim iunctæ cum eodem colle usq; ad mœnia uidentur: secundū quæ in portam* Esquilinam *latius diffunduntur. ambitus autē quatuor millibus pas. uix perficitur, nullam certam habens formam, uallèsq; interdum breueis includuntur, ut iure optimo* Var. Esquilias *ipsas duos esse montes dicat, in pluresq; diuidat partes.* At Viminalis *collis ab oc*

casu Quirinalem respicit. interiacet autem circa stadiũ Suburra, quæ plana appellatur: deinceps à septentrione, inter eosdem colles, uallis Quirinalis, quatuor iugerum latitudine, longitudine uero stadiorum duorum cum dimidio. Mox enim Viminalis, ut cum Esquilijs, ita cum Quirinali, usq; ad mœnia iungitur, ut nullo modo dirimi posse uideatur, quod accidisse arbitramur, quia montes iactis fornicibus sunt æquati, & nedum depressis locis superimpositi sunt amplissimi fornices: uerum ipsis etiam montiũ uisceribus excauatis, perfossisq; tota penè urbs (ut ait Plinius) pensilis facta est. In orbem autẽ Viminalis ipse duo mille, & quingentos continet passus; oblongam, sicuti Quirinalis, habens formam, sed latitudo uariatur. Quia demonstratum est quid habeat Quirinalis à dextera, consequens est reliqua percurrere. A sinistra enim recta à turri Militiarum ad stadia quatuor, planã urbem ad occasum pertinentem, despicit; tertio uero latere, ad stadia sex, collem Hortulorum, in aquilonem conuersum. interiacet autem uallis latitudine, ubi maior, quatuor iugerum, ad portam Salariam usq; propemodum producta. Circuit Quirinalis millia passuum ferè tria. Sex, secundum Var. urbis montibus, atq; unà conuallibus iam ostensis, his collem Hortulorum, quanq; extra antiquum fuit pomerium, addere, non aburfurdum opinamur; ut omnes partes Planæ urbis melius intelligãtur, faciliórq; sit cognitio eorum, quæ suis locis ueniunt declaranda. Is igitur collis ualli Martiæ inter sese, & Tyberim iacẽti ad stadia ultra tria plurimus incumbit,

cuius longitudo à porta Flumentana ad Collatinam, secundum muros urbis, cæteris lateribus est longior: nam millibus passibus uix perficitur; & in medio sui ad instar curuati ad cubitum brachij existit. quanto enim magis ad Collatinam accedit, eò ampliorem præbet campũ: & in orbem stadia decem, & octo plus, minus amplexatur. Tempus est iam in Planam urbem descendere, quæ à Capitolio inchoans ad portam Flaminiam nunc terminat, ab ortu æstiuo, siue Septentrione, curriculo octo propemodum stadiorum Quirinali, Hortulorumq; colle septa, ab occasu uerò paulo maiori spatio Tyberi alluuitur: ideo maiori spatio diximus propter ripas ipsius fluminis retortas. quod si ab ea parte collis Hortulorũ, quæ Domitiani naumachiæ imminet, lineam rectam deduxerimus, stadijs duobus peractis, ad ripam eiusdem flu. e regiõe molis Hadriani perueniemus; quatuórq; laterum inæqualium, passuum ultra tria millia complectentem, quadrangulum constituemus. relinquetur autem extra uallis Martia, quanta est inter collem Hortulorũ, mœnia urbis, & Tyberim. cuius latitudo, quò magis accedit ad portam Flaminiam; eò magis arctatur. Reliquum erat in Transtyberinam regionem transire, sed prius uidendum est quo cursu ipsam ab urbe Tyberis interfecet. Hic enim urbem ingrediens, murorumq; extremam partem, Flaminiámq; portam à sinistra relinquens, quãta est uallis Martiæ longitudo, fluxu parum obliquo, & retorto defertur: mox uero sensim à septentrione in occasum conuersus, emicycli formam constituit; cuius conue-

xum Vaticanus, concauum uero Martius existat câpus: deinceps, infra molẽ Hadriani, ad pristinum cursum redit, usq; ad primas Auentini radices; ubi oblique in meridiem uersus defluens, haud longe à porta Portuensi, urbem egreditur. At ipsius regionis situm aggrediamur. prius tamen sciendum est Ianiculi montis partem, ultra dimidiam, intra mœnia non esse comprehensam. Ea aũt pars quæ à campo Vaticano ad stadia tria in meridiem est extensa, flumini quidem adiacet; reliqua uerò muris clausa, quanto magis fertur ad exitum eiusdem fluminis, latiorem relinquit campum. Muri enim urbis ab ipso flumine recta in occasum per stadia tria ascendunt, mox per dorsum ipsius Ianiculi, totidem fermè peractis in æqualem descendunt planiciem, inde breui spatio ad exitum Tyberis perducti cum fluuio ipso rombi formã propemodum constituunt, cuius latior pars à porta Aurelia incipiat, desinat autem ad portam. S. Mariæ nunc ægyptiacæ. Ea autem pars Ianiculi, quæ est muris circundata, quinq; continet stadia. Ambit autem tota hæc transtyberina regio cum Ianiculo mil. passuũ circa tria. Hæc de situ urbis: cui & collem, & campum Vaticanum addere non inconueniens esse duximus. Dictum est enim Ianiculi partem à campo Vaticano initium sumere; supra quem campum uersus occasum, collis eiusdem nominis attolitur, qui duo porrigit cornua; unum ad Ianiculum, alterum in septentrionem, arcũmq; maxime intensum efficit, cuius conuexum mille passus complectatur. Ab ipso uerò colle diffunditur ad Tyberim planicies lõ

ge, lateque patens, à sinistra montibus cincta, qui in longitudinem stadia circa decem producti; cum Tyberi efficiunt latitudinem uariam; quam totam, quanta his collibus adiacet, Vaticanum appellant campum. In hac autem dimensione quantum laboris sumpserimus, ne quispiam magis mihi credat, quàm ANTONIO *alegreto, &* ANNIBALI *charo iuuenibus multiplici uirtute ornatis, ac* LVDOVICO *fabro fanensi uiro probo, egregiéque docto, qui eiusdem laboris participes fuere. Et si aliquis nimis seuerus rerum æstimator hanc, uel illam non probet mensuram tanquam certis stadijs, aut numeris recte non sit deducta: ob eam rem desinat mirari, quod forma urbis adeò est mutata, ut pristini situs uestigium uix retineat, neque Romulus ipse, si reuiuisceret, ubi suam posuisset urbem agnosceret, quod accidisse certum est propter ædificiorum ingentes ruinas, quibus plurimis in locis montibus ualles ita sunt æquatæ, ut ubi montes ipsi incipiant, aut desinant non facile possit dignosci. Arbitramur tamen, uel sic, hanc descriptionem non inutilem fore ijs, qui urbem non uiderunt: & etiam ijs, qui eam contemplati sunt. Quia cum multa prisca per ea, quæ nunc sunt, exponantur, eáque dominum mutent, aut corruant uetustate: cum ipsis sæpe priscorum ædificiorum cognitionem ammittimus. quod accidere nequaquam poterit, si ex situs descriptione, singulis rebus proprium locum, quoad fieri poterit, assignauerimus.*

De primis cultoribus, & conditoribus urbis. Cap. II.

u Rbem Romam in occiduis partibus, iuxtáque Tyberim flumen positam, atque centum, & uiginti stadijs à Tyrrheno mari distantem, barbari Siculi primi omnium tenuere. Antea uero neque, ut habitata sit, neque ut deserta fuerit, quod dicamus, nihil certi habemus. Mox autem Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquisitionem agri melioris sponte huc profecti, his expulsis, locum occuparunt. quibus deinde Pelasgi, & aliorum Græcorum quidam errabundi, profugique ex Thessalia admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis, fuere. Permanserunt autem in his sedibus usque ad bellum troianum, priscam illam Ab originum appellationem seruantes, Horum autem regem Saturnũ fuisse memorant, qui Cretæ rex habens cum Ioue filio de agris contentionẽ, bello expulsus, in Italiam uenit, & cum usus uinearum, & falcis Ianum docuisset, ab eo in partem imperij est admissus, cæterum Iano defuncto ad eum solum imperium forte peruenit. Annis deinde sexaginta, ante res troianas, ferũt Arcades ex urbe Palantio exeuntes, sedémque duce Euandro quærentes, atque in hunc locum, ubi nunc Roma est, delatos, à Fauno Aboriginum rege, & benigne susceptos esse, & agri portionem accepisse, illósque colle haud procul à Tyberi distante electo, struxisse castellum, Palantiumque, à metropoli eorum in Arcadia, appellasse. Paucis ueró annis interpositis aliam

classem græcam, ducente Hercule, eandem tenuisse regionem, ex hísq; quosdam misionem ab eodem Hercule precatos in colle, qui tunc Saturnius dicebatur, posuisse sedem. Hos Peloponnenses, Phanetas, & Epios, qui ex Elide, fuisse comperio: quibus nullum erat amplius desyderium reditus, euersa eis patria ab Hercule. Hi aliquantulum temporis rem suam seperatim administrarunt: cæterum haud ita multo post uictum, leges, sacra cum Aboriginum sacris conferentes, sicuti Arcades, & prius Pelasgi fecerant, ciuitatis eiusdem participes facti sunt. Secunda uerò ætate, post Herculis profectionem, Latinus ex filia Fauni, authore Trogo, uel, ut alij dicunt, ex Hyperboride stupro conceptus, Aboriginum rex fuit: quo regnante Aeneas post Ilij direptionem, in Italiam cum appulisset, prelio statim exceptus est: cũq; in aciem exercitum duxisset, ad colloquium uocatus, tãtam admirationem sui Latino præbuit, ut in societatem imperij receptus, Lauiniáq; in matrimonium ei data, gener asciceretur. Hic deinde Aborigines, Troianósq; communi nomine Latinos nominauit. Post hæc utriusq; bellum aduersus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit, in quo Turnus, & Latinus interierunt. Quare Aeneas, soceri regnum suscipiens, quarto anno imperij sui in bello aduersus Mezentium Hetruscorum regem, occubuit, in cuius locum Ascanius filius succedens trigesimo anno, post Lauinij constitutionem, Albam condidit. Anno deinde octauo, & trigesimo, mortuo Ascanio, eius frater Syluius, post mortẽ

Aeneæ ex Luinia natus, imperium accepit, cūmq; unde triginta imperasset annos, Aeneæ Syluio filio reliquit, hic uerò post unum, & triginta Latino Syluio: Latinusq; post quinquaginta Albæ, qui undequadraginta illud tenuit: post eum uiginti quatuor Atys, deinceps Capys uiginti octo; inde Capetus tredecim, & Tyberinus postea octo. Tyberino succedens Agrippa, quadraginta regnauit annos: Romulus deinde undetriginta; post hunc triginta, & septem Auentinus, qui Procæ imperium ipsum per manus tradidit. Proca uiginti, & tres imperauit annos, Humitorémq;, & Amulium procreauit. Amulius duos, & quadraginta annos regnum, quod Numitori fratri seniori debebatur, haud iure occupans, filiam eius Rheam, ne quis uindex regni sexus uirilis ex genere Numitoris oriretur, Vestæ sacerdotem fecit. quæ duos pueros incerto stupro an ex Marte conceptos, enixa est, quos Amulius exponi iussit. Sed fortuna origini Romanæ prospiciens, pueros lupæ alendos obtulit, quæ cum sæpius ad paruulos, ueluti ad catulos, reuertere- tur, rem Faustulus pastor animaduertit, subtractósq; feræ cum Accæ uxori, quæ meretrix erat, nutriendos dedisset, grandiusculos inter greges pecorum agresti deinde uita nutriuit. Quod autem à lupa dicantur educati, fabulosum figmentum est, ad cœlandam authoris Romani generis turpitudinem, nec incongrue factum est, nam & meretrices lupas uocamus, constátq; hoc animal in tutela esse Martis, iuxta illud. Martius à stabulis rapuit lupus. Nomina autem pueris alteri Remo, alteri Ro-

mo, siue Romulo fuere. Adultis inter pastores de uirtute quotidiana certamina, uires, & pernicitatem auxere. Igitur cum latrones à rapina pecorum frequenter summouerent, Remus ab his captus regi offertur, criminiq; datur quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc à rege in ultionem Numitori traditur, qui adulescentia iuuenis permotus, in suspitionem expositi nepotis adducitur: & cum eum nunc lineamentorum filiæ similitudo, nunc ætas expositionis anxium teneret, Faustulus cũ Romulo superuenit, à quo origine cognita puerorũ, facta coniuratione Amulium interficiunt, Numitoriq; auo regnum restituunt. Sequenti uerò anno regni Numitoris quadrigentesimo trigesimo secundo (ut tradit Cato) post Ilium captum, duodecimo Cal. Maias hora post secundam, ante tertiam Romam, ubi expositi fuerant, condiderunt. Et quanq̃ ut de tempore, ita de cõditore, mira inter scriptores uarietas existit, communis tamen opinio Romulum Martis filium urbis authorem habet. Vnde Cicero de nat. deorum. Principio urbis parens Romulus non solum auspicato, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Solinus etiam post non nullorum uarias de urbis authore opiniones subdit. Verius tamen putant à Romulo conditam Romam eam, quæ quadrata dicta est. Ser. autem grammaticus de Vrbis origine anceps, Conditarum, inquit, urbium discensio inuenitur, adeo ut ne urbis quidem origo diligenter possit agnosci. Nam Sal. dicit. Vrbem Romam, sicut ego accepi, condidere, atq; initio habuere Troiani, & cum ijs

Aborigines. Alij ab Euandro, secundum quos Virg.

Tunc rex Euandrus romanæ conditor arcis.

Alij à Romulo, ut.

En huius nate auspicijs illa inclyta Roma.

Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet; non mirum si in aliarum opinione dubitatur. unde nec historicos, nec commentatores, uarie dicentes, imperitiæ condemnare debemus. Nam antiquitas in multis creauit errorem: & pleriq; fundant, pleriq; augent, & ad se transierunt nomina. Nam Romam etiam Romulus fecisse dicitur, quam ante Euander condidit. Romulum autem, non Remum, Romanæ urbi, & ciuibus nomen dedisse ferunt: quia captatis augurijs Remus prior sex uultures uidit. Romulus mox duodecim, quæ res, cũ unus tempore, alter numero certaret, bellum creauit: in quo extincto Remo, à Romulo Romani sunt denominati.

De Forma, & Magnitudine urbis Romuli. Cap. III.

u Rbis nouæ figuram quadrangularem Romulum designasse author est Plut. & Diony. Quadratam Romam appellatam tradit Solinus, cò q̃ æquilibra foret posita. Sed ut de forma certa est opinio apud scriptores, ita de ambitu, quibusue terminis finiretur incerta, & uaria. Liuius enim refert Romulum Palatinum primum, in quo erat educatus, muniuisse: & Gellius antiquum pomerium ab Romulo institutum Palatini montis radicibus terminatum. Secundum hos be-

ne procedit, quod ait Cor. Tac. *Capitolium* Romanúm *q; forum à* Tatio *rege Sabinorum urbi creditum. cuius uerba, sunt hæc.* Initium *igitur, & quod pomerium* Romulus *posuerit noscere, haud absurdum reor.* Igitur *à foro* Boario, *ubi æreum tauri simulacrum aspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi cæptus; ut* Magnam Herculis *aram amplecteretur.* Inde *certis spatijs interiecti lapides per ima montis* Palatini *ad aram* Consi, *mox ad* Curias *ueteres, tũ ad sacellum* Larium, *forumq;* Romanum, Capitolium *non à* Romulo, *sed à* Tito Tatio *additum urbi creditur.* Sicq; *manifestum esset* Tatium *deducto muro à saxo carmentali in occasum ad uiam, quæ nunc haud longe abest à* Tyberi; *inde in meridiem usq; ad circi* Maximi *partem extremam, conuersóq; mox in ortum æstiuum, paulo ultra* Amphitheatrum, *hincq; ad forum* Neruæ, *& tandem ipsum murum cum altero cornu* Capitolij *coniungentem,* Capitolinum, *&* Palatinum *montem inclusisse.* Sed *cum constans sit opinio* Carmentalem *portam ad radices* Capitolij *sitam, in noua urbe à* Romulo *cõprehensam,* Liuiusq; *in bello aduersus* Sabinos Capitolium *urbis arcem fuisse ostendat; cumq; in urbis ampliatione post* Romuli *mortem quid, quòue tempore, & quibus regibus additum sit commemorans, nullam de* Capitolio, *tanquã de primæ urbis parte, faciat mentionem, existimamus urbem à* Cor. *descriptam non magis* Tatij *regis, quã* Romuli *esse monimentum. nec obstat quód* Liuius *dicit* Romulũ *primum* Palatinum, *in quo erat edu*

catus, muniuisse. in eo enim uerbo primum, uim esse hac opinor, ut munito prius Palatino, urbem condiderit, Sicut eodem in bello ipse Romulus testatur, dum precatur Iouem, ut suorum fugam sistat. Hic, inquit, in Palatio prima urbi fundamenta ieci. Si prima, ergo alia postmodũ iecerat fundamẽta urbis, illius dico, quã, cõtra eiusdẽ Cor. opinionẽ, ĩcipere à sylua, q. erat in Ara Apollinis, & ad supciliũ scalarũ Caci, ubi postea fuit porta Tergemina finire, legi apđ Solinũ. Quód mox ab eodem Romulo, & Tatio aucta fuerit, nullũ huius rei authorem habemus, nisi Diony. quem ita loquentem audiamus. Romulus, & Tatius urbem statim maiorem effecerunt, duos ei colles alios adijcientes, Quirinum, & Coelium; seperantésq; habitationem alter ab altero in proprijs locis utriq; uitam agebant. Romulus quidem Palatium occupans, & montem Cœlium Palatio propinquum: Tatius uerò Capitolium, quod ab initio cœperat, & quirinalem rupem: forumq; ibi constituerunt, quo nunc etiam Romani utuntur. Quanq; Ser. ait Alios dicere Romulum septem colliculos ab initio inclusisse, alios uelle hos ipsos, qui nunc sunt à Romulo inclusos idest Palatinum, Capitolinum, Quirinalem, Auentinum, Cœliũ, Viminalem, Esquilinum, & Ianicularem, alijs tamen nominibus appellatos, quæ mutata sunt postea. In quo à Liuio apertissime eos dissentire inferius, ubi de uario urbis ambitu loquimur, apparebit. Præterea dicimus non ueri simile esse, pastores, rebus adhuc angustis, tantum campi, in tanta hominum paucitate, complexos esse: cum

Plut. uellit mille domos tantum fuisse, Dionysiusq; cum conditoribus urbis non plures tribus peditum millibus, & pauciores æquitibus tercentis.

De Portis urbis Romuli. Cap. IIII.

De portis autem urbis Romuleæ sic habet Plinius. Vrbem tris portas habentem Romulus reliquit, aut (ut pluribus tradentibus credamus) quatuor. Harum nec nomina, nec locum ipse ponit. communis tamen est opinio eorum, qui tres tantum à Romulo ferunt relictas, fuisse, Carmentalem, Romanam, & Pandanam, Carmentalémq;, à matre Euandri denominatam, à dextera sub Capitolio inter saxum tarpeiũ, & Tyberim: eregione ædicule diuæ Caterinæ nunc dirutæ. & uersus circum Flaminium, ut inquit P. Victor: quam Blondus ad primas Auentini radices ponit, & præter historiæ fidem, Liuijq; authoritatem ipsum collem in urbem Romuli cõprehendit: dúmq; huic suæ urbi portas accommodare, uerisimilémq; suam opinionem efficere conatur, aliò ipsas portas, q̃ fuerant, traducit, & ex uno in alteꝝ labitur errorẽ. Liuius enĩ ipse septimo belli pu. loquens de uico Iugario, clare docet Carmentalem portam fuisse sub Capitolio: sed apertissime Plut. in Camilli uita. Ad Carmentalem, inquit, portam Pontinus contendit, ut quid ageretur per silentium specularetur; nam huic Capitolium maxime directo incumbit: & Solinus his uerbis. Pars infima capitoli

ni montis habitaculū Carmentæ fuit, ubi & carmentale nunc fanum est, à qua Carmentalis portæ nomen est. Eodem modo & Sex. Pomp. *qui templum* Iani *fuisse extra ipsam portam apud* Marcelli *theatrum tradit.* Alia *est ratio hanc portam non fuisse prope* Auentinum. *Quod* Vir. *inducit Euandrum ab ara Maxima in* Palatinum *progredientem monstrare* Herculi *portam* Carmentalem, *quæ nimirum, si ad radices* Auentini, *post fuisset relicta.* Huic *autem portæ Sceleratæ postea nomen fuit,* ꝙ *per eam egressi* Fabij *ad* Cremerā Flu. *ex lacu attingente* Bacchanas *orientem, omnes interfecti sint.* Vnde *idem* Sex. Pomp. *refert religioni esse quibusdam porta* Carmentali *egredi, & in æde* Iani, *quæ erat extra ipsam senatum haberi,* ꝙ *ea egressi sex & trecenti* Fabij *apud* Cremeram *omnes interfecti sint, cum in æde eiusdem* Iani. S. C. *factum esset, ut proficiscerentur.* Sed *ad reliquas ueniamus.* Romanam *in hortis ædis diuæ* Mariæ *nouæ haud procul ab angulo* Palatini, *qui amphitheatrum spectat, fuisse innuit idem author, cum ait.* Romana *porta instituta est à* Romulo *in infimo cliuo* Victoriæ, *qui locus gradibus ī quadraturam formatus est.* Appellata *est autem* Romana *à* Sabinis *præcipue,* ꝙ *proximus aditus erat* Romam. *sunt tamen qui* Mugoniam, *quæ &* Trigonia *à tribus angulis est denominata, ibi restituant, quibus si assentiri uolumus, dicemus à* Romulo *prius* Romanæ, *deinde ab euentu, hoc est à mugitu boū, uel* ꝙ *per eam boues introducerentur,* Mugoniæ *nomen sortitam esse.* Sequitur Pandana, *dicta,* ꝙ

rebus illatis in urbem panderetur, eidem & Liberæ, & Romanulæ nomen fuit, quam prope Velabrum fuisse probant quæ sequuntur Var. uerba. Laurentalia ab Acca Laurētia; huius sacrificium fit in Velabro, qua in Nouam uiam exitur, ut aiunt quidam ad Sepulcrum Accæ; qui locus extra urbem antiquam fuit, nō longe à porta Romanula. Existimamus autem Romanulæ nomen adeptam, postquam Romana Mugoniæ sumpsit cognomen. Miror autem Blondum, & Fuluium, Var. authore, uelle hanc fuisse non Romæ, sed Saturniæ urbis, qui dum probat Saturnium oppidum fuisse prope Saturnium montem, sic sequitur. Eius uestigia nūc manent tria, q̄ Saturni fanum in faucibus, q̄ Saturnia porta, quam Iunius scribit, ibi, quam nunc uocant Pandanam; quæ ultima uerba innuunt. Pandanam fuisse à Romulo constitutā, eo in loco, ubi prius in Saturnio oppido, fuerat Saturnia. Qui uerò uolunt Romulum urbem quatuor portarum reliquisse; quartam ad radices Viminalis statuere; ab euentu postea dictam Ianualem. Nam bello Sabinorum cum Romani eam claudere festinarent, quia in ipsam hostes irruebant, postquam est clausa, mox sponte patefacta est, cumq; iterum, ac tertio idem contigisset, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt, cunque ex alia parte accerrimo prelio certaretur; subito fama pertulit fusos à Tatio Romanos: quam ob causam, qui aditum tuebantur territi profugerunt; cumq; Sabini per portam patentē irrupturi essent, fertur ex æde Iani p̄ hanc portā

magam uim torrentium undis scatentibus erupisse, multásque perduellium cateruas, aut exustas feruenti aqua, aut deuoratas rapida uoragine deperijsse, ea re placitum, ut belli tempore, ueluti ad urbis auxilium, fores Iani reserarentur. Hæc autem porta opportuno loco fuerat sita, tamen cum constans sit opinio pomerium Romuli ad radices Viminalis non peruenisse, nulibique legerimus Iani templum eo in loco stetisse, credimus Romulum tres tantum instituisse portas; qui numerus, in urbe adhuc parua, publico usui satisfacere posse uidebatur.

De uario ambitu, & mœnibus urbis. Cap. V.

d Vm Romulus, urbe noua constituta, quæ ad deorum religionem, hominúmque iura pertinere uidebantur, curaret, Romani interim alia, atque alia loca appetebant, ut urbs indies amplioribus munitionibus cresceret, cum in spem magis futuræ multitudinis, quã ad id hominum, quod tum erat, eam munirent. Victis postea Sabinis, & ex duabus una facta ciuitate, etiam hominum multitudine aucta est, móxque Alba euersa, duplicatóque ex illius ruinis ciuiũ numero: Tullus Cœlium urbi addidit, Equiliásque, authore Liuio, auxit. ex quo conijcimus, aucto numero ciuium, Romanos etiam extra muros in montibus, uallibusque adiacentibus, & foro proximioribus domos struxisse. quæ loca cum iam essent occupata, deuictis Albanis Tullum addidisse Cœlium, Esquiliásque, nundum urbi adiectas, au

xisse. Secundam autem urbis ampliationem capto Politorio, omniq; multitudine Romam traducta, fecit Ancus. qui cum circa Palatium sedem ueteres Romani, Sabini Capitolium, átq; arcem, Cœlium Albani impleuissent, Auentinum nouæ multitudini concessit. Multis deinde millibus Latinorum in ciuitatem acceptis Ianiculũ quoq; urbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum in Tyberim facto, quiritiumq; fossam in planioribus urbis circunduxit. Hinc constat Auentinum non fuisse urbis Romuli partem, ut putauit Blon. minus diligenter Liuij uerba consyderans. qui etiam primo decadis quintæ Auentinum ipsum extra urbem, sic collocat. Aediles extra portam Tergeminam in Auentinum porticum silice strauerunt. eodem modo & Gellius, eius uerba hæc sũt. Auentinus solus, quæ pars non longinqua, nec infrequẽs est, extra pomerium est, neq; Ser. Tullus, neq; Sulla, qui proferendi pomerium titulum quæsiuit, neque postea Diuus Iulius, cum pomerium proferret, intra urbis fines incluserunt. Causam esse ait Messala, q; in monte Remus urbis condendæ gratia auspicatus, aues irritas habuerit, superatusque à Romulo in auspicio sit. Iccirco omnes, qui pomerium protulerunt, montem istum excluserunt, quasi auibus obscœnis ominosum. Authore postea. D. Claudio receptum, & intra pomerij fines obseruatum est. Tarquinio autem Prisco, qui urbem muro cingere parauerat, mortuo, eam curam Ser. Tullius suscepit, & Viminalem, Quirinalémque quinque collibus addens, urbis ambitum ampliauit. Muros uero ruderibus, uillibus-

que structuris ædificatos Tarquinius *supbus primũ cœpit saxis magnis formatis ad regulam extruere.* Ex eo *quippe tempore portæ* Romuleæ *paulatim, & nomen, & usum ammisisse uidentur, licet Carmentalis diutius suũ retinuerit,* Et *constructio urbis regum tempore ulterius, ut testis est* Diony.*non procèssit, non permittente numine, quanquam omnia circum urbem erant habitata.* Nam *cum antiqui uellent urbis mœnia, quæ Collinam non excedebant portam, usq; ad* Miluium *pontem producere, prohibuere aruspices, quia non licebat in urbe comitia facere, & milites legere. hinc* Cic. *ad* At*ticum, Sed casu, inquit, sermo à* Capitone *de urbe augenda à ponte* Miluio *ad* Tyberim*: pauci secundũ mõtes* Vaticanos*, campum* Martium *tum ædificari, illum autem campum* Vaticanum *fieri quasi* Martium. *Quare arbitror magna parte urbis* Planæ *ædificijs occupata,* Senatum *sæpe agittauisse de transferendo campo* Martio *in* Vaticanum*, nunquam tamen id comprobatum esse. Quod autem* Blon. *uellit eum, quem nos collem* Hortulorum *dicimus, Quirinalem esse, falsum esse ostendit* Apianus*, cum ait* Syllam *ulterius progressum exercitum in càmpo* Martio *ante urbis portas statuisse, & cũ hic collis* Campo Martio *immineat, nimirum necesse est recepto, secundum nos, colle* Hortulorum*, ut etiam idem cãpus in urbem, contra omnium opinionem, sit receptus.* Non *tamen* Fuluij *approbamus sententiam, qui quidquid campi inter* Capitolium*, &* Tyberim *est,* Martium *appellari, murósq; urbis* Capitolium *non excesisse, putet.*

Nam & si hoc uerũ est tpe regum, quod dubito, ultra tamen ipsum montẽ Consulum, aut imperatorũ tempore muros processisse opinor. Plurimis enim authoribus crediderim Flumentanam portam antiquissimam esse. quod si, secundum Blon. opinionem, sortita est nomen, ꝙ per eam aliquando Tyberis fluxerit, mœnibus montes non excedentibus, non uideo ubi locorũ ipsa possit collocari, ut Tyberis per eam labi potuerit. Præterea nõ dicimus theatrũ Põpei, thermas Agrippinas, Mineruæ templũ, circũ Flaminiũ in cãpo Martio: sicut Ouile, uillã Publicam, & multa alia. Quare arbitramur partẽ urbis Planæ, prisco ẽt tpe, fuisse intra urbẽ, deducto uidelicet muro a Collina ad Tyberim, eregione murorũ ab Anco in Transtyberina regione collocatorũ, Flumentanamq; portam, ubi nũc est, longo tpe post translatã. Nec obstat qđ isti falsò referũt: Martiũ cãpũ appellatũ, quidquid inter Capitoliũ, & Tyberim est; cũ Liu. dicat quidquid inter urbẽ & Tyberĩ, qđ scđm nostrã opinionẽ, bene procedit, cui ẽt. P. Vic. suffragari uidetur, uiã Latã, forũ Suariũ, Pilã Tyburtinã ĩter mõtes & Tiberĩ iacẽtes ĩ septima urbis regiõe statuẽs. Pli. ãt tradit ãbitũ urbis suo tpe mi li. pas. xx. fuisse. Vopiscus uerò Aurelianũ ĩp. muros urbis sic ãpliasse, ut. l. prope milia eorũ ãbitus teneret. Sed Marcel. dubitationẽ tollit, cũ ĩquit, Vrbs Roma est, quæ muro cĩgeretur, ut Alphenus ait. Roma ẽ ẽt quãtũ cõtinẽtia ædificia eẽnt. Pli. itaq;, dũ. xx. mil. passus scribit, & Vopiscũ, dũ quinquaginta, Romæ, & ædiũ cõtinẽtiũ cõsyderasse dicimus ãbitũ. Sciẽdũ ãt mœnia urbis sæpe a

barbaris dpta, & á maioribus ;instaurata ambitũ uariũ habuisse. Magná uero partem Honorium; & Arcadiũ *restituisse, uetus in marmore supra portam* Portaensem *incisus hic index ostendit.*

IMPP. CAES. D D. N N. INVICTISSIMIS PRINCIPIBVS ARCADIO ET HONORIO VICTORIBVS ET TRIVMFATORIBVS SEMPER AVGG. OB INSTAVRATOS MVROS. ET TVRRES EGESTIS INMENSIS RVDERIBVS. E SVGGESTIONIBVS. V.C. ET INLVSTRIS MILITIS ET MAGISTRI VTRIVSQ. MILITIAE AD PERPETVITATEM NOMINIS EORVM SIMVLACRA CONSTITVIT.

Ambitus autem urbis nostro tempore uix passus mil. tredecim implet. Mœnia uerò utrum in ipso permaneant prisco uestigio ueteris fundamenti diu anceps fui. Non enim mihi persuadere poteram, antiquos ita distortos, quemadmodum nunc cernuntur, muros posuisse. re deinde diligentius consyderata, inueni situs ipsorũ optimã eos habuisse rationem. quia si orbicularẽ, aut quadrangularẽ, uel quãlibet aliã, certam formá urbis constituere uoluissent, eueniebat ꝙ muri interdum per montium crepidines ducti, interdum uero per ualles montibus extra relictis facile, perfossa, & excauata parte montis apposita, ab hostibus euerti potuissent, aut ualle intus existente, ex montibus uicinis, superiorique loco cõ

nes opprimi. Quare secundum montium circuitum, perque ipsorum radices deduxere muros, ita ut, ubi accliuis fuisset locus, per mediam ferè accliuitatem dirigerent, iacerentque intro effossam terram, donec montem ipsum æquarent, ne aqua defluens muros ledere posset. Si quis autem dixerit, inter Collinam, Numentanamque portam, rursusque inter Asinariam, & Gabiusam, & alibi, etiam per ualles mœnia deducta, respodemus, ideò factum, quia extra non erat mons, qui urbi immineret, breuissimásque esse ualles, quæ si extra relictæ fuissent, muris radicibus montium appositis, deformem, & multis in locis inutilem, urbem reddidissent. Quapropter credimus super fundamentis priscis muros nunc existentes, extructos esse. Quid enim erat cur ij, quibus muros instaurandi, non ampliandi fuerat cura, noua ut iacerent fundamenta, cum prisca longe minorem impensam, & laborem desyderarent?

De Pomerio urbis. Cap. VI.

Pomerium uerbi uim solũ intuentes post mœnium interpretantur esse, est autem magis circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inagurato consecrabaut, ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quàm post

muro esset, quam ꝙ murus post id, Pomerium Romani appellarũt, Liuius. Sæpe tamẽ pro totius urbis ambitũ, locóq; certis finibus præscripto accipitur. Gellius enim tradit Pomeriũ facere finẽ urbãi auspicij, ibiq; nõ nullos cõmemorat, qui Romanũ propagarũt Pomeriũ. Sed post Syllã ferè oẽs gloriæ, honoríſq; magis cupiditate, quã ne cessitate adducti, id fecere, inter quos numeratur Claudius imperator. Cor. Tac. Pomeriũ, inquit, auxit Claudius more prisco, quo ijs, qui protulere ĩperiũ, & terminos urbis propagare datur, mox subdit. Et quos tũ Claudius terminos posuerit facile cognitu, & in publicis actis ꝑscriptũ. Q_d enĩ pomeriũ propagauerit, multa extant exẽpla, ut in tabula ænea in Lateranẽsi basilica sita, cuius rei caput hoc est.

VTIQ_VE EI FINES POMERII PROFERRE CVM EX REPVBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT. ITA VTI LICVIT CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO.

Et in lapide tiburtino effosso superioribus annis apud Cloacã diuæ Luciæ, cuius titulus est huiusmodi.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CAESAR. AVG. GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT. VIIII. IMP. XVI. COS. IIII. CENSOR. P. P. AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS POMERIVM AMPLIAꝩIT TERMINAꝩITQ_.

Sed tamen quos terminos pomerij posuerit, nulibi inuenies. Vopiscus uero scribit Aurelianũ imperatorẽ adhibito senatus cõsulto muros urbis dilatauisse, neq; tũc quidã

addidisse Pomerio, sed postea; cũ non liceret, nisi ei, qui agri barbarici aliqua parte Ro. Remp. locupletauisset, Pomerium propagare. At tam uaria est de urbis ambitu, atq; Pomerio opinio, ut nemo possit singulis quibusq; temporibus proprios fines determinare, hinc ait Diony. Si quis uelit Romæ magnitudinem exquirere, nullum habebit signum cer um, quo dignoscatur quousq; sit hæc urbs progressa, aut unde esse non amplius urbs incipiat. Legimus autem secundum uiam, quæ est ab urbe ad Otriculi pontem, omnia ædificijs fuisse plena. Vnde Aristides ipsius urbis incredibilem ostendens magnitudinem, in hunc loquitur modum. Descendit hæc usq; ad mare, ubi Commune emporium, communisq; omnium, quæ terra proueniunt, dispensatio, quacunq; in parte eius urbis constiterit quis, nihil prohibet quominus sit pariter, & in medio: quidquid nunc Italiæ restat, completum iri uniuersa mihi uidetur: unaq; futura urbs perpetua in Ionium mare protensa.

De portis antiquis quæ hodie non sunt. Cap. VII.

VEmadmodum ambitus urbis uarios terminos cõsecutus est, eodem modo & portæ: quarũ non nullæ in Pomerij ampliatione intra urbem relictæ, & usum, & portarũ nomen licet ammiserint, multæ tamen translatæ pristinum retinuere. multæ etiam nouum adeptæ sunt. Et quanquam aliqui

Ser. Tulli, Augusti, Aurelianique tẽporibus ausi sunt, certo numero posito, proprium, & nomen, & locum illis constituere: nulla tamen ratione, nulloue authore, quod scripsere, comprobarunt. Pli. autem quatuor, & triginta ætate sua fuisse prodidit, eius sunt hæc uerba. Mœnia eius colligere ambitu imperatoribus, censoribusque Vespasianis. M.P.XIII. complexa montes. VII. Ipsa diuiditur in regiones. XIIII. Capita singularum. clxxv. eiusdem spatij mansura currente à capite fori Romani statuo ad singulas portas: quæ sunt hodie triginta, & quatuor: ita ut duodecim portæ semel numerentur, præterea antúrque ex ueteribus septem, quæ esse desierunt. Efficit passuum per directum. XXX. M. D. LXV. Ad extrema uero tectorum cum castris prætorijs ab eodem miliario per uicos omnium uiarum mensura colligit paulo amplius. LXX. M. passuum. Cum sermonem forte haberemus de portis antiquæ urbis cum uiro præclarissimo IOANNE GADO Ca. ap. clerico integerrimo incidissemusque in uerba illa. Ita ut duodecim semel numerentur, prætereanturque ex ueteribus septem, quæ esse desierunt. rogauit me ille, ut est omnium bonarum artium studiosissimus, quid eo in loco sibi uellet Plin. Ego ueró qui haudquaquam mihi ascisco eam sapientiam, ut de re dubia, & difficili eximprouiso respondeam, sententiã meam in aliud tempus distuli. Igitur aggressus hunc tractatum, quo me ære alieno eximam, eam in medium adducere non grauabor. Vnde sciendum est ex ipsis portis aliquas esse: quæ duo, & plura habuere no

mina, quas uult semel numerari. Veluti hæ.
Flumentana, siue Flaminia.
Quirinalis, siue Aegonensis, uel Collina.
Numentana, siue Viminalis.
Ianualis, siue Sabiusa, quæ ducebat in Sabinos.
Esquilina, siue Taurina.
Neuia, siue Labicana.
Cœlimontana, siue Asinaria.
Capena, siue Appia.
Tergemina, siue Hostiensis.
Portuensis, siue Naualis.
Ratumena, siue Veientana.
Triumphalis, siue Vaticana. His semel numeratis, si

Carmentalis,	Querquetulana,
Mugonia,	Raduscula,
Pandana,	Saginalis, &

Sancualis, quas antiquissimas esse nemini dubium est, prætereantur, relinquentur sequentes.

Collatina,	Catularia,	Salutaris,
Interraggeres,	Laurentina,	Mutia,
Tyburtina,	Fontinalis,	Piacularis,
Gabiusa,	Lauernalis,	Prænestina,
Latina,	Ferentina,	Libitinensis,
Aurelia,	Minutia,	Valeria,

Tarpeia. quibus si duodecim, quas dicit semel numerandas, addideris, ad numerum. XXXIIII. portarũ, tres tãtũ deerunt quas nulibi inuenimus. Quinimo nec apud antiquos scriptores mẽtio est de tribus, ultimo loco

positis. Insuper non Pli. ætate, sed diuersis temporibus prædicta nomina portis imposita esse arbitramur: Pliniumque cum ait, sunt hodie portæ urbis triginta, & quatuor, non solum de portis urbis: uerum etiam de ijs, quæ erant in suburbijs intellexisse, cum appellatio urbis continentibus ædificijs finiatur. quanquam apud Plin. sunt qui legunt. XXIIII. De porta autem Ferentina sic meminit Plut. Romulus expiationibus ciuitates expurgauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obseruari tradunt. Antiquarum autem portarum etymologiam docet Var. & Sex. Pomp. quam hic si poneremus, cum illarum nullus usus, neq; uestigium extet, superflua certe uideri posset. Quare ad utiliora transeamus.

De portis antiquis, & mœnibus quæ nunc sunt. Cap. VIII.

Mbitum urbis à nobis iam dimensum, mœnibus, & portis, quæ nunc extant, tempus est circundare. Exordiamur autem ab occasu hyemali, Tyberiniq; flumi͠s ripa: à qua muri. C. XX. pass. producuntur, priusq̃ Flumentanam Portam attingant: denominatam, ut Blon. uelle diximus, q Tyberis per eam aliquando laberetur in urbem. Ipsa, inquit, indicat positio, quia nulla, inter omnes urbis portas, ita Tyberi est apposita, ut eam aliquando is fluuius potuerit influere. At ex uerbis Apiani supra de Campo Martio allegatis patet hanc alibi fuisse, cum Flumentanæ, ei nomen

erat. Procopius uerò in loco editiori eam ponit. Liuij eti am uerba innuũt olim à Capitolio procul esse, quæ hæc sunt. Ita prædicta die in Petilinum lucum, extra portã Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non est, concilium populi indictum. Quod si campum Martium extra urbem relinquimus, non uideo quomodo Apiani cum Liuij conueniant uerba: At cum dictum sit mœnia, quæ Collinam portam non excedebant, deducta olim per urbem planam, usq; ad Tyberim, e regione scilicet muro rum structorum ab Anco in Transtyberina regione, existimamus portam ipsam in ripa eiusdem fluminis, haud procul à ponte nunc Xisti, tunc positam esse: aut certe in fine uiæ Latæ, & in principio Flaminiæ, Flumentanæq; sortitam nomen, quod ad fluuiũ pertineret, non autem quod per ipsam fluuius in urbem laberetur. Cic. quidẽ ad Atticum scribens tanquam de porta urbis antiqua ita meminit. Nescio enim cur cum portam Flumentanam Cœlius occuparit, ego Puteolas non faciam meos. Qui uero extra antiquum pomerium ipsam statuere, mœnia in quibus nunc est, a Belisario condita putãt, nos uerò non condita, sed super aliorum murorum fundamentis instaurata, eáq; multo tempore ante Belisarium fuisse; mœnibúsq;, Collinam portam non excedentibus, ampliatis, Collatináq; addita, Flumentanam eò, ubi nũc est, translatam; aut certe extra pomerium triumphalem arcum fuisse, Sed eo in loco, ubi nũc est, porta ne fuerit, an triumphalis arcus, in medio relinquo. Flaminiæ dein de traxit nomen à uia, quam Flaminius strauit. Porta

Populi nunc dicitur. ab hac muri per collis Hortulorum *radices pas. ultra mille adimplentes,* Collatinæ *iungun-tur* Portæ, *cui à* Collatia *oppido prope* Romam, *in quod aliarum ciuitatum opes fuere collatæ, nomen inditum es-se scribit* Sex. Pom. *Liuius.* Collatia, *inquit, & quidquid circa illam agri erat* Sabinis *ademptum.* Seruat *quoque ætas nostra morem appellandi in* Collatia, *quidquid e re-gione eius portæ habet ager* Romanus. Pincianam *nunc uocant à proximo* Pincij *senatoris olim* Palatio *cuius, ue-stigia licet extent, marmora tamen ad ornamentum posi-ta* Theodoricus Ostrogothorum Rex Rauenam *misit, author* Cassiodorus. *Sita autem est in eodem* Hortulo-rum *colle, &, ut* Flaminia, *aquilonem spectat.* Interie-*ctis deinde stadijs sex peruenitur ad* Portam Quirina-*lem; priscis temporibus ita denominatam, quod ea in collem* Quirinalem *iretur, siue quod proxime eam* Quirini Sacellum. Aegonensem *etiam, quod in* Quirinali *esset, qui, ueluti sine angulis,* Aegenos *appellabatur, dixere portam.* Quod *autem postea à* Quirinali *mutatum sit nomen in* Col-*linam docet* Var. Salariæ *nouissime, quod adhuc immu-tatum retinet, nomen est consecuta; quia per eam* Sabini *sal à mari in urbem deferrebant. ortum æstiuum prospi-cit, sicut* Viminalis, *quæ quarta in ordine stadijs quinque distat à* Collina. Viminalis *autem est nuncupata, quod ibi uiminum sylua fuisse uidetur, uel à* Fano Iouis Viminei: *cui portæ (authore* Liuio) Ficulensi *nomen etiam fuit, à proximo extra ipsam loco, ubi figlinæ olim fiebant.* Nunc S. Agnetis, & Numentana *dicitur* Porta. Hanc *prope*

Salariam fuisse probat Suet. de Nerone loquens, in hūc modum. Offerente Phanote liberto Suburbanum suum, inter Salariam, & Numentanam uiam, circa quartum miliarium. Inter Viminalem, & Esquilinam in campo Viminali, quem hodie incolæ Viuarium appellant, media est Porta Interraggeres, cui Aggeres Tarquinij, inter quos erat condita, celebre ad posteros facere nomen. Subit Porta nunc. s. Laurentij, quam Tiburtinam esse, & in aqueductu aquæ Marciæ conditam, diuersámq; ab Esquilina, contendit Ful. ea nempe ratione, q Strabo in campo Esquilino duas urbis portas; alteram Esquilinam tunc clausam, alteram Tiburtinam esse, memoret. Inter Tiburtinam autem, & Næuiam ipsam collocat Esquilinam, quam Liuius in numero aliarum statuens, antiqui pomerij portam facit, his uerbis. Itaq; Cos. Valerius, ut eliceret prædatores, edicit suis postero die frequentes porta Esquilina, quæ auersissima ab hoste erat, expellerent pecus: sciturosid hostes ratus, quod in obsidione, & fame seruitia infida transfugerent, & sciere perfugæ, multòq; plures, ut in spem uniuersæ prædæ, flumen traijciunt. P. Valerius inde. T. Herminium cum modicis copijs ad. II. lapidem Gabina uia occultatum obsidere iubet: Sp. Largum cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare, donec hostis prætereat, inde se obijcere hosti, ne sit ad flumen reditus. Consulum alter. L. Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis militum egressus. Ipse Valerius Cœlio monte delectas cohortes educit: hisq; primi apparuere ho-

sti. Herminius, ubi tumultum sensit, concurrit ex in sidijs, uersísque in Lucretium Hetruscis *terga cædit, dextera, læuáque hinc à porta* Collina, *illinc à* Næuia *redditus clamor*. Et *quia* Liuius *non meminit de* Tiburtina, Ful. *autumat postea conditam fuisse in forma arcus, ubi nunc est, clausa* Esquilina. *Recte ne sentiat uideamus. In primis autem sciendum, tempore quo condita est* Tiburtina, *mœnia ne sint propagata. Si sunt, non uideo cur* Esquilina *magis non sit translata, quam clausa. Si uero non, quid erat causæ antiquissimam, eandémque celeberrimam claudendi portam, quo nouã excitarent? Quare haud me pœnitet eorum sententiæ esse, qui uolunt super ipsam aquæductum deriuatum: non ipsam in forma arcus extructam: cum constet usque ad* Augusti *tempora apertam fuisse, de qua* Cic. *Sic meminit. Cũ ego* Coelimontana *porta introijsse dixissem, responsione me inimica* Esquilina *introijsse homo promptissimus lacessiuit. Sin* Tiburtinam *esse concedimus,* Esquilina *inter hanc, &* Numentanam, *siue* Interaggeres *potius erat excitanda, quã inter* Næuiam, *ipsámque* Tiburtinam: *cum* Liuius *libro sexto secundi bel. pu. ostendat* Collinam, Esquilinámque *inuicem prope fuisse,* Commemorans Flacum *porta* Capena *cũ exercitu* Romam *ingressum, media urbe per* Carnias Esquilias *contendisse, inde egressum inter* Esquilinam, Collinámque *portam posuisse castra*. Et *placuisse* Coss. *circa portas* Collinam, Esquilinámque *ponere castra*. Vnde *si* Esquilina *erat, ubi ponitur à* Fuluio, *non oportuerat consulẽ*

Capena ingressum in Carinas, inde per Esquilias *ad portam ipsam peruenire: cum magis rectum, breuiúsque esset iter per* Cœlium*, aut* Labicanam *uiam. Quare magis inclinat animus ut credam portam nunc* S. Laurentij Esquilinam *esse: & Tiburtinam additam inter hanc, &* Numentanam*, ubi* Esquilinus *est campus: & mœnia à* Numentana *ad portam.* S. Laurentij *duodecim fermè implent stadia; ut in hoc interuallo porta* Interaggeres, Tiburtináque *commode potuerint collocari. Non enim sequitur,* Esquilina *Strabonis ætate erat clausa, ergo etiam nunc est clausa. Esquilina ab Esquilijs, ubi sita est, denominabatur; eadem &* Taurina*, à capite tauri, quod cœlatum adbuc in frontispicio interiori cernitur. In ortum solis uergit, quemadmodum* Næuia*; quam* Varro*. à propinquis nemoribus nomen adeptam tradit. Sunt autem qui uelint non portam, sed triumphalem fuisse arcum. quod si mœnia manent in prisco ueteris fundamenti uestigio, non uideo, secundum ordinem portarum à* Liuio *positum, cur potius alibi fuerit quam eo in loco, qui ad usum portæ commodissimus uidebatur. Ego tamen ipsam aliquando ascendi, & omnia diligenter perscrutatus, nibil inueni, cur magis portam, quam triumphalem arcum esse, iudicarem. uerum cum arcus triumphales soleant in uijs ducentibus ad portas excitari, uariúmque ambitum urbis fuisse probauerimus; potuit aliquando porta prope existens in ipsum arcum, minore facto, uel ampliato pomerio,*

transferri, Hæc autem porta olim etiam Labicana, nunc uero Maior nuncupatur. Hinc uero ad Cœlimontanã, à Cœlio monte, in cuius margine est sita, ita cognominatam, stadia fermè octo intercurrunt; quam portam L. Cornelio. & Q. Minutio Coss. tactam de celo narrat Liuius; cui Asinariæ à regno, ut aiunt, asinorũ, quod est Neapolitanum, quo mittit, etiam fuit nomen, nunc uero. S. Ioannis. ad ortum hyemalem, pertinet sicut ad æstiuum Gabiusa; quæ in angulo murorum sub Cœliolo occurrit, sed clausa: per quam ingreditur riuus aquæ nunc Marianæ. Gabiusæ autem obtinuit nomen ꝙ recta in Gabios oppidum, nunc Galicanum, mitteret. Metrodij deinde porta à mensura est dicta. stadia propè quinꝙ à Cœlimontana distat. Sequitur Latina in Cœliolo, quæ quod in Latium duceret, sortita est nomen, idꝙ immutatum adhuc retinet. Est autem prope ædem diui Io. Euangelistæ, in hyemalem ortum uergens, stadia quinꝙ cum dimidio à Gabiusa abest, & totidem à Capena. dicta (inquit Ful.) à Capenatibus Latinis populis, ad quos mittebat, uel à Capenate flu. ut tradit Silius Italicus, cum inquit.

Quo sacer humectat fluuialia rura Capenas.

Verum ꝙ à Capenatibus Capena nuncuparetur, authorem non addit, neꝙ Silij carmen à Flu. portam nomen sumpsisse probat. Solinus autem refert. Italum regem ex Sicilia cum Syracusanis ad Ianum uenisse, ac eius consilio, auxilioꝙ ciuitatem iuxta Albam condidisse Capenam nomine, & ab eo postmodum Capenæ nomen

fuiſſe. Ser. uero grammaticus huiuſce portæ etymologiam aliunde trahit. Nam ſuper eo Vir. emiſtichio, Lúcóſq; capenos, ait, Vnde & porta Capena, quæ iuſta Camœnas eſt, nomen accepit. Aſc. etiam ſcribit extra hanc portam Lucum, & Aedem Camœnarum eſſe: propterea Camœna à non nullis olim eſt appellata, nunc uero Porta S. Sebaſtiani. Et certe nullum eſt dubiũ quĩn ſit hæc Capena, cum à P. Victore in prima regione eiuſdem nominis ponatur. Appiæ deinde nomen accepit ab Appio cenſore, qui uiam muniuit. Cic. pro Milone. Hoc enim ſæpe ab iſtis dicitur perinde quaſi Appius ille cœcus uiam munierit, non qua populus uteretur, ſed ubi impune ſui poſteri latrocinarentur. Erat hæc porta multum celebris. Quidam etiam Triumphalem appellant. Non deſunt etiam qui Fontinalis nomen aſcribant, à fontiũm ubertate, propter illud Mar.

Capena grandi qua pluuit gutta.

& Iuuenalis. Madidámq; Capenam. Quod ideo dictum arbitramur propter aquæductum ſuper eam deriuatum; uel q inter cæteras portas depreſſo ſit loco. Vnde Cic. ad Q. Fratrem. Romæ, inquit, & maxime Appia, ad Martis mira proluuies, horti, tabernæ plurimæ, magnis aquæ, uſq; ad Piſcinam publicam. Reſtat ultimo loco, citra Tyberim, Tergemina in meridiem uergens, ut Appia. Tergemina dicta eſt à uetuſtiſſima illa, per quam tergemini Horatij dicuntur egreſſi, quæ tunc fuit inter Tyberim, & Auentinum, ſub angulo montis relicta, à dextris, ripa fluminis, iuxta naualia, & pro-

pe Salinas; cuius adhuc apparent ruinosa uestigia inter proximas uineas. Huius loci meminit Frontinus in *hæc uerba.* Du*ctus aquæ* Appiæ *habet longitudinem à capite usq; ad Salinas; qui locus est ad portam* Tergeminam. *& mox. Cacus habitauit locum, ubi Salinæ nomen, ubi* Tergemina *porta.* Hostiensis *quod* Hostiam *mittat, aliquãdo est appellata, nunc.* S. *Pauli. distat à* Capena *stadia fermè octo.* Ab Hostiẽsi *deĩde muri ad* Tyberim *stadia duodecim implent.* A Fluuio *uero ipso ad* Portuensem *trãstiberinam* Portam *stadium dimidium uix intercurrit.* Portuensis *enim inditum est nomen, quia ducit in portum* Hostiensem, *à* Claudio Imp. *excitatum. nunc* Portam Ripæ *uocitant. ad occasũ solis hyemalis ptinet.* Hîc *deĩceps ĩ* Ianiculũ *ascẽdẽs, septem stadijs, uel circa, peractis, ad* Portam *nunc* S. Pancratij, *olim* Aurelium, *peruenies; quam quidã ab* Aemilio *uiro consulari, siue ab* Aurelio Imp. *nomen sumpsisse autumant: quidam uero à uia* Aurelia, *non nulli uiam ab ipsa porta. Quo autem nomine apud priscos uocaretur, sicuti de* Portuensi, *incertum habemus; neq; solum de nomine, uerum etiam de loco dubitatur.* Nam Procopius *tradit* Aureliam *portam fuisse iuxta molem* Hadriani, *&, à basilica propinqua, portam.* S. Petri *nuncupatam. Sepulcrum (inquit)* Hadriani *extram portam* Aureliam *tactu lapidis impositum. Sed uelim scire utrum hæc, extra quam* Procopius *facit molem* Hadriani, *citra ne* Tyberim *fuerit, & ubi, Si erat, miror à* Procopij *ad nostra tempora ita cũ*

mœnibus euanuisse, ut nulla prorsus extent uestigia. nisi uelimus in aditu pontis Aelij excitatam, & ab ipso Aelio Hadriano Aeliam, non Aureliam, denominatam. Quare uidendum est ne apud Procopium, Aeliam sit Legendum, sitque ex illis, quæ extra pomerium ponuntur, additaque magis ad pontis, & molis ornatũ, quam quod esset necessaria; ibi prope porta uaticana existente, hoc enim modo sequeretur Pancratianam Auliam esse. & certe uia ab ipsa ad martina, hoc nomine appellatur. Ab Aurelia per Ianiculum secundum urbis muros descendens inuenies Portam, quam Sultus Ianum, quod Ianiculo subiaceat, nunc uocant, olim Septimianam à Septimio Imp. denominatã putant: ex eo quod Spartianus de ipso Septimio loquẽs Septizoniũ, Septimianásque thermas in trãstiberina regione ad portã sui nõis extitisse, cõmemoret. aiũtque Septimij nomẽ super ipsam lectũ esse, priusquã Alexãder Pont. VI. eã instauraret, ibique Ianũ Septimianũ, Septimianãque Arã fuisse. Blon. aũt Fontinalẽ appellat. i. deabus fontium sacram. Extãt, inquit, adhuc magnæ molis muri Scatentiũ adhuc fontiũ receptacula sub mõte, qui Aureus nuncupatur, ipsi portæ proximo. Liuius. Aediles, inquit, alterã porticũ ad portã Fontinalẽ, ad Martis Aram, perduxere. Quod autem hæc sola possit esse fontinalis, inde certum habemus, quia nulla est porta alia, qua in campos Vaticani iter esse possit, nullo ponte, Sublicio excepto, ad Tyberim existente. At Fuluius in campos Horatiorum Liuium intellexisse scribit, qui

cum procul ab urbe essent, rectius fortasse de Vaticanis diceremus; quorũ mentio frequentior est apud scriptores. Cic. campum Vaticanum fieri quasi Martium. Præterea. Liuius primo, & tertio ab ur. co. de Capena, & quinto bel. mac. seorsum de Fontinali meminit. quod facit ut existimem Fontinalem non eandem esse, quæ est Capena; & cum Fontinalis antiquissima sit urbis porta, potuit aliquando accidere, q̃ à Septimio instaurata, ipsius nomen, inscriptione addita, sit consecuta. nam (ut diximus) pleriq; fundant, pleriq; augent, & ad se transierunt nomina. spectat septentrionem, distat autem ab Aurelia stadia quatuor, & à Tyberi iugera septem. Fluuius deinde ipse per stadia duodecim, uel circa, loco murorum, usq; ad portam Flumentanam, urbem planam, campum, & uallem Martiam ambit. Si quis autem urbis circuitum ex positorũ stadiorum numero collegerit, inueniet profectò tredecim millia pas. ut diximus, non excedere. Turres uero ipsorum murorum trecentum & sexaginta numerantur: quarum multæ sunt collapsæ: multæ ita uetustate corrosæ, ut in dies ruinam minentur. Sed quia portæ Triumphalis crebra est mentio apud scriptores, quanquã esse desijt, tamen ex Blon. opinione locum, ubi ea fuerit, indicare, non alienum esse arbitror. Pons cuius pilarum fundamenta nunc infra molem Hadriani cernuntur, & porta ad intimum Tyberis ripam, cuius fundamentorum moles extat, & uia ab eo ponte ad Cæsaris obeliscum protensa, areãq; basilicæ. S. Petri subie-

ta triumphali nomine appellabantur. De porta autem quod diximus probat Iosephus, Vespasiani, & Titi describens triumphum. Dicit enim ipsos imperatores, qui non in Palatio maiori, sed in Isidis templo nocte quieuerant, ad octauianas ambulationes transiuisse, ubi eos Senatus, & honorati equites præstolabantur: & cum fauor militaris eosdem meritis ornasset laudibus, uotis rite celebratis ad portam recessisse, quæ ab eo, quod per illam semper triumphorum pompa duceretur, nomen accepit. Territorij etiam triumphalis in uita diui Petri, à diuo Hieronymo, siue à Damasco papa scripta, est mentio. ibi enim legitur Beatū Petrū fuisse sepultum in ecclesia sui nominis, quæ ad Templum, tunc Apollinis, nunc S. Petronilæ, iuxta territorium triumphale fuerit ædificata: ubi obeliscus est Caij prīcipis. Suet. commemorat quosdam Senatores censuisse Augusti funus porta triumphali ducendum. Octauianas autem Ambulationes ad ipsius Augusti Mausoleum fuisse ostendit Suet. & Stra.

LIBER SECVNDVS.

De uarijs nominibus Capitolij. Cap. I.

Postquam urbis situm, uariūmque ipsius ambitum descripsimus, murisque, ac portis eum sumus complexi: reliquū est ut eo ordine, qui præcessit, quid, quòve tempore, & à quibus, singulis in

scuta idest sinistrarum manuum ornatum super illam ia cientes, eam luce priuauerunt, quæ illic sepulta Tarpeiæ sedi, ut dixi, nomen imposuit. Plut. *&* Var. *Diuiditur autem in* Arcem, *&* Capitolium. Cic. in Cat. *Vobis* Arcem, *&* Capitolium, *&* reliqua. Liuius *exules & serui duce* Appio Herdonio *Sabino nocte* Capitolium, *&* Arcem *occupauere.* Et *cum lib. Septimo, loquens de* Iunonis *monetæ æde, ostendat domum* Manlij *fuisse in arce.* Virg. *uero ad rupem* Tarpeiam, *hoc carmine.*
Iam summo custos tarpeiæ Manlius *arcis.*
Contendunt, *qui rupem ipsam ad cliuium* Capitolinũ *ponunt,* Arcem *ad* Tyberim *pertinuisse, nos uero ad aquilonem. quia dum* Cor. Tac. *in sequenti capite dicit,* Diuersos Capitolij *aditus inuadunt, iuxta lucum* Asyli, *& qua tarpeia rupes centum gradibus aditur, & subiungit, uis acrior per* Asylum *ingruebat, ædificiáq; in altum edita solum* Capitolij *æquabant, neq; de arce ullum faciat uerbum: fit uerisimile ipsam alibi, quam ad* Asylum, *stetisse, hostésque hâc partem* Capitolij, *tanquam arce infirmiorem, aggressos esse.* Accedit *huic nostræ opinioni etiam hæc coniectura, quòd pars* Capitolij Tyberi *incubens erat ipsius flu. uicinitate satis munita, atq; ædibus sacris referta,* Nec *obstat* Liuij, *aut* Vir. Authoritas, *quia totus mõs ab historicis, & poetis rupes* Tarpeia *sæpe appellatur. &* Ser. Capitolium *urbis arcem fuisse tradit.*

Capitolium à quo uotum, structum, dedicatum, instauratum, & quoties arserit. Cap.II.

C Apitolium Tarquinius Priscus bello Sabino ædificaturum se nouerat: fundamentáq; iecerat, cum decessit. Verum Tarquinio defuncto Superbus, capta Pometia, ex spolijs Hostium consumauit; quo pulso, Horatius Puluillus Cos. Consecrationem obijt. auth. Plut. & Cic. Interiecto deinde quadringentorum, & quindecim annorum spatio, Scipione, & Horbano Coss. per mariana bella igni consumptum est; quo autem modo incertum, hinc Apianus. Capitolium, quod sub regibus per quatercentos, & amplius annos conditum fuit, igne correptũ uniuersos latuit. Cuius incendij idem Cic. sic meminit. Huius urbis, atq; imperij, qui esset decimus annus post uirginum absolutionem, Capitolij autem incensionem uigesimus. Eo autem tempore, quo primum arsit, ex saxo quadrato fuisse, eius uestigia pluribus in locis adhuc ostendunt; id quoq; Liuius Sexto ab ur. co. Refectionis autem curam uictor Sylla suscepit. dedicationem uero obijt. Q. Catulus, cuius nomen, inter tanta Cæsarum opera, usq; ad Vitellium mansit. auth. Plut. Arsit iterum Vitelliano bello: de quo incendio Cor. Tac. sic scriptum reliquit. Faces in prominentem porticum iacere, & sequebantur ignem, ambustásq; Capitolij fores penetrasent, ni Sabinus undiq; statuas decora maiorum in ipso aditu, uice muri, obiecisset. Tum diuersos Capitolij aditus in-

uadunt, iuxta Lucum Asyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur. improuisa utraq; uis, propior, atq; acrior per Asylum ingruebat, nec sisti poterant scandentes per coniuncta ædificia, quæ, ut in multa pace, in altum edita solum Capitolij æquabant. Hic ambigitur ignem teстis oppugnaturi iniecerint, an obsessi, quæ crebrior fama est, quo nitentes, ac progressos depellerent. Sic Capitolium clausis foribus indefensum, & indireptum conflagrauit. Tertio autem unà cum Vespasiani interitu igni direptum est, Suet. Restitutionem Capitolij Vespasianus aggressus ruderibus purgandis manus primus admouit, ac suo collo quædam extulit. Nam incenso Capitolio cum curasset, ut unà cum publicis tabulis monumentis, & fœderibus in tabulis æneis incisis restitueretur, decessit. Domitianus deinde magnificentius, elegantiusq;, quam antea fuisset, restituit, cuius impensa duodecim mil. talentorum excessisse autumat Plut. Turres plurimas habuisse ostendit Cic. in Cat. quarũ non nullas de celo tactas fuisse, dicit.

De Iouis Feretrij, & Opt. Max. Iunonis, & Mineruæ Templis. Cap. III.

Capitolium deorum domicilium ea nempe de causa appellauit Cic. q; in eo omnium deorũ simulacra, templáq; multa, & celeberrima fuisse, commemorant, quorum templorum primum oĩum Romæ sacratum, Iouis Feretrij in bello Cenninen-

sium à Romulo uotum, esse, & post uictoriam in uer tice ipsius Capitolini collis extructum, ferunt. Diony. Extructo templo in uertice Capitolini collis, Ioui, quem Feretrium uocant. Cognomen autem Feretrij ea re obtinuit, quod cum Acronem ducem interfecisset, ut uotum suum maxime Ioui gratum, ciuibúsque suis iocundum efficeret, spolia ipsius ducis, fabricato ad id ferculo, gerẽs in Capitolium, ad quercum pastoribus sacram in trophœi formam fictam hostis arma deposuerit, designans simul cum dono, templo Iouis fines, cognoménque addẽs, Ioui Feretrio, à feriẽdo hostẽ, ut uotis petierat. Plut. auth. Sex. uero Pom. quod pacẽ ferre putaretur, cũ ex eius tẽplo sumerẽt sceptrũ, per quod iurarẽt, & lapidẽ Silicẽ, quo fœdus ferirent, feretriũ denominatũ scribit. Huius aũt templi tecta cũ uetustate, & incuria prolaberẽtur ammonitu Pomponij Attici (ut Cor. Nepos in eius uita testatur) restituenda curauit Augustus, quod nisi tum ampliatũ etiam sit, miror quid isti dicant, sup illius fundamentis Aræceli templũ fuisse excitatũ. Nam memoriæ tradidit Diony. ætãte sua uestigia ubi maiora, denũ, ubi uero minora, quinũ pedum tantũ extitisse. & certe, in ea rerũ tenuitate, paruũ, ibidẽ tamen fuisse, credimus: licet ab Anco Martio amplificatũ referat Liuius. Templum Iouis Opt. Max. uouit Tarquinius Priscus. Superbus deinde librarum argenti quadraginta mil. in fundamentis impendit, uerum ferè perfecti consecrationem nõ obijt, parum enim ad absolutionem deerat, quo tempore tyrannide excidit, quare dedicationis gloria ad Ora

tium Publicolæ collegam peruenit. Vt etiam probatur indice in marmore inciso existenti in æde diuæ Agathæ huiusmodi.

M. ORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM IOVIS OPTIMI MAXIMI DEDICAVIT ANNO POST REGES EXACTOS A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTATORES QVIA MAIVS IMPERIVM ERAT SOLENNE CLAVI FINGENDI TRANSLATVM EST.

Fuit autem celeberrimum, & maximum, de quo apud eundem Diony. *in hunc scriptum est modum*. Extructũ *est autem super crepidine firmatum alta, octo iugerũ in circuitu, ducentorum fermè pedum unumquodque latus, habens, eminentiam altitudine ne quindecim quidem pedibus integris, á parte quidem, qua frons meridiem spectat, comprehensum triplici columnarum ordine: ab obliquis uero partibus simplici*. In eo *autem tria sunt sacella æqualia, inter se communia habentia latera: medium quidem* Iouis, *& ab utraque parte* Iunonis, *&* Mineruæ, *sub una aquila, unáque uellata tectura. Quidam putant hoc alterum esse á templo* Iouis Capitolini, *cum idem sit, ut probat* Cic. *his uerbis. Quo circa* Capitoline, *quem propter beneficia* Po. Ro. Optimum: *propter uim*, Maximum *nominauit. Licet enim diuersa sint nomina, unum tamen templum: unus erat deus*. Habuit *hoc templum fistulas, quibus aqua sup-*

peditabatur reliquis templis, ac sedibus, ut idem pro Rabirio testatur; qui etiam contra Rullum, pro Domo sua. S. C. & orationes sæpe in eodem habitas esse docet. Eò etiam ibant cum populo noui Consules sacrificatum qui deinde in Curiam deducebantur. Ioui autem ideo rem diuinam faciebant, quod ei, quẽadmodum Iano, omne debetur initium. unde est. Ab Ioue principium. Plin. prodidit Lauream in gremio Iouis solitam deponi, quotiens lætitiam uictoria nouam attulisset. idq; etiam ostendit Suet. in Domitiani uita. In huius templi fastigio Sũmanum in libris de diuinatione posuit Cic. Non ne, inquit, cum multa alia mirabilia, tum illud in primis, cum Summamus in fastigio Iouis Opt. Max. qui tum erat fictilis celo ictus esset, nec usq̃ eius Simulacri caput inueniretur, aruspices in Tyberim id depulsum esse dixerunt. Templum ipsum cum ædibus, & sacellis coniunctis Vitelliano conflagrauit bello, & Titi tempore. auth. Dion. & Cor. Tac. In ea Capitolij parte fuit, quæ, uergens ad occasum solis, Tyberim despicit; ubi paucis ante annis fuerat ædes diui Saluatoris, cognomento in Maximis. Locus ille nunc est prophanus, sed magna, & dissipata fundamentorum uestigia extare adhuc cernuntur. Habuit hoc templum Cellam, quæ erat pars templi secretior, in quam non erat fas prophano ingredi, licet Val. Max. dicat Africanum non ante negotia obijsse, quam in Cella Iouis Capitolini moratus esset: sed forte tunc fuerat Dialis. In hac fuere Coronæ aureæ duæ, quarum alte-

ram ex

ram ex.xx.philippeis factam secundum Gallos Pam=philili legati in Curiam tulerunt, petentibúsq; ijs ut id donum in cella.I.O.M.ponere, & sacrificare liceret,p missum.alteram tulerunt legati Carthaginensium misi Romam gratulatum ob uictoriam partam aduersus Sã nites.Diony.à dextera templi Iouis Mineruæ sacel=lum ponit,sicut & Liuius,his uerbis. Lex uetusta est priscis literis, uerbísq; scripta, ut qui prætor maxi=mus sit clauum pangat, fixus fuit dextero lateri ædis Iouis Opt.Max.parte, qua Mineruæ est templum, Eũ clauum,quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt, eóq; Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum est. Iunonis ergo à sinistra fuisse consequens est.De Miner=uæ meminit Cic.in oratione ad Equites ante quam iret in exilium,multísq; alijs ĩ locis.Meminit & Cor.Tac.

De Saturni.Iouis Tonantis,& Custodis.Fortunæ.Ve iouis.Misericordiæ.Iunonis Monetæ, & Iani templo. ac de Orestis sepulcro.Aerario.Domo Manlij, Fanóq; Carmentæ. *Cap.* IIII.

*S*Aturni Templum condidere Herculis comi=tes auth.Solinus.Diony.uero antiquis tempo=ribus Aram tantum Saturnum habuisse nar=rat, secundum uiam, qua ex foro in Capitolium ascen ditur, collocatam ab ipso Hercule.Verum si ab origi=ne urbis habuit templum,de eo intelligerem,quod Tatiũ

dedicauisse memoriæ prodidit Var. Licet enim uariæ sint opiniones, tamen consyderatis temporibus tollitur omnis dubitatio. Duæ enim fuere Saturni sacræ ædes diuerso excitatæ tempore, uel, secundũ aliquos, tres. hæc autem capitolina in meridiem uergens fuit prope saxũ Carmentæ, & cliuum Capitolinum. Ser. ossa, inquit, Orestis ab Aritia Romam translata, & condita ante templum Saturni, quod est ante cliuum Capitolinum. Ex quibus uerbis patet Blon. haud recte sentire de huius templi loco. restituit enim eregione diui Nicolai in Carcere, cui si assentiri uelimus, oportet fateri etiam cliuum Capitolinum ea parte stetisse, ut secundum Ser. ante ipsum sit Saturni templum. quæ opinio, præterquã quod est falsa, destruit omnia argumenta ipsius Blon. ad demonstrationem cliui Capitolini adducta. Nisi dicamus Saturnum alteram Aedem in Capitolio habuisse, secundum Critolaum, qui phanomenon libro tertio scriptum reliquit Saturnum ab agricola quodam Latini generis hospitio susceptum Enotriam eius filiam uitiasse, quæ Ianum, Hymnum, Festum, & Felicem peperit, quibus ferendæ uitis, & rationem uini conficiendi Saturnus pater ostendit, eiúsq; muneris alijs authores esse concessit. Quare finitimi agricolæ cum insolitæ potionis ui grauì somno pressi diu iacuissent, experrecti in suspitionem dati ueneni inciderunt, unde Ianum lapidibus oppressere. Eius autem puellæ patris morte dolore laqueo gulam fregerunt. Saturnus uero in celum omnes transtulit. appellantur autem προτυγητηρες, quod

uindemiam ortu suo præueniant. Insecuto tempore, cum peste Romani laborarent, Apollo respondit, non prius cessaturam, quam Saturni placarent iram, cæsisq; per iniuriam manibus satisfacerent. Luctatius itaq; Catulus Aedem ipsi Saturno in Tarpeio monte posuit, Ianumq; statuit quadrifrontem, uel à numero puellarum, quæ patri spiritu parentauerunt, uel à quatuor anni tẽpestatibus, ab eiúsq; nomine Ianuarium mensem appellauit. Hæc uero, de quà Ser. dicimus positam esse eo in loco, ubi paucis ante annis fuerat cum turri sacellum cognomento. S. Saluatoris in Aerario, incumbens hospitali. S. Mariæ in Porticu. Turris mutilata adhuc cernitur, quæ cum sacello in usus humanos est conuersa. Ibi autem proximis diebus effossum est marmoris frustum, quod in frontispicio eiusdem templi fuisse arbitramur. In quo, sensu imperfecto, incisa erant hec uerba.

AVG. PON. MAX. TRIBVN

CENSOR COS. VIII.

ANTONINVS PII. AVGG. FELICES RESTITVERE.

Ideo nostro tempore in ærario uocatur; quia ibi Romani primum ærarium habuere. Tradunt aliqui Val. Publicolam primum omnium exactis regibus Aedem Saturni Aerarium declarauisse. Sequitur Iouis Tonantis Templum ab Augusto prope eundem cliuum, siue, ut uult. P. Victor, in eodem cliuo positum, q; liberatus esset periculo cum expeditione cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgur perstrinxisset, seruumq;

ducentem exanimasset. uergit in meridiem, siue in ortum brumalem; quo in loco nunc noxij puniuntur. Haud *procul fuit* Fortunæ, *ut testantur carmina sita in templo ipsius Prenæste, quæ sunt.*

TV QVAE TARPEIO COLORIS VICINA TONANTI,
VOTORVM VINDEX SEMPER FORTVNA MEORVM.
ACCIPE, QVAE PIETAS PONIT TIBI DONA MERENTI
EFFIGIEM NOSTRI CONSERVATVRA PARENTIS
CVIVS NE TACEAT MEMORANDVM LITERA NOMEN.
CAESIVS HIC IDEMQ. TITIVS PRIMVSQ. VOCATVR
QVI LARGE CERERIS MESSES FRVCTVSQ. RENATOS
DIRIGIT IN PRETIVM CVI CONSTAT FAMA FIDESQ.

& reliqua. Templum Veiouis inter Arcem, & Capitolium fuisse legimus, in platæa dium nunc Cōseruatorum, cuius simulacrum sagittas teneret, quæ essent uidelicet paratæ ad nocendum: quapropter eum Apollinem plerique dixerunt. Veiouem *enim appellauere ueteres deum, cui iuuandi esset adempta facultas. est enim ue priuatiua particula, immolatur huic ritu humano capra, ut scribit* Gellius. *Asylum idest Misericordiæ Tē-*

plum in Capitolio fuisse, his uerbis testatur Diony. *Lucum umbrosum medium, Capitoliiq; , & arcis, quod uocatur intermontium duorum quercetorum templum idest Asylum constituit, quare autem Romulus constituerit, sic docet Liuius. Locus qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos Asylum appellant, eò ex finitimis populis omnis turba sine discrimine liber, an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit: sic & Ouidius.*

Romulus ut saxo lucum circundedit alto:

Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extrahebatur. Tiberius cum existimasset hunc malefaciendi causam esse, irritum fecit. Primi autem omnium Herculis nepotes Asylum statuisse dicuntur, timentes insidias illorum, quos auus, priusquam è terris migraret, afflixerat. Hinc Statius. Herculeos fama est fundasse nepotes. Blon. *uerò sicut & Cor. Tac. ponit Asylum in campo, qui est à rupe Tarpeia, & foro Boario ad Tyberim. quid autem de ipsorum opinione sentiam, ubi de Aequimelio erit mentio, infra aperiemus. Templum Iunonis Monetæ in area domus Manlij ponitur à Liuio: cuius uerba sunt hæc. Damnatum Manlium Tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: adiectæ mortuo notæ sunt, publica una, quod cũ domus eius fuisset, ubi nunc Aedes, atq; Officina Monetæ est, latum ad populum est, ne quis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. Alibi tamen ait. M. Fabio Dorso, & Ser. Sulpitio camerino Coss. Dictatorem creatum, L. Furium, Aruncanóq; bello inter ipsam di-*

micationem templum Monetæ uouisse. Secundo uero quitæ decadis refert Aedem Monetæ uotam à Cicereio prætore in Corsica. Sed forte intelligit de ea, quam in Auentino restituemus, aut certe dicendũ eos libros, qui nuper in lucem editi sunt, non esse Liuij. Ouid. uero uult ædem hanc Capitolinam uotam esse à Camillo, eius sunt hæc Carmina:

Arce quoque in summa Iunoni templa Monetæ
Ex uoto memorant facta Camille tuo.

Moneta (īquit Cicero) à monẽdo, Nã post cladẽ illã maximã à Senonibus Gallis factam, audita uox ex arce Iunonis fuit, ex quo illa appellata est moneta. Templũ hoc fuit, ubi nunc ædes Senatoris. Templum Iani custodis capitolinæ arcis Blon. scribit fuisse eo in loco, ubi nunc facinorosorum custodiæ, & carceris locus, uersus ortum hyemalem, eregione fori Romani. Et cũ unum Ianum fuisse priscum uelint, plures uero posteriores, crediderim Capitolinum à Romulo, uel à Tatio excitatum. Nam postquam hi in fœdera conuenerunt Iano simulacrum duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorum populorum. Hinc Virg. Ianumq; bifrontem. Dracon uero Corcyrensis scriptum reliquit, Ianum bicipitem fingi propter ingenitam, summámq; eius solertiam: primus enim coronam, rates, usum nauis inuenit, æneum quoq; numum primus signauit. Dicitur autem Ianus ab eundo, q̃ eat, & uertat cælum, cæteráq; omnia. Quare eundem & Vertumnum esse aiunt. Templum Iouis Custodis Domitianus adeptus

Imperium excitauit in Capitolio, séq; in sinu ipsius dei sacrauit. Quidam uolunt fuisse, ubi nunc Salinæ, prope Ianum.

De templis deorum incertam sedem in Capitolio nunc habentibus. Cap. V.

Emorant Romanos lapidem informem, átq; rudem coluisse Terminum appellantes; cuius templum à Tatio rege dedicatum fuisse Var. est testis. Plut. uero à Numa cōditum, tradit. unde constat antiquissimum esse: propterea libuit primo loco inter ea, quæ nunc certum non habent, collocare. Ratio autem cur Terminus in Capitolio coleretur, huiusmodi traditur. Cum Tarquinius Superbus uellet Iouis templum ædificare, cœpit augurijs captare, qui mons huic templo esset aptissimus, & cum in omnibus Tarpeius esset inuentus, in quo erant multa diuersorum numinum sacella; actum est, ut exinde ad alia templa numina euocarentur sacrificijs, quo posset libere, & sine periculo templum Iouis ædificare; cúmq; omnes dij libenter migrassent, Terminus solus, hoc est limitum deus, abscedere noluit, sed illic remansit: tunc de hoc ipso sacrificatum est, & deprehensū, q Terminus cum Ioue remanens, æternum urbi imperium cum religione significaret. propterea in Capitolio prima pars tecti patet, quæ lapidem ipsum Terminum spectat, Nam Termino non nisi sub dio sacrificabatur, &, ut ait Lactantius, publice, quasi custodi

finium deo. Augustinus *uero scribit unà cum* Termino Martem *quoque,* & Iuuentatem *regi deorum cædere noluisse, quod imperium* Romanum *nullos haberet terminos, nec senectam sentiret.* Mentis, & Veneris Erycinæ *sacras* Aedes *in monte* Tarpeio *sedem obtinuisse narrat* Liuius, *his uerbis.* Interea *duumuiri creati sunt.* Q. Fabius Max. & Attilius Crassus *ædibus dedicandis.* Menti Attilius, Fabius Veneri Erycinæ, *utraque in* Capitolio *est, canali uno discretæ.* De templo autem Mentis Ouid. in fast. *sic meminit.*

Mens quoque numen habet, Menti *delubra uidemus*
Vota metu belli perfide pœne tui.

Idē Liuius tradit. L. quintio, & Cn. Domitio Coss. Aedes duas Ioui *dicatas esse, quarum alterā.* L. Furius *purpurio* Prætor Gallico *bello uouerat, alterā cōsul dedicauit* Q. Martius Ralla *duūuir.* Capitoliū ét Iunonis Reginæ *Tēplū habuit, à* Cn. Flaminio *bello aduersus* Ligures *uotū: de quo meminit idē auth.* & Cic. *ad* Equites *antequā iret in exilium.* Templum Opis *uouit* Tatius *rex.* Var. Ops, *inquit, terra, quod hic omne opus ad uiuendum, ideo dicitur* Ops *mater. quod terra mater. hæc enim terris* Giganteis *omneis peperit,* & *resumit denuo, quæ dat, cibaria.* Eandem *quam* Maiam, Terram, Faunā, & Bonam *uolunt esse.* De *opis autem templo* Cic. Ph. *prima mentionem sic facit.* Pecunia *utinam ad ædem* Opis *maneret,* & *secunda.* Sed *etiam regnas, qui maximo te ære alieno ad ædem* Opis *liberasti.* Hanc Sp. Posthūio Albino & Q. Martio Philippo Cos. *tactā de*

telo commemorat Liuius. T*emplum* M*artis* V*ltoris ab Augusto i colle Saturnio excitatū esse, quidā tradidere;* F*idei uero in eodē* Cic. *de nat. deorum, in hæc uerba.* T*um autem res ipsa in qua uis inest maior aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa uis nominetur deus, ut* F*ides, ut* M*ens, quas in* C*apitolio dicatas uidemus; proxime à* M. A*emilio* S*cauro; ante autem ab* A*ttilio* C*alatino erat* F*ides consecrata.* Q*uid* O*pis? quid* S*alutis? quid* C*ō cordiæ?* L*ibertatis?* V*ictoriæ? quarū rerū quia uis est tā ta, ut sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit.* F*ortunæ* P*rimigeniæ, & Obsequentis* T*em plum ibidem condidit* S*er.* T*ullius.* C*apta uero urbe à* G*allis cum* R*omani ex mulierum capillis tormenta fe cissent,* A*edem* V*eneri* C*aluæ in honorem matronarū in eodem colle* C*apitolino constituerunt.* A*lteram ha buit* A*edem* V*enus inibi de qua meminit* S*uet. in* C*aligula.* I*ouis autem* S*ponsoris* A*edem posuit* T*arquinius* S*uperbus, quam* S*p.* P*osthumius* C*os. nonis* I*unijs dedi cauit.* I*ouis* P*istoris* A*ram in eodem* C*apitolio quidam statuere: de qua* O*uidius sic meminit.*

Nomine, quā precio, celebratior arce tonantis:
Discant pistoris quid sibi uellit ara I*ouis.*

De Statuis deorum, quæ in Capitolio fuere, uel sunt. Cap. VI.

*F*Vere *priscis temporibus marmoreæ, argen teæ, aureæque statuæ innumerabiles in* C*a*

pitolio: non solum uiris præstantissimis, qui de re. pu. bene meriti essent, erectæ: uerum etiam dijs immortalibus uarijs ex causis consecratæ, ex quibus uaria etiam sortitæ sunt cognomina. Florus enim scribit, quo tempore Pyrrhus in Siciliam traiecit, Iouis Statuam i Capitolio fulmine deiectam. Plinius uero ui ctis Samnitibus eiusdem dei Statuam à Sp. Coruilio factã, inibiq; erectam, cuius amplitudo cernebatur à Ioue Latiario cũ Statua sua ãte pedes dicti Iouis posita. Idẽ Iouis Tonantis Statuam in eodem Capitolio posuit: Liuius autem Iouis Imperatoris Signũ, à. T. quintio Præneste deuectum, inter cellam ipsius Iouis, & Mineruæ dicatum. Cic. septima actione in Ver. Iouem, inquit, imperatorem quanto honori in suo templo fuisse arbitrami ni: hinc colligere potestis, si recordari uolueritis quanta religione fuerit eadem specie, atq; forma signum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio posuerat Flaminius. Victoriæ Statuam in templo Iouis Opt. Max. statuit Plut. Idem uero Cic. tertio off. iuxta id templũ, Fidei Simulacrum; cuius sunt hæc uerba. qui igitur ius iurandum uiolat, is fidem uiolat, quam in Capitolio uicinam Iouis Opt. Max. ut in catonis oratione est, maiores nostri esse uoluerunt. licet de templo intellexisse uideatur. Nemesis Simulacrum in eodem colle fuit. Est enim Nemesis dea quæ superbos ulciscitur, cuius latinum nomen non inuenitur: Rhamnusia etiam appellata à Rhamnunte uico attico, in quo colebatur: Adrasteæ etiam nomen accepit ab Adrasto, a quo primum tem-

plum est consecuta. auth. Antimachus. Habuit Capitolium Herculis plures Statuas, quarum una dicata, & posita fuit à. P. Sulpitio Auerrione, & . P. Sempronio Coss. Aliam, uictis Tarentinis, Fab. Max. Romã detulit., Liuius, & Plut. Boni Euentus, & Bonæ Fortunæ Simulacra Praxitelis opera in Capitolio collocat Plin. & Apollinem diadematum, eiusdémq; Colossum triginta cubitorum, centum & quadraginta talentis factum, ex Apollonia ponti à Lucullo in urbem translatum. In eodem monte Iani Simulacro dextera trecentorum, sinistra sexaginta quinq; numerum tenenti, ad demonstrandam anni dimensionem, quidam locum fecere: sicuti Plinius Castoris, & Polucis in templo Iouis Tonantis, & Tremellius Iouis Opt. Max. Statuæ aureæ decem pedum à D. Claudio dicatæ. Sed cum in hoc deorum domicilio omnium deorum simulacra fuisse dicat Ser. superfluum est pauca, ex infinitis, uelle recensere. Videamus ergo quæ nunc sitæ sunt statuæ. Pro ædibus igitur Conseruatorum duo pari forma marmorea fluuiorum Simulacra seminuda uisuntur, quæ; inquit Ful. quantum ex rerum argumento deprehendi potest, Nili, ac Tygris flu. numina sunt; quorum alterum Sphinga Aegypti peculiare animal, cui cubito innititur, habet. Alterum uero Tygridem Armeniæ truculentam feram; in quorum sinistris est cornucopiæ rerũ affluentiam significans. Intra limen à dextris Signum æreum auro perfusum nudi Herculis, & adhuc imberbis dextera clauam, sinistra uero Hesperidum aurea

malatenens, conspicitur. quod prope Scolam Græcam in ruinis aræ Maximæ, foroq; Boario repertum esse scimus. Visuntur & marmorea signa parietibus iclusa. L. Veri Antonini de triumpho parthico: siue. M. Antonini de triumpho dacico, sublata ex æde. S. Martinæ. In aula uero superiori Statua ænea Satyri pulcherrima, & quædam alia deorum Simulacra sunt sita.

De Statuis hominum, Regum, & Imperatorum, que in Capitolio fuere. Cap. VII.

n On solum immortalium deorum simulacris uerum etiam, ut diximus, præclarissimorum hominum, regum, átq; imperatorũ Statuis Capitolium illustratum esse quamplurimi memoriæ prodidere. In eo enim Scipionis, qui bellum in Asia gessit, Antiochumq; deuicit, Statuam, non solum cũ chlamide, sed etiam cum crepúndijs, erectam fuisse, pro Rabirio refert Cic. Syllæ uero pedestrem in Philip. Si quis est, inquit, sensus in morte ænea statua futura, & ea pedestris magis, quam inaurata equestris: qualis L. Syllæ prima statua est. qui ad Atticum etiam commemorat Scipionem proauum Metelli ad Opis loco excelso censoriam habuisse. Præterea Senatus Aemilij Lepidi pueri Statuam bullatam, & prætextatam, q; hostem in acie interemisset, ciuéq; seruasset, in eodem erigi, iussit. quo munere dignus habitus est etiam Metellus, q; ex æde Vestæ palladium ab incendio libera-

uisset. Cornelia Gracchorum mater non caruit hac gloria, sicut & Trebius, quod in ædilitate sua frumentum Po. Ro. assibus præstitit, Plin. auth. Plut. uero tradit Fabium Max. suam ipsius equestrem ex ære iuxta Herculem statuisse, priscósque Romanos Bruti illius, qui Tarquinios expulit, Statuam posuisse, mediam inter regum Statuas, cum hoc indice. VTINAM BRVTE VIVERES. Domitianum autem non nisi aureas, & argenteas, certíque ponderis sibi poni permisisse, scribit Suet. & Eutropius. Quidam non contenti solis statuis, tabulis etiam famam, & gloriam posteris relinquere conati sunt: quemadmodum uictoriæ suæ Asiaticæ Asiaticus ille, de quo superius facta est mentio. Bocchus etiam, ut Po. Ro. deliniret, simul & Syllæ gratiam aucupatus, triumphales Imagines collocauit; inter quas inerat aureus Iugurtha ab eo Syllæ traditus. Nicomacus Proserpinæ raptum pinxit in Tabula sita in templo Iouis Opt. Max. Extat adhuc ingẽs æneum Caput, quod, ut testatur Lampridius, demptum colosso Neronis suæ imposuit Statuæ Commodus imp. cuius Colossus ex marmore fractus cernitur in ædibus Cõseruatorum. Innumerabiles autem fuere statuæ in Capitolio, quarum maiorem partem ex prouincijs deuictis Romanos in urbem trãstulisse. Cic. de nat. deorum docet his uerbis. Etenim fana multa spoliata, & simulacra deorum de locis sanctissimis ablata uidemus à nostris. In frontispicio autem prædictarũ ædium æneũ illud Lupæ Simulacrum, ex cuius uberibus pendere ur

bis conditores ait Vir. restitutum nunc uidemus. De quo in Catilinam Cic. sic meminit. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit Romulus, quem inauratū in Capitolio paruum, & lactentem uberibus inhiantem fuisse meministis. Et primo de diuinatione his Ennij carminibus.

Hic syluestris erat romani nominis altrix
Martia, quæ paruos mauortis semine natos
Huberibus grauidis, uitali rore rigabat.
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atq; auulsa pedum uestigia liquit.

Visuntur in superioribus locis domus eorundem duo Simulacra, ænea, iuuenili forma, alterum stans serui habitu, alterum nudum pueri sedentis, pastori haud absimilis, curuato corpore è planta suppurati pedis spinam acu euellenti.

De Cliuo Capitolino, Tarpeia rupe, & saxo Carmētali. Cap. VIII.

C Liuus Capitolinus, per quem publicus in arcem erat ascensus, ubi nam fuerit, permagna est inter antiquitatis diligentiores dubitatio. Blon. enim ad eam arcis partem fuisse, quæ uersa in Auentinum, nunc ecclesiam. S. Georgij in Velabro eregione respicit, uerbis Liuij his nititur comprobare. quum commissum prælium esset, Coss. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille, & trecē

tos erant media urbe transire Esquilias iusserunt, nullos aptiores inter conualles, tectáque hortorum, & sepulcra, uacuas undique uias ad pugnandum futuros rati: quos quum ex arce, Capitolióque cliuo publico in equis decurrentes quidam uidissent, captum Auentinum conclamarunt. Et certe Suet. in Cæsaris uita hunc ipsum innuit locum. Gallici, inquit, triumphi die Velabrum præteruehens penè curru excussus est axe distracto, ascenditque Capitolium ad limina quadraginta helephantis dextra, & sinistra lychnos gestantibus, quemadmodum & Ouidius his carminibus.

Inde, uelut nunc est, per quem descenditis, inquit,
Arduus in ualles, & fora cliuus erat.

Et quanquam omnia hæc uerisimilem Blon. rationem faciunt, non tamen certum locum ostendunt; quia, cum cliuus emineret, facile potuerunt Numidæ ex altiori loco decurrentes ex uarijs Capitolij partibus spectari Ser. autem, ut uisum est, scribit Saturni templum fuisse ante Cliuum Capitolij, iuxta Concordiæ templum, quod si intelligimus de templo Saturni Capitolino, nó uideo quomodo stet iuxta Concordiæ, quod ualde distabat. Erat enim prope Seueri arcum. Verum cum in urbe Concordiæ multæ fuerint sacræ ædes, necesse est Ser. aliam significare: aut certe dicere cliuum Capitolinum fuisse, ab eodem Seueri arcu ad Senatoris stabula, ubi fundamenta antiqua non iugiter recta, sed introflexa adhuc cernuntur, quæ portæ locum uacuum relinquunt, sic enim procedit, quod dicit Ser. Ibi quidẽ fuit

Saturni templum, & intra ipsum, & Concordiæ Cliuus collocaretur. Et mehercle Cic. *actione sexta in Ver. prope Fo. Ro. fuisse, his admonet uerbis.* Tamen *cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent. Arcus etiam Seueri ad radices Capitolij in capite fori excitatus, sub quem triumphantes transeuntes Capitolium ascendebant, facit ut Blondi opinionem affirmare dubitem, nisi uelimus diuersis temporibus utroque in loco fuisse, quod caret ratione, Plures tamen aditus habuisse Cor. Tac. uerba superius adducta, satis ostendunt. Sed de cliuo Capitolino quisque, quam probat, eam sequatur opinionem.* Hunc *autem silice stratum esse Liuius primo decadis quintæ sic docet.* M. Aemilio Cos. *Censores cliuũ Capitolinũ silice sternendum curauerunt, & Porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senaculum, ac super id Curiam strauerunt.* Hæc *autem porticus uidetur una ex illis de quibus idem* Cor. *Sic loquitur. Erigunt aciem per aduersum collem usque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus porticus à latere cliui dexteræ subeuntibus. In eodem cliuo* Domum Milonem *habuisse scutis refertam commemorat* Cic. *dubitatur autem utrum hereditariam, an conductam, quia superius dicit. nullum angiportum esse, in quo Miloni non esset conducta domus.* Blon. *in* Roma *triumphanti scribit floralia ad cliuum Capitolinum mense* Maio *celebrari solita esset ubi prope prostitutæ mulieres paucis ante annis tabernas, & casas habebant, Sed uellem huius rei authorem adtdidisset.*

didiſſet. Rupes Tarpeia, *ex qua ſontes, & damnati præcipitabantur, foro* Romano *ſuperſtetiſſe* Diony. *ſignificare uidetur, his uerbis.* Duci *eum iuſſit in ſuperſtantem foro collem. eſt enim locus is rupes uaſta, unde eis mos eſt deijcere aduerſarios. meminit &* Plin. Metellus, *inquit,* Capitolio *ad tarpeium raptus ut præcipitaretur.* Ful. *uerò putat* Tarpeiam *rupem fuiſſe, ubi nunc facinoroſi puniuntur, quod & nobis magis placet, nec uerba* Diony. *huic ſententiæ repugnāt, quia de toto colle loquūtur.* Saxum Carmentæ, *de quo mentio ē apđ* Liuiū *ab ur. co.* Tyberim *deſpicit, e regione pontis* Senatorū. Porta Stercoraria *in cliuo* Capitolino *collocatur à* Sex. Pomp. *ubi ſordes ex templo* Veſtæ *ſublatæ condebantur, in* Tyberim *mox transferendæ.*

De Tabulis, & Columnis æneis, argenteóq; Anſere. Cap. IX.

T*abulas in quibus leges: & publica acta continebātur in* Capitolio *fixas, ac ſeruatas eſſe, plures teſtantur.* Cic. *pro* Sex. Inſpectantibus *uobis toto* Capitolio *tabulæ figebantur.* Et *mox.* ſ*ed unum egregium de rege* Deiotaro Po. Ro. *amiciſſimo decretum in* Capitolium *fixum. &* Philip. *tertia.* Falſas *leges.* C. Cæſaris *nomine, & falſa decreta in æs incidenda, & in* Capitolio *figenda curauerit.* Polibius *tertio ſcribit fœdera, quæ inter* Romanos, *&* Carthaginenſes *icta fuerant, perſcripta in* Tabulis *æneis in tē*

plo Iouis Capitolini diligentissime ab ædilibus conseruata: Vespasianumque ærearum tabularum tria millia, quæ cum Capitolio conflagrauerant inuestigatis exemplaribus restituendi curam suscepisse, in quibus tabulis publica monimenta continerentur; quarum una cernitur adhuc in Lateranensi ecclesia. Clodius etiam tabulas, in quibus res in tribunatu suo gestæ continebantur, hic affixit; quas Cic. ab exilio reuersus ui deleuit, author Plut. Idem Cic. in Cat. commemorat æra legum in Capitolio tacta de cœlo, & liquefacta. Idem propemodum de diu. his Ennij carminibus.

Nam pater altitonans stellantis nixus olympo
Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.
Tum species ex ære uetus, generatáque natæ
Concidit, lapsæque uetusto numine leges.

Erant & leges à Romulo institutæ, quarum argumentum tale est.

Ne quid in augurato faciunto.
Patres sacra, magistratúsque soli peragunto, ineuntóque.
Plebei agros colunto.
Sacrorum omnium potestas sub regibus esto.
Sacra patres custodiunto.
Populus magistratus creanto.
Leges discunto.
Bella decernunto.
Deorum fabulas ne credunto.
Deos peregrinos, præter Faunum, ne colunto.

Nocturnas in templo uigilias ne habento.
Parricidas omnes capite puniunto.
Ne quis præsentibus fœminis obscœna uerba facito.
Quisquis demissam ad talos togam in urbe habeto.
Monstrosos partus quisquis sine fraude Cædunto.
Ne quis, nisi per portas, urbem ingreditor, néue egreditor.
Mœnia sacrosancta sunto.
Mulier uiro legitime coniuncta fortunarum, & sacrorum socia illi esto, ut domusq; ille dominus, ita hæc domina.
Filia, ut patri, ita defuncto uiro heres esto.
Adulterij conuictam uir, & cognati (ut uolent) necãto Si uinum biberit domi, ut adulteram puniunto.
Parentum liberos omne ius esto, relegandi, uendendi, & occidendi.
Erant autem apud Romanos *curatores eorũ locorũ, in quibus tabulæ publicæ seruabãtur, ut index hic ostendit.*

C. CALPETANVS SATIVS.
SEX. METORIVS. M. PERPENNA LVRCO
T. SARTIVS DECIATVS CVRATORES
TABVLARIORVM PVBLICORVM
FAC. CVR.

Augustus uictor totius Aegypti*, quam Cæsar pro parte superauit, multa de nauali certamine sustulit rostra ærea, quibus conflatis quatuor effecit* Columnas*, quæ postea à* Domitiano *in* Capitolio *sunt positæ, quas hodiéq;, inquit.* Ser*. conspicimus.* Nunc *uero in* Lateranen

si ecclesia sunt sitæ : de his intellexit Vir.cum dixit. Surgentes ære columnæ.Legimus autem Syllam ex Iouis templo Athenis columnas ædibus Capitolinis uexisse.Cum olim Anseris clangore arx esset seruata in perpetuam rei memoriam.Romani eius argenteum Simulacrum in eadem statuere arce, de quo Lucretius sic: Romulidarum *arcis seruator candidus anser.* Et Proptius *Anseris & tutum uoce fuisse Iouem.*
Ob hoc, inquit Plinius, institutum est, ut cibaria anserum censores in primis locent.

De quibusdam Epithaphijs, & Titulis in Capitolio *existentibus.* Cap.X.

OSSA
NERONIS CAESARIS GERMANICI CAESARIS F. DIVI AVGV.PRON. FLAMIN. AVGVSTALIS Q.VESTORIS.

OSSA
AGRIPPINE.M. AGRIPPAE DIVI AVG. NEPTIS VXORIS GERMANICI CAESARIS MATRIS.C.CAESARIS AVG. GERMANICI PRINCIPIS.

OSSA
TI.CAESARIS DIVI AVG.F.AVGV.PONT. MAXIMI TRIB.POT.XXXIX.IMP. VIII. COS.V.

Vias autem urbis magna ex parte disturbatas Vespa-

si inus restituit, ut in marmore in porticu ædium Conseruatorum posito ostendit talis index.

IMP.CAESARI
VESPASIANO AVG.
PON.TMAX.TR.POT.III.
IMP.IIX.PP.COS.III.DES.IIII.
S C
QVOD VIAS VRBIS
NEGLIGENTIA
SVPERIOR.TEMPOR.
CORRVPTAS IN
PENSA SVA RESTITVIT.

Sunt enim fornices in publici salis receptaculo, huiusmodi inscriptione uetustate penè consumpta, notati.

Q.LVTATIVS.Q.F.Q.CATVLVS.COS.
SVBSTRVCTIONEM ET TABVLARIVM.S.S.FACIVNDVM CVRAVIT.

In æde. D. Mariæ de Araceli est ara, quatuor pulcherrimis exornata columnis, ubi legitur titulus huiusmodi

ACVBICVLO AVGVSTORVM.

De quibusdam ædificijs, aliijsque rebus in genere. C. XI

Vriam Calabram in Capitolio Romulus culmis texerat, ad quā calebrebatur. i. uocabatur Senatus, & populus à rege Sacrificulo, ut ludorum, & sacrificiorum pernosceret dies. Prope hanc ipsius Romuli Casam ponit. M, Var. Metelli autē,

& Constantini Porticum habuit Capitolinus mons; & Bibliothecam Maiorum pulcherrimis, marmoreisque co lumnis exornatam: Atriumque *publicum, quod tactum de celo memorat* Liuius. Ser. *ait locum sacrum fuisse in* Capitolio *ex quo sumebatur uerbena, qua coronaban tur* Feciales, *&* Paterpatratus *fœdera facturi, uel bella indicturi: & lapidem Silicem, quem tenebant iuraturi per Iouem, hæc uerba dicentes. Si sciens fallo, tum me* Diespiter, *salua urbe, arceque bonis eijciat, ut ego hunc lapidem.* Fauisse, *inquit* Gellius, *loca in Capitolio cel lis, cisternisque similia, ubi reponebantur ea, quæ in templo uetustate erant facta inutilia. Seiuges in Capito lio aurati à* Cn. Cornelio *positi sunt.* M. Valerio *Messa la, &* Liuio Salinatore *Coss. eodémque tempore duode cim clypei aurata ab ædilibus.* P. Claudio, *&* P. *Sul pitio* Galba *ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam condẽnauerãt, author est* Liuius, *qui quinto belli pu.* Clypeum *Martis cum imagine* Asdrubalis *sta tuit in eodem colle, & secundo decadis quintæ columnã* Rostratam, *sic.* In *suspensa ciuitate ad expectationem noui belli nocturna tempestate columna rostrata in capi tolio bello pu. tota ad imum fulmine discussa est.* At *ter tio eiusdem decadis testatur.* S. C. *in* Capitolio *solitũ haberi.* Eo, *inquit, facto auocatam à se concionem tribu nus questus, & in ordinem se coactum, ex* Capitolio, *ubi erat concilium, abijt.* In *templo* Iouis *Capitolini fuit* Pallium *breue, purpureum, lanestrum ad quod cũ matronæ, atque* Aurelianus *Imp. iungeret purpureas su*

as ueſtes cineris ſpecie decoloratæ uidebantur, diuini comparatione fulgoris. hoc munus rex Perſarum ab Indis interioribus ſumptũ Aureliano dediſſe perhibetur. Cn. & Q. Oguinio ædilibus curulibus Limina Capitolij ænea ſunt fabrefacta. Tegulas autem æreas, Q. Catulus inaurauit, author Plin. hinc Virg. Capitolia aurea dixit, quanquam & propter ſtatuas aureas, alia q́; pretioſa ornamenta aurea dixiſſe exiſtimauerim. Numam antequam imperium adiret auguriũ in Capitolio captauiſſe ſcribit Plut. Solinus autem T. Tatium in arce, ubi fuit templum Iunonis Monetæ, habitauiſſe. quo in loco prius ſteterat Domus Manlij; de qua Cic. pro domo ſua ita meminit. M. Manlius cũ ab aſcenſu Capitolij Gallorum impetum repuliſſet, non fuit contentus beneficij ſui gloria, regnum appetiſſe eſt iudicatus; ergo eius domum euerſam duobus locis conueſtitam uidetis. Libri Sibyllini in templo Iouis Capitolini ſub terra, in arca lapidea ab hominibus decem cuſtodiebantur, auth. Diony. Cæſar primo conſulatu tria millia pondo auri furatus è Capitolio, tantundem in aurati æris repoſuit. Suet.

De Laudibus Capitolij. Cap. XI.

I quis Capitolij pulchritudinem, diuitias, & ornamenta oratione celebrare, próq́; illorum admirabili, & pene incredibili amplitudine uerbis illuſtrare conetur, nullam profectò inue-

niet tantam dicendi elegantiam, aut copiam, quin uerborum exilitate deprimat, quæ se se extollere posse cõfidebat, cui Cic. nullum inueniens epitheton magis conueniens, Deorum, & Iouis terrestre domicilium appellauit. quare in huius laudem ero contentus referre ea tantum, quæ memoriæ traduntur à Marcellino, qui loquens de Constante Constantini filio tunc primum Romam uenientc, sic sequitur. Deinde intra septem montium culmina per accliuitates, planiciémq; posita urbis membra collustrans, & suburbana quidquid erat primum eminere inter alia cuncta spectabat, Iouis tarpei delubra, quantum terrenis diuina præcellunt. Et infra describens Aegypti mirabilia sic habet. His accedunt altis suffulta fastigijs templa, inter quæ eminet Serapeũ: quod licet minuatur exilitate uerborum, atrijs tamen columnaribus amplissimis, & spirantibus signorum figmentis, & reliqua operum multitudine ita est exornatum, ut post Capitoliũ quo se uenerabilis Roma in æternum attollit, nihil orbis terrarum ambitiosius cernat. Eandem imitatus sententiam Cassiodorus. Traiani, inquit, Forum uel sub assiduitate uidere miraculum est, Capitolia celsa conscendere, hoc est humana ingenia superata uidere. Nunc uero penè nudus est relictus.

De Concordiæ, & Iouis Statoris Templo, & qui sit Curia. Cap. XII.

IN situs urbis descriptione secundo loco uallem inter Capitolium, Palatinumque montem iacentem posuimus, eámque, secundum longitudinem, non ultra Palatini latus terminauimus: cuius ædificia, & loca par est tandem ut in antiquam speciem, & splendorem, quoad fieri poterit, restituamus. Et quia nihil est quod magis res augeat, & conseruet quam Concordia, ab ipsa rite principium facturi uidemur. Concordiæ igitur Templum uouit Camillus, si plebem patribus reconciliasset; quod in foro, ut tradit Plut. ut autem Var. inter Capitolium, & forum deinde extruxit. hunc autem secutus Sex. Pomp. Senatula, inquit, Romæ tria, unum ubi nunc est ædes Concordiæ, inter Capitolium, & forum. Val. autem Max. ait Sempronium Aselionem pro æde Concordiæ sacrificium facientem ab ipsis altaribus fugere extra forum creditores coegisse. Sed cum non unum fuerit Concordiæ templum, uidendum ne Plut. de eo intelligat, quod erat supra Comitium, ad forum usque productum. Huius autem porticus extant adhuc ad radices Capitolij octo ingentes columnæ cum inscriptione hac.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS.
INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT.

Quo autem tempore restitutum sit à Senatu incertum est. Extat tamen in Lateranensi basilica de restitutione memoria huiusmodi.

D.N. CONSTANTINO PIO FELICI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO

OB AMPLIFICATAM TOTO ORBE REM PVBLICAM FACTIS CONSILIISQ.
S. P. Q. R.
AEDEM CONCORDIAE VETVSTATE COLLAPSAM IN MELIOREM FACIEM OPERE ET CVLTV SPLENDIDIORE RESTITVERVNT.

Hinc autem centum gradibus ad Monetæ Iunonis *templum aſcendebatur.Cic.ph.ſeptima.Occulta enim fuit eorum uoluntas, iudiciumq́ de.*M.Antonio *,qui frequentiſſimi in gradibus Concordiæ ſteterunt,Ouid.*

Candida te niueo poſuit lux proxima templo,
Qua fert ſublimes alta moneta gradus.
Furius antiquum populi ſuperator hetruſci
Vouerat,& uoti ſoluerat ille fidem.
Cauſa,q́ à patribus ſumptis ſeceſſerat armis
Vulgus, & ipſa ſuas Roma *timebat opes.*

*In Concordiæ Senatus frequenter habebatur, & conciones.*Idem Cic.*in ph.pro Sextio, & domo ſua.* Lã*pridius cum Senatus, inquit, frequens in curiam, hoc eſt in ædem Concordiæ templum auguratum conueniſſet.*In *eodem templo fuit Statua* Apollinis, Iunonis*, &* Latonæ Apollinem *&* Dianam *infantes ſuſtinentis:* Aeſculapiiq́*,&* Nygiæ *à* Hycerato *fabrefacta.* Sthenis *autem Cererem,* Iouem*, & Mineruam, flentésq́ matronas, & adorantes, ſacrificantésq́ fecit, quæ erant in æde eiuſdem* Concordiæ. Martem *uero,*

& Mercurium Piſicrates. Zeuſis manu in Concordiæ delubro erat Marſias religatus. Erat & Liber pater, Caſſandráq; à Theodoro picta. In pronao templi fuit Victoria, quæ. M. Marcello Claudio, &. M. Valerio Coſſ. icta eſt fulmine. Habuit Concordiæ templum Cellam, de qua Cic. ph. tertia ſic meminit. Armatos in Cella Concordiæ cum Senatum haberet incluſerit: & quinta. in Cella Concordiæ collocari armatos, latrones, ſicarios, è templo carcerem fieri. Concordia dicta, inquit Var. à corde congruente. E regione autem huius, ad radices tamen Palatini montis, Templum Iouis Statoris, à Romulo uotum, fuiſſe, teſtis eſt Liuius: apud quem ita loquitur Romulus. Iuppiter tuis auibus iuſſus hic, in Palatio, prima urbi fundamenta ieci, arcem iam ſcelere emptam Sabini habent, inde huc armati ſuperata ualle media tendunt. at tu pater deû, hominumq; hinc ſaltem arce hoſtes, deme terrorem Romanis, fugámq; fœdam ſiſte. hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimentum ſit poſteris, tua præſenti ope ſeruatam urbem eſſe, uoueo. & Cic. Priuſq̃ enim iret in exilium bis Iouem precatus eſt uerbis. Téq; Iuppiter Stator, quem uere huius imperij Statorem maiores noſtri nominauerunt, cuius in templo hoſtilem impetum Catilinæ repuli à muris, cuius templum à Romulo uictis Sabinis in Palatij radice cum uictoria eſt collocatum oro, átq; obſecro, ferte opem pariter reip. cunctæq; ciuitati, meíſq; fortunis. Ouid. etiam in faſt. in radice Palatini ſic collocat.

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim,
Ante Palatini condidit ora iugi.

Quo in loco nunc sunt spondæ murorum altissimæ ad boream pertinentes. In hoc conciones haberi, Senatúsq; solebat. Idem in Cat. *pro lege agraria, & alibi sæpe à* Nam. S. C. *iure fieri non poterat, nisi in loco per augures constituto, quod templum appellaretur. non enim omnes ædes sacra templa erant.* Curia *in qua habebatur Senatus templum erat, auth.* Gellius, & Var. *Vnde inter* Aedes *sacras, & templa illud interest. quod in his* S. C. *poterat haberi, in illis uero nequaquã.* Ego *tamen causa euitandi crebras eiusdem uerbi repetitiones, & quo per nomen templi facilius inueniatur, quod quisq; cupit, hanc differentiam non plane seruaui.* Hoc *autem templum incendio* Neronis *exustum fuisse docet* Cor. Tac. Liuius *uero uotum bis, bello uidelicet Samnitico, & in pugna ad* Luceriam. Miror *autem quid est cur quidam* Iouis Statoris *templum ad radices* Capitolij *posuerint, ad eam inquam partem, quæ in planam urbem uergit, ubi nunc est ædes diui* Andreæ *in* Statera, *decepti solo cognomento, qui si* Ciceronis & Oui. *uerba obseruassent, &* Romuli *dicentis apud* Liuium *in Palatio, non tam fœde in hunc lapsi essent errorem.*

De Templo Vestæ, & Romuli, ac de Luco eiusdem Vestæ. Cap. XIII.

T*Emplum autem* Vestæ *inter* Capitolinũ, & Palatinũ *montem, ubi diuæ* Mariæ Gratia-

rum ædes nūc est sita collocari à Diony. *uidetur. quod autem non fuerit sub* Palatio*, ut putat* Ful. *probant, quæ sequuntur,* Plut. *uerba,* Resistere Romani *quo nūc loco* Iouis Statoris *situm est templum, ita confertissimo agmine Sabinos adorti fundunt, fugántq́, & usq́ ad locum,* Regiam *nunc dictum, ac templum* Vestæ *palantes agunt.* Nam *si* Romani *resistere ad radices* Palatij*, quomodo sequitur fundunt, fugántq́ Sabinos ad templum* Vestæ*, quod, secundum* Ful. *fuisset, ubi restitere* Romani*, non autem quo fugati sunt Sabini, contra opinionem* Plut. Diony. *&* Liuij*, qui de hoc templo ita meminit.* M. Cœditius *de plebe nunciauit tribunis se in* Noua *uia, ubi nunc sacellum est, supra ædem* Vestæ*, & reliqua. Erat enim prope forum* Romanū. Hinc Apianus *ait.* Aselium *prætorem forte sacra* Castori*, &* Polluci *in foro facientem cum quidam lapide fialam excusisset ad templum* Vestæ *cucurrisse.* Cor. Tac. *de* Pisone *loquens ex foro, inquit, fugit in ædem* Vestæ. *Condita autem fuit à* Romulo*, ut infra demonstrabimus ex uerbis* Diony. *qui etiam memoriæ prodidit,* Castora*, &* Pollucē *in pugna aduersus* Thusculanos *duce* Posthumio *dictatore uisos pugnantes pro* Romanis*, eodémq́ tempore in foro equos abluisse ad scaturiginem manantem iuxta templum* Vestæ. Fuit *eiusdem deæ* Lucus*, qui à* Palatij *radice in* Nouam *uiam deuexus erat, ex quo, ante urbem captam exaudita uox est, ut muri, & portæ reficerentur: futurum esse, ni si prouisum esset, ut* Roma *caperetur, auth.* Cic. *de*

diu. Atrium, siue Regia Numæ prope Vestæ sacellum Plut. fuisse existimat, non autem, ut Ser. ædes Vestæ Atrium Numæ. Videamus autem obiter, quid sibi uelit Vir. cum inquit.

Cana Fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt.

Per fidem enim Fidei templum intelligit, antiquissimum, utpote ab Aenea, uel (ut alij uolunt) a Numa in Palatio extructum, quo cogebatur Senatus cum de rebus ad statum reip. sicut in Atrium Vestæ cum Pont. max. cũ de rebus ad religionẽ pertinentibus esset deliberaturus. Apianus. his ita se habentibus Senatus in Fidei templum contulit. per Remum autem & Quirinum Fo. Ro. in quo erant simulacra conditorum urbis lambẽtium ubera lupæ. Liuius ædiles ad ficum ruminalem (erat enim in Comitio) simulacra infantium conditorũ urbis sub uberibus lupæ posuerunt. Et cum in foro causæ agerentur, ut idem author de Virginia loquens ostẽdit, sic interpretamur. Romanos leges, & ciuiles, & pontificias ad religionem pertinentes uniuerso orbi daturos, omniumque terrarum imperium, quemadmodum Iuppiter pollicebatur, habituros. Templum Romuli steterat ad radices Palatini, in medio eius lateris, quod Capitolium respicit, ubi nunc est ædes diuo Theodoro dicata, de quo uidetur intellexisse Diony. cum de luperçali loquitur in hunc modum. Ostenditur secundum uiã, qua itur ad Circum, templúmque ei proximum, in quo est lupa præbens pueris duobus ubera, antiquæ operæ

simulacra ærea.

De Lupercali. & ficu Ruminali. Cap. XIIII.

Lupercal autem fuit quædam spelunca sub monte Palatino, in qua de capro luebatur. i. sacrificabatur: unde & Lupercal dictum putant. Alij uero dicunt quod illic lupa Romulum, & Remum nutrierit. Alij, quod est uerisimilius, lucum hunc esse sacratum Pani deo Arcadiæ, cui etiam mons Lycæus in Arcadia est consecratus, dictus quod λυκους idest lupos non sinat in oues sæuire. Ideo Euander sacrauit locum, Lupercálque nominauit. de quo Diony. sic scriptum reliquit. Arcades in colle ipso firmati cum ædificia alia more patrio exornassent, templa quoque construxerunt, átque primum quidem Pani lycæo admonente eos Carmenta. est enim apud Arcades Pan uetustissimus, plurimum in honore habitus. Nunc tamen, circũsepto ædificijs templo, priscam loci naturam comprehendere nequit coniectura. Erat enim antiquitus, ut dicitur, antrum magnum sub colle arbusto contectum, & fontes sub petris profundi, adherénsque rupibus saltus & quidem opacus, ubi Ara deo constructa sacrificia patria perficiebant. Idem tradit apud lupercal Romulum, & Remum expositos fuisse, quem in locum lupa uadens se se condiderat. Aliorum autem fama est, Lupercalium morem à Romulo, & Remo originem traxisse, tunc cum lætitia exultantes, quod ijs auus

Numitor eo loco, ubi educati erant, urbem condere ꝑ miserat. Facto enim sacrificio, cæsisq́ capris epularū hilaritate, ac uino largiore prouecti cuncti ouinis pellibus immolatarum hostiarum iocantes, gestierunt. Verum ut de nominis etymologia, & origine, ita de loco uaria est opinio. Pom. Letus ita scribit. Sub Capitolio Tyberis inferebat sinum, qui pertingebat radices Palatij, ubi nunc est ædis. S. Theodori, ubi expositus Romulus, & Remus in alueolo, ibiq́ fuit ficus Ruminalis: supra in Capitolij eregione istorum locorum Lupercal, hoc est mansio lupæ. erat autem lupercal prope tres columnas. Vt autem (secundum aliquos) accipimus, quæ de ficu Ruminali eius est sententia, ita, quæ de Lupercali, prorsus reijcimus; de utroq́ uero quæ est Seruij, qui in circo Maximo ponit Lupercal, eius sunt hæc uerba. Rumon Tyberis dictus est, unde ficus Ruminalis, ad quam eiecti sunt Romulus, & Remus, quæ fuit ubi nunc est Lupercal in circo, hac enim labebatur Tyberis antequam Vertumnus factis sacris auerteretur. Et ubi Virg. inducit Aeneā ex Tyberi muros Palanteos spectantem, inquit. Nec situm præsentem consyderare debemus. tunc enim nullis obstātibus ædificijs per lupercal Tyberi fluente facile mons poterat uideri Palatinus. quod autem Tyberis sinum inferret ad radices Palatini bene procedit, uerum ꝙ per Circum laberetur caret ratione; quia Auentinus ad alteram fluminis ripam esset relictus, nec sequeretur, quod refert Liuius; Herculē trabiecisse Tyberim, &,

dum

dum fessus procubuisset, Cacum boues furatum eos in speluncam traxisse; fuerat enim necesse per Tyberim *quod est dictu absurdum, nisi dicamus per Circum la psum ante* Herculis *aduentum in* Italiam. *Præterea idē* Ser. *eodem in loco utrunque restituit, sicut &* .P. Victor, *cum* Lupercal *fuerit, ubi nunc ecclesia* .S. Theodori, *quemadmodum superiori capite, ubi de templo* Romu li *sumus locuti, tetigit* Diony. *Ficus uero* Ruminalis *in* Comitio *eregione ædis diui* Cosmæ, *&* Damiani, *& ad latus* Palatini *circo oppositum* Maximo, *quod* Cor. Tac. *sic probat. Eo anno quo certatum est inter harmū duros, &* Cattos Ruminalem *arborem in* Comitio, *quæ supra octingentos, & quadraginta annos* Remi, Romulique *infantiam texerat, mortis ramalibus, & are= scente trunco diminutam prodigij loco habitum, donec in nouos fœtus reuiuisceret. Si autem uolumus, quod ait* Liuius, *pueros in proxima alluuie, ubi ficus* Rumina= lis, *expositos, secundum* Tacitum *dicemus,* Tyberī *forum* Romanum *alluisse, ferentésque pueros descendis= se ex* Palatio *in* Comitiū *ibique exposuisse infantes. nul= la enim est ratio alia, ut* Liuij *cum* Taciti *conueniant uerba. uerisimilius est, secundum* Diony. *apud lupercal expositos esse, nutritos uero apud ficum* Ruminalem, *ut innuit idem* Tacitus *cum inquit, texit infantiā* Ro= muli *&* Remi: *aut fluitante scapha in* Comitium *dela tos. Nam* Var. *ait infantes non expositos, sed delatos ad ficum ruminalem, &* .L. Florus *repertos ad arborē, quæ non fuisse (ut uult* Ser.*) ubi lupercal ostendit etiam*

Plut. his uerbis. Locum Cremonum uocant, sed pridem Germano nomen fuerat, quod germanos fratres uocemus, nec porrò longius ficus Ruminalis. Non desunt at qui Lupercal eregione Septizonij Seueri fuisse putent, quos secutus est Blon. in Roma triumphanti. at hoc stultum est credere. quo modo enim Euander à Tyberi in urbem rediens potuit ostendere gelidum, ut ait Vir. lupercal ab altero latere montis auerso existens, meridiémq; siue ortum æstiuum respiciens, cum ad boream ptineret? unde recte Poeta, gelidum appellauisse uidetur. Quis autem Lupercalia instituerit, ubi, & quo modo fierent, scribit Val. Max. Ser. & Plut. in Antonij uita. Ruminalem autem ficum sunt qui uolunt à Romulo, quasi romularem denominatam. Alij à lacte infantibus dato. nam pars gutturis ruma dicitur. Huius autem arboris etiam Augusti tempore uestigia extitisse docet Ouid. his carminibus.

Arbor erat, remanent uestigia, quæq; uocatur
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

De uia Noua, uico Iugario, & Thusco. Cap. XV.

Iam Nouam fuisse eregione templi Iouis Statoris, pèrq; uallem inter Capitolium, & Palatium productam, significant hæc Liuij uerba. Ex superiore parte ædium per fenestras in Nouã

uiam uersus(habitabat enī rex ad Iouis *Statoris ædē) populum* Tanaquil *alloquitur.*Idem.Templum *in* No*ua uia supra ædem* Vestæ Aio *extructum . Quanquam Cic.de diuinatione non templum dicit, sed* Aram. De *uia hac meminit & Ouidius.eius sunt hæc carmina.*

Forte reuertebar festis uestalibus illac,

Qua noua romano nunc uia iuncta foro est.

Crediderim hanc uiam antiquissimam, diuersámque ab ea, quæ instaurata à Caracalla *sub thermis ipsius fuit.* Vicus Iugarius *qui, auth.* P. Vic. *&* Thurarius *dicebatur, per radices Capitolij à porta Carmentali ad forum* Romanum *aditum præbuit.* Liuius*, ab æde, inquit,* Apollinis *boues fœminæ duæ albæ porta Carmentali in urbem ductæ: post eas duo signa cupressea* Iunonis Reginæ *portabantur: tum septem & uiginti uirgines longam indutæ uestem carmen in* Iuno*nem* Reginam *canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc aborrens, & incondi tum si referatur.*Virginum *ordinem sequebantur decem uiri coronati laurea, prætestatíque. à porta* Iugario *uico in forum uenere.*Blon.*uero ait, nihil aliud habere quā quod idem author dicit saxum ingens à Capitolio in ipsum uicum procidisse; que uerba certum locum non designant, sicuti quæ nos allegauimus.*Fuluius *autē ponit uicum* Iugrium *intera* Romanum*,* Boariumque *for, qd falsū eē prædicta* Liuij *uerba ostēdūt.*In *hoc uico fuit* Domus.L. Amerimni *equitis* Ro. *ut ex filij epith. legitur.* Iugarij *autem nomen obtinuit, quod ibi fue-*

rat Ara Iunonis Iugæ, quam matrimonia iungere puta bant, auth. Sex. Pomp. Quemadmodum autem uico Iugario per radices Capitolij à porta Carmentali in forum Romanum, ita uico Thusco per radices Palatini montis ab eodem foro in Velabrum patebat accessus; sicuti eiusdem Liuij uerba, quæ sequuntur, ostendunt. In foro pompa constitit, per manus reste data uirgines sonum uocis plausu pedum modulantes incesserunt, inde uico Thusco, Velabróq; per Boarium forum in Cliuum Publicum, átq; in ædem Iunonis Reginæ perrectum. Patet ergo uirgines ingressas porta Carmentali, Iugario uico per radices Capitolij producto in forum: postea uico Thusco, ad Palatij radices iacenti, per Velabrum, forúmq; Boarium in Auentinum, peruenisse. Nescio autem quo auth. Fuluius uelit id campi, quod est inter Capitolium, Palatinum montem, Auentinū, & Tyberim, uicum Thuscum appellatum; si ita esset satis fuerat Liuio dixisse. Inde uico Thusco in cliuum publicum, atq; in ædem Iunonis Reginæ perrectum: sed Velabrum à uico Thusco diuidens, ostendit ibi finem fuisse uici Thusci, ubi uelabrum incipiebat, quod, cum foro Boario, in eo campo fuisse, demonstrabitur. Ab eodem át Liuio huiusce uici etymologia ē petenda. Narrat enim in bello aduersus Aricinos cæsis Hetruscis, partem exiguam ipsorum Romam profugisse, ibiq; benigne exceptos, diuisósq; in hospitia: deinde curatis uulneribus, alios domum profectos, multos autem Romæ hospitium, urbisq; charitatem tenuisse,

locumq; ijs ad habitandum datum, quem deinde uicum Thuscum uocauere. Diony. Dedit, inquit, eis Senatus regionem urbis, inter Palatium, & Capitoliũ quatuor fermè extensam stadia, conuallem, quæ ad ætatẽ usq; meam uicus Thuscus appellatur, per quem quidem transitus est à foro ad circum Maximum. Propertius his consensisse uidetur, his uersibus.

At tu Roma meis tribuisti præmia Thuscis,
Vnde hodie Thuscus nomina uicus habet.

Alij aliter referunt historiam. Videlicet uicum ipsum Thuscum appellatum à Cælio uibieno Thusco, qui cũ sua manu Romulo contra Latinum in auxilium uenerit, & post Cœlij obitum, q nimis munita loca tenerent, neq; sine suspitione essent, deductos in planum, & ab eis uicum Thuscum denominationem accepisse. In hoc uico lenones habitauisse ostendit Plautus in Cistel. hinc Horatius. Ac Thusci turba impia uici.

De Arcubus Romuli, Senatulo, & Ouidij Domo. Cap. XVI.

Arcus ueteres, quos Romulus lateritios posuit, & florentes postea opibus Romani nunquam passi sunt in marmoreos mutari, ne cõditoris urbis suæ memoria deperiret Blon. scribit ætate sua collapsos, ubi nunc sunt ecclesiæ. S. Mariæ de gratia, & de inferno. eam, inquit, uiam ad portam Appiam expeditissimam uidemus. Alij uero uolunt de his

arcubus intellexisse Iuu. cum dicit.

Substitit ad ueteres arcus, madidámque capenam.

Quod si accipimus, Blondi repugnabimus opinioni, nisi uelimus bis substitisse. Sed nescio qua ratione uelint Romulum arcus posuisse, cum ea tempestate non esset adhuc excitandi triumphales arcus consuetudo. Senatulum, in quo senatores consultandi causa consistebant, fuit inter Capitolium, & Forum, ubi ædes Cõcordiæ, ut uisum est supra. Ouidius autem Domum suã sub Capitolio bis carminibus posuisse patet.

Hanc ego suspiciens, & ab hac Capitolia cernens,
Quæ nostro frustra iuncta fuere lari.

Quidam uolunt fuisse prope ædem diuæ Mariæ de consolatione, Secunda autem parte situs urbis expedita, Palatinum montem ascendamus.

De uaria Palatij etymologia. Cap. primum.

QVanquam Palatinus mons multis iam annis ante urbem conditam ædificijs esset cóuestitus, ab Roma Itali filia Valentia, ab Euādro deinde arce constituta, urbéq; orta Reges, & Imperatores sedem inibi habuerunt, ut nihil sit apud historicos, aut poetas magis celebratum, attamen eius etymologia tam uaria traditur, ut ex multis authoribus, quem sequaris, habeas neminem. Var. quartæ, inquit, regionis Palatium, q; Palantes, qui cum Euandro uenere, qui etiam Palatini, & Aborigines ex agro Rheatino, qui appellatur Palatium, ibi consederunt. Aliqui uero à Palante pro auo Euandri Palatino nomen mansisse referunt, secundum quos Virg. ait.

Arcades has oras genus à Palante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
Palantis proaui de nomine palanteum.

Liuius montem hunc à Palanteo urbe Arcadiæ Palati-

um, deinde Palatium appellatum tradit. Alij à Palatia Latini uxore. Alij ꝙ Palantó Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum suscepit, hunc incoluerit. Alij à Palantia Euandri filia ab Hercule uitiata, & illic sepulta. Alij à Palante, qui & ipse inibi sepulcrum esset cósecutus. Eundem hunc locum à pecore dictum putant multi, quod pascens ibi balare consueuerit. Tibullus.

Sed tunc pascebant herbosa palatia uacæ,
Et stabant humiles in Iouis arce casæ.

Vnde Næuius Balantiũ nominauit. uel ꝙ palare idest errare solerent armenta. Cephalon autem Gergitius memoriæ prodidit, hominem quendam comitem Aeneæ occupato monte, qui nunc Palatinus dicitur, urbem condidisse, Romamq; denominasse. Tremellius uero Palatinum Romuleum montem uocat, cum inquit. Fuit eius statua in pede montis Romulei ante Sacram uiam, inter templum Faustinæ, ad arcum Fabianum. Is mons hodie Palatium Maius uocitatur.

De Victoriæ. Cereris. Iunonis Sospite. Matris deum, & Libertatis Templo, & eiusdem Porticu, ac de domo Cassij. Cap. II.

CVm Romani plurimis uictorijs partis, imperij fines propagassent, Victoriæ deæ gratiam referentes, & quo in futurum prosperos successus daret, ei Templum in Palatio consecrauere, in ea inquam parte; quæ uidet hortos diuæ Mariæ no-

næ. in infimo cliuo cuius supra indicauimus Romulũ Romanam *portam instituisse. Vbi autem uictoria prius (ut prodidit* Antias) Val.Max.*inter alios honores* Domus *publice ædificata fuerat.*Licet.L.*Iginius dicat* P.Val.*Volesi filio Publicolæ domũ,quæ sub* Velis *erat, ubi postea fuit ædes* Victoriæ *, ex lege , quam ipse tulerat, populum concessisse.*De Victoriæ *æde meminit &* Liuius.L.*Posthumius inquit,Cos.ædem* Victoriæ *, quam* Aedilis *curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit.Diony.uero scribit in uertice* Palatini *montis ab* Arcadibus *, qui cum* Euandro *uenerãt,* Victoriæ Templum *erectum esse , cui deæ anniuersaria fierent sacrificia , ab eisdemq;* Cereris Aedem, *cuius sacra à solis mulieribus celebrarentur. Sed de alia* Victoriæ *æde intellexisse* Diony.*& locus , & tempus satis ostendunt.*Prope *hanc,* Aediculam Victoriæ Virginis *posuit* Portius Cato *, quam biennio ante uouerat. iuxta quam fuit &* Iunonis *Sospite.*In Victoriæ *templum* Matrem *deum* Pesinunte *oppido* Phrygiæ *aduectam perlatam fuisse memorant ; ibiq; mansisse donec illi* Aedem *statuis , columnisq; pretiosis cum pauimentis diuersorum lapidum exornatã struxere* Romani:Vnde Liuius. *ædes* Magnæ Matris Ideæ *dedicata est, quã deam.*P.Cor.*aduectam ex* Asia *in* Palatium *à mari detulerat.*Locauerant *ædem faciendã.*M.Liuius,C.Claudius *Censores.*Dedicauit Iunius Brutus, *Ludiq; ob dedicationẽ eius facti ,* Megalesia *appellati : de quibus* Cic.*ita meminit.*Nã *quid ego de illis ludis loquar quos*

in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Magnæ matris conspectu megalensibus fieri, celebrariq; uoluerunt, qui sunt more, institutisq; maxime casti, solennes, religiosi? Aduecta est autem Mater deorum carmine in libris sibyllinis inuento. Pelli Italia alienigenã hostem posse, si deportata esset Romam. Erat enim *lapis, quem incolæ hoc appellabant nomine.* Libertatis *autem & Templum, & Porticum struxit.* P. Clodius *in parte domus Ciceronis, prope Iouis Statoris tēplū.*

De *Fano, &* Ara *Febris.* Aede *Larum.* De*æ uiriplacæ Sacello, ac de Templo Fidei. &* Iouis Victoris Aede. Cap. III.

Fanum febris in Palatio fuisse Val. Max. *sic docet. Febrem ad minus nocendum templis colebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterū in ara Marianorum, tertium in summa parte uici Lōgi, in eaq; remedia, quæ corporibus ægrotorum ãnexa fuerant, deferebantur.* Docet & Cic. *his uerbis.* Illud *profecto confiteamini longe aliter rem se habere, átq; hominum opinio sit; eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum. qui tantus error fuit, ut perniciosis etiam rebus nō nomen deo℞ tribueretur, sed etiam sacra constituerentur? Febris enim Fanum in Palatio uidemus.* Et *secundo de le.* Ara, *inquit, uetus stat in Palatio* Febris. Hic *autem notandum secundum Stoicos unum esse deum, cui nomina uariantur pro acti*

bus, & officijs: unde etiam duplicis sexus numina esse dicuntur, ut cum in actu sint, mares sint, fœminæ cum patiendi habent naturam. Aedem Larum idẽ Cic. Palatinam *facit: sicuti* Val. Max. *deæ Viriplacæ sacellum; in quo uiri, & uxores contentione animorum deposita concordes domum reuertebãtur.* Agathocles, Diony. *Cæteriq;* Græci *scribunt Aeneam cum Ascanio, & eius filia* Rhoma *in* Italiam *uenisse, cõdidisséque in* Palatio Templum Fidei, *à puellæ nomine dicatum, sub hoc titulo.* TEMPLVM FIDEI. *Orta deinde multis post annis inter* Romulum, & Remum *contentione de nomine urbis appellandæ.* S.P.Q.R. *placuisse urbem* Romam *à puella nominare, cuius elogium in tẽpli frontispicio ex inscriptione legissent.* Sex. Pom. *refert* Rhomã Aeneæ *neptẽ hoc tẽplũ posuisse,* Numã *uero* Diony. & Liuius. *Longis post seculis uetustate lapsũ Augustus instaurauit.* Templum Iouis *Victoris à.* Q. Fabio *bello Sabino uotum, in eodem* Palatino *mõte fuisse uolunt, dedicatumq;* Idibus Aprilis Oui. Sic.

Occupat Apriles *idus cognomine uictor*
Iuppiter, hoc illo sunt data festa die.

De *Heliogabali,* A*pollinis, &* P*enatium* T*emplo, ac de* A*ede* O*rci, locoque* P*alladij* Cap. IIII.

ANtoninus Heliogabalus, Heliogabalum *deum in* Palatino *monte consecrauit, eiq;* Templũ *fecit, eo in loco, ubi prius* Orci *ædis fuerat,*

studioséq; curauit Matris *deum* Typum, *&* V*estæ ignem*, Palladium, Ancylia, *& omnia* Romanis *ueneranda, religionem* Iudeorum, *&* Christianorum *deuotionem in illud trãsferre contendit, agens ne quis deus, nisi* Heliogabalus *coleretur*, *auth.*Lampridius. *quo in loco cyphum, non typum legendum puto, propter ea quæ infra sequuntur, uidelicet.* Et adeo ebacchatus *est ut cyphum eriperet.* Templum Apollinis *in ea parte* Palatinæ *domus* Augustus *excitauit, quã fulmine ictã desyderari à deo aruspices pronunciarunt, eiq; Porticum auth.Suet. addidit, quam laudat* Propertius, *& fores templi eburneas facit. super fastigium autem currum solis ex auro splendentem: quatuórq; boues idest pretiosas æneas à* Myrione *factas in ara, ponit.*Ouidius *uero in* Apollinis Belides, *cum ait.*

Ducor ad intonsi candida templa dei,
Signa peregrinis ubi sunt alterna columnis
Belides, *& stricto stat ferus ense pater.*

In hoc templo Augustus *iam senior sæpe* Senatum *habuit, & decurias iudicum recognouit.* In eodem pendebant Lychni *instar arboris mala ferentis, ubi probati poetæ scripta sua reponebant. hinc* Horatius *in arte poetica.*

Scripta palatini quæcunq; reponit Apollo.

Huius autẽ templi uestigia extare uidentur supra circum Maximum *prope uineam* Fedræ, *in qua* Tiberiana *fuerat* Domus.

De *apollinis etymologia plura* Plato *in* Cra. *de apol-*

linaribus uero ludis Mac.*in Sat.* Aedis *deorũ* Penati*um in ea parte palatini montis fuit, quæ boream spe*ctans, Velia *dicebatur.* Liuius *quinto quintæ dec.* De *prodigijs deinde nunciatis Senatus est consultus,* Aedes *deorum* Penatium *in* Velia *de celo tacta erat.* Diony. Templum*, inquit,* Romæ *ostenditur haud procul à foro, in quo sunt deorum* Troianorum *imagines in scriptionem habentes.* D. PEÑATES. *Sunt enim adulescentes duo sedentes pilam tenentes ueteris artis opera.* Timæus *autem historicus ferreos, & æneos lituos, át* ꝙ *troianum uas quoddam fictile esse, scriptum reliquit,* Labeo *uero* Apollinem, & Neptunum. *Exhausta incendio æde* Vestæ*, in* Veliam *translatum fuit* Palladium *à quo ecclesia.* S. Andreæ *inibi sita cognomen deinde accepit, in* Pallara *enim uocatur.* Memorant *quidã* Liuiam. D. Augusto Templum *in* Palatio *erexisse.*

De Domibus *palatinis, & Saliorum* Curia. Cap. V.

CVm Romulus*, &* Remus *uitam pastoralẽ agerent, sæpe ex lignis, & harundinibus tabernas struxere, quarum unam scribit* Diony. *ætate sua fuisse in angulo ex* Palatio *in circum ducente,* Casam Romuli *dictam, per multasque ætates mansisse, & si quid uetustate, aut alio quouis casu corruisset, custodes loci nihil magnificentius addentes, uerum omnia prioribus restituentes, reficere consueuisse.* Quo *in loco nunc* Virgilij *de mantaco ciue* Ro. *domuncula ui*

situr. Tullus autem hostilius, priusquam Curiam condidisset, in Velia Domum habuit: ubi postea fuit aedes praedicta deorum Penatium, auth. Solinus. Catilinae uero haud procul hinc, in ea parte Palatij, quae uidet forum Romanum, & inde ad. M. Scauri breuis transitus. de qua Asc. sic inquit. Demonstrasse uobis memini hanc domum in ea parte Palatij esse, quae cum ab Sacra uia discesseris, & per proximum uicum, qui est ab sinistra parte prodieris, posita est. Domum Ciceronis emptam uicies sextertio à. L. Crasso uolunt fuisse supra aedem Iouis Statoris. Et certe in celeberrima Palatini montis parte erat, propeque Palatium sita, ut pro Domo sua ipse Cic. his uerbis testatur. Domus ardebat in Palatio, non fortuito, sed oblato incendio. & infra. In conspectu totius urbis domus est mea. Admonendi autem estis eo in loco, ubi dicit, Ardebat in Palatio, non accipi secundum nunc uulgi opinionem, pro monte Palatino, cum ijs temporibus Palatium exiguam ipsius partem occuparet: neque etiam significare domum Ciceronis intra palatium ipsum comprehensam, sed inuidiose additum esse in Palatio, ac si diceret orator. Catilina in cóburendo domum meam adeo ira erat accensus, & furore amens, ut nullam prorsus rationem haberet locorum publicorum, & ipsius Palatij, cui eadem domus mea fuerat iuncta. Iuxta quam ponit Domum. M. Flacci: qua euersa. Q. Catulus de manubijs Cîbricis Porticum extruxit. Crassi oratoris, & Viturbij Domos in Palatio euersas fuisse. L. Aemilio Mamerco, & C. Plantio

Coss.Pli.est auth.Vani ducis Domum in palatio statuit Liuius. Sicut Augustanam, Tiberianámque Cor. Tac. de quibus superiori capite memini. Augustanam autem ab Augusto, qui, ut scribit Suet.natus est in regione Palatij ad capita Bubula, ubi nunc, inquit, Sacrarium habet aliquanto postquam excessit constitutum. Et alibi refert primo iuxta forum Romanum, supra scalas Annularias in Domo, quæ Calui oratoris fuerat, habitauisse, postea in Palatio, nihilominus ædibus modicis hortensianis. De tiberiana idem Cor. mentionem sic facit. Otho ex æde Apollinis discedens per Tiberianam domum ad Miliarium aureum peregit. Curia Saliorum in Palatio, quæ cumflagrasset inuentus est Lituus Romuli illæsus, auth.Cic.Plut.ut.L.Iginius, tradit Publicolam Domum habuisse Subueliam nuncupatam, foróque imminentem. Tarquinij uero prisci Domus ad Iouis Statoris templum fuit. Liuius. Quum clamor, impetúsque multitudinis uix sustineri posset, ex superiore parte ædium per fenestras in uiam Nouam uersus (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Ser. ait Augustum, post actiacum bellum, Palatium ex suo præcepto ædificatum, quum esset domus priuata, reipu. donauisse.

De Summa Velia, Statuis palatinis, aliisque rebus in genere. Cap. VI.

u Eliam Summam ad eam Palatij partem, quæ celsior uersa est in ortum æstiuum, diuæque Mariæ Nouæ ædem fuisse, diximus; cui, ut uult Var. ex eo indutum est nomen, quod ibi pastores palatini, ante tonsuram inuentam, uellere lanam consueuerint. Augustus in Palatio iuxta Fidei templum Bibliothecam extruxit latinam, græcámque cum Porticu, quæ Palatina dicebatur, in qua Senatus Statuam Numeriano impe. posuit, cum inscriptione.

DIVO NVMERIANO ORATORI POTENTISSIMO.

Statua. M. Var. uiuentis adhuc eandem porticum exornauit, teste Pollione. Bibliothecam uero Apollinis Colossus, thuscanicus. L. pedum à pollice ære nobilior, an pulchritudine; dubium. Fuit in Palatio Auguratorium idest locus ubi auguria captabantur: & Apollo cognomento Palatinus opus Scopæ, Latonaque in palatij delubro, ut ait Plin. Suet. Commemorat. Titum Imp. Statuam auream Britanico in palatio posuisse. Arbor fuit in eodem Palatino nata ex hasta Romuli, qui captato augurio hastam ipsam de Auentino monte in Palatinũ iecit, quæ fixa fronduit, & arborem fecit. Laurúsque nata eo die, quo Augustus, unde triumphantes coronari consueuerunt, Balneæ quoque, quas Cic. pro Rosio palatinas appellat. cuius uestigia extant supra circum

Maximum

Maximum, haud procul à uinea Fedræ. Iulius Capitolinus refert locum fuiſſe in eodem monte, qui Sicilia dicebatur, & alterum, qui Iouis Cenatio: & Lampridius Plateas pulcherrimas ſaxis Lacedemonijs, ac porphyreticis ſtratas, quas Antonianas uocauit. Quæ ſaxa, inquit, uſq; ad noſtram memoriam manſerunt, ſed nuper eruta, & excecta ſunt. Fuit in colle palatino Vicus Padi, & Fortunæ reſpicientis, Inibiq; feriæ celebrabantur, in quibus ſacrificium, quod fiebat, Palatual dicebatur, auth. Antiſtius Labeo.

De Palatio nunc Maiori, Atrio, & Veteri Porta ipſius Palatij. Cap. VII.

Qualis autem, & quanta fuerit Palatij moles, & pulchritudo indicant ruinæ ingentes, quæ ibi conſpiciuntur, indicant & picturæ, ſtatuæq; præclariſſimæ, pretioſæq; columnæ in eo repertæ. Quis autem tanta ædificia auxerit, nullus, inquit Blon. ſcribit, quod nulla alia ratione factum crediderī, quam φ unuſquiſq;, nulla inſigni conſtructione facta, particulas addidit, quas ſcriptores, ut parum dignas, mandare litteris omiſerunt. Nos autem diximus Auguſtum ſuam priuatam domum reip. donauiſſe, quæ iuncta fuerat Palatio. Præterea Plin. prodidit, Caligulam partem Palatij ad forum uſq; promouiſſe, ſéq; bis uidiſſe urbem totam cingi duabus domibus duorum principum, ſcilicet Caligulæ, & Neronis. Caligula autē

in eo promouendo effecit ut ædes Castoris, & Pollucis, quæ erat in medio foro, eregione uestibuli suarum ædium esset. Sed quod scribit Blon. de Palatio Maiori, id quoque de Palatio Vaticano nũc dicere possemus. Atriũ ãt Palatiũ habuit augurato conditum, in quo consulebatur Senatus, arietésque immolabantur. Palatij uetus porta ad quã bello Sabino fusos esse Romanos cõmemorat Liuius, fuit prope Rostra. & si quis ad illius uerba diligenter attenderit, nullibi, quam eregione ædis diui Laurentij in Miranda existimabit. quidam hanc Romuli portam appellant. Palatinus autem collis præter unam, atque alteram domunculam, & ædem. S. Andreæ prædictam, nullum nunc habet ædificium: totus enim uinetis plenus, aut pascuus ager non ouibus magis, quam caballis, & capris est relictus, ut uere Balantium possit nominari.

De templo Iani. Augusti, & Faustinæ. Cap. VIII.

Quartam partem situs urbis aggredientes à rebus diuinis, diisque immortalibus principium facturi rite uidemur, in primisque ab eo, qui omnium rerum ianua habetur, hoc est à Iano, cuius Tẽplum, præter capitolinum, aliud in foro Transitorio fuisse, sic probat Ser. Captis Falisis ciuitate Thusciæ inuentum est simulacrum Iani cum frontibus quatuor, (fuerat enim bifrons apud theatrum Marcelli) unde quod Numa instituerat translatum est ad forum Transitori-

um, & quatuor portarum unum templum institutum:
*In qua autem parte fori, parum liquet; sed crediderī in ea, quæ in fo.*Ro.*est uersa, prope* Basilicam Pauli, *ut sequatur quod ait* Mar.
Et fora tot numeras Iane, quot ora geris.
Procopius *tradit ætate sua* Iani *templum fuisse in medio foro ex aduerso* Capitolij, *paulo supra eum locum, quem tunc* Romani *tres* Parcas *appellabant.* Erat, *inquit, sacellum totum ex ære constitutum, quadrata quadam dimensione, tantæq; amplitudinis, quanta integri* Iani *statua poterat ænea quinquepedalis capi, capite dumtaxat bifrons. portæ utrinq; æneæ, quæ pacis tēpore claudebantur, instante autem bello aperiebantur, uocabaturq;* Ianus Geminus. Verum *alterum erat ab eo, de quo* Ser.*quia, ut diximus, plures fuere* Iani. De *quadrifronte autem intellexit* Mar.*cum dixit.* Et *lingua pariter locutus omni. nam omnes de duobus nō dicitur.* Templum Augusti *in fo.*Ro.*positum erat, qđ* Tiberio *imparante imperfectum* Caligula *absoluit, pōtéq; super ipsum transmisso* Capitolium Palatio *coniunxit. unde ex tribus columnis eius pontis prope palatinum montem, & totidem ad radices* Capitolij *adhuc erectis, facile possumus conijcere ubi nam esset* Augusti *templum, super quod pontem transmiserit* Caligula.
Vestigia Templi Faustinæ, *quam* Hadrianus *maritus permisit diuinis honoribus à senatu coli delatis circensibus,* Flaminibúsq; *multa, insigniáq; extare uidemus post nunc ecclesiam.*S.Laurentij *in* Miranda. De quo

Spartianus ſic meminit. Inter *deos relatus eſt, habet templum, habet Salios, habet ſodales Antonianos, qui* Fauſtinæ *templum, quod ei ſub tauri radicibus fundauerat maritus; in quo poſtea filius huius* Heliogabalus Antoninus *ſibi, uel* Ioui Syrio*, uel* Soli*, incertum id eſt, templum fecit.*

De *Caſtoris, & Pollucis templo.* Cap.IX.

C*Aſtoris, & Pollucis* Templum *in fo.*Ro.*ab omnibus ſcriptoribus collocatur.* Lucretio O*fellæ conſulatum petenti Sylla impedimento erat; illæ autem ſolicitatus à multis in forum uenerat, quem miſſus ab eo centurio iugulauit; ipſe in Caſtoris æde ſedens cædem è ſuggeſto ſuperne ſpectabat*, Plut. Martius *de* Hernicis *triumphans in urbem rediÿt, ſtatuáq; equeſtris in foro decreta eſt, quæ ante templum* Caſtoris *poſita eſt*, Liuius. Non ne ab A. *poſthumio ædem Caſtori, & Polluci in foro dicatam uides?* Cicero.*In qua autem parte fori permagna eſt dubitatio, & inter antiquæ urbis ſcriptores uaria opinio.* Volateranus *ubi diui* Coſmæ, & Damiani *eſt eccleſia ponit.* Pomponius *uero* Letus*, certum non ſignans locum, in fine fori. Quidam in uia Sacra.* Fuluius *ſub palatio iuxta* Iuturnæ *fontem, ubi nos* Iouis Statoris *templum: cui uidentur ad ſtipulari* Diony.*uerba quæ ſequũtur.*Huius autem inopinatæ, admirabiliſq; apparitionis cum ſigna adhuc Romæ multa, tum uero eſt ædes Pollucis,

& Castoris, quam supra foro extruxit ciuitas, ubi uisa sunt illorum simulacra. & rursus. Specie pugilum, equósq; madidos sudore ad scaturiginem, iuxta ædem Vestæ manantem, abluisse ait. Et Ouidius locū tetigit his carminibus.

Fratribus illa dies, fratres de gente deorum,
Iuxta Iuturnæ composuere lacus.

Vnde cum Diony. dicit ædem ipsam structam ubi illorum uisa fuerant simulacra, & subiungit, iuxta ædē Vestæ, cum Ful. ut diximus, uidetur conuenire, à Blō. uero discrepare. Var. namq;, inquit Blon. cum dixisset. Tullum hostilium curiam Hostiliam ædificauisse, sic sequitur. Ante hanc Rostra, sub dextera huius Comitio locus substructus, ubi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum essent missi. Hinc Græcostasis à parte, ut multa. Senaculum supra Græcostasim, ubi ædes Concordiæ, & basilica Opima. Qui ergo descriptum supra à nobis forum Romanum cognoscit, & Var. uerba consyderat, facile intelliget Rostra templum ad radices Palatij fuisse, ubi nunc est parua. S. Marie de Inferno ecclesia. Si igitur & Castoris templum ad radices Palatij, ubi Ful. ponimus: non uideo quo modo habebit Rostra eregione, quemadmodum uult Plin. cuius uerba hæc sunt. Ex his Romuli sine tunica, sicut & Camilli in Rostris, ante ædem castorum fuit. Cic. in Ver. locutus de Castoris templo, eiúsq; columnis subdit: Qui ædem Castoris testem furtorum tuorum esse uolueris, quam Po. Ro. quotidie, iudices etiam tum, cum de ta

sententiam ferrent, uiderent. Et cum sententiæ in Rostris ferri solerent, patet quod Plin. etiam testatur, Castoris ædem ante Rostra, uidelicet apud Faustinæ templum, nunc S. Laurentij in Miranda, fuisse. quo in loco paucis diebus ante urbis direptionem à barbaris factam, uidimus marmora mira arte sculpta, columnásque pulcherrimas effodi, ut existimem eas esse columnas, eáque esse ornamenta de quibus memini Cic. multa loqui. quod, nisi uelimus ibi Castoris ædem, ut par est, collocare; necesse est, secundum Ful. alibi, quam in radice Palatij, Rostra statuere; non enim procedit quod utrunque sit ad radices Palatini montis, & Rostra ante ædem Castorum. Si autem eandem ædem apud Vestæ libet ponere: dicendum duas fuisse apud forum, quarum alteram A. Posthumius dictator bello Latino uouit, eiúsque filius duumuir creatus dicauit. Alteram L. Metellus Dalmaticus de manubijs posuit. quanquam Asc. dicit Metellum instaurasse, non posuisse. Non desunt autem qui ædem diuo Cosmæ & Damiano nunc sacram, Castori, & Polluci attribuant: quorum templum cum maximum, nobilissimumque, ac multis columnis exornatum fuisse in Verrem, ut dixi, ostendat Cicero, horum opinionem refutamus. Cosmæ enim & Damiani talium columnarũ nullum præ se fert uestigium, aut signum. Huius ædis gradus reuulsos à Clodio memorat idem author pro domo sua, & pro Sex. qui alibi etiam S.C. concionésque in eadem sæpe habitas esse docet. Fuit autem sta

tuis, & nobili pictura à Cecilio Metello perbelle exornatum, qui, ut refert Plu. Floræ Simulacrum pulchritudine insigne in eodem posuit. Inerat & Tabula monimentum ciuitatis equitibus campanis datæ.

De Cæsaris, & Veneris Genitricis Templo, eiusdémque Veneris Atrio. Cap. X.

Iuus autem Cæsar Templum prope forum suum habuisse dicitur, de quo Cor. Tac. sic meminit, Ante ædem diui Iulij iacuit primo ictu: loquitur enim de Galba ad lacum Curtium interfecto. Plt. narrat Augustum in Templo Cæsaris patris Castores, ac Victoriam posuisse. In eodem foro Veneris Genitricis Templum statuit Apianus. Post uictoriam, inquit, contra Pompeium Cæsar Atrium templo Veneris circumduxit. quod Hadrianus longo tempore post instaurauit. Nam, ut scribit Dion. Apollodoro architecto descriptionem, & formam templi Veneris misit, significans sine illius opera, & ministerio etiam ĩgentia ædificia extrui posse. quærebat itaque an ædificium illud recte, & commode se haberet. Rescripsit de templo sublime illud, & concauum fieri oportere, ut ex loco superiori in Sacram usque uiam insignior prospectus esset, & magis conspicuum concauum ad excipiẽdas ludorum machinas, quæ in eo loco latenter compĩgi, & item ex occulto in theatrum duci possent. quod si aliud fuit ab eo, quod posuit Cæsar uotum bello phar

falico, fuit omnino prope uiam Sacram, ficut & *Cæ faris, uidelicet poft Fauftinæ templum, nunc. S. Laurentij in Miranda.* Auguftus Aedem Martis Vltoris *bello philippenfi uotã in fuo excitauit foro, de qua Suet. ita meminit. Publica opera plurima extruxit, è quibus præcipua forum cum æde* Martis Vltoris. Meminit & Ouidius *bis carminibus.*

Vltor ad ipfe fuos celo defcendit honores,

Templaq; *in augufto confpicienda foro.*

Plin. *autem dicit fe uidiffe Scyphos è ferro dicatos in eodem templo, antèq; ipfum duas Statuas* Alexãdri Magni *tabernaculum fuftinentes.* Cor. *uero* Tac. *Senatores decreuiffe ut* Germanicus, *átq;* Drufus *ouantes urbem introierent, circumq; latera eiufdem templi ftructos effe arcus cum effigie Cæfarum.* Arbitramur *autem* Martis *diuæ* Martinæ *ceffiffe templo, aut certe prope fuiffe.*

De Vulcani, Concordiæ, Pacis, Romuli, *ac* Veneris Cloacinæ Templo. Cap. XI.

Volcani Templum *fupra Comitium locauit* Sex. Pomp. *eius funt hæc uerba.* Statua Ludienis, *qui quondam fulmine ictus in circo, fepultus eft in Ianiculo, cuius offa poftea ex prodigijs, oraculorúmq; refponfis Senatus decreto intra urbem relata, in* Volcanali, *quod eft fupra* Comitiũ, *obruta fũt.* Et cũ Comitiũ, *ut uidebimus, fit intra* Palatinũ mõtẽ, Romuli & Remi, *atq;* Pacis tẽplũ, *dicimus* Volcani ad

radices Palatini eregione fermè eiusdem pacis fuisse. Diony. de Tatio, & Romulo loquens. Tractantes, inquit, in Volcani templo negotia, quod superstat foro. Hinc constat Volcani ædem in urbe Romulum posuisse, contra Blondi opinionem, qui scribit Romulũ existimauisse Volcanum quidem colendum, sed, ne urbs incendijs esset exposita, urbe excludendum. cui suffragari Vitruuij hæc uerba uidentur. Extra murum Veneris, Volcani, Martis phana ideo collocari, uti non assuescat in urbe uenerea libido, Volcaniq; uis è mœnibus religionibus, & sacrificijs euocata, à timore incendiorum uideantur liberari. quod si consyderemus tẽpora inueniemus Vitruuium quidem cum Pompeio, & Diony. optime conuenire, Blondum uero non recte sensisse. Nam Romuli ætate cum mille, ut ait Plut. domus tantum essent, admodum in eo ambitu raræ, non erat metu incendij Volcanus urbe excludendus, sicuti, ut hominum; ita ædificiorum urbe aucta, Verũ si Blõ. in locorum descriptione rationem temporis habuisset, quia aliter, ut ipse uult, in primis conditæ urbis, & nascentis reip. temporibus: aliter nata, & aucta rerum opulentia ædificatum sit, non tam facile in hunc incidisset errorem. Volcani templum dedicauit Tatius, ut Solis, & Lunæ, Saturni, Rheæ, Vestæ, Dianæ, Quirini. Idem Diony. tradit, sicut & Plut. Romulum secundum triumphum ducentem currum æreum templo Volcani obtulisse, eúmq; prope effigiem sui ipsius collocasse. Coclitisq; Statuam in eo positam esse, & con

ctiones solitas haberi. In huius autem area Concordiæ Templum statuit Sex. Pomp. & Plin. Si intelligit de eo, quod Fuluius ille, libertino patre natus, uouit, si populo reconciliasset ordinem Senatorum, & equestrem, structum, annis. CCCIII. *post capitolinum, summa inuidia nobilium, ex multaticia pecunia fœneratoribus cōdēnatis: ī radice Palatini mōtis, fuisse opinamur: nō autem in Palatio, ut putat Blon. sequeretur enim, secundum ipsum, in eodem monte fuisse & Volcani, quod ad duci ad suspicandum nullo modo possum, cum in Concordiæ area à dictis auth. collocatum sit. Insecuto uero tempore Gracсho, & Fuluio trucidatis templum hoc instauratum fuit ab Opimio Cos. summo populi dolore. Vnde noctu inscriptum fuit.* OPVS VECORDIAE TEMPLVM CONCORDIAE FECIT. *Apianus ait iussu Senatus erectum esse. In huius autē area Liuius refert. C. Bebio Pamphilo, & L. Aemilio Coss. per biduum sanguine pluisse. Concordiæ templum erexit & Liuia Drusilla ob uiri cū ea concordiā quod Tiberius dedicauit, Suet. meminit, & Oui. ita*

Templáque fecisti, quam colis ipse, deæ,
Hæc tua constituit genitrix, & rebus, & ara.

quod ī porticu Liuiæ his carminibus collocasse ostēdit.

Te quoque magnifica Concordia dedicat æde
Liuia, quam charo præstitit illa uiro.

Quo in loco deinde Vespasianus mira celeritate Templum Pacis, à Claudio prius inchoatum, post bella ciuilia ædificauit, cuius templi pars prope diuæ Mariæ

Nouæ ædem adhuc extare uidemus. Fecit, inquit, Suet. noua opera templum Pacis foro proximum, & Iosephus. Post triumphum, & romani imperij firmissimum statum Paci templum ædificauit. Fuit autē hoc templum maximum longitudine, & latitudine, quadrata forma, maximis, pulcherrimisq; exornatum columnis, quarum una ibidem adhuc est erecta tantæ crassitudinis, ut tribus ulnis uix amplectatur. In eodem templo, uasa, & ornamenta templi Hierosolymi triũpho Titi aduecta reposuit Vespasianus; & uniuersa donaria in eo consecrauit, auth. diuus Hierony. Venerémq; dedicauit. Incendio autem exhaustum esse tempore Commodi imp. scribit Herodianus in hæc uerba. Nam cum neq; imbres, neq; nubes, tantumq; exiguus terremotus antecessit, seu nocturni casu fulminis, seu igni aliquo in ipso terrarum motu ueluti extrito totum deimprouiso Pacis templum consumptum incendio est, quod unum scilicet opus cunctorum tota urbe maximũ fuit, átq; pulcherrimum: idem templorum omniũ opulentissimum, egregiéq; munitum, multóq; ornatum auro, & argento. quippe uniuersi fermè illuc diuitias, quasi in thesaurum, congerebant. In Pacis Ganimedis Statuam fuisse ostendit Iuu. cum inquit. & Ganimedē Pacis, & aduectæ secreta palatia matris. Aram autē Pacis primus excitauit Augustus: auxit deinde Agrippa. Ouid.

Ipsum nos carmen deduxit Pacis ad aram,
Hæc erit à mensis fine secunda dies.

quo autem in loco parum liquet. Intra Pacis, & Fau *stinæ extat antiquissimum* Templum, & *eius porticus duæ columnæ, nunc diuo* Cosmæ, Damianoq; *dicatū, qđ.*P.Vic.Remi *fuisse significat:*Petrus *uero* Lateran. *bibliothecarius & alij,* Romuli, *siue* Quirini & Remi.*idq; à* Caruilio Cos.*uictis* Samnitibus *dedicatum ē, átq; spolijs hostiū exornatum: quorum tanta fuit copia, ut non modo templum hoc, & forum, sed etiam socijs ad templorum publicorúmq; locorum ornatum diuiderētur, author* Liuius.Var.*uero uult* Tatium *regem* Quirini *dedicauisse templum: sed de eo intellexisse arbitror, cui ad radices* Palatini *montis locū dedimus.* Hoc *autem habet primam partem in ipso ingressu circularē cum testudine, & foramine, sicut* Pantheon, *æneas quoq; ualuas, quæ prius signis, æreísq; ornamētis erāt conspicuæ. Sed quæ olim ad ornatum erant maxime, nunc tantum, ad claudendum factæ esse uidentur.* Veneris Cloacinæ Aedem *prope sacram uiam statuit.* Ouidius *in fast.*Cloacinæ *autem Simulacrum in* Cloaca maxima *repertum consecrauit* Tatius *rex. & quia cuius esset effigies ignorabat, ex loco illi nomen imposuit.*

De Telluris. *Salutis.* Victoriæ.*Solis, &* Lunæ Tēplo, de Domo Cassij. & de Armamentario.
Cap. XII.

Templum Telluris, *quod in quarta regione antiquæ urbis constituit.*P.Victor, Palatio *propius, quam* Esquilijs *fuisse putat* Ful.Aliqui

uero in ſuburra, ubi nunc eccleſia. S. Saluatoris in Tel*lude, eregione diui* Petri *in uinculis.* At Ser. *ſuper eo hemiſtichio.* Lautis *mugire carinis, contra* Fuluij *opinionem, uidetur prope* Eſquilias *collocaſſe, dicens* Cari*nas intra templum* Telluris *eſſe.* Quare *ego crediderim fuiſſe prope cliuum, qui ducit ad prædictam diui* Petri *ædem, ubi nunc eccleſia diui* Pantaleonis*: cui opinioni ad ſtipulantur, quæ ſequuntur,* Diony*. uerba.* Poſt Caſsij *mortem* Domus *eius euerſa fuit, & huc uſq; ſub dialis dimittitur. is locus extra ædem* Telluris*, quam poſtea extruxit ciuitas in parte quadam eius, ſecundũ eam uiam, qua itur ad* Carinas. Patet *ergo* Fuluium*, & reliquos antiquitatis authores locum ignoraſſe.* Sempronium *autem hoc templum uouiſſe probat.* L. Florus *ſic.* Domiti *hinc* Picentes. *Sed caput gentis* Aſculum Sempronio *duce: qui tremente inter prælium campo* Tellurem *deam promiſſa æde placauit.* Val. *autem* Max. *ait.* S.P.Q.R. *hanc ipſam ædem deſignauiſſe in area ædium* Caſsij *regnum affectantis, in qua patres frequenti ſenatu de rebus dubijs conſultare ſolerent. quod* Cic. *pluribus in locis teſtatur, ſed in ph. ſic.* Te *autem.* M. Antoni *appello unum illum diem, quo in ædem* Telluris *ſenatus fuit.* Ad. Q. Fratrẽ *ãt inquit.* De Telluris *æde, & porticu.* Q. Catuli *me admões, fit utrunq; diligenter. ad* Telluris *quidem etiam tuam* Statuam *locaui: & pro domo ſua.* Sp. Caſsij *domus ob eandẽ cauſam euerſa eſt, atq; in eodem loco ædes poſita* Telluris. Alibi *uero ad* Telluris Armamẽtariũ *fuiſ*

se sic memorat. Putant enim non nulli ad me pertinere Armamentarium Telluris aperire. In hoc ambitu fuit Salutis Aedes, uota bello Samnitico à C. Iunio Bibaculo Cos. ab eodémque Censore locata, & Dictatore dicata. Liuius author. Habuit hæc pars situs urbis, Victoriæ Aedem, quã prope forum. L. Volumnius Aedilis ex multatitia pecunia faciendam curauit. Habuit & Apollinis Aram, de qua meminit Solinus, & Liuius: Pomp. Letus uult Concordiæ, & Aesculapij Tẽplum fuisse in hortis diuæ Mariæ Nouæ, uersus Amphitheatrum: Isidis autem & Serapidis autumat Fuluius quod P. Victor scribit tertiæ urbis regionem fuisse Isidis, & Serapidis, in qua ea sunt templa, & quod Vitruuius ita dicit. Templa dijs sic distribuenda Mercurio in foro. Isidis, & Serapidis in emporio, quódque Var. innuit emporium ibi fuisse sic. huiusce, inquam, pomarij summa Sacra uia. Ego uero solis, & Lunæ crediderim, cum ex duabus testudinibus duorum templorum uideamus alteram ortum solis: alteram uero occasum spectare, Varroque tradat Tatium regem Solis, Lunæ, & Volcani ædes dedicauisse, quæ inuicem prope erant.

De Foro Traiani, & de ijs quæ in eo fuere, uel sunt. Cap. XIII.

INstauratis maxime locis sacris, ac renouatis, quæ ad hoĩum memoriã, & laudẽ, spectãt, breuiter restituamus, ab optimoque illo Traia

no auſpicemur. Traiani igitur Forum fuit inter Neruæ, Capitolium, & collem Quirinalem, cuius architectum Apollodorum fuiſſe, his uerbis oſtendit Dion. Hadrianus Apollodorum architectum, qui Traiani forum Metodeum, & Gymnaſium, illo iubente, fabricauerat, primum urbe expulit: poſtea interfecit. Huius autem fori tectum æneum fuiſſe, ſcribit Pauſ. Gellius. in foro, inquit, Traiani ſimulacra ſunt ſita circumundiq; inaurata equorum, átq; ſignorum militarium, ſubſcriptum q; eſt ex manubijs. Quæ ſimulacra ob aliquod in remp. meritum ſumptu publico locari conſueuiſſe, oſtendit titulus exciſus in marmore, in eodem foro reperto, qui eſt talis.

ANNIO PAVLINO IVN. PROCOS. ASIAE ET HELESPONTI COS. ORDINARIO PREFEC. VRBI VICE SADRA IVDICANTI OB MERITVM NOBILITATIS ELOQVII IVSTITIAE ATQVE CENSVRAE QVI PRIVATIM ET PVBLICE CLARVS EST PETITV PO. RO. TESTIMONIO SENATVS IVDICIO D. D. N. N. TRIVMPHATORVM AVGG. CAESARVMQ. STATVAM SECVNDAM AVRO PERFVSAM LOCARI SVMPTV PVBLICO PLACVIT.

Huius autem Porticus cum amplissimis, excelsisq; columnis, magnisq; epistylijs tantam afferebat intuentibus admirationem, ut non hominum, sed Gigantum manu omnia facta crederentur, in qua summorum uirorum statuas pulcherrimas undiq; ab Alexandro Seuero translatas fuisse admonet Lampridius. Ad quem nẽpe locum cum Constans Constantini filius peruenisset singularem structuram primum attonitus cernens, pérq; giganteos contextus circunferens mentem, omni spe talia conficiendi ammota, Traiani equum solum locatũ in atrij medio imitari se uelle dicebat: cui regalis Ormisda respódit. Stabulum prius tale condas. Huius autem equi imaginem in eius numismatibus uidimus, cum hoc indice. S.P.Q.R.OPTIMO PRINCIPI. Ex columnis uero, quas diximus, duæ miræ magnitudinis sub tellure adhuc iacent prope ecclesiam. S. Mariæ cognomento Loreti. Forum autem exornauit etiam Arcus triumphalis eiusdem principis, de quo Dion. sic loquitur. Triumphalis tunc arcus, præter alia multa, quæ in honorem eius, & decreta, & facta fuerant, in illius foro substructus est. Traianus quidẽ ibi Palatium etiã uarijs marmoribus, intus uero picturis, statuisq; exornatum habuisse dicitur, Vopiscus uero scribit Aurelianum Imp. iussisse tabulas publicas ad priuatorum seueritatem in Traiani foro exuri. In cuius medio stat adhuc Cochlidis, eius columna, in qua circunquaque rerũ gestarum Simulacra ipsius mira arte cælata uisuntur: & in primis Dacicum bellum. Intus uero gradus centum

tum octuaginta quinque in eius fastigium præbent ascensum. habet autem fenestellas quadraginta quinque: altitudinem uero pedum centum uiginti octo, uel, ut scribit Eutropius, *centum quadraginta: in summo* Traiani *ossa aurea pila condita fuere: quanquam* Dion *ait* Hadrianum *in* Columna *ossa* Traiani *condidisse, cuius sunt hæc uerba.* Ingentem *columnam in foro statuit, siue ut ea pro sepulcro esset, siue in ostentationē eius operis, quod ille circa forum egit.* Cliuus *surgebat, quem effossa quoquo uersus terra ita complanauit, ut undique columna conspiceretur, forumque deinde in areæ modum æquatum mansit.* Hanc *autem columnam* Traiano *bellum gerenti apud* Parthos Senatum *dedicauisse, ipsumque principē eam non uidisse ferunt. nam è* Persis *rediens apud* Seleuciam Syriæ *urbem fluxu sanguinis decessit.* Hunc *uero solum omnium imperatorū in urbe sepultum esse tradit* Eutropius. Quod *autem in columna ratio est. quia apud maiores, principes, nobilésque sub montibus sepeliebantur. hinc* Virg.

Monte *sub aerio, qui nunc* Misenus *ab illo*
Dicitur.

Et *cum in omnibus locis, ubi erant sepulcra excitanda, non essent montes, natum est ut super cadauera, aut pyramides fierent, aut ingentes collocarentur columnæ, quæ licet proprie sint, quæ culmen sustinent, tamen, & ad magnificentiam erectæ, hoc nomine appellantur; qualis hæc, in cuius basi talia leguntur.*

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS.

IMP.CAESARI DIVI NERVÆ TRAIANO AVG. GERM. DACICO PONTIF. MAXIMO TRIB.POT.XVII.IMP.COS.VI.P.P.AD DECLARANDVM QVANTAE ALTITVDINIS MONS ET LOCVS TANT IBVS SIT EGESTVS.

De Foro, Palatio, & Porticu Neruæ. Cap. XIIII.

Eruæ autem Forum *occurrit post ædem nūc S. Hadriani in tribus foris, in medio cuius columna ænea ingentis magnitudinis existens tectum, ex laminis auricalchi extructum, sustinebat, intrinsecus uero lumen erat ambiguum, auth.* Pauſ. *Hoc forum iam antea inchoauerat* Domitianus. *Suet.* Nouam, *inquit., excitauit ædem in* Capitolio Ioui *custodi, & forum, quod nunc* Neruæ *uocatur.* Fuiſſe *autem uarijs columnis, & statuis exornatum testatur Spartianus de* Alexandro *Seuero loquens, his uerbis. Statuas iocosas, uel pedestres nudas, uel equestres diuis imperatoribus in foro* Neruæ, *quod nunc* Tranſitorium *dicitur, locabat, omnibus cum titulis, & columnis æreis, quæ gestorum ordinem continerent.* Tranſitorij *inde traxit nomen, q᷑ ab eo in* Augusti, Cæſaris, *&* Romanum *forum transiretur.* Extare *enim adhuc uidetur pars Porticus ipsius fori incendio absumpta, cum quibusdam columnis excelsis, & pulcherrimis, ubi literæ leguntur titulos* Neruæ *præferentes, quæ sunt huiusmodi.*

IMP.NERVA CÆSAR TRIB.POTEST.II. IMP.II. *collapsis epistylijs desunt nō nulla. is locus corrupto uocabulo pro arcu* Neruæ, *arca* Noei *dicitur.* Eiusdē Neruæ *Palatij ꝑs ex lapidibus quadratis, īgētésq; columnæ cernuntur adhuc inter* Comitum, & Militiæ *turrim, cum ecclesia.* S. Blasij *inclusa.*

De Foro Romano, Carcere Tulliano, & Marforij Simulacro. Cap. XV.

Romanum Forum, *quod &* Latium *appellauit* Statius, *à radicibus* Capitolij *producebatur sc̄d̄m lōgitudinē usq; ad ecclesiā.* S. Mariæ Nouæ, *ut testatur* Diony. *memorans* Valerium *in colle imminenti foro domum habuisse: cumq; supra demonstratum sit domum hanc in* Velia *fuisse, e regione eiusdem ecclesiæ, fuit necesse forum eousq; peruenisse, quo ei immineret.* Ab *origine autem urbis angustiores fines habuisse opinamur.* Nam *cum* Liuius *narret* Curtium *ab arce decucurrisse, egisséq;* Romanos *effusos toto quantum foro est spatium, usq; ad portam* Palatij, *uisúmque sit* Romulum Iouis Statoris *templum in radice* Palatini *montis, ubi exercitum firmauerat, posuisse, satis conijcimus forum ipsum non ultra primas radices eiusdē mōtis terminos habuisse.* Multos *uero post ānos ampliauit* Augustus, *teste* Suet. Comitium *uero erat foro iunctum, uel potius ipsius fori pars, à prædicta porta ad eandem diuæ* Mariæ *ecclesiam.* At *priusquā de*

eo agamus, quæ in foro uidendum est. In radice Capitolij, *qua parte mons ipse ortum brumalem spectat, Carcerem ædificauisse* Ancum Martium *sic docet* Liuius. Fecit Carcerem *media urbe, imminentem foro ad terrorem crescentis audatiæ.* Partem *deinde addidit* Tullius, *cui* Tulliano *nomen imposuit: de quo* Calp. Flaccus *ita scribit.* Video Carcerem *publicum, saxis ingentibus structum, angustis foraminibus, & oblongis lucis umbrã recipientibus: in hunc abiecti rei robur tullianum aspiciunt, &, quoties iacentes ferrati postis stridor excitat, exanimantur, & alienum supplicium spectando, suum discunt.* Sonant *uerbera intus, recusantibus spurca manus carnificis ingeritur, sedet ianitor inexorabilis pectore, qui flente matre siccos tenet oculos, illuuies corpus exasperat, manus cathenæ premunt.* Describitur *perbelle etiam à Sal. hoc modo.* Est *locus in carcere, quod* Tullianum *appellatur, ubi paulum descenderis depressus ad læuam circiter.* XX. *pedes, eum muniunt undiq; parietes, atq; insuper camera lapideis fornicibus iuncta, sed inculta tenebris, & odore fœdo, atq; terribilis eius facies.* Vnde *autem dicatur, hæc declarant* Var. *uerba.* Carcer *à coercendo, quod exire prohibētur, in hoc pars, quæ sub terra,* Tullianum; *ideo quod additum à* Tullio *rege, quod* Syracusis, *ubi hac de causa custodiuntur, uocantur lathomiæ.* Lathomiæ *enĩ ex græco, & maxime à* Syracusanis, *qui* Lathomias *& appellant, & habent, ad instar carceris, ex quibus locis excisi sunt lapides ad extruendã urbem. autb.*

Sex. Pom. Cic. *ſeptima actione in Ver. lathomias, inquit, Syracuſanas oēs audiſtis, plerique noſtis, opus ē ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum, totum eſt ex ſaxo in mirandam altitudinem depreſſum, & multorum operis penitus exciſum, nihil tam clauſum ad exitus; nihil tam ſeptum undiq;, nihil tam tutum ad cuſtodias, nec fieri, nec cogitari poteſt.* Sen. *Sabinum in lathomias fuiſſe damnatum tradit; Liuius uero princi‑pes* Aetolorum *tres & quadraginta: inter quos* Demo*critus, & frater eius erat,* Romam *à.* M. Attilio *deductos, in lathomiáſq; coniectos:* Erat autem Tullia*num; ſicut hodie uidemus, duplex: ſuperior, & inferior camera. ſuperiori extat adhuc foramen ſpiraculi cū additum, ut retulit* Flaccus. *Locus nunc diuo* Petro *cognomento in* Carcere *eſt dicatus.* Ante *hunc iacet marmoreum ingens ſimulacrum* Marforium *uocitatum, quē* Piſtorum *deum, ſiue* Panarium Iouem, *ꝙ tumores inſtar panum circunquaq; promineant, multi eſſe affirmant.* Nam *(ut author eſt* Lactantius*) eo tempore, quo* Romani *obſeſſi in* Capitolio *erant,* Iuppiter *ꝑ quie tem admonuit, ut ex omni frumento, quod haberent, panem facerent, in hoſtiumq; caſtra iactarent: eoq; facto ſoluta eſt obſidio, deſperantibus* Gallis *inopia ſubigi poſſe* Romanos, *quare* Ioui Piſtori *non ſolum* Arā, *uerum etiam Statuam in perpetuam rei memoriam poſuerunt.* At, *cum in ſcopulo ſimulacrum hoc ſit collocatum,* Rheni Germaniæ *fluminis eſſe tenemus, ꝙ autē ſit* Nar *flu. ut uult* Fuluius, *non placet: nulla enim*

apparet ratio cur Nar ueniret à Romanis excitandus. Marforium cur uocitent, nihil est certi, quod dicatur, nisi uelimus ex eo, q in Augusti foro esset, ut quorundam est opinio, ubi & Martis templum.

De Secretario Po. Ro. Arcu Septimij. Templo Saturni, ac de Aerario. & Officina cudendi pecuniam. Cap. XVI.

Post autem Marforij simulacrum, eregione arcus Septimij, sequitur ædes diuæ Martinæ nunc sacra, ubi olim Secretarium populi Romani fuisse in marmore icisus index probat huiusmodi.
SALVIS. DD. NN. HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS PRINCIPIBVS SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS QVOD VIR ILLVSTRIS FLAVIVS ANNIVS INSTITVERAT ET FATALIS IGNIS ABSVMPSIT FLAVIVS ANNIVS EVGARIVS EPIFANIVS. VC. PREF. VRB. VICE SACRA IVD. REPARAVIT. ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT.
Eregione huiusce ædis, ad radices rupis Tarpeiæ stat adhuc Arcus, ut diximus. L. Septimij, omnium pulcherrimus, & parum mutilatus: in utroq; frontispicio cuius incisæ sunt alatæ uictoriæ cum trophæis, & terrestris, naualisq; belli simulacra, cum hac inscriptione.

IMP. CAES. LVCIO SEPTIMIO. M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI AVG. PATRI PATRIAE. PARTHICO. ARABICO. ET PARTHICO ADIABENICO PONTIF. MAXIMO TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET IMP. CAES. M. AVRELIO. L. FIL. L. ANTONINO AVG. PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P.P. OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS OB REMPVBLICAM RESTITVTAM IMPERIVMQVE POPVLI ROMANI PROPAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQVE.

S P Q R

Habet hic arcus à latere marmoreos gradus, per quos ego multoties euasi ad fastigium. Illud autem sciendum Seuerum triumphum respuisse, ne de ciuili uictoria uideretur triumphare, tum etiam quod morbo articulari in curru haud facile consistere poterat. Sequitur statim recta nunc diui Hadriani*, olim Saturni Templum, a* Numatio Planco *conditum, auth. Sue. uel instauratum, quia constat antiquissimum esse. Et quidam dicunt inscriptionem locationis accepisse.* T. Largium. V*arò au-tem.* L. T*arquinium regem, ipsum* Largium *dedicauisse. Liuius uero* A. Sempronio *&* M. Minut*io Coss. ait esse dedicatum, &* a Planco *restitutum. in quod ex capitolino ærarium* Po. Ro. Tran*slatum ferunt, ut etiam*

Asc. significare uidetur his uerbis. Dum testes examinarentur (agebatur enim causa pro Rostris) Pompeius ad Aerarium sedens tumultu clodianæ multitudinis perturbatur. & mox. Euntibus ad tabellam ferendam postero die iudicibus clausæ fuere tota urbe tabernæ, præsidia in foro, & circa omnes fori aditus Pompeius disposuit; ipse pro ærario, ut pridie, consedit. Aerarium in Saturni templo ideo reponit Sex. Pomp. & Macrobius quod sub illo nullum furtum fuerit commissum, aut quia nihil erat cuiusquam priuatum. Plut. in prob. quærens causam cur ærarium fuerit in æde Saturni. an, inquit, ex eo ꝙ fama obtinuit, Saturni tempore, nec auaritiam, nec improbitatem usquam in hominibus fuisse; sed iustitiam, & fidem. Cyprianus autem refert Saturnum in Italia primum instituisse numos signare; & propterea Saturni ærarium uocari. In ærario promulgata seruabantur: Cic. tertio de le. qui agent auspicia seruanto. Auguri publico parento. Promulgata proposita in ærario cognita agunto. Seruabantur & libri elephantini, in quibus. XXXV. essent conscriptæ tribus, omnésq; publicarum rationum libri. Suet. in Cæsaris rebus gestis. Tabulas ueteres ærarij, & debitorum, uel præcipuam calumniandi materiam, exussit. Seruabantur & signa militaria. Liuius Signa, inquit, eo die à quæstoribus ex ærario prompta. quorum duo communia erant, roseum pro peditibus cum titulo. S. P. Q. R. & ceruleum pro equitibus, color enim ceruleus est maris, à deo cuius inuentum equum fabulantur.

Asc. dicit ueterum diligentiam fuisse, ut quod quisque de subiugata prouincia per triumphum apportauisset per= scriptum in tabulis in ærarium reponendis conseruare= tur, idque et Cic. tertia actione in uer. binc. L. Florus ait Catonem Cyprias opes liburnis per Tyberinum hostium inuexisse, quæ latius ærarium Po. Ro. quam ul lus triumphus impleuere. & Liuius primo decadis quĩ tæ Ap'. Claudium Centonem ex Celtiberis ouantem millia pondo argenti, & quinque millia auri in ærarium tulisse. Censores in Saturni iusiurandum subire cogebã tur. Inter nunc diui Hadriani, & Castoris, Polluciscque olim templum cudendi pecuniam priscis temporibus sta bat Officina, argumento quod eo ĩ loco uidimus effodi in gẽtem numorum copiã, eius precij, ut coniectura assequę bamur, cuius nunc est quadrans, cæterum igne corrupti.

De Miliario Aureo, Ponte Caligulæ, & de Rostris, ac Curia. Cap. XVIII.

M Iliarium autem aureum in capite fori Roma ni collocatur a Plinio: à Cor. uero Tac. iuxta Saturni ædem, narrante cohortem ad aureũ Miliarium sub æde Saturni perexisse; uterque recte. Erat autem Miliarium aureum columna prope arcum Septimij, in qua incisæ omnes Italiæ uiæ finirent; & à qua ad singulas portas mensuræ regionum currerent. Meminit Suet. his uerbis. Ergo destinata die præmonitis conscijs ut se in foro, sub æde Saturni, ad Miliarium,

aureum opperirentur, mane Galbam salutauit. Caligula per forum Romanum à colle palatino ad capitolinum Pontem marmoreum duxit; quo nihil ambitiosius tota urbe: sustentabatur enim octuaginta ingentibus columnis, candidissimi marmoris, quarum tres ad huius, totidémque ad illius montis radices adhuc stantes cernuntur, prope quas paucis ante annis effossa fuere marmora cum circulari huiusmodi inscriptione. VICENALIA IMPERATORVM. *Altera autem pars habuit sacerdotes taurum sacrificantes. Secus ipsum pontem, in medio foro, atque eregione ædis diui* Hadriani *extat ingens marmorea columna, quam existimo unam ex illis esse, quæ equum æneum, inauratum* Domitiani *sustinebant, de quo quidem equo* Papinius *mentionem sic facit.*

quæ super imposito moles gemmata colosso
Stat Latium complexa forum.

Ad pedes cuius procubuit Rheni *flu.* Germaniæ *simulacrum, de qua prouincia triumphum egisse* Domitianũ *diximus, & idem author tetigit, cum inquit.*

Aenea captiui crinem tegit ungula Rheni.

Cui *simulacro* Marforium *nunc dicunt nomen.* Ex *rostris nauium* Antiatium *suggestum in foro, quod* Rostra *denoĩauere* Romani, *fabricatum esse,* Liuius *sic commemorat.* Naues Antiatium *partim in naualia* Romæ *subductæ, partem incensæ,* Rostrísque *earum suggestum in foro extructum adornari placuit,* Rostráque *id templũ appellatũ.* Romanũ *forũ ubi nunc* Rostra *sunt, ait* Sera

Fuere autem Rostra ad radices Palatij, ubi nunc diuæ Mariæ liberatricis est sacellum, in medio foro. Vnde Apianus loquens de capite Marij iunioris abscisso narrat Syllam fori in medio, ante Rostra, illud appendisse. Quod autem M. Var. dicit fuisse ante curiam Hostiliam, sic accipimus, inquit, Blondus, ut partim curia Hostilia à Cœlio monte, in quo eam fuisse certissimum est pro sui magnitudine Rostra uersus, partim Rostra à Palatino mõte in illã protẽderẽtur. Hanc profectò rationẽ, si quis locorum situm consyderet, planè absurdam, & ineptam iudicabit, nimirum uiam expeditissimam, quæ deinde Appia est denominata, omnesq; Palatij fermè aditus occupassent. præterea non sit uerisimile in ea rerum frugalitate tam amplam, tamq; magnificam curiam Tullum ædificauisse. Quare dicimus fuisse Rostra Noua ad radices Palatini montis, & Vetera apud Curiam. De nouis quidem paulo ante Ser. meminit, de ueteribus uero Suet. in funere Augusti, his uerbis. Bifariam laudatus est, pro æde diui Iulij à Tiberio, & pro Rostris ueteribus à Druso Tiberij filio, ac Senatorum humeris delatus in campum, crematúsq;. Asc. scribit Clodij corpus, ut uulnera uideri possent, delatum in foro, & pro Rostris positum, populumq; deinde in curiam tulisse, átq; cremauisse, eóq; igne Curiam, Portiámq; basilicam ei coniunctam conflagrasse. subdit longe post. Erant enim Rostra, non eo loco, quo nunc, sed ad Comitium prope iuncta Curiæ. Si ergo Rostra in Comitio ante Curiam, ut uult Var. dicimus

fuisse.intelligẽdum est duas extitisse Curias Hostilias, unam prope forum, ubi nunc templum Pacis, in cũius ruinis inuentum est marmor cum indice huiusmodi. IN CVRIA HOSTILIA. *aut certe iuxta ipsum, ut possit Rostra ante se habere. alteram uero in Cælio monte, de qua infra uidebimus.* In Rostris *agebantur causæ, quemadmodum apud* Liuium *legitur de* Virginea*, utrum serua, an libera esset. ferebantur leges. auth.* Cic. *pro* Rab. *habebantur conciones, idem in* Pis. Cæsar Iuliam *amitam, uxorémque* Corneliam *defunctas pro* Rostris *laudauit.* Suet. *&* Plut. *auth.* Plinius*, concionaturi, inquit,* Rostra *ascendebant.* In *eisdem clarissimorum uirorum statuæ erigi solebant. hinc* Cic. *in ph.* Cn. Octauij *clari & magni uiri, qui prius in eam familiam, quæ postea uiris fortissimis floruit, attulit consulatum, Statuam uidemus in* Rostris. Asc. *pro* M. Scauro Camilli *togatam, sine tunicis in his cello cat. ante hæc uero* Apianus *Syllæ equestrem ex auro conflatam, cum hac inscriptione.* COR. SYLLAE IMPERATORI FORTVNATO. *In præclaro fori* Romani *loco, pro* Rostris*, super leonem lapideũ impositum fuisse corpus* Faustuli*, qui ibi cecidit, dum certamen* Romuli*, &* Remi *dirimere uellet, tradit* Diony. M. *autem* Var. *post* Rostra Romuli *sepulcro locum fecit.* Fuit *pro* Rostris Herculis *statuã tunicati, habitu æleo, facie torua: subscripta.*

L. LVCVLLVS IMPERATOR DE MANVBIIS HOSTIVM DEDICAVIT.

Plin. Sibyllæ, inquit, tres iuxta Rostra in foro sunt, una, quam Pacuuius Taurus ædilis pl. instituit, duæ, quas M. Messala. Inter antiquissimas fuere Tulij, Cœlij. L. Roscij, & Sp. Matici Fulcinij à Fidenatibus, & Gn. Octauij apud Antiochum in legatione interfectorum. Propterea. L. Florus ait Romæ capita cæsorum proponere in Rostris usitatum esse.

De Lacu Curtio, Cloaca Maxima, & Doliola. Cap. XIX.

M. Var. refert in foro Romano Lacum Curtium fuisse, priusq̃ cloacæ essent, per quod innuit Cloacam per ipsum lacum sequenti tẽpore deriuatam, quam alta tellure opertam uidimus nuper in radicibus Palatini montis, per forum Romanũ fluentem, perque eiusdem montis radices in Velabrũ, & inde cadentem in Tyberim. Quare patet lacum Curtium, sicut & Cloaca Maxima, in medio foro extitisse, haud procul ab equo Domitiani, hinc Papinius.

Ipse loci custos, cuius sacrata uorago,
Famosúsq; lacus nomen memorabile seruat.

Cum igitur dictum sit equum Domitiani stetisse in medio foro, ubi nunc unica erecta cernitur columna, præter alias rationes, ex his Statij carminibus iudicamus lacũ Curtiũ fuisse in hortis dictæ colũnæ adiacentibus. Diony. est, inquit, hic locus repletus, uocaturq; ab il-

lo casu lacus Curtius in medio maxime Romani fori. Liuius. eodem anno seu motu terræ, seu qua ui alia, forum medium fermè specu uasto collapsum in immensam altitudinem dicitur, nec eam uoraginem coniectu terræ, quum pro se quisque gereret, expleri potuisse, priusquam deum monitu quæri cœptum, quo plurimum populus Romanus posset, id enim illi loco dicandum uates canebant, si remp. Ro. perpetuam esse uellent, tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitantes, an ullum magis romanum bonum, quam arma, uirtusque esset? silentióque facto templa deorum immortaliũ, quæ foro imminent, Capitoliúmque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem, se deuouisse, equo deinde quam poterat maxime exornato insidentem armatum se in specum immisisse, donáque ac fruges super eum a multitudine uirorum, ac mulierum congestas, lacúmque Curtium, non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. At de hac re cum triplex sit historia, hanc sequitur Val. Max. & Porcilius. Piso uero in annalibus bello Sabino, quod fuit Romulo, & Tatio, uirum fortissimum Metium Curtium Sabinum Romulo cum suis ex superiore parte impressionẽ faciente, in locum palustrem, qui tum fuit in foro, antequam cloacæ essent factæ, secessisse, atque ad suos in Capitolium illæsum peruenisse, ab eóque lacum inuenisse nomen, memoriæ prodidit. Cornelius uero & Luceius eum locum esse fulguratum, & ex S. C. à Curtio Cos.

septum, & ab eo lacum Curtium appellatum, apud quem Galbam interfectum, & morientem sanguine lacũ ipsum infecisse ait Cor. Tac. & Suet. Sequitur Cloaca Maxima, de qua ita scribit Liuius. Tarquinius foros in circo faciendos curauit, cloacámq; Maximam receptaculum omnium purgamentorum urbis sub terram agendam, quibus duobus operibus uix noua hæc magnificentia quidq̃ adæquare potuit. Eundem ferè sensum Plinij hæc habent uerba. Cloacam operum omnium dictu maximam suffossis montibus, urbe pensili, subtus nauigata fecit. Hæc autem ad Iouis Statoris ædem in tres ductus diuiditur, quorum duo nunc clausi, tertius limpidissima fluens aqua in Velabro ostenditur, deinde canali è saxis quadratis extructo in Tyberim, ut dictum est, dimittitur. Plures fuisse urbis cloacas sic ostendit idem Liuius. Post incensam urbem à Gallis, dum instauraretur, festinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omisso sui, alieniq; discrimine in uacuo ædificant, ea est causa ut ueteres Cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata passim subeant tecta, formáq; urbis sit occupata magis, quã diuisæ similis. Quod si tunc difficile, difficillimum certe nunc uideri põt ut quis urbis regiões diuidere possit, cũ locorũ & uiarũ uestigia uix extent, & ea quidem perpauca, & incerta. Quare nos non more prisco regiones diuisimus, uerum eo ordine, quo omnia faciliora, & magis perspicua uideri possunt. Sed ad rem redeamus. Cloacarum autem curatores fuisse probat inscriptio in

marmore apud pontem Aurelium inuento huiusmodi.
IMP. CAESARIS DIVI TRAIANI PAR THICI. F. DIVI NERVAE NEPOTIS TRAIANI ET ADRIANI AVG. PON. MAXI. TRIB.POT.XXII.IMP. II. CONS. III. TIRR. RVSTICVS CVRATOR AL VEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOA CARVM. *Rursus in alio marmore.*
EX AVCTORITATE IMP. CAESARIS DIVI NERVAE .F. NERVÆ TRAIANI AVG. GER. DACI. PONT. MAX. TRI. POT. VII. IMP. IIII. COS. V. PP. IV LIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM. R. R. PROX. C. PPP.C.XV. A. FABIO. A. F.
Cloaca inquit Pompeius à cloacando.i. inquinando, uel à colando idest fluendo. Iuxta Cloacam erat locus, *qui uocabatur* Doliola, *à doliolis sub terra, ubi non licebat spuere. uetustior autem memoria est eo in loco mystica quædam* Numæ *condita esse, sunt qui putant* Gallorum *senonum cineres.*

De Comitio. Templo Veneris Genitricis. Statuis, & simulacris, quæ in eo, & Foro Romano fuere, ac de Cæsaris Columna. Cap. XX.

*C*omitium *fori Romani partem esse superius dictum est, incipiens à porta Palatij, termi-*

nansq;

nanſq; apud ædem diuæ Mariæ nouæ: ita appellatum quod fœderis conditiones ibi inter Tatium, & Romulum firmatæ, ſancitæque ſint, unde à coeundo comitio nomen manſit, auth. Plut. Aſc. ait Comitium eſſe locũ propter Senatulum, quo coire equitibus, & populo Romano liceret. Blondus uero quo coibant Comitijs centuriatis, & litium cauſa, neq; ibi Conſules, Prætores, Ædiles, Cenſores, & Tribunos, ſed in campo Martio, fuiſſe delectos. Subdit deinde. Locus autem ita euanuit, ut, poſt diruta iam pridem, quæ ſo-lo ſupereminebant ædificia effodiendis fundamentorum lapidibus in calcem coquendis, intra ſanctorum Hadriani, & Laurentij in Miranda baſilicas, intérque fora Magnum, & Neruæ tranſitorium, multo ſudore decimo tandem anno inſpexerimus, hæc in triumphanti Roma. In inſtaurata uero inter turrim, quæ Pallara appellatur, & lacum Curtij, colliſq; Palatini radices, & Fauſtinæ monumenta fuiſſe commemorat, in qua quidem re ſibi contradicit. Etenĩ attendere diligenter ſi uelimus, quæ ſupra ex Cor. Tac. de ficu ruminali adducuntur, illa exploſa, hanc comprobabimus ſententiam, Satis enim conſtat ficum ruminalem, quam in comitio ſtatuit, in palatij radicibus fuiſſe, conſequens ergo eſt & ibi comitium, de quo meminit Cic. pro Sex. Is locus diu caruit tecto. eo autem anno, quo primum Annibal in Italiam uenit, tectus fuit, ut docet Liuius ſeptimo bel. pu. qui tamen trigeſimo aliter ſentire uidetur, cum dicit comitia indicta p-

fici tempestates sæpe prohibuisse. Longo autem tempore *post Cæsar locum instaurauit, authore* Tranquilo. & Asc. *Ludi sæpe in eo celebrati sunt, inibiq; libri Sibyllini*, P. Cornelio & M. Bebio *Coss. cremati, ut in Numæ uita scribit* Plut. *In Comitio fuit Coclitis Statua, quæ cum de celo tacta esset, ex aruspicis responsis in area* Vulcani, *loco altiori, posita est, ex qua re bene* Po. Ro. *successit* Liuius. *In cornibus uero eiusdē comitij fuit Statua* Pithagoræ, & Alcibiadis, *in gradibus uero ad læuam Curiæ* Actij, Plin. *author, cuius* Actij Cotem, & Nouaculā *ibidē defossam, superq; impositum* Puteal *ait* Cic. *idemq;* Liuius. *Statæ matris Simulacrum in foro colebatur, postq̄ id colustrauit, ne lapides igne corrumperentur: qui plurimus ibi fiebat nocturno tempore, magna pars populi in suos quisq; uicos retulerunt eius deæ cultum, ut refert* Sex. Pomp. *In foro, ante* Veneris *Genitricis ædem, fuit* Cæsaris *Statua, equestris*, & Q. Marcij *ante* Castoris, *equestris & ipsa, ac* Tremellij *togata, æream.* M. Attio *uelatam in eodem foro posuit* Tarquinius: Plinius *uero* Cæsaris *Simulacrum cometam in capite habens*. At *hoc in loco si statuas præclaris uiris in* Fo. Ro. *sicut in* Rostris *erectis recensere uellem, finem profecto non inueniret oratio*. Illud *autem satis erit admonuisse hoc munere dignos habitos esse eos omnes, qui, ut diximus, aliquod egregium facinus obijssent pro rep. autem mori non dubitassent, quod probant* Cic. *hæc uerba*. Ac *si tunc*. P. Sextius Iud. *in templo* Castoris, *animam*

quam uix retinuit, edidisset, non dubito quin, si modo esset in rep. Senatus, si maiestas Po. Ro. reuixisset, aliquando statua huic ob remp. interfecto in foro statueretur. Nec uero illorum quisquam quos à maioribus nostris morte obita positos in illo loco, atq; in rostris collocatos uidetis, esset. P. Sextio præponendus. Populus autem Romanus in Cæsaris gratiam Columnam marmoream lapidis numidiæ. XX. pedum, cum Titulo, hoc. PATRI PATRIÆ. in foro statuit, de qua Lactâtius meminit, & idem Cic. in hæc uerba. Talis animaduersio fuit Dolobellæ cum in audaces, sceleratósq; seruos, tum in impuros, & nefarios liberos, talisq; euersio illius execratæ columnæ, ut mirum mihi uideatur tam ualde reliquum tempus ab illo uno die dissensisse.

De Columna Mœnia, Pila horatia. De Cæsaris, Constantini, Domitianiq; Equo, ac de Templo, & Ara eiusdem Cæsaris. Cap. XXI.

Habuit forum Columnam Mœniam denominatã, à qua Labeo iureconsultus Mœniana deduxit, cum inquit. Inter immissum & proiectum hoc interesse putant, quòd proiectum esset id, quod ita proueheretur, ut nusq̃ requiesceret, qualia mœniana, & subgrunda essent. Immissum, quod in aliquo loco requiesceret, ueluti tigna, trabes, quæ immitterentur. In quæ uerba cum ANTONIVS Triuul

tius, & SCARAMVTIA *eius frater nobilissimi adu lescentes*, & *ĩ iuris ciuilis sciẽtia supra ætatẽ egregie do cti, incidissent, rogarunt me, unde dicerentur* Mœ *niana, quibus ita responsum est.* Mœnius *cum domum suam uenderet* Catoni, & Flacco *Cens. ut ibi basilica ædificaretur, exceperat ius sibi unius columnæ, super quam tectum proijceret*, & *pro uolantibus tabulatis in de ipse*, & *posteri eius spectare munus gladiatorum pos sent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur* Co *lũna* Mœnia *uocitata est, hinc* Mœniana. Mœniana, *in quit* Sex. Pomp. *à* Mœnio *censore, qui primus in foro ultra columnas tigna proiecit, quo ampliarentur supe riora spectacula.* De Columna *meminit* Asc. & Cic. *de* Diu. *ac pro* Sex. *in hæc uerba.* Venit, *ut scitis, ad* Columnam Mœniam, *tantus est ex omnibus spectacu lis usq; à* Capitolio, *tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut nunquam maior consensio.* Fuit *enim in ea parte fori, ubi basilica* Portia, *de qua infra erit mẽ tio.* In *foro, inquit* Diony. *erat petra angularis, super qua posita fuerant spolia* Tergeminorum *albanorum,* Pi *la horatia dicta, sed arma collapsa sunt uetustate.* De*corauit autem forum* Romanum *equus* Cæsaris, & Cõ*stantini, sicut* Domitiani, Atrium Mineruæ, & *ta bernæ* Nouæ, *ac* Veteres, *de quibus sic loquitur* Liuius. Eodem *tempore septem* Tabernæ, *quæ postea quinq;*, & *argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arsere.* De *his intellexit* Iuuenalis *cum dixit. sed quinq; tabernæ quadraginta parant.* In *foro magistratus imperiũ* Ro-

mani deponere consueuere, autb. Herodianus. Apia*nus memoriæ prodidit cadauer Cæsaris in forum relatum, eóq; in loco* Aram, *mox* Templum *illi erectū esse.*

De foro Cæsaris. Basilica, & Bibliotheca Pauli. Cap. XXII.

E*Xpositis ijs, quæ ad* Fo. Ro. *pertinere uidebantur, redeamus ad templum Saturni, unde digressi sumus de ærario locuti, uideamúsq; quid post ipsum ad latus eiusdem fori in ortum æstiuum uergens fuerit, aut sit. sed in primis de* Foro Cæsaris, *quod (ut quorundā est opinio) fuit in eo loco, qui post* Faustinæ *templum ualde depressus cernitur, de quo sic loquitur* Apianus. *Post uictoriam contra* Pompeium Cæsar Atrium *templo* Veneris *circūduxit, quod* Romanum *forum esse uoluit, non rerum quidem uenalium, sed eorum quæ ad iura conuenirent.* In *hoc statuas pulcherrimas collocauit, inter quas loricatam sibi dicari passus est.* Breui *quidē, ait* Plin. *spatio fori, sed inter urbis ornamenta perspicuum.* Area *supra sextertium millies constitit.* Pauli Basilicam Cic. *in medio foro statuit, uerba ipsius ex libro quarto ad* Atticū *hæc sunt.* Paulus *in medio foro basilicam iam penè texuit, iisdem antiquis columnis,* Illam *autem quam locauit fecit magnificentissimam,* Hanc Plin. *inter urbis magnifica enumerat, columnis ex phrygibus mirabilem.* Papinius *autem* Domitiani *equum describens à sinistra.* Pau-

liregiam posuit his carminibus.

At laterum passus hinc Iulia templa tuentur,
Illinc belligeri sublimis regia Pauli,
Terga pater, blandoqꝫ uidet Concordia uultu.

Cæsar, inquit Plut. Paulum Æmilium collegam Cai Marcelli in consulatu mille, & quingentis talentis sibi amicum, defensorémqꝫ parauit, ex qua mox pecunia nobilissimam ille in foro basilicam extruxit, quæ Pauli basilica dicebatur. Quam publicam constituisse refert Apianus. Fuit autem prope Castoris & Pollucis templum, quo in loco uidimus effodi multa frusta earum columnarum, quibus mirabilem fuisse dicit Plin. In hac ad Ianum stabant fœneratores. unde Hor. Hæc Ianus summus ab imo perdocet. Et in Sermonibus. Postquam res mea Ianum ad medium fracta est. Cic. ita ne? Ianus medius in L. Antonij clientela sit? quis unquã in illo Iano inuentus est? qui L. Antonio mille numum ferret expensum, Eiusdem Pauli Bibliothecam basilicæ iunctã fuisse, quibusdam authoribus, crediderim.

De foro Augusti. Porticu Antonini. Faustinæ: & Liuiæ ac de Cæsaris Domo. Cap. XXIII.

Forum Romanum, Cæsaris, & Augusti inuicem prope fuisse innuit Papinius in syluis cum dicit.

Nec saltem tua dicta continentem,
Quæ trino iuuenis foro tonabas.

Et Mar.his carminibus.

Causas, inquis, agam Cicerone disertius ipso,
Atq; erit in tripl ci par mihi nemo foro.

Augusti autem forum licet apud Marforij *simulacrum quidam ponant, nonnulli tamen post* Faustinæ *templum, sed prior opinio magis probatur.* Breue *quidem, sicut etiam* Cæsaris, *fuit, quia ipse princeps nõ est ausus proximas domos possessoribus extorquere, erat tamen multis statuis ornatissimum.* Inerat enĩ *Castoris & Pollucis cum uictoria* Alexandri Magni. *Coruini & in eius casside pugnacis corui simulacrum.* A*pollinis eburnea, de qua* Hor. *Sic me seruauit* Apollo: *&* Iuu. Iuríſq; *peritus* Apollo. *Fori autem extruendi causa fuit hominum, & iudiciorum multitudo; quæ uidebatur, non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere, itáq; festinantius, necdum perfecta* Martis *æde, publicatum est. cautúmq; ut seperatim in eo publica iuditia, & sortitiones iudicum fierent, sanxitq; ut de bellis, & triumphis hic consuleretur Senatus.* Prouincias *cum imperio potituri hinc deducerentur. quiq; uictores rediissent huc insignia triumphorum inferrent. quod forum instaurauit postea* Hadrianus *auth.* Spar. Idem *Suet. docet forum ipsum duas* Porticus *habuisse, in quibus statuas omnium triumphali effigie dedicauit* Augustus. Blon. *autem in* Roma *triumphanti hoc forũ, &* Martis *templum in campo* Martio *his restituit uerbis.* Campi Martij *proprium locum fuisse ostendimus, cui columna* Antonina *fuit apposita, eóq; continebatur campo* An-

gusti forum, templo Martis contiguũ. Sed quum Suet. dicit breue forum struxisse, quia non est ausus proximas domos possessoribus extorquere, & extruẽdi causam hominum, & iudiciorum multitudinem fuisse: satis ostendit, sicut & P. Victor, in celeberrima urbis parte stetisse: cum cãpus Martius extra urbẽ; neq; priuatorum domibus occupatus, latissimum, cuicunq; foro, præberet campum. Quare Blondi opinio prorsus reijcienda. Porticus Antonini, & Faustinæ pulcherrimæ, uariisq; marmoribus exornatæ extant apud diui Laurentij in Miranda columnæ ingentes cum huiusmodi indice.

DIVO ANTONINO ET DIVÆ FAVSTINÆ, EX S. C.

Fuit aũt in uia Sacra, in qua uia publica Domo, sita ubi templum Pacis, Cæsarem habitauisse scribit Suet. quã domum Augustus à Liuia nepte nimis sumptuose ornatam solo æquari iussit; in cuius area excitata est deĩde Porticus Liuiæ. Plin. tradit Cæsarem Dictatorem totũ forum, uiámq; Sacrãm à domo sua ad cliuum Capitolinum, in munere gladiatorio linteis operuisse. De domo & porticu Ouid. in fast. sic meminit.

Disce tamen ueniens ætas ubi liuia nunc est
Porticus, immensæ tecta fuere domus.

At de porticu etiam primo de arte ita.

Nec tibi uitetur, quæ priscis sparsa tabellis
Porticus, authoris Liuia nomen habet.

Dion refert Neruã in Augusti foro, nunc in porticu

Liuiæ pro tribunali litigantes audiuisse. Claudiam *etiã porticum appellatam accepimus.* Mar.

Claudia *diffusas ubi porticus explicat umbras,*
Vltima pars aulæ deficientis erat.

A Nerone *autem euersam sub nomine prisco* Domitia*nus restituit; cuius pars umbraculis unius uitis erat operta.* Plin. Vna*, inquit, uitis* Romæ *in* Liuiæ *porticibus subdiales ambulationes umbrosis operculis opacat, eadémq; duodenis musti amphoris fœcunda.*

De *Sororio* Tigillo*,* Vico *Cyprio, & Scelerato, atq;* M. *Antonij* Domo. *Cap.* XXIIII.

S*Ororium* Tigillum *locus erat sacer causa expiationis ab* Horatio*, ob sororem à se interfectam, in honorem* Iunonis *constitutus, quem locum prope* Carinas *statuit* Diony. *Libro enim tertio ait locum, in quo* Horatium *purgarunt, in angiportu ferente à* Carinis *deorsum esse, ijs qui ad* Cyprium *per agerent angiportum, ubi aræ manerent tunc erectæ, & tigillum, duobus inter se contrarijs parietibus fultũ, super eas extenderetur. Quibus uerbis signat* Vicum Cyprium *prope cliuum, qui ad templum diui* Petri *in* Vinculis *nunc ducit. Sequenti uero libero* Vicum Cypriũ *prius, deinde Sceleratum ex facinore* Tulliæ *uocitatũ tradit.* Var. *tamen* Vicum Cyprum *(sic enĩ apud ipsũ legitur,) prope Sceleratum, non autem eundem esse ostendit; his uerbis;* Vicus Cyprus *à* Cypro*, q; ibi* Sabini

ciues additi considerunt, qui à bono omine id appellarunt, prope hunc Vicus Sceleratus. Miror autem qua ratione Blon. Sceleratum uicum esse uelit uiam, quæ nunc ducit ad Triuij fontem, contra Diony. opinionẽ, & præter historiæ fidem. Solinus enim tradit Ser. Tullium in Esquilijs supra cliuum Virbium habitauisse; quẽ uico Patricio supereminere probat Sex. Pom. quum dicit, Vicum Patricium appellatum, quod ibi iubente Ser. Tullio patricij habitauerunt, ut si quid aduersus ipsum molirentur, ex locis superioribus opprimi possent. Vnde postquam Tullia interfecto patre properans à Curia, foróque Romano in paternam possessionem ad uicum Cyprium peruenit, auriga, ut inquit Liuius, dextera in Virbium cliuum carpentum flexit, ut in collem Esquiliarum eueheretur. quocirca stultum erat per uiam Triuij, fuerat enim necesse, secundum nos, per Quirinalẽ, Viminaléque collẽ trãsire; quod absurdũ eẽ uidetur, cũ breuior & expeditior esset per eum, quem diximus cliuum, qui haud procul à Virbio erat, cui iam propinquum interfectum esse regem fugientem innuit Diony. Alia est ratio contra Blon. quod constat inter omnes uiam Triuij extra urbem tunc fuisse. Haud procul à templo diui nũc Pantaleonis, olim Telluris. M. Antonium Domum habuisse testatur Apianus his uerbis. Iis peractis decretum noctu perlectum est, Antonium sequenti die in templo Telluris, haud longe ab ipsius domo, Senatum habiturum.

De Bustis Gallicis. *Cap. XXV.*

Vsta Gallica locus ubi Galli, à Camillo interfecti, sepulti fuere. Liuius uero commemorat Gallos morbo interemptos bustorum Gallorum nomine locum, ubi fuere sepulti, insignem fecisse. Is autem locus fuit ubi nunc ecclesia. S. Andreæ ad busta Gallica, quæ corrupto nomine Portugallo uocatur, abest haud multum ab Amphitheatro, quod in media urbe à Tran. in Tib. collocatur, sicut à Liuio busta Gallica, cuius sunt hæc uerba. quũ esset satis altum Ianiculum ubi sedens prospectaret hostem, descendit in æquũ, atque illo ipso die media urbe, qua nunc busta Gallorum sunt. Et alibi refert Flaccum porta Capena ĩgressum, media urbe per Carinas, Esquiliásque contendisse, recta ergo ad Amphitheatrum. Var. autem contra Liuij opinionem, ut infra demonstrabitur, busta Gallica prope Æquimelium statuisse uidetur. Æquimelium inquit quod æquata Melij domus publice quod regnum occupare uoluit. Is locus ad busta Gallica, quod Roma recuperata Gallorum ossa, qui possederunt urbem, ibi coacerua ta, ac consepta. locus qui uocatur Doliola ad cloacam Maximam. Si uero ita libet distinguere ut uerba hæc. Is locus ad busta Gallica. iungantur cum subsequentibus, optime Var. conueniet cum Liuio, cœterum ordinem & sensum uix elicies. Quare uidendum ne aliquis error hos authores discordes efficiat. Quidam prope Marforium Busta gallica fuisse perperam putarunt.

De uia Sacra, Arcu Fabiano, & Vespasiani. Cap. XXVI.

Iam Sacram principium habuisse à curia Veteri in angulo palatij, iuxta arcum Constantini uulgaris est opinio. Var. autem à Carinis. Carinæ, inquit, Ceronia, q; hinc oritur caput Sacræ uiæ, ab Sterniæ Sacello. Quibus uerbis adducor in maximum dubium, ne hæc uia aliquando per hortos diuæ Mariæ Nouæ, secus templum Pacis, & forum Cæsaris recta ad arcem Capitolij esset producta, præsertim q; in eisdem hortis secundum eum, quem dicimus, cursum, uidimus uiam ex lapide quadrato stratam. Si quis dixerit arcum Vespasiani signare nobis fuisse secũdum radices Palatini montis, respondebimus, ampliata curia Veteri, erectisq; basilicis partem ipsius eò translatam. Sacræ quidẽ, obtinuit nomen q; per eam augures ex arce profecti solerent inaugurare, sacráq; quotquot mensibus in arcem ferre, secundũ Var. Sex. autem Pomp. Sacram ideo uocat, q; in ea fœdus ictum sit inter Romulum, & Tatium. In summa huius habitauit Ancus Martius, prope ædem Larum, de qua in urbis Romuli descriptione facta est mentio. Quo in loco si quis considerauerit quæ dicuntur à Cor. Tacito de spatio eiusdẽ urbis, non improbabit forte quæ de uia Sacra diximus. Sacra in hac uia Cœliæ Statuam ponit Plut. In summa uero parte fuit Mutij. In eadem fructus uenundatos esse Ouid. de arte sic docet.

Rure suburbano poteris tibi dicere missa
Illa, uel in sacra sint licet empta uia.

Var. de re rustica. huiusce inquam pomarij summa Sa-

era uia, ubi poma ueneunt. Arcus *Fabianus in hac uia ſtetit, iuxta regiam, à Fabio cenſore, qui deuicit* Allobroges *excitatus, ut ſcribit* Aſc. *in quo ſculpta fuerāt eius ſcuta, & ſigna uictoriæ.* In oratione pro Cn. Plā tio Cic. *de eo hæc habet uerba.* Equidem *ſi quando, ut fit, iactor in turba non illum accuſo, qui eſt in ſummā Sacra uia, cum ego ad Fabianum fornicem impellor. fuit apud baſilicam* Pauli, *ad quem arcum* Scribonius Libo *ſedem, & prætoris tribunal,* Puteal *dictū, poſuit, de quo* Hor. *meminit, cum inquit.* Putealq; Libonis *mandabo ſiccis.* Et Oui. *hoc carmine.*

Qui puteal, Ianumq; timent, celereſq; calendas.

Fœneratores *enim ſtabant ad* Ianum, *& apud* Fornicem *Fabianum ius dicebatur.* CATELANVS *autem* Triuultius *Epiſcopus* Placen. *&* Co. *ſummi ingenij nobiliſſimus adoleſcens, & probe doctus, qui orationem quandam, qua* Bocc. *Pinum florentinum patria eiectū conſolatur, felici ſtylo ex uulgari in latinum conuertit ſermonem, oſtendit mihi numiſma argenteum eius precij, quo denarius, in altera parte cuius uiſitur caput Libonis cum hac inſcriptione,* LIBO BONE VENI. *in altera uero tribunal cum indice,* PVTEAL SCRIBONI. *In eadem uia Sacra ſtat adhuc* Arcus *marmoreus* Veſpaſiani Imp. *oīum antiquiſſimus nunc exiſtentium: ſed mutilatus: in quo legitur titulus talis.*

SENATVS POPVLVSQ. VE ROMANVS.
DIVO TITO. DIVI VESPASIANI. F.

VESPASIANO AVGVSTO.

Extructus autem fuit deuictis hierosolymis, in quo scul ptæ sunt uictoriæ cum arca fœderis præcedentibus.xvj. fasibus consularibus, ab altero fronte spectantur trium phi spolia, aureum candelabrum, septem habẽs ramos, in quibus erant septem Lucernæ, erraticas significantes stellas, duæque tabellæ legis mosaicæ. Vasa templi, mensa aurea ponderis talentis magni. de quibus plura Iosephus. Licet ipse arcus melius, quam Iosephi descri ptio, nobis ea omnia declaret. Huius autem uictoriæ mentio habetur etiam ex marmore in circo Maximo ef fosso, quæ est hæc.

S. P. Q. R.

IMP. TITO CÆS. DIVI VESPASIANI FILIO VESPASIANO AVG. PONT. MA XIMO TR. POT. X. IMP. XVII. XIII. P. P. PRINCIPI SVO QVI PRÆCEPTIS PATRIÆ CONSILIISQ. ET AVSPICIIS GENTEM IVDEO RVM DOMVIT ET VRBEM HIE ROSOLIMAM OMNIBVS ANTE SE DVCIBVS REGIBVS GENTIBVS AVT FRVSTRA PETITAM AVT OMNI NO INTENTATAM DELEVIT.

De Grægostasi. Curia. Basilica Opimij, & Portia. Cap. XXVII.

Rægostasis locus ad dexteram Rostrorum è
g Comitio, ubi nationum subsisterent legati,
qui ad Senatum missi essent Var. At animad uertendum Var. de ueteribus rostris intelligere. Idem prope Grægostasim Opimij Basilicam sic statuit. Senaculum supra Grægostasim, ubi ædis Concordiæ, & basilica Opimij. Senaculum uocatum ubi Senatus, aut ubi seniores consisterent, dictum γερουσία apud Græcos. Liuius primo ab ur. con. ait Curiam in Comitio, sed idem quod Senaculum esse innuunt Var. uerba. Pli. memoriæ prodidit Cæsarem in curia, quam in comitio consacrauit, duas tabulas impressisse. cui curiæ Plut. iuxta forum locum fecit. Curia locus ubi publicas curas gerebant: duplex tamen, ubi sacerdotes res diuinas, & ubi Senatus humanas curabat. Curia ubi dabatur Senatus templum erat, ut diximus. Var. in libris ad Opianicum ait. S.C. non posse fieri nisi in loco per augurium constituto, quod templum appellaretur, propterea & in curia hostilia, & in Pompeia, & post in Julia, cum prophana ea loca fuissent, templa esse per augurium constituta, ut in ijs. S.C. more maiorum iuxta fieri possent. In curia Aram Victoriæ fuisse Herodiani hæc docent uerba. Cæteris ante fores præstolantibus duo, trésue ad summū curiosiores audiendi Curiā ingressi sic, ut ultra Arā quoq; Victoriæ, pene trarent. Ferunt quidā huius deæ Signum ex auro puro in gradibus curiæ fuisse. Nescio autem quo authore iuxta forum à Fuluio Curia Calabra collocetur, quam nos,

ex Ser. opinione, in Capitolio posuimus. Plut. *Commemorat* Catonem Basilicam, *ex ære publico uicinam foro sub curia à se ædificatam*, Portiam *appellauisse*. Erat, *inquit, basilica quædam* Portia, *quam Magnus* Cato *in censura ediderat, eius basilicæ trib. pleb. quoniam in illa ius dicere consueuerant columnam, quæ sellas eorũ impedire uidebatur, decreuerant tollere.* Asc. *etiam basilicam hanc iunctam* Curiæ *fuisse tradit.* Palatiũ Romuli *apud ædem diuæ* Mariæ Nouæ *non nulli restituunt. Illud autem sciendum hæc omnia loca inuicem prope fuisse, totúmq; id spatium occupauisse, quod est à* Comitio *eundo uersus* Pacis, *diuæ* Mariæ Nouæ *templum, & hortos, penè ad* Esquiliarum *radices; nisi q; interiacebant templa quædam, quibus superius à nobis sedes est assignata*

De Templo Iani, & Pietatis, ac de Carcere. Pl. Ro. Cap. I.

QVatuor urbis partibus iam descriptis, recte uidemur quintã, à dextera Tyberim, Auentiniq; partem, à sinistra uero rupẽ Tarpeiam, & Palatium, uallémq; inter ipsos montes comprehensam habentem, à theatro Marcelli auspicati, quibuscunq; certis sedibus, quoad fieri poterit, locatis, aggredi. Nam cum multa memoratu digna contineat, nisi ordine quodam perspicuo fuerimus progressi, maiorẽ partẽ illorum & locum incertum sortiri, & obscura fieri, erit necesse. Quare relicto Marcelli theatro ad eam partem, quæ planã urbem complectitur, quæ ab ipso ad extremam circi partem fuere, hodiéue sunt, singulatim percurramus. Et quia Ianus omnium rerum principium habetur, ab eo exordiri conueniens erit. Numam regem Iani Templum circa imum Argilætum, iuxta theatrum Marcelli in duobus breuissimis templis fecisse, scribit Ser. cuius portæ duæ, quas legitimum erat aperire cum bellum es

set: in pace uero claudi, ut apertis in armis esse ciuitatem, clausis uero pacatos circa omnes populos significarent. Clausum esse *ferunt* Ianum *semel ab ipso, à quo conditum; iterum à.* T. Manlio Cos. Tertio *ab* Augusto *post bellum actiacum.* Orosius *scribit* Augustum *ter* Iani *templum clausisse.Claudendi autem, uel aperiendi ratio,uaria est.* Alij, *ut diximus,uolunt* Romulo *contra Sabinos pugnante, quum eo esset ut uinceretur, calidam aquam ex eo loco, ubi templum* Iani, *erupisse, quæ exercitũ Sabinorum fugauit, hincq; tractum morem ut pugnaturi aperirent templum, quod in eo fuerat constitutum, quasi ad speciem pristini auxilij.* Alij *uero q* Tatius, & Romulus *facto fœdere hoc templum constituerint, unde &* Ianus *ipse duas facies habet, quasi ut ostendat duorum regum coitionem.* Huius *qdē templi postes is Cos.aperiebat, qui prior creatus esset.* Virg.

Insignis *aperit stridentia limina consul.*

Cor.*autem* Tac.*refert* Cn.Duilium Iani *templũ ædificauisse, eius sunt hæc uerba.*Eodem *in loco à.*L.M.Publicijs Iano *templum, quod apud forum bolitoriũ* Cn. Duilius *struxerat,Speiq;* Ædes *à* Germanico *secratur. hanc* Atilius *uouerat eodem bello.*Idem*, alibi, narrat* Tiberium *Cæsarem* Iani *templum dedicauisse apud forum bolitorium, uotum à* Duilio *bello maritimo aduersus* Pœnos *prospere peracto.quod in platea nunc* Montanaria *statuit,diuersúmq; ab illo* Numæ *putat* Ful.*Sed cum* Xenon *primo* Italicarum *uelit* Ianum *omnium pri*

mum dijs templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum, ob idq; in sacrificijs præfectionem meruisse perpetuam, figurariq; cum claui, & uirga, quasi portarum custos, & rector uiarum, censemus Numam ei templum instituisse apud portam Carmentalem, post sacellum. S. Caterinæ, nūc solo æquatum, ut sit, ad imum Argilætū, iuxta theatrum Marcelli, ut Ser. placet, & ut Liuio & Ouid. à dextera Fabijs exeūtibus ad bellū, ac extra portā Carmētalē, qđ ait Sex. Pō. Si uero, ut qbusdā placet, legimus apđ Var. sc̄dm Tyberī ad Ianū forū Piscariū, de eo ītelligere opināmur, qđ posuit Duilius. Dictū ē enim apud priscos unum fuisse Ianum, plures uero apđ posteriores, ut mirum uideri minime pòssit, hac duo tēpla prope inuicē stetisse, sicut & fora. Vnde Oui. īquit

Cum tot sint Iani cur stas sacratus in uno,
Hic, ubi iuncta foris templa duobus habes?

Neq; Ouidius (ut Blon. est opinio) de Boario, sed Holitorio, & Piscario intelligit foro, aitq; ex multis ī hoc solo sacratum, propter eius simulacrum ab Augusto ex Ægypto, ut author est Plin. aduectum, & in eodem Iani templo collocatum. Templum Pietatis in foro holitorio, apud nunc ecclesiam. S. Nicolai cognomēto in carcere, uel certe eo ipso in loco, quod à M. Attilio Glabrione dedicatum tradit Liuius. Plin. autem locum his uerbis patefacit. Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerperā, supplicij causa carcere inclusam matrem cum impetrasset aditum à ianitore, semper excussa ne quid inferret cibi, deprehensa est uberibus suis ale s: quo

miraculo matri salus donata filiæ pietate est, ambæq; perpetuis alimentis, & locus ille eidē consecratus ē deæ C. *quintio, & .*M. *Attilio Coss. templo* Pietatis *extructo in illius carceris sede, ubi nunc* Marcelli *theatrum est.Sex.autem* Pom.*non matrem, sed patrem inclusū carcere uberibus filiam clam aluisse scribit.*Et *quia* Pli. *ubi theatrum est* Marcelli *dicit, ita accipiendum, theatrum eo usq; peruenisse, ut uestigia ex saxo quadrato, apud eandem ædem existentia, satis ostendunt.*

Hoc *autem templum tactum fuit de celo Coss.* Cotta, *ut primo de diu.testatur* Cic. *Causa quidem carceris extruendi fuit, q̄ aucta multitudine cum indies magis, magísq; flagitia crescerent; neq; tot scelestis, noxiisq; unus satis esset carcer, creatis decemuiris alterum extruere decreuerunt, quare electo ad id opus* Ap. Claudio *decemuirum uno, eum inter* Capitolium, & Tyberim, *ubi nunc prædictam ecclesiam.*S. Nicolai *sitam uidemus, constituit, quem locum* Carcerem, *siue domicilium pl.*Ro.*nuncupauit, in quo reus iudicij ipse sibi mortem consciuit, ut docet* Liuius *tertio ab ur.co.*

De Foro Holitorio. Æde Iunonis Matutæ, & Spei, Sacrario Numæ. Columna Lactaria, ac de Ara & Fano Carmentæ. Cap. II.

Forum Holitorium *extra portam* Carmentalem *fuisse testis est* Asc. *in toga candida.* Eū locū plateā Montanariā *nunc esse quidā*

arbitrantur. In quo fuit Ædes Iunonis Matutæ, quæ cesit diui Andreæ ecclesiæ cognomento in mentuza, pro Matuta, in radice Capitolij nunc sitæ. Sed Iunonis Matutæ uota, & locata à. C. Cornelio Cos. gallico bello: qui deinde Censor eam dedicauit, auth. Liuius quarto belli mac. Idem in eodem foro Spei Templũ uarijs exornatum marmoribus fuisse tradit, idq; primo belli pu. libro fulmine ictum, & quarto eiusdẽ belli. Q. Fabio consulis filio, & T. Sempronio Graccho Coss. incendio conflagrasse. Consecrauit autem Collatinus. Cic. de legibus. Recte etiam Spes à Collatino cõsecrata est. Columna Lactaria, ad quam infantes lacte alendi deferebantur, in foro Holitorio stetisse asserit Sex. Pomp. quod forum ubi holerum copia antiquum fuit Macellum, auth. Var. Sacrariũ Numæ apud theatrum Marcelli circa imum Argilætum. Ser. ait Euãdrũ Aram matri extinctæ iuxta portam fecisse, quæ à Carmenta Carmentalis est dicta. Ara autem hæc sub Capitolio ponitur à Diony. Habuit Carmenta & tẽplum, siue, ut author est Solinus, Fanum apud eandem portam, ubi diximus extare ruinas ædiculæ diuæ Caterinæ. Nam cum uehicula, quibus. S. C. priuatæ erant mulieres, fuissent deinde ipsis restituta, gratiam deæ referentes ei ædificarunt templum, quæ Euandri mater fuit, Nicostrata prius appellata, & quia carminibus oracula ederet, Carmenta est [illegible] ob quam & carmina. auth. Plut. in probl. [illegible] Tac. à [illegible]

De Foro Piscario, & Templo Fortunæ Virilis. C. III

Ecundũ Tyberi ad Iuniũ Forũ Piſcarium uocant, inquit Var. quibus uerbis iuxta incendium, quod ſexto belli pu. deſcribitur à Liuio, licet exiſtimare fuiſſe inter. S. Mariæ in porticu, & Ægyptiacæ templa, intraq; portam Carmentalẽ: quod haud longe à Boario ponitur à Volaterano, ſed certe nec propè eſt dicendum. In eo autem male ſentire uidetur, ꝙ Cupedinis, Piſtoriũ, & Holitorium iuxta ædẽ Veſtæ eſſe putat, ſi enim ita eſſet, ſequeretur contra Aſc. forum Holitorium intra portam Carmentalẽ fuiſſe, quod falſum eſſe multis argumẽtis apparere poteſt, niſi uelit Veſtam extra ipſam portam templum habuiſſe, ſed id quoq; caret authore. Templum autem. S. Mariæ Ægiptiacæ nunc dicatum, iuxta Tyberim, & eiuſdem cognominis pontem, quidam Aſyli. i. miſericordiæ templum dicunt, Alii Fortunæ, Alii Pudicitiæ, ut Vol. & Ful. Sed Fortunæ, Pudicitia q; patriciæ ſacras ædes in foro Boario fuere, ut infra demonſtrabitur. Non ẽ enim ueriſimile (quod innuit Ful. quum dicit Pudicitiæ ædem eſſe, quam nunc dicatam. S. Mariæ diximus, eámq; in foro Boario ſtatuit) ipſum forum à Velabro, & Iano, ubi conſtat eſſe, perueniſſe ad hanc uſq; ædẽ, in ripa Tyberis ſitam, eo maxime ꝙ is locus eſt extra rectam uiam ab ipſo Velabro in Auentinum, neq; conueniret cum Liuio, qui ait uirgines à foro Romano, uico Thuſco, Velabróq; per Boarium forum in cliuum Publicum, talem ædem Iunonis Reginæ (erat enim in Auentino, EL ueniſſe, quibus uerbis oſtendit forum

Boarium fuisse prope Ianum nunc quadrifrontem siue quatuor portarum, uersus Auentinum, non autem Tyberim. De templo Misericordiæ nihil certi habetur, nisi q *Blon.eo in loco, ductus tantum coniectura, quia ibi Asylus, collocauit. Sed nos dicimus esse Fortunæ Virilis templum, deamq; ipsam in eo ambitu duo habuisse templa, alterum in foro Boario, alterum uero prope Tyberim. Huic enim opinioni suffragantur Diony.uerba, quæ sequuntur. Duobus extructis templis Fortunæ, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyberis ei, quam uirilem appellauit. In hoc autem fuit ipsius Ser. Tullij lignea statua auro perfusa, quæ orto incendio cæteris concrematis sola incorrupta permansit. auth.Val.Max.*

De Teplo Vestæ: Salinis: & *Coclitis Arcubus*. C. IIII.

D *Mariæ autem Ægyptiacæ extat Ædes antiquissima diuo Stephano nunc dicata: cuius forma circularis est, columnæq; in circuitu dispositæ eius testudinem, quæ unica totam operit ædem, sustinent. hanc Matutæ, siue Auroræ Pomp. Letus adiudicat: quam Liuius in foro Boario statuit. quare eadem ratione, quæ est de. S. Mariæ Ægyptiacæ æde, non recte sentire arbitramur, quemadmodū nec Vol.nec Ful.qui uolūt hāc ipsā Herculis esse. Romulus enim, ut supra ait Cor. Tac. à foro Boario sulcum designandi oppidi incipiens Magnam Herc*

lis aram, ubi postea templum habuit, complexus est. Si templum, ut autumat Ful. *fuisset ubi nunc diui Stephani ecclesia, &* Ara *ad portam* Tergeminam, *quo modo ipsam intra mœnia comprehendens* Romulus *quadratam, ut est omnium opinio, urbem posuisset? quapropter uelim istos diligentiores esse, neque incerta pro certis affirmare.* Blon. *autem ex* Ouidij *carminibus* V*estæ esse nititur comprobare.* Ouidij *carmina hæc sunt.*

Syluia uestalis (quid enim uetat inde moueri?)
Sacra lauaturas mane petebat aquas.
V*entum erat ad molli decliuē tramite ripam,*
Ponitur è summa fictilis urna coma.
F*essa resedit humi, uentósque accepit aperto*
Pectore, turbatas restituítque comas.
D*um sedet, umbrosæ salices, uolucrésque canoræ,*
F*ecerunt somnos, & leue murmur aquæ.*

At hi uersus non probant ædem V*estæ prope* T*yberim extitisse, sicuti* Diony. *hæc uerba.* S*unt qui constructionem templi* V*estæ* R*omulo ascribant, consentaneum esse existimantes urbe condita à uiro diuinationis perito constructam esse primum* V*estam communem, urbis conditore, eius præsertim* Albæ *nutrito, in qua uetus huius deæ, ex quo urbs condita fuit, templum erectū erat, neque quicquam antiquius* R*omulo esse debuit, quā* V*estam colere, qui eius deæ simulacrum ex* Ilio *transtulerat.* S*ed de constitutione templi, quod nunc extat, isti uidentur ignorasse. neque enim locum illum, in quo nunc sacer custoditur ignis,* R*omulus dedicauit deæ, cu*

ius rei magnum argumentum est, quod is extra eam est, quæ quadrata dicta est Roma, *quam* Romulus *muro cinxit.* Hinc *apparet templum* Vestæ, *quod inter* Ca*pitolium, & Palatium obtinuit locum, à* Romulo: *hoc uero à* Numa *excitatum, de quo* Sex. Pomp. *ita meminit.* Rotundam *ædem* Vestæ Numa *rex consecrasse uidetur, quod eandem esse terram, qua uita hominum sustineretur, crediderit, eámque pilæ formam esse, ut sui simili templo dea coleretur.* Ouidius *autem uult anno urbis quadragesimo erectum esse, sphericámque formam, sicuti* Pomp. *ascribit.* Et *nos uidimus* Albæ *ædem uetustissimam ipsius* Vestæ *circulari forma, in uertice foramen lucis causa habentem.* Simulacrum *autem nullũ ipsam deam habuisse, ut ignis nullam certam habet effigiem, idem poeta testatur his uersibus.*

Esse diu stultus, Vestæ *simulacra putaui:*
Mox *didici curuo nulla subesse tholo.*

Dicta *enim est* Vesta, *quod uarijs uestita sit rebus.* Cic. *de nat. deorum* Vesta, *inquit, nomen à* Græcis, *ea enĩ est, quæ ab illis* ἑστία *dicitur. uis autem eius ad aras, & ad focos pertinet, itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio externa est.* Prope Vestæ Matrem *deum* Cellam *habuisse auth. est* Blon. Salinæ *fuit salis publici receptaculum in ea ripa* Tyberis, *quæ nunc à prædicta æde* Vestæ *in* Auentinum *& ad naualia pertinet, de quibus* Liuius *sic meminit.* Romæ *fœdum incendium per duas noctes, ac diem unum tenuit: solo æquata omnia inter*

Salinas, ac portam Carmentalem. Hinc *constat hanc portam non fuisse ad radices Auentini, quemadmodum* Blon.*putauit.* Arcus Horatij Coclitis *ad primas Auẽtini radices inter ipsum scilicet montem, & Tyberim fuere, ubi paucos ante ãnos eruta saxa huiusmodi inscriptionem habebant.*

P. LENTVLVS. C. N. E. T. QVINTIVS CRISPINVS VALERIANVS COSS. R. S. C. FACIVNDVM CVRAVERE IIDEMQ. COMPROBAVERE.

De Foro, & Arcu Boario. Cap. V.

Xpositis ijs, quæ in hac quinta parte à dextera secundum Tyberim *steterant, consentaneum esse uidetur, ut in sinistram diuertamus, & quidquid occurrerit explicemus.* Sed *quia ex fori* Boarij *descriptione unaquæque res proprium locum facilius accipiet, de ipso prius uidebimus.* Forũ *igitur* Boariũ *licet iter*Romanũ,*et* Tyberi *a* Ful.*sit collocatũ, tamẽ* Liuij *uerba, ĩ ipsũ p nos paulo ante adducta, clare indicant fuisse prope* Velabrum, *&* Ianum, *inter* Palatinum *montem, &* Scholam *græcam. ostendit & descriptio urbis* Romuli *à* Cor. Tac. *ab æneo tauri Simulacro incœpta.* Vnde *ex uno in plures ĩcidere errores* Ful. *apparet.* Boarium *ab eodem tauri Simulacro dictũ quidam uolunt, quidam uero ob taurum immolatum interfecto* Caco, *átque bobus recuperatis,* Ouid. *priorẽ se*

quitur opinionem, eius sunt hæc carmina.

Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter unum
Victor, & Euandrum, ruricolasq; uocat.
Constituitq; sibi, quæ maxima dicitur, aram,
Hic, ubi pars urbis de boue nomen habet.

& alibi.

Pontibus, & magno iuncta est celeberrima circo
Area, quæ posito de boue nomen habet.

Sex. uero Pomp. q; ibi boues uenundarentur, cui adsti pulatur Var. cum inquit. quo quidem genera conferrent forum appellatum, additúmq; ab eo cognomen, ut forum Boarium. Liuius etiam primo belli pu. innuit boues ibi uenundatos esse, memorans in eodem foro bouē in tertiam contignationem ascendisse. In frontispicio āt portæ marmoreæ, adhuc apud ecclesiam. S. Georgij existentis, insculpta hæc sunt uerba.

IMP. CÆS. M. AVRELIO ANTONINO PIO FELICI AVG. TRIB. POT. VII. COS. III. P.P. PROCOS. FORTISSIMO FELICISSIMOQVE PRINCIPI. ET IVLIÆ AVG. MATRI AVG. ET CASTORVM ET SENATVS ET PATRIÆ. ET IMP. CÆS. M. AVRELII ANTONINI PII FELICIS AVG. PARTHICI MAXIMI BRITANNICI MAXIMI ARGENTARII ET NEGOCIANTES BOARI HVIVS LOCI QVI INVEHENT DEVOTI NVMINI EORVM.

Ibidem autem uisuntur taurorum immolationes, & in

strumenta cũ uictimarijs, & sacrificolis ad sacrificia ipsa peragẽda accictis. In foro Boario gladiatorũ munus primũ Romæ est datum. Liuius refert Fabio, & Marcello Coss. in eodem sanguine pluisse, puerumq; semestrẽ triumphum proclamasse Val. Max. licet Liuius in Holitorio dicat.

De Templo Herculis Victoris, & Ara Maxima. Cap. VI.

b Erculis Victoris Templum, præter illud, quod ad portam Tergeminam, iuxta Tyberim Octauium Herenum impetrato à magistratibus loco consecrauisse scribit Macrob. alterum rotundum in foro Boario ponitur à Liuio, & Solino, in hæc uerba. Sacellum Herculis in Boario foro est, in quo argumenta, & conuiuia maiestatis eius remanent. nam diuinitus neq; muscis illô, neq; canibus ingressus est. Etenim cum uiscerationem sacricolis daret Miagirum idest muscarum congregatorem deum dicitur imprecatus, clauam uero in aditu reliquisse, cuius olfatu refugerunt canes, idq; usq; nunc durat. Romæ, inquit Plin. in ædem Herculis nec muscæ, nec canes intrant. Hoc templum cum multis antiquitatibus dirutum tempore Xysti. IIII. Pont. Max. scribit Pomp. Letus, haud procul à schola Græca, ubi ænea ipsius dei statua fuit reperta, quæ hodie, ut diximus, in ædibus Conseruatorum est sita. Eodem autem in loco, quo Simula-

erum effossum est marmor cum hoc titulo.

DEO HERCVLI INVICTO
C.IVL. POMPONIVS PVDENS SEVERIA
NVS. V. C. PRÆF. VRB. *Item.*

HERCVLI INVICTO
M.CASSIVS HORTENSIVS PAVLINVS
PR. VR. XV. VIR SACRIS FACIVN-
DIS DONVM DEDI.

Idem Plin. *ait* Euandrum Statuam Herculi *in foro* Boa*rio sacrauisse, quæ triũphalis* Hercules *dicebatur: per triumphos enim triumphali habitu uestiebatur.* Verum *non arbitramur hanc esse statuam, de qua egimus. quæ enim nunc extat, in æde ipsius* Herculis. M. *Fuluio, &* Cn. *Manlio Coss. posita fuit.* Ædes *autem ipsa celebrata est* Pacuuij *poetæ nobili pictura, in qua lectisternium esse non licebat, & in sacris nec seruis, nec libertis interesse, quorum sacrorum initium docet Ser. gram. &* Liuius. *hãc eãdẽ ædem* Neronis *incendio conflagrasse testatur* Cor. Tac. Tertiam Herculi Aedem *fuisse ibi prope putauit* Ful. *à Senatu monitu carminum sibyllinorum consecratam, Sylla dictatore eius dedicationem approbante, adducitq;* Ouidij *hæc* Carmina.

Altera pars circi custode sub Hercule *tuta est,*
Quod deus euboico carmine munus habet.

& reliqua. Sed Ouidius *intelligit de circo* Flaminio, *ut, ubi de ipso agetur, infra apparebit.* Regnante *autem* Euandro Aram *solum* Hercules *habuit, in foro* Boario *prope Scholam græcam, quam* Maxima *à magnitudi-*

ne fabricæ appellarunt. Est enim ingens sicut hodiéq; uidemus, inquit Ser. de qua poeta sic meminit.

Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.

et Propertius.

Maxima quæ gregibus deuota est ara repertis,
Ara, per has inquit maxima facta manus.

Fuit autem uenerationi inter accolas præcipuæ, ad quã Hercules bouum decumas obtulit, dixitq; illos uitam beatissimam uicturos, qui sibi bonorum decumam dicauissent, quod fecit Sylla, Lucullus. M. Crassus, & decima herculanea nuncupatur. Plau. Detraxit, inquit, partem herculaneam. Ab hac sequestrari mulieres uoluit, quæ nihil attingerent, neq; degustarent, quod supra aram immolatum esset.

De Pudicitiæ, Fortunæ prosperæ, Matutæ, Fortis Fortunæ Aede, ac de Vico Publico. Velabro, & Accæ Laurentiæ Sepulcro. Cap. VII.

D Herculis autẽ Pudicitiam Patriciã Aedẽ, ab Aemilio conditam, habuisse, sic testatur Liuius. Certamen in Sacello Pudicitiæ Patriciæ, quæ in foro Boario, est ortum. Non unam quidẽ, sed plures Pudicitiæ sacras ædes fuisse in urbe, affirmant, quæ sequuntur, Propertij carmina.

Templa Pudicitiæ quid opus statuisse puellis;
Si cuiuis nuptæ quidlibet esse licet?

et Sex. Pomp. hoc modo. Pudicitiæ Signum in foro Boario, ubi familia edisset Herculis, cuius sacra non obibant plebeiæ. Quare in uico Longo Pudicitiæ Plebeiæ Sacellum à uirgine plebeia excitatum est. Fortunæ Prosperæ, & Matutæ Aedes sacras in eodem foro constituit Ser. Tullius. Prosperam ideo appellauit, quod in se ipso Cœca non fuisset. hinc Ouid.

Cœca in hoc uno non fuit illa uiro.

Eo autem in loco mel ex olea fluxisse tenet fama, aruspicésq; dixisse summa nobilitate illas sortes futuras, eorúmq; iussu ex illa olea arcam esse factam, eáq; conditas sortes, quæ Fortunæ monitu pueri manu miscebātur, átq; ducebantur. Plut. in prob. scribit Ser. Tullium omnes actus fortunæ adscripsisse, à qua subleuatus fuerat ab ancilla matre ad regnum prouectus: hincq; Fortunæ Primigeniæ, & Masculæ Templa erexisse; aliud conuertentis; aliud bene sperantis; aliud Fortunæ uidentis, quasi ab ea nos procul capiamur, & negocijs, ac rebus inhereamus. Construxit etiam Fortunæ Paruæ Templum, quasi docens homines diligenter attendere debere ne ea, quæ accidunt, quasi parua, contemnerent. Liuius tertio quintæ dec. prodidit. Q. Marcio Philippo iter., & Q. Ser. Cepione Coss. in urbe duos æditituos nuntiasse alter. in æde Fortunæ, anguem iubatum à cōpluribus uisum esse; alter. in æde Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle erat, duo diuersa prodigia, palmā in area enatam, & sanguine interdiu pluisse. Matutæ Aedes, refecta prius à Ser. Tullio, longo tempore

post à Camillo fuit dedicata, qui bello uehientium eam uouerat. Vtriúsque autem deæ festum eodem celebratur die, eodem etiam incendio utraque ædes exhausta est, eodem auth. qui alibi narrat Caruilium Cos. ex bello Hetrusco æris grauis tulisse in ærarium trecenta nonaginta millia, de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubijs faciendam locauisse, prope ædem eiusdẽ deæ; Et primo quintæ dec. in æde Matris Matutæ tabulam cum hoc indice positam.

T. SEMPRONII GRACCHI COS. IMPERIO AVSPICIOQ. LEGIO EXERCITVSQ. P. R. SARDINIAM SVBEGIT IN EA PROVINCIA HOSTIVM CAESA AVT CAPTA SVPRA. L. XXX. MILIA REP. FELICISSIME GESTA ATQVE LIBERATIS VECTIGALIBVS RESTITVTIS EXERCITVM SALVON ATQVE INCOLVMEN PLENISSIMVM PREDA DOMVM REPORTAVIT. ITERVM TRIVMPHANS IN VRBEM ROMAM REDIIT CVIVS REI ERGO HANC TABVLAM DONO IOVI DEDIT.

A foro autem Boario incipiebat Vicus Publicus, in Auentinum ad templum Iunonis Reginæ ducens, ut idem Liuius supra ostendit, cum inducit uirgines ab ipso foro in cliuum ascendentes publicum, quo in loco signat sedem Velabri prope forum Boarium, ubi nunc ædes diui Georgij cognomento in uelabro. Auentinus olĩ

erat ab

erat ab reliquis montibus disclusus; itaq; eò ex urbe uia qui aduehebantur ratibus quadrantem soluebãt, unde Velabrum à uehendo. Velaturam facere, inquit Var. etiã nunc dicuntur, qui id mercede faciunt. Prop.

At qua uelabri regio patet, ire solebat
Exiguus pulsa per uada linter aqua. Ouid.
Qua uelabra solent in circum ducere pompas,
Nil præter Salices, crassáq; canna fuit.
Hic, ubi nunc fora sunt, lintres errare uideres,
Quáq; iacent ualles maxime circe tuæ.

Priusquam enim Tarquinius Priscus alueum mutaret ex eruptionibus tyberinis sinus ibi fiebat in morem lacus, ut statim ex Prop. percipiemus. Sepulcrum Accæ ĩ Velabro celeberrimo urbis loco fuisse scriptũ reliquit Antias: de quo in urbis Romuli descriptiõe supra facta est mentio.

De Vertumno, eiusq; templo, Iano Quadrifronte, Aedibus Africani, & Basilica Sempronia, ac de Laneis Tabernis. Cap. VIII.

V*Ertumnum deum antiqui dixere, qui non solum rebus uendendis, emendísq;, sed etiam humanis mentibus præesset, à uertendo, quia hominum cogitationes uerteret. Vertumnus autẽ ipse duabus alijs ex causis se id nomen adeptum ait apud Proper. Cuius carmina, quia affirmant, quæ dicta sunt de sinu tyberino, non grauabor subiungere. ea enĩ*

sunt hæc.

Quid mirare meas tot in uno corpore formas,
Accipe uertumni signa paterna dei.
Thuscus ego Thuscis orior, nec pœnitet inter
Prælia uulscinos deseruisse focos.
Nec me turba iuuat, neç templo lætor eburno,
Romanum satis est posse uidere forum.
Hac quondam tyberinus iter faciebat, & aiunt
Remorum auditos per uada pulsa sonos.
At postquã ille suis tantum concessit alumnis
Vertumnus uerso dicor ab amne deus.
Seu quia uertentis fructum percepimus anni
Vertumni rursus credidit esse sacrum.

Asconius signum fuisse in ultimo uico Thurario, *siue, ut ait* Var. Thusco, *sub basilicæ angulo plectentibus se ad postruamus dexteram partem, eúmq; deum inuertendarum rerum idest mercaturæ esse uult.* Fuit ení *prope* Ianum *nunc quadrifrontem, ubi* Aræ Opis, & Cereris. *Quidã* Vertumnum, & Ianum *eundem tradidere.* Cic. *in uer. locum innuit his uerbis. Quis á singno* Vertumni *in circum* Maximum *uenit? quin is unoquoq; gradu de auaritia tua commoneretur?.* Vertumnalia *dies festus à* Vertumno *dictus, cuius feriæ octobri mense celebrabantur.* Sex. Pomp. *refert* Vertumnum Templum *habuisse.* M. Fuluij Flacci *triumphantis pictura clarũ, quod in uico* Thusco *posuit.* P. Victor. *si id est, quod* Iani, *certe aliud esse ab hoc, quod marmoreum, quadrifronsq; extat in* Velabro, *opinamur. est enim penè*

integrum, ut ab aliquo nouiſſimorum imperatorum excitatum putem, non autem à Numa, ut falsò edit Blō. cuius opinionem quisque facillime reſpuet attendere diligenter ſi uelit, ad ea, quæ dicta ſunt ſupra, ubi de eodem tractauimus templo. Huius uero teſtudo quatuor tantum pilis ſuſtinetur, quatuor portarum inſtitutū, ut diximus, ad quatuor anni temporum ſimilitudinē, unde in ſingulis frontibus duodecim loculi, ſiue feneſtræ ſpectantur; quæ uidentur ſignificare ipſum diuū principium, & Ianuam eſſe totius anni in duodecim menſes diuiſi. Hinc Cic. de nat. de. cum in omnibus, inquit, rebus uim haberent maximam prima, & extrema principem in ſacrificando Ianum eſſe uoluerunt, quod ab eundo nomen eſt deductum: ex quo tranſitiōes peruiæ Iani, foréſq; in liminibus profanarum ædium Ianuæ nominantur. Aedes. P. Africani, & Baſilicam Sempronij ad ſignum Vertumni, prope nunc. S. Georgij in Velabro eccleſiam fuiſſe, docent Liuij uerba, quæ ex libro quarto dec. quintæ ſunt hæc. T. Sēpronius ex ea pecunia, quæ ipſi attributa erat, ædes. P. Africani ponè ueteres ad Vortumni ſignum, Laneáſq;, & tabernas coniunctas in publicum emit, Baſilicámq; faciendam curauit, quæ Sempronia appellata eſt.

De Argileto, Domo Cornelij. Aequimelio, & Socordiæ Sacello. Cap. IX.

Rgiletus à fine uici Thuſci incipiẽs ad Mar
a celli theatrum terminabatur. Fabius autem
Pictor à principio uici Thuſci ſub Cœliolo,
inter circum Maximum, & Auentinum, deduxit. Hu
ius etymologia ſecundum Var. trahitur ab argilla, q̃ ibi
eſſet id genus terræ; ſiue à fabula. Nam Euander Ar
gum quendam hoſpicio ſuſcepit, qui cum de eius cogita
ret interitu, ut ipſe regnaret, Euandro hæc non ſenti-
ente, ſocij intellexerunt, qui Argum necarunt, cui Euã
der, & ſepulcrum fecit, & locum ſacrauit: de quo
poeta ſic ait.

Necnon & ſacri monſtrat nemus Argileti.

Imus autem Argiletus ad theatrum Marcelli fuit, ut
ſupra de Iano locuti oſtendimus. In hoc uico erant opifi
cum Tabernæ, Bibliopolarum præſertim, quas Argi-
letanas appellat. Mar. hoc carmine.

Argiletanas mauis habitare tabernas.

Cornelium Domitiani patris clientem Domũ iuxta ue-
labrum habuiſſe teſtatur Cor. Tac. in qua fugiens Do-
mitianus delituit. Aequimelium ſub Capitolio ſtatuit
Liuius, cum inquit. Subſtructionem ſuper Aequimeliũ
in Capitolio, & uiam ſilice ſternendam à porta Cape
na ad Martis ædem locauerunt. Ad quam partem Ca
pitolij indicat libro quarto bel. pu. inter Salinas, ac por
tam Carmentalem cum Aequimelio, Iugarióq; uico oĩa
ſacra, & prophana igni abſumpta eſſe commemorãs.
& tertio eiuſdem belli lupum Eſquilina porta ingreſ-
ſum frequentiſſima urbis parte decucurriſſe in forum,

Thuſcóq; uico, átq; Aequimelio per portã Capenã pro pè intactum euaſiſſe. Hinc iudicamus Aequimeliũ fuiſſe inter uelabrum, & Capitoliũ. ad tabernas Laneas. Vnde autem diceretur idem author Sp. Melij regnũ affectantis mortem deſcribens, ſic oſtendit. Nec ſatis ẽ eius ſanguinem expiatum, niſi tecta, parietéſq;, intra quæ tantum amentiæ conceptum eſſet, diſſiparentur, bonáq; contacta precijs regni mercandi publicarentur. Iubere itaq; Quæſtores uendere ea bona, átq; in publicum redigere. domum deinde, ut monimẽto area eſſet oppreſſæ nefariæ ſpei, dirui extemplo iuſſit, idq; Aequimelium appellatum eſt. Oſtendit & Cic. pro domo ſua. Sequebatur circus Maxius; ſed quia Socordia, licet ſero, occurrit, huic ordini poſtremo loco addetur. Murtiæ igitur Socordiæ deæ Sacellum ſub Auentino ſtabat, ad cliuum publicum, quo aſcenditur ad ædem S. Priſcæ. unde Auentinus Murtius aliquando eſt denominatus. de hoc uero Sacello Liuius ſic meminit. Tũ quoq; multis millibus latinorum in ciuitatem acceptis; quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ ſedes. Quidam autem in hoc ambitu Aſylum ponunt, at ſupra oſtendimus in Capitolio fuiſſe, idq; etiam Strabo affirmat. Cor. Tac. ad radices ſaxi Carmẽtalis ſtatuere uidetur. Sed dicendum in Capitolio à principio inſtitutum: multis uero templis in eo iam excitatis: aliò tranſlatum. Non enim ueriſimile creditur in domicilium deorum, ubi omnes diuitias, ubi ſpem ſalutis urbis, ubi infinita auri, & argenti ſimulacra col

locassent, ubi frequens Senatus de rebus pub. deliberaret, latrones, & infames confugere. S.P.Q.R. *per misisse.*

Circus quid, unde dictus, & cuius rei cā institutus. Cap. X.

Locuturi de Circis, & *in primis de eo, qui primus institutus,* Maximus *est appellatus, consentaneum esse uidetur, de ijs quædam præfari, non minorem utilitatem allatura, quā ipsorum locorum, & sedis cognitio possit afferre. Circus igitur olim locus, ubi ludicra celebrabantur certamina, forma oblonga, ad instar arcus, in circuitu habens gradus spectatoribus sedem commodissimam præbentes, ita ut alter alterius prospectum non impediret.* In *medio campi duæ metæ pari interuallo stabant, de quibus* Suet. *ita meminit.* Nam *quo laxius dimicaretur sublatæ metæ, inque earum locū bina castra exaduerso constituta erant.* Idem *in* Claudio. *Circo uero* Maximo *marmoreis carceribus, auratisq; metis, quæ utraq; tophina, & lignea fuerant, exculto. Quo enim anno* Priuernum *Romani obsidebant* Carceres, *qui in pria parte circi erant, primum ædificatos ferūt, dicti q̄ ijs coarcerentur equi, ne inde exirent, quam magistratus signum misisset.* Dicebatur *autem circus secundum* Var. *q̄ circùm spectaculis ædificatis ibi ludi fierent, & q̄ ibi circum metas ferretur pompa, & equi currerent.* Lu

dorum uero celebrationes deorum festa erant, siquidẽ ob natales eorum, uel templorum nouorum dedicationes sunt constituti, & primitus quidem uenationes, quæ uocantur munera, Saturno attributæ. Ludi scenici Libero. Circenses Neptuno, & alij alijs dijs, uarijsue ex causis, sicuti Sisinius in libris spectaculorum memoriæ prodidit. Circenses, etiam in honorem Cereris celebratos esse, probant Cor. Tac. *hæc uerba.* Tan*dem statuta circensium ludorum die, qui* Cereri cele*bratur, &* Ouid. *Sic.*

Circus erit pompa celeber, numeróq; deorum,
Primáq; uentosis palma petetur equis.
Hinc Cereris ludi, non est opus indice causæ.
Sponte deæ munus, promeritumq; patet.

Circenses dicti sunt q in littore fluminis agitabantur in altero latere positis ensibus. Sed ad circi Maximi *descriptionem aggrediamur.*

De Circo Maximo. Cap. XI.

C*Ircum autem Maximum* Tarquinium *Priscum instituisse commemorat* Liuius, & Diony. *in hæc uerba.* Extruxit Circum Max. Tarquinius, *qui est inter* Auentinum, & Palatinum, *circa eum primus faciens sedilia cooperta. primũ enim spectabant stantes sub tabernaculis ligneis, harundinibus aridis fultis.* Longitudo *circi est trium stadiorum cum dimidio: latitudo quatuor iugerum.* Circum *ue-*

ro ſecundum maiora latera, & ſecundum unum minorum ſtagnum in ſuſceptionem aquarum defoſſum eſt, altum, latumq́ pedes denos, poſtq́ ſtagnum ædificatæ ſunt porticus, tectura triplici, harum autem pauimenta habent, ut in theatris, parum ſuperſtantia lapidea ſedilia, in ſuperioribúſq́ lignea. Conducuntur *autem in unum, & coniunguntur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita ut fiat porticus una circularis ex tribus, quæ ab uno ſimul omnes uerbere recluduntur, octo ſtadiorum: capax hominum centum, & quinquaginta millium. reliquum autem minorum laterũ apricum, atq́ habet apertum in modum forficum, equorũ emiſſiones, quæ per unum ſimul omnes ſtimulum recluduntur.* Eſt *autem circa eũdem circum extrinſecus alia porticus unius tecturæ officinas in ſe habens, & habitationes ſuper eas, per quàm ſunt ingreſſus, & aſcenſus uenientibus ad ſpectaculum, iuxta quanq́ officinã, ita uti nihil turbet tot millia ingredientium, & abeuntium.* Non *credimus autem ĩ eam amplitudinem, & magnificentiam, quam deſcribit* Diony. Tarquinium *circũ poſuiſſe. legimus enim apud* Plinium *extructum à* Cæ*ſare longitudine ſtadiorum trium, latitudine uero unius cum ædificijs.* Exornauit *deinceps* Auguſtus. Claudius*, ut diximus, carceres marmoreos fecit, metáſq́ deaurauit.* Collapſum *uero ampliorem, elegantiorémq́ reſtituiſſe* Traianum *ſcribit* Dion. Mox Heliogabalus *columnis pulcherrimis, auróq́ illuſtrauit, cuius pauimentum ex cryſocola fecit.* Eſt *enim* Cryſocola *ma*

teries nascens post aurum effossum, auri quidem colorem retinens, cum sit lapis. Suet. in Calig. *de* Cry*socola sic meminit.* Et *quosdam præcipuos minio, &* Crysocola *constrato circo. Circo* q̃dem Maximo *pauimentum ideo fuerat positum, quo, post naumachiã, emissa in* Tyberi *aqua. (adhuc enĩ subterranei ductus, ab ipso circo ad* Tyberim*, uidetur.) nullo cœno impediente, reliqua celebrarentur certamina. quod pauimentũ et nũc extat multa copertum tellure.* De Circi *autem pulchritudine* Nazarius *in pan. refert talia.* Cir*co ipsi* Maximo *sublimes porticus, & rutilantes colũnæ tantum inusitati ornatus dederunt, ut illò non minus cupide conueniatur loci gratia, quã spectandi uoluptate.* Partem *uero huius* Auentino *contiguam* Tiberij *tẽpore deustam esse testatur* Cor. Tac. Annius Viterb. Maximi *obtinuisse nomen putat, quia maximo deorum* Vertumno *sacratus esset.* Alij *à ludorum sumptuositate, & excellentia.* Alij *ab amplitudine, q̃ longe maior esset, quã circus* Flaminius, & Intimus. Pli. *enim, ut dixi, facit longitudinem trium stadiorum, latitudinẽ uero unius.* Capiebat *ducenta, & sexaginta millia hominum sedentium.* Quod *autem* Diony. *dicit centum quinquaginta: intelligendum à principio hunc numerũ, ampliatum uero illum cœpisse.* Quinimo *existimò* Maximi *cognomentum inditum longo tempore post* Tarquinium*, quod innuit* Liuius *cum dicit, qui nunc* Maximus *dicitur. nunc, quasi olim hoc epitheto careret.*

De Templis, & Aris, quæ in Circo Max. *uel apud fuisse leguntur.* Cap. XII.

Onsus consiliorum deus in circo Max. Tem *plum habuit, sub tecto, ut ostenderetur tectum debere consilium esse.* Ideò *autem dicato* Consi *simulacro rapuerunt* Sabinas, *ut tegeretur initum de rapto consilium.* Iste *Consus & eques* Neptunus *dicitur, unde & in eius honorem circenses celebrabantur.* Plut. *uero ait* Romulum *cuiusdam dei* Aram *conditam sub terra in circo inuenisse, eiq; deo indidisse nomen* Conso, *siue à consilio, quod consiliarius foret, siue* Neptuni *equestris: aramq; ipsam reliquum tempus latere, in equestribus uero certaminibus aperiri.* Diony. *libro tertio prodidit* Arcades Neptuno *equestri* Templum, *solennemq; diem constituisse.* Aram *uero postea* Genio *cuidam arcano occultorum consiliorum duci, atq; custodi constructam, quibus uerbis innuit* Consum *arã tantum,* Neptunum *uero templum habuisse, neq; eundẽ esse* Neptunum, *qui consus: cui adstipulari uidentur* Var. *uerba, quæ sunt.* Consualia *dicta à* Conso, *quod tũ feriæ publicæ ei deo, & in circo* Maximo *ad arã eius ab sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus* Sabinæ *sunt raptæ.* Præterea *anno.* M. D. XXVI. *repertum est sacellum in ipso circo, post diuæ* Anastasiæ *templum, in radicibus montis palatini, ipsius circi fundamentis inclusum, uarijs conchis marinis, uariisq; lapillis inuicem consertis pulcherrime exornatum; sub maioribus con-*

chis latebat rubra pictura, nullam tamen uidebas ima ginem, præter aquilæ effigiem, colore candidam, cæterum cristam rubram habentem, in testudine templi ex huiusce lapillis, & conchis fabrefactam; quo in loco Deum patrem nunc ponere solemus. hoc templũ Ne*ptuni fuisse constans erat omnium opinio. quod cum longe esset remotum ab ea parte circi, ubi* Cor. Tac. *in descriptione urbis* Romuli *aram* Consi *collocauit, nõ possum non probare quod* Diony. *uidetur uelle, uidelicet, tẽplum* Neptuno, *aram uero* Conso *fuisse sacram. quanquã* Liuius *Consualia* Neptuno *attribuit, &* Sex. Põ. *admonet consuales celebrari mulis solitos esse in circo* Maximo, *quia id genus quadrupedum primo putaretur currui, uehiculóq; adiunctum.* Habuit *Circus etiã tres* Aras *sacras, unam* Magnis *dijs, alteram dijs* Penati*bus, tertiam dijs* Celi, & Terræ: *à quibus oĩa oriuntur,* Hos Romani *Genios, &* Penates, *urbísq; præsides, & custodes uocant.* Liberi, *Liberæq; atq;* Ce*reris* Templo *iuxta circum* Maximum *sedem* Cor. Ta. *sic fecit. Iisdem temporibus dum ædes uetustate, aut igni abolitas, cæptásq; ab* Augusto *dedicauit,* Libero, Liberæq;, *etiam* Cereri *iuxta circum* Maximnm. Tra*dunt alij* Cassium *Cos. ædem* Cereris, & Liberi, Proserpinæq;, *quæ erat supra* Circi *terminos, ultra ipsas missiones, dedicauisse; cum uouisset dijs eam re promissiõem pro urbe* Posthumius *aduersus* Latinos *pugnaturus. At de* Veneris *talia habet* Liuius. Q. Fabi*us* Gurges Cos. *filius aliquot matronas ad populum stu*

pri damnatas pecunia multauit, ex quo multatitio ære Veneris ædem, quæ prope circum est, faciendam cura uit. & in bello mac. scribit in eodem Aedem Iuuentutis à Lucinio duumuiro dicatam. Ouidius uero Mercurij tẽplum circum Maximum spectauisse. Solis autẽ, & Floræ eodem in loco, quo Cereris locauit Cor. Tac. Verũ Solis Tatium regem alteram ædem prius dedicauisse testis est Var. Plinius narrat Simulacrum Fortunæ Seiæ suo tempore in circo fuisse.

De Naumachia Circi Max. Cap. XIII.

N*Aumachia locus ita appellatus,* ὅτι ἀυθότι ταῖς ναυσὶ μαχέσοιντο *idest quod ibi nauibus certarent. Nam loca instar lacunarum fodientes naualis pugnæ simulacra ibi committebant, ad exercendam iuuentutem Romanam, quæ disceret & in aquis aduersus hostes pugnare, huiusmodi ludicra certamina non solum in circis, uerum etiam in amphitheatris commissa esse testatur Sue. Vestigia autem illius, quam diximus, comprehensam inter circum Maximum, & Auentinum, ad radices eiusdem montis adhuc apparent. est enim locus ibi depressus hortis, perpetuis aquis, irriguis.*

De Obeliscis duobus Circi Max. Cap. XIIII

IEturi de circi Maximi Obeliſcis, & dein
d *ceps de alijs, prout in ſingulis urbis partibus occurrerint, abſurdum nequaquã iudicamus, quædã de ipſis à Marcellino tradita, præmittere, quæ quid ſit obeliſcus, & cuius rei cauſa inuentus, declarãt. eius uerba ſunt hæc. In hac autem urbe inter labra ingentia diuersáſq; moles figmenta Aegyptiorum numinũ exprimentes Obeliſcos uidemus plures, alióſq; iacentes, & comminutos, quos antiqui reges bello domitis gentibus, aut proſperitatibus ſummarum rerum elati montium uenis, uel apud extremos orbis incolas perſcrutãtes exciſos, erectos dijs ſuperis in religione dica rũt. Seqtur qd ſit. Eſt, inqt, obeliſcus aſprimus lapis in figurã metæ cuiuſdã ſenſim ad proceritatẽ cõſurgẽs excelſam, útq; radiũ imitetur gracilíſcens paulatim, ſpecie quadrata, in uerticem productus anguſtum, manu leuigatus artifici. In pleriſq; uiſuntur literæ hieroglyphicæ inſculptæ. de quibus mentionem ſic facit. Formarum autem innumeras notas hieroglyphicas appellatas, quas ei undiq; uidemus inciſas, initialis ſapientiæ uetus inſigniuit authoritas. Volucrum enim ferarumq; etiam aliena mundi genera multa ſculpentes ad æui quoq; ſequentes ætates imperatorum uulgatius pūenire memoria promiſſa, uel ſoluta regum uota monſtrabant. Non enim, ut nunc, literarũ numerus præſtitutus, & facilis exprimit quidquid humana mens concipere poteſt. ita priſci quoq; ſcriptitarunt Aegyptij. Sed ſingulæ literæ ſingulis nominibus ſeruiebant, & uerbis non*

nunquã significabant integros sensus, cuius rei scientia in his interim duobus habet exemplum. Per *uulturem naturæ uocabulum pandunt, quia nullos mares posse inter has alites inveniri rationes memorant phisicæ; perque speciem apis mella conficientis indicant regi moderatori cum iocunditate aculeos quoque innasci debere. his signis ostendentes, & similia plura.* De *huiusmodi litteris meminit &* Cor. Tac. *Obeliscos ex lapide Simithe esse tradit* Pli. *hoc modo.* Trabes *ex simithe fecere reges quondam certamine obeliscos uocantes,* Solis *numini consecratos, radiorum eius argumentũ in effigie est, & ita significatur nomine* Aegypti. Primus *omnium rex* Methres *obeliscum instituit.* Obeliscos *autem, qui* Romæ, *nulla ciuium opera, aut cura excisos constat; sed* Thebis, *ex* Aegyptiacisue *urbibus perductos, ut idem* Pli. & Marcellinus *testantur.* In *circo* Maximo *duorum alter octuaginta octo erat pedum; alter uero iacens adhuc in naumachia, obrutus tellure, centũ triginta & dodrantis, præter basim, quem* Augustus *ex* Hieropoli Aegyptiorum *urbe transtulit, nunc est in duas partes fractus, quod quidem accidit cum ipse princeps erigere uellet.* Excisus *à rege* Semnefreteo, *quo regnante* Pithagoras *in* Egypto *fuit.*

De Fornice Sertinij in Circo, Loco Tuberonũ. Lupanaribus. Pompei Domo; & Iuturnæ Fonte. Ca. XV.

Ecoratus *autem circus* Max. *erat* Fornice *à* Sertinio *excitato, ut refert* Liuius *his uerbis.* Sertinius *ex ulteriore* Hispania, *ne ten*

tata quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo ar genti in ærarium tulit, & de manubijs duos fornices in foro Boario *ante* Fortunæ *ædem, &* Matris Matutæ*, unum in* Maximo *circo fecit; & his fornicibus signa aurata imposuit.* Heliorum *familia fuit haud diues, eodem autem tempore fuere sexdecim in unis ædibus* Tuberones*, quibus, ut ludos spectarent, in circo* Max. & Flaminio *locus ob uirtutem publice est donatus: auth.* Val.Max. Apud *circum* Lupanaria*, ubi meretriculæ corporis quæstum faciebant, unde* Iuu. & *ad circum iussas prostrare puellas.* Fuere *etiam nostro tempore inter* Ianum *quadrifrontem,* Tyberim*, & scholam græcam, penè ad ipsum circum producta, à prostitutis mulieribus occupata; cœterum quatuor ab hinc annis solo æquatis ædificijs remansit area ruinis oppressa.* Sunt *qui in circo fuisse columnam* Bellicam *tradunt, propter* Oui.*quæ sequuntur, carmina.*

Prospicit à tergo summum breuis area circum,
Est ibi non paruæ parua columna notæ,
Hinc solet hasta manu belli prænuntia mitti,
In regem, & gentem cum placet arma capi.

Nos uero dicimus Oui.*de* Flaminio*, non autem de circo* Max.*intellexisse, ut infra, ubi de circo* Flaminio *agitur, apparet.* Pompei Domus *apud circum, de qua* Pli.*sic meminit.*Hercules *apud circum* Maximum *in æde* Pompei Magni.Iuturnæ *aquæ* Fontem *in* Velabro *adhuc scaturire putat* Ful. & *olim fecisse lacum in foro* Romano *iuxta templum* Vestæ*, aquámque ipsam sa*

luberrimam habitam. Sed, ut declarauimus, antiqua est cloaca, uel aquæductus, ut fornices ex saxo quadrato in Tyberim usq; producti, clare ostendunt.

De Septizonio Seueri. Cap. XVI.

Sequitur in sexta parte situs urbis tertio ordine montium Cœlius, quem tertium additum urbi supra demonstratum est, sed priusquã hũc ascendamus pauca quædam dicenda occurrunt de Seueri Septizonio, & Constantini arcu, inter ipsum Cœlium, & Palatinum montem excitatis. Prius autem quid sit Septizonium ut uideamus, illud nos admonet, quod annis ab hinc quatuor, dum Rhodobium natalem mihi patriam proficiscerer, essentq; uerba de reliquijs urbis cum comitibus, & conterraneis meis IAC. bubino, & IAC. scaramutia uiris, literatis & probis, alter rogauit, quid esset, & an aliquod Romæ extaret Septizonium, cui memini me his uerbis respondere. Est Septizonium magna quædam moles quadrata, quæ septẽ cingulis idest columnarum ordinibus inuicem superimpositis in modum quatuor porticuũ, ambitur; ita ut columnæ quanto altiores, eò minores, breuioresq; disponantur, in cuius medio quatuor parietes loculos quosdã facientes surgunt, in summo regum, uel imperatorum cõdebantur cineres. Duo autem Romæ fuisse inueniuntur; antiquioris meminit Pli. & Suet. qui ait Titũ apud Septizonium cubiculo paruo, & obscuro natum quarto

Cal.

Cal. Ianuarij. Manet, inquit, adhuc, & ostenditur locus, ubi autem dubitatur. constat tamen in uia Noua, haud procul à Seueri fuisse Septizonio. Seueri autem adhuc supersunt e regione templi. S. Gregorij tres operis ambitiosi ueluti Zonæ, columnarum pulchritudine, magnificentia, altitudine spectabiles, ex quibus conectuntur, uix credibilis reliqua altitudo fastigium ad culmen æstimantibus, si moles integra cum totis; septem zonis superesset. Quod autem sit illud antiquum instauratum a Seuero, ut autumat Ful. stultum est credere, cum Seuerus multis annis post Titum imperauerit, & Spartianus Septizonium Seueri in uia Appia, & à Seuero extructum constituat. Funus, inquit, Getæ illatum est maiorum sepulcro, hoc est Seueri, quod ē in Appia uia, euntibus ad portam dextera, specie septizonij extructum, quod sibi ille uiuus ornauerat. Idē quum septizonium faceret, nihil aliud cogitauit, quā ut ex Africa uenientibus suum corpus occurreret. Duplex autem, præter illam, quam diximus, traditur etymologia. Iulius enim Capitolinus Septodium legit. scimus enim Græcos locum ciuibus frequentatum, ad quē multæ perducantur uiæ, Septodium appellare, nam ἑπτὰ septem καὶ ὁδὸς uia, quasi septem concurrerent uiæ. Pli. Septisolium uocat, à septem solarijs, in singulis enim ordinibus columnæ marmoreis trabibus superius inuicem iungebantur, alijs uero trabibus cum mole ipsa in interiore parte excitata: & ita singuli ordine, unam faciebant porticum, siue solarium, In hu

a Rgiletus à fine uici Thuſci incipiẽs ad Marcelli theatrum terminabatur. Fabius autem Pictor à principio uici Thuſci ſub Cœliolo, inter circum Maximum, & Auentinum, deduxit. Huius etymologia ſecundum Var. trahitur ab argilla, q̄ ibi eſſet id genus terræ; ſiue à fabula. Nam Euander Argum quendam hoſpicio ſuſcepit, qui cum de eius cogitaret interitu, ut ipſe regnaret, Euandro hæc non ſentiente, ſocij intellexerunt, qui Argum necarunt, cui Euãder, & ſepulcrum fecit, & locum ſacrauit: de quo poeta ſic ait.

Necnon & ſacri monſtrat nemus Argileti.

Imus autem Argiletus ad theatrum Marcelli fuit, ut ſupra de Iano locuti oſtendimus. In hoc uico erant opificum Tabernæ, Bibliopolarum præſertim, quas Argiletanas appellat. Mar. hoc carmine.

Argiletanas mauis habitare tabernas.

Cornelium Domitiani patris clientem Domũ iuxta uelabrum habuiſſe teſtatur Cor. Tac. in qua fugiens Domitianus delituit. Aequimelium ſub Capitolio ſtatuit Liuius, cum inquit. Subſtructionem ſuper Aequimeliũ in Capitolio, & uiam ſilice ſternendam à porta Capena ad Martis ædem locauerunt. Ad quam partem Capitolij indicat libro quarto bel. pu. inter Salinas, ac portam Carmentalem cum Aequimelio, Iugarióq; uico oĩa ſacra, & prophana igni abſumpta eſſe commemorãs. & tertio eiuſdem belli lupum Eſquilina porta ingreſſum frequentiſſima urbis parte decucurriſſe in forum,

Thuſcóq; uico, atq; Aequimelio per portã Capenã pro pè intactum euaſiſſe. Hinc iudicamus Aequimeliũ fuiſſe inter uelabrum, & Capitoliũ, ad tabernas Laneas. Vnde autem diceretur idem author Sp. Melij regnũ affectantis mortem deſcribens, ſic oſtendit. Nec ſatis ẽ eius ſanguinem expiatum, niſi tecta, parietéſq;, intra quæ tantum amentiæ conceptum eſſet, diſſiparentur, bonáq; contacta precijs regni mercandi publicarentur. Iubere itaq; quæſtores uendere ea bona, atq; in publicum redigere. domum deinde, ut monimẽto area eſſet oppreſſæ nefariæ ſpei, dirui extemplo iuſſit, idq; Aequimelium appellatum eſt. Oſtendit & Cic. pro domo ſua. Sequebatur circus Maxĭus; ſed quia, Socordia, licet ſero, occurrit, huic ordini poſtremo loco addetur. Murtiæ igitur Socordiæ deæ Sacellum ſub Auentino ſtabat, ad cliuum publicum, quo aſcenditur ad ædem S. Priſcæ, unde Auentinus Murtius aliquando eſt denominatus. de hoc uero Sacello Liuius ſic meminit. Tũ quoq; multis millibus latinorum in ciuitatem acceptis, quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ ſedes. quidam autem in hoc ambitu Aſylum ponunt, at ſupra oſtendimus in Capitolio fuiſſe, idq; etiam Strabo affirmat. Cor. Tac. ad radices ſaxi Carmẽtalis ſtatuere uidetur. Sed dicendum in Capitolio à principio inſtitutum: multis uero templis in eo iam excitatis: aliò tranſlatum. Non enim uériſimile creditur in domicilium deorum, ubi omnes diuitias, ubi ſpem ſalutis urbis, ubi infinita auri, & argenti ſimulacra col

locassent, ubi frequens Senatus de rebus pub. delibera ret, latrones, & infames confugere. S.P.Q.R. *per misisse.*

Circus quid, unde dictus, & cuius rei cā institutus. Cap. X.

Locuturi de Circis, *& in primis de eo, qui primus institutus,* Maximus *est appellatus, consentaneum esse uidetur, de ijs quædam præfari, non minorem utilitatem allatura, quā ipsorum locorum, & sedis cognitio possit afferre.* Circus *igitur olim locus, ubi ludicra celebrabantur certamina, forma oblonga, ad instar arcus, in circuitu habens gradus spectatoribus sedem commodissimam præbentes, ita ut alter alterius prospectum non impediret.* In me*dio campi duæ metæ pari interuallo stabant, de quibus* Suet. *ita meminit.* Nam quo laxius dimicaretur *subla tæ metæ, inque earum locū bina castra exaduerso con stituta erant.* Idem in Claudio. *Circo uero* Maximo *marmoreis carceribus, auratisq; metis, quæ utraq; tophina, & lignea fuerant, exculto. Quo enim anno* Pri*uernum* Romani *obsidebant* Carceres, *qui in prīa parte circi erant, primum ædificatos ferūt, dicti q ijs coarcerentur equi, ne inde exirent, quam magistratus signum misisset.* Dicebatur autem circus *secundum* Var. *q circùm spectaculis ædificatis ibi ludi fierent, & q ibi circum metas ferretur pompa, & equi currerent.* Lu-

dorum uero celebrationes deorum festa erant, siquidē ob natales eorum, uel templorum nouorum dedicationes sunt constituti, & primitus quidem uenationes, quæ uocantur munera, Saturno attributæ. Ludi *sceni ci* Libero. *Circenses* Neptuno, *& alij alijs dijs, uarijsue ex causis, sicuti Sisinius in libris spectaculorum memoriæ prodidit.* Circen*ses, etiam in honorem* Cere*ris celebratos esse, probant* Cor. Tac. *hæc uerba.* Tan*dem statuta circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, &* Ouid. Sic.

Circus erit pompa celeber, numeróq; deorum,
Primáq; uentosis palma petetur equis.
Hinc *Cereris ludi, non est opus indice causæ*
Sponte deæ munus, promeritumq; patet.

Circen*ses dicti sunt* q *in littore fluminis agitabantur, in altero latere positis ensibus. Sed ad circi* Maximi *descriptionem aggrediamur.*

De Circo *Maximo.* Cap. XI.

Ircum *autem* Maximum Tarquinium Pri*scum instituisse commemorat* Liuius, & Diony. *in hæc uerba.* Extruxit Circum Max. Tarquinius, *qui est inter* Auentinum, & Palatinum, *circa eum primus faciens sedilia cooperta. primū enim spectabant stantes sub tabernaculis ligneis, harundini bus aridis fultis.* Longitudo *circi est trium stadiorum cum dimidio; latitudo quatuor iugerum.* Circum ue-

ro secundum maiora latera, & secundum unum minorum stagnum in susceptionem aquarum defossum est, altum, latumque pedes denos, postque stagnum ædificatæ sunt porticus, tectura triplici, harum autem pauimenta habent, ut in theatris, parum superstantia lapidea sedilia, in superioribúsque lignea. Conducuntur *autem in unum, & coniunguntur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita ut fiat porticus una circularis ex tribus, quæ ab uno simul omnes uerbere recluduntur, octo stadiorum: capax hominum centum, & quinquaginta millium. reliquum autem minorum laterũ apricum, atque habet apertum in modum forficum, equorũ emissiones, quæ per unum simul omnes stimulum recluduntur.* Est *autem circa eũdem circum extrinsecus alia porticus unius tecturæ officinas in se habens, & habitationes super eas, per quam sunt ingressus, & ascensus uenientibus ad spectaculum, iuxta quanque officinã, ita uti nihil turbet tot millia ingredientium, & abeuntium.* Non *credimus autem ĩ eam amplitudinem, & magnificentiam, quam describit* Diony. Tarquinium *circũ posuisse. legimus enim apud* Plinium *extructum à* Cæsare *longitudine stadiorum trium, latitudine uero unius cum ædificijs.* Exornauit *deinceps* Augustus. Claudius*, ut diximus, carceres marmoreos fecit, metásque deaurauit.* Collapsum *uero ampliorem, elegantiorémque restituisse* Traianum *scribit* Dion. Mox Heliogabalus *columnis pulcherrimis, auróque illustrauit, cuius pauimentum ex crysocola fecit.* Est *enim* Crysocola *ma*

teries nascens post aurum effossum, auri quidem colorem retinens, cum sit lapis. Suet. in Calig.*de* Cry*socola sic meminit. Et quosdam præcipuos minio, & Crysocola constrato circo.* Circo qdem Maximo *pauimentum ideo fuerat positum, quo, post naumachiã, emissa in* Tyberi *aqua. (adhuc enĩ subterranei ductus, ab ipso circo ad* Tyberim, *uidetur.) nullo cœno impediente, reliqua celebrarentur certamina. quod pauimentũ ẽt nũc extat multa copertum tellure.* De Circi *autem pulchritudine* Nazarius *in pan. refert talia. Circo ipsi* Maximo *sublimes porticus, & rutilantes colũnæ tantum inusitati ornatus dederunt, ut illò non minus cupide conueniatur loci gratia, quã spectandi uoluptate.* Partem *uero huius* Auentino *contiguam* Tiberij *tẽpore deustam esse testatur* Cor. Tac. Annius Viterb. Maximi *obtinuisse nomen putat, quia maximo deorum* Vertumno *sacratus esset. Alij à ludorum sumptuositate, & excellentia. Alij ab amplitudine, q̃ longe maior esset, quã circus* Flaminius, & Intimus. Pli. *enim, ut dixi, facit longitudinem trium stadiorum, latitudinẽ uero unius. Capiebat ducenta, & sexaginta millia hominum sedentium.* Quod *autem* Diony. *dicit centum quinquaginta: intelligendum à principio hunc numerũ, amplıatum uero illum cœpisse.* Quinimo *existimo* Maximi *cognomentum inditum longo tempore post* Tarquinium, *quod innuit* Liuius *cum dicit, qui nunc* Maximus *dicitur. nunc, quasi olim hoc epitheto careret.*

chis latebat rubra pictura, nullam tamen uidebas imaginem, præter aquilæ effigiem, colore candidam, cæterum cristam rubram habentem, in testudine templi ex huiusce lapillis, & conchis fabrefactam; quo in loco Deum patrem nunc ponere solemus. hoc templũ Neptuni fuisse constans erat omnium opinio. quod cum longe esset remotum ab ea parte circi, ubi Cor. Tac. in descriptione urbis Romuli aram Consi collocauit, nõ possum non probare quod Diony. uidetur uelle, uidelicet, tẽplum Neptuno, aram uero Conso fuisse sacram. quanquã Liuius Consualia Neptuno attribuit, & Sex. Põ. admonet consuales celebrari mulis solitos esse in circo Maximo, quia id genus quadrupedum primo putaretur currui, uehiculóq; adiunctum. Habuit Circus etiã tres Aras sacras, unam Magnis dijs, alteram dijs Penatibus. tertiam dijs Celi, & Terræ: à quibus oĩa oriuntur, Hos Romani Genios, & Penates, urbísq; præsides, & custodes uocant. Liberi, Liberæq;, atq; Cereris Templo iuxta circum Maximum sedem Cor. Ta. sic fecit. Iisdem temporibus dum ædes uetustate, aut igni abolitas, cœptásq; ab Augusto dedicauit, Libero, Liberæq;, etiam Cereri iuxta circum Maximnm. Tradunt alij Cassium Cos. ædem Cereris, & Liberi, Proserpinæq;, quæ erat supra Circi terminos, ultra ipsas missiones, dedicauisse; cum uouisset dijs eam repromissiõem pro urbe Posthumius aduersus Latinos pugnaturus. At de Veneris talia habet Liuius. Q. Fabius Gurges Cos. filius aliquot matronas ad populum stu

pri damnatas pecunia multauit, ex quo multatitio ære Veneris ædem, quæ prope circum est, faciendam cura uit. & in bello mac. scribit in eodem Aedem Iuuentutis à Lucinio duumuiro dicatam. Ouidius uero Mercurij tẽplum circum Maximum spectauisse. Solis autẽ, & Floræ eodem in loco, quo Cereris locauit Cor. Tac. Verũ Solis Tatium regem alteram ædem prius dedicauisse testis est Var. Plinius narrat Simulacrum Fortunæ Seiæ suo tempore in circo fuisse.

De Naumachia Circi Max. Cap. XIII.

N *Aumachia locus ita appellatus,* ὅτι αὐθότι ταῖσ ναυσὶ μαχεῖντο *idest quod ibi nauibus certarent. Nam loca instar lacunarum fodientes naualis pugnæ simulacra ibi committebant, ad exercendam iuuentutem Romanam, quæ disceret & in aquis aduersus hostes pugnare, huiusmodi ludicra certamina non solum in circis, uerum etiam in amphitheatris commissa esse testatur Sue. Vestigia autem illius, quam diximus, comprehensam inter circum Maximum, & Auentinum, ad radices eiusdem montis adhuc apparent. est enim locus ibi depressus hortis, perpetuis aquis, irriguis.*

De Obeliscis duobus Circi Max. Cap. XIIII

d Icturi de circi Maximi Obeliscis, & deinceps de aliis, prout in singulis urbis partibus occurrerint, absurdum nequaquã iudicamus, quędã de ipsis à Marcellino tradita, præmittere, quæ quid sit obeliscus, & cuius rei causa inuentus, declarãt. eius uerba sunt hæc. In hac autem urbe inter labra ingentia diuersásque moles figmenta Aegyptiorum numinũ exprimentes Obeliscos uidemus plures, aliósque iacentes, & comminutos, quos antiqui reges bello domitis gentibus, aut prosperitatibus summarum rerum elati montium uenis, uel apud extremos orbis incolas perscrutãtes excisos, erectos diis superis in religione dicarũt. Seqtur qd sit. Est, inqt, obeliscus asprimus lapis in figurã metæ cuiusdã sensim ad proceritatẽ cõsurgẽs excelsam, útque radiũ imitetur gracilescens paulatim, specie quadrata, in uerticem productus angustum, manu leuigatus artifici. In plerisque uisuntur literæ hieroglyphicæ insculptæ. de quibus mentionem sic facit. Formarum autem innumeras notas hieroglyphicas appellatas, quas ei undique uidemus incisas, initialis sapientiæ uetus insigniuit authoritas. Volucrum enim ferarumque etiam aliena mundi genera multa sculpentes ad æui quoque sequentes ætates imperatorum uulgatius peruenire memoria promissa, uel soluta regum uota monstrabant. Non enim, ut nunc, literarũ numerus præstitutus, & facilis exprimit quidquid humana mens concipere potest. ita prisci quoque scriptitarunt Aegyptii. Sed singulæ literæ singulis nominibus seruiebant, & uerbis non

nunquã significabant integros sensus, cuius rei scientia in his interim duobus habet exemplum. Per *uulturem naturæ uocabulum pandunt, quia nullos mares posse inter has alites inveniri rationes memorant phisicæ; perque speciem apis mella conficientis indicant regi moderatori cum iocunditate aculeos quoque innasci debere. his signis ostendentes, & similia plura.* De *huiusmodi literis meminit &* Cor. Tac. *Obeliscos ex lapide Simithe esse tradit* Pli. *hoc modo.* Trabes *ex simithe fecere reges quondam certamine obeliscos uocantes, Solis numini consecratos, radiorum eius argumentũ in effigie est, & ita significatur nomine* Aegypti. Primus *omnium rex* Methres *obeliscum instituit.* Obeliscos *autem, qui* Romæ, *nulla ciuium opera, aut cura excisos constat; sed* Thebis, *ex* Aegyptiacisue *urbibus perductos, ut idem* Pli. *&* Marcellinus *testantur.* In *circo* Maximo *duorum alter octuaginta octo erat pedum; alter uero iacens adhuc in naumachia, obrutus tellure, centũ triginta & dodrantis, præter basim, quem* Augustus *ex* Hieropoli Aegyptiorum *urbe transtulit, nunc est in duas partes fractus, quod quidem accidit cum ipse princeps erigere uellet.* Excisus *à rege* Semnefreteo, *quo regnante* Pithagoras *in* Egypto *fuit.*

De Fornice Sertinij in Circo, Loco Tuberonũ. Lupanaribus. Pompei Domo; & Iuturnæ Fonte. Ca. XV.

d Ecoratus autem circus Max. erat Fornice à Sertinio excitato, ut refert Liuius his uerbis. Sertinius ex ulteriore Hispania, ne ten

tata quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit, & de manubijs duos fornices in foro Boario *ante* Fortunæ *ædem, &* Matris Matutæ, *unum in* Maximo *circo fecit; & his fornicibus signa aurata imposuit.* Heliorum *familia fuit haud diues, eodem autem tempore fuere sexdecim in unis ædibus* Tuberones, *quibus, ut ludos spectarent, in circo* Max. *&* Flaminio *locus ob uirtutem publice est donatus: auth.* Val.Max. *Apud circum* Lupanaria, *ubi meretriculæ corporis quæstum faciebant, unde* Iuu. *& ad circum iussas prostrare puellas. Fuere etiam nostro tempore inter* Ianum *quadrifrontem,* Tyberim, *& scholam græcam, penè ad ipsum circum producta, à prostitutis mulieribus occupata; cæterum quatuor ab hinc annis solo æquatis ædificijs remansit area ruinis oppressa. Sunt qui in circo fuisse columnam* Bellicam *tradunt, propter* Oui. *quæ sequuntur, carmina.*

Prospicit à tergo summum breuis area circum,
Est ibi non paruæ parua columna notæ,
Hinc solet hasta manu belli prænuntia mitti,
In regem, & gentem cum placet arma capi.

Nos uero dicimus Oui. *de* Flaminio, *non autem de circo* Max. *intellexisse, ut infra, ubi de circo* Flaminio *agitur, apparet.* Pompei Domus *apud circum, de qua* Pli. *sic meminit.* Hercules *apud circum* Maximum *in æde* Pompei Magni. Iuturnæ *aquæ* Fontem *in* Velabro *adhuc scaturire putat* Ful. *& olim fecisse lacum in foro* Romano *iuxta templum* Vestæ, *a* [q]*uámque ipsam sa*

luberrimam habitam. Sed, ut declarauimus, antiqua est cloaca, uel aquæductus, ut fornices ex saxo quadrato in Tyberim usque producti, clare ostendunt.

De Septizonio Seueri. Cap. XVI.

Sequitur in sexta parte situs urbis tertio ordine montium Cœlius, quem tertium additum urbi supra demonstratum est, sed priusquam hunc ascendamus pauca quædam dicenda occurrunt de Seueri Septizonio, & Constantini arcu, inter ipsum Cœlium, & Palatinum montem excitatis. Prius autem quid sit Septizonium ut uideamus, illud nos admonet, quod annis ab hinc quatuor, dum Rhodobium natalem mihi patriam proficiscerer, essentque uerba de reliquijs urbis cum comitibus, & conterraneis meis IAC. bubino, & IAC. scaramutia uiris, literatis & probis, alter rogauit, quid esset, & an aliquod Romæ extaret Septizonium, cui memini me his uerbis respondere. Est Septizonium magna quædam moles quadrata, quæ septem cingulis idest columnarum ordinibus inuicem superimpositis in modum quatuor porticuum, ambitur; ita ut columnæ quanto altiores, eò minores, breuioresque disponantur, in cuius medio quatuor parietes loculos quosdam facientes surgunt, in summo regum, uel imperatorum condebantur cineres. Duo autem Romæ fuisse inueniuntur; antiquioris meminit Pli. & Suet. qui ait Titum apud Septizonium cubiculo paruo, & obscuro natum quarto

Cal.

Cal.Ianuarij. Manet, inquit, adhuc, & ostenditur locus, ubi autem dubitatur. constat tamen in uia Noua, haud procul à Seueri fuisse Septizonio. Seueri autem adhuc superfunt eregione templi.S. Gregorij tres operis ambitiosi ueluti Zonæ, columnarum pulchritudine, magnificentia, altitudine spectabiles, ex quibus conectuntur, uix credibilis reliqua altitudo fastigium ad culmen æstimantibus, si moles integra cum totis; septem zonis superesset. Quod autem sit illud antiquum instauratum a Seuero, ut autumat Ful.stultum est credere, cum Seuerus multis annis post Titum imperauerit, & Spartianus Septizonium Seueri in uia Appia, & à Seuero extructum constituat. Funus, inquit, Getæ illatum est maiorum sepulcro, hoc est Seueri, quod ē in Appia uia, euntibus ad portam dextera, specie septizonij extructum, quod sibi ille uiuus ornauerat. Idē quum septizonium faceret, nihil aliud cogitauit, quā ut ex Africa uenientibus suum corpus occurreret. Duplex autem, præter illam, quam diximus, traditur etymologia. Iulius enim Capitolinus Septodium legit. scimus enim Græcos locum ciuibus frequentatum, ad quē multæ perducantur uiæ, Septodium appellare, nam ἑπτὰ septem καὶ ὁδὸς uia, quasi septem concurrerent uiæ. Pli. Sepisolium uocat, à septem solarijs, in singulis enim ordinibus columnæ marmoreis trabibus superius inuicem iungebantur, alijs uero trabibus cum mole ipsa in interiore parte excitata: & ita singuli ordine, unam faciebant porticum, siue solarium, In hu

ius Septizonij frontispicio litere huiusmodi leguntur.
C. TRIB. POT. VI.
COS. FORTVNATISSIMVS NOBILISSIMVSQVE
Moles enim quæ superest, ita est inclinata, ut iam iã lapsura uideatur.

De Arcu Triumphali Constantini Imp. Cap. XVII.

Arcus autem Triumphales in honorem illorum erigebantur, qui prouincijs, aut exteris nationibus debellatis, rebus Po. Ro. feliciter gestis, triumphum meriti essent, à quo triumphales denominantur. in quibus simulacra oppidorum, fluuiorum, nauium illorum, quos deuicerant, in rei perpetuam memoriam, incidebant, quemadmodũ in his, qui adhuc stant, cernere licet. Sed arcus triumphales ante imperatorum tempora excitauit nemo, ut quorundam est opinio. neq; antiquiorem, quam Titi, arcũ in urbe uidemus. Plin. hunc morem suo tempore cœpisse narrat. prius enim triumphales statuas, uel trophæa ponere solebant. Romæ triumphales arcus plures. ex his uero, qui hodie, Constantini ad angulum montis Palatini, iuxta Amphiteatrum, triumphalibus ornamentis conspicuum, cunq; trophæis, & uictorijs allatis, parum læsum conspicimus: superato Mezentio apũ Miluium pontem, à Constantino ipso positum, cũ hoc indice.

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO MAXIMO. P. F. AVGVSTO. S.P.Q.R. QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO, QVAM DE OMNI FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

In maiori autem fornice, parteq; interiori a dextris, & sinistris legitur, hinc.

LIBERATORI VRBIS. *illinc* FVNDATORI QVIETIS. *Superius extra sic*. VOTIS. X. VOTIS. XX. *quæ uota in maximis fecerat periculis constitutus, quemadmodum apparet in quibusdam numismatibus, qui sunt apud nos.*

De Cœlio *monte, &* Cœliolo. *Cap.* XVIII.

COElium montem *Querquetulanum prius appellatum scribit* Cor. Tac. *q talis Syluæ frequens, fœcundusq; esset*, Mox Cœlium *à* Cœle Vibenna, *qui dux gentis* Hetruscæ *fuit, sedémq; in eo acceperat à* Tarquinio Prisco, *seu quis alius regum dedit. nam scriptores in eo disentiunt.* Recte *ait disentiunt*. *Sex. enim* Pomp. *refert* Cœlen Romulo *auxilium præbuisse aduersus* Sabinos. M. *autem* Var. *cõtra* Latinũ *regẽ, hinc post* Cœlij *obitũ, q nimis mu*

nita loca tenerent, neque sine suspicione essent, deductos in planum, & ab eis uicum Thuscum appellatum, & ideò ibi Vertumnum stare, quod is deus Hetruriæ princeps. De Cœlianis, qui à suspitione liberi essent, traductos uolunt in eum locum, qui uocatur Cœliolus idest minor Cœlius, de quo Mart. ita meminit. Maior Cœlius, & minor fatigat. Cœliolus, siue Cœlicolus, is est, ut diximus, ubi nunc diui Euãgelistæ ædes, olim Dianæ, uirgo enim uirgini cessit. In hoc autem nihil aliud memoria dignum fuisse inueni, præter ipsam ædem Dianæ, quemadmodum de resp. arusp. testatur Cic. Quare ad Cœlium reuertamur. Quẽ Tiberius, appellatione mutata, uocari Augustum iussit. auth. Suet.

De Fauni, Veneris, & Cupidinis Templo. Curia Hostilia. Castris Peregrinis. Domo Lateranorum. De Cõstantini, & Sesoriani Palatio, ac de Equo. L. Veri. Cap. XIX.

IN medio igitur Cœlij montis dorso extat Tẽplum circulari forma, nunc diuo Stephano, olim uero Fauno dicatum. Faunus enim dictus ἀπὸ τῆς φωνῆς quod uoce, non signis, futura ostenderet. Ex peregrinis autem dijs quodam tempore hunc solum Romani coluere. Mansiones Albanæ ubi S. Mariæ in Dominice ædes. Veneris, & Cupidinis Templum haud procul à porta Næuia statuit P. Vic.

siue Sex. Ruffus, eo in loco, ubi nunc ecclesia. S. Crucis in Hierusalem fuisse, accepimus; Curiámque Hostiliam duobus in locis, unam, ut diximus, iuxta forum, in qua Hostilius rex prius habitauit, prope Pacis templum, alteram in Cœlio monte, ubi nunc diui Ioannis, & Pauli ædes. Liuius. Tullus rex in Cœlio monte templum, ordini ab se aucto, curiam fecit, quæ Hostilia usque ad patrum nostrorum ætatem appellata ẽ, & quo frequentius habitaretur, eandem sedem regiæ cœpit. Castra Peregrina Augustus in Cœlio constituit, in ea parte, quæ ad ortum æstiuum, Esquiliásque pertinet, quo in loco nunc ædes Sanctorum quatuor coronatorum est sita. Domus Lateranorum ubi basilica eiusdem nominis: de qua Iulius Capitolinus ita meminit. Educatus est (de. M. Antonio enim loquitur) in eo loco, in quo natus est, in domo aui sui, iuxta ædes Laterani, & Iuuenalis ita.

Clausit & egregias lateranorum obsidet ædes
Tota cohors.

Flaui Constantini Palatium prope hanc domum inter Conclimontanam, & Gabiusam portam sedem habuit. Seßoriam uero apud Næuiam inter ipsam portam, & ecclesiam. S. Crucis in hierusalẽ. In Platea lateranẽsi stat ærea equestris Statua, quã M. Aurelij Antonini esse multi putant, aliqui tamẽ L. Veri. non desunt etiam, qui Septimij Seueri. Herodianus enim literis tradidit post adeptum imperium ex somnio, quod uiderat, statuam sibi posuisse.

De Amphitheatro. Statilij Tauri. Cap. XX.

Equitur Statilij Tauri Amphitheatrum. Sed priusquã de ipso agamus, pauca quædã prælibanda sunt, ut quid sit amphitheatrum, & cuius rei gratia extrueretur, intelligamus. Theatrum igitur à græca trahitur etymologia, dicitur enim απο του θεωμαι quod est specto, & habet hemicycli formam. Amphitheatrum autem oualem, appellatum απο του αμφι και θεωμαι quod est circum specto; quasi in unum iuncta duo uisoria. Cassio. Titum omnium primum amphitheatrum inuenisse putauit, eius sunt hæc uerba. Hoc Titi potentia principis diuitiarũ profuso flumine excogitauit ædificium fieri, & cum Theatrum hemispherium græce dicatur, amphitheatrũ, quasi in unum iuncta duo uisoria, recte constat esse nominatum, quod speciem eius arena concludat, & ut currentibus aptum daretur spatium, & spectantes oĩa facilius uiderent, dum quædam prolixa rotunditas uniuersa collegerat. At prius. C. Cæsarem amphitheatri molem in Campo Martio posuisse, testis est Cor. Tac. quam ab illo destinatam Augustus mox Mausoleum ædificaturus destruxit, auth. Suet. qui etiam in Cæsaris uita cõmemorat Statilium Taurum prius Tito amphitheatrum posuisse, alterúmq; deinde à Tiberio inchoatũ, sed non perfectum. In amphitheatro autem multi spe præmij, quod publice dabatur, cum bestijs pugnabãt. capite etiã damnati, & bello capti hoc miserrimo cer

tamine capitis discrimen subire cogebantur. Claudius enim Imp. pacatis Aegyptijs, quum militum non parua manus rebellasset, partem illorum occidit, partem Romam misit cum bestijs pugnaturos. Vnde, inquit Iulius Capitolinus, tractum sit ut proficiscentes ad bellũ imperatores munus gladiatorum, & uenatus darent, breui dicendum est. Multi apud ueteres dicunt hanc deuotionem factam contra hostes, ut non sanguine litato specie pugnarum seuerioris uim quandam fortunæ satiarent. Ituros autem ad bellum Romanos debuisse pugnas uidere, & uulnera, & ferrum, & nudas inter se cohortes, ne in bello armatos hostes timerent néue propter uulnera, aut sanguinem horrerent. Eius autem sæuissimi instituti causa consueuerũt ituri ad bella exhibere in spectaculis multa gladiatorum paria, & quò quisq; ditior erat, eò plura. De partibus autem amphitheatri uide Vitruuium. Statilij Tauri Amphitheatrũ magnam partem adhuc extare cernimus apud ecclesiã S. Crucis in hierusalem, prope urbis mœnia, quod extruxit Augusto ciues Romanos hortante, ut quisq; pro uiribus urbem exornare niteretur, auth. Suet. qui in Caligula narrat ipsum principem munera gladiatoria partem in hoc amphitheatro, partim in septis aliquot egisse.

Aquæductus cur inuenti, Quibus modis aquæ deducerentur, cui usui, quis prius deduxit, & quot aquæ deductæ. Cap. XXI.

Q Voniam de ductu aquæ Claudiæ locus postulat ut loquamur, crebráq; in sequentibus de aquæductibus erit mentio, placet quædã de ijs præmittere, quo causam aquas deducendi, quibus modis, cuiué usui, & à quo primum, & quot diuersis temporibus in urbem ductæ sint, intelligamus. Vrbe enim & ambitu, & hominum numero aucta, paulatim à fluuio hunc, atq; illum locum appetẽdo, magna ciuium pars recessit, quæ cum longo interuallo aquam petere cogeretur, maximumq; sentiret incommodum, cogitauerunt prisci uelle huic inopiæ subuenire. hinc deducendi aquas origo. Aqua enĩ ex omnibus elementis mortalibus maxime est necessaria. quare Pindarus ait ipsam optimam esse, & , ut aurum inter metalla, cæteris præstare elementis. Adhæc urbis salubritati maxime contulisse, sic testatur Frontinus. Sẽtit hãc curam imperatoris piissimi Neruæ principis sui Roma regina orbis, & terrarum domina, cui par est nihil, & nihil secundum, & magis sentit salubritas eiusdem æternæ urbis aucto castellorum operum munerum, & lacuum numero, nec minus ad priuatos commodum ex incremento beneficiorum eius diffunditur. nam immunditiarum facies, & impurior spiritus grauioris celi, quibus apud ueteres urbis infamis aer fuit, sunt remoti. Duobus autem modis deductas esse: arcuato uidelicet opere, & subterraneis cuniculis, idem ita declarat. Hi sunt arcus altissimi, subleuati, in quibusdam locis pedes centum nouem, tot aquarum, tã mul-

tis necessarijs molibus pyramides uidelicet ociosas com parem, aut cætera inertia, sed fama celebrata Græcorum? Per subterraneos *uero meatus probat* Strabo *hoc modo.* Tanta *autem per aquæductus aquarum uber tas influit, ut per urbem, atq; cloacas amnes mundare uideantur, & uniuersæ propemodum ædes subterraneos meatus, Siphones, ac fistulas undosas habeant.* Præterea *etiā hodie ad radices Quirinalis in uilla* Car. Grimaldi, *in dorso eiusdem montis, in uico* Patricio, *& Suburra, in uia* Latina, *in Auentino, apud Iudæorum plateam, multisq; alijs in locis subterraneos aquæ ductus uidemus.* Ii *autem soli in urbem per arcus influebant, qui iuxto æquilibrio per congruentia loca poterant deduci.* Deducebantur *enim aquæ ex diuersis locis. & quia* Anio Nouus *omnium erat altissimus, necessitate urgente, cæteris subueniebat. Quinq; sunt, inquit* Fron. *ductuum altitudines in omnem partem urbis, sed his aliæ maiore, aliæ leuiore pressura coguntur.* Altissimus Anio *est* Nouus. *proxima* Claudia. *tertium locum tenet* Iulia. *quartum* Tepula, *deīch* Martia, *quæ capite etiam* Claudiæ *libram æquat. sextum tenet locum* Anio Vetus. *sequitur hanc libram* Virgo, *deinde* Appia. *omnibus humilior* Alsietina, *quæ* Transtyberinæ *regioni, & maxime subiacentibus locis seruit.* Mox *uero cui usui essent, sic ostendit.* Auctores *cuiusq; aquæ, ætates, præterea ordinem, & longitudinem riuorum, & ordinem libræ cum prosecutus sim, non alienum mibi uidetur singula subijcere, & ostendere quā*

ta sit copia, quæ publicis, priuatísque non solum usibus, & auxilijs, uerum etiam uoluptatibus sufficit, & per quot castella; quibúsque regionibus deducatur. quantum extra urbem, quantum intra urbem, & ex eo quantũ lacubus, quantum muneribus, quantum operibus publicis, quantum nomine cæsaris, quantum priuatis usibus erogetur. Quid autem sit Castellum in aquæductibus, Vulpianus ita declarat. Castellum est receptaculũ quod aquam publicam suscipit. Quum itaque ductus aquarum ad uiarum diuortia, uel regionum urbis fines perducti erant, castella in formarum summitate erant, ex quibus aqua per digitos, uncias, & modulos ædificiis, operibúsque, & muneribus publicis, ac priuatorũ usibus diuidebatur à Castellario. Erat enim Castellarius castelli aquarum custos, ut probatur epithaphio sequenti, uidelicet.

. D . . M .

CLEMENTI CÆSARVM . N . SERVO CASTELLARIO AQ. VÆ CLAVDIÆ FECIT CLAVDIA SABBATIS ET SIBI ET SVIS.

In solo autem lacus erant, alia aquarum receptacula; ex quibus cum Romanæ plebis, & fullonum, coriariorum, aliorúmque opificum necessitatibus satisfieret; tum horti irrigabantur. Idem uero Fron. custodiam aquis adhibitam esse, sic testatur. Tutelam autem singularum aquarum locari solitam inuenio, positamque redemptoribus necessitatem certum numerum circa du-

ctus extra urbem centum ab urbe seruorum opificum habendi, & quidem ita, ut nomina quoq; eorum, quos habituri sunt in ministerio per quasq; regiones in tabulas publicas deferrent, eorúmq; operum probandorum curam fuisse per Censores aliquando, & Aediles, interdum etiam Consulibus eam prouinciam obuenisse, ut apparet ex eo, quod factum est. C. Luctatio, & Cæsone Coss. Quantopere autem curæ fuerit ne quis uiolare ductus aquarum, nec non concessam deriuare auderet; cum ex multis apparere potest, tum ex hoc, quod circus Maximus, ne diebus quidem ludorum circensium, nisi Ædilium, aut Censorum permissu, irrigabatur. Agri uero, quos aqua publica, contra legem, quis irrigasset publicabantur, cuius rei causa Ædiles curules iubebantur per uicos singulos exire, qui in unoquoq; uico habitarent, prædiáue haberent binos præficere, quorum arbitratu aqua in publicum saliret. Primus autē M. Agrippa post ædilitatem, quam gessit consularis operum suorum, & munerum uelut perpetuus curator fuit, qui iam copia permittente, descripsit q̄d aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis daretur. Omnium autem primum Ap. Claudiū ex agro Lucullano arcuato opere deduxisse aquam, ab eodē authore literis traditur. qui nouem solum aquas suo tempore in urbem fluxisse sic commemorat. Nunc autem in urbē influūt Appia, Anio Vetus, Martia, Tepula, Iulia, Virgo, Alsietina, quæ eadem uocatur Augusta, Claudia, Anio Nouus. Quæ autem fuerint istæ aquæ,

& unde, quotq; passuum millibus, uel sub terram uel arcubus ducerentur, pluribus uerbis ipsemet recenset. Sex. uero Ruffum, eo posteriorē, quem Dioclitiani temporibus urbem Romam descripsisse putat Blon. nouē, & decem aquas posuisse animaduerti.

De Aquæductu Claudiæ aquæ. Cap. XXII.

Diuum Claudium duos aquæductus à Caligula inchoatos perfecisse, sic declarat Fron. Altero imperij sui anno duos ductus inchoauit, quod opus Claudius magnificentissime consumauit, dedicauitq; . alteri, q ex fontibus Ceruleo, & Curtio perducebatur, Claudiæ datum nomen: hæc bonitate proxima Marciæ. altera, quoniam duæ Anienis aquæ in urbem fluere cœperant, ut facilius appellationibus dignoscerentur, Anio Nouus uocari cœpit. Suet. opera, inquit, magna, potiusquā necessaria, quā multa perfecit, sed uel præcipue aquæductum à Caio inchoatum. Meminit & Plin. his uerbis. Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati à Caio, & perfecti à Claudio; quippe lapideā excelsitatem omnes urbes, & montes æquantem, ut lauacra impleret, Curtios atq; Ceruleos fontes adductos, erogata ad id opus talentum sexaginta millia. Is est aquæductus, quem à porta Næuia per Cœlij montis dorsum i Auentinum perducit Cassi. In frontispicio autem eiusdem portæ de restitutione eiusdem aquæductus hæc le-

guntur.

TI.CLAVDIVS DRVSI.F.CÆSAR AVGV STVS GERMANICVS PONTIF. MA-XIM. TRIBVNICIA POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR. XXVII. PATER PATRIÆ AQVAS CLAVDIAM EX FON TIBVS QVI VOCABANTVR CERVLE VS ET CVRTIVS A MILIARIO.XXXXV ITEM ANIENEM NOVAM A MILIA-RIO. XII. SVA IMPENSA IN VRBEM PERDVCENDAS CVRAVIT.

IMP.CÆSAR VESPASIANVS AVGVST. PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VI. COS. III. DESIG.IIII. P. P. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDV-CTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA INTERMISSAS DILAPSASQVE PER AN NOS NOVEM SVA IMPENSA VRBI RE STITVIT.

IMP. T. CÆSAR DIVI. F. VESPASIA-NVS. AVGVSTVS. PONTIFEX. MAXI-MVS. TRIBVNIC. POTESTATE .X. IM PERATOR . XVII . PATER PATRIÆ CENSOR. COS. VIII. AQVAS CVRTI AM ET CERVLEAM PERDVCTAS A VIVO CLAVDIO. ET POSTEA A DI-VO VESPASIANO PATRE SVO, VRBI RESTITVTAS.CVM A CAPITE AQVA

RVM A SOLO VETVSTATE DILAPSÆ ESSENT NOVA FORMA REDVCENDAS SVA IMPENSA CVRAVIT.

In eodem aquæductu iuxta hospitale lateranense, inter alios, hic positus est index.

M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. TRIB. POT. IIII. PROCOS. ARCVS COELIMONTANOS PLVRIFARIAM VETVSTATE CONLAPSOS ET CONRVPTOS A SOLO SVA PECVNIA RESTITVIT.

Partem autem huiusce aquæ in Capitolium à Caracalla fuisse deductam ferunt. Extant enim ruinæ formarum in Palatium usque. In arcu uero tiburtino, huic aquæductui coniuncto, prope ædem diuæ Mariæ in Dominice, uetustate corrosæ sunt literæ tales.

P. COR. P. F. DOLOBELLA COS. C. IVNIVS. C. F. SILANVS FLAMEN MARTIAL. EX. S. C. FACIVNDVM CVRAVERVNT IDEMQVE PROBAVERVNT.

Aquam quidem ipsam à Traiano in Auentinum perductam, Traiani nomen accepit, auth. Front. cuius adhuc apparent formarum uestigia apud. S. Priscam, & in ruinis Thermarum Decij marmor paucis ante annis effossum id, quod Frontini uerba, significabat.

De ijs quæ incertam sedem nunc in Cœlio monte ha-

b Rutus primus Cos. pulso Tarquinio Carnæ deæ Templum in Cœlio monte extruxit, sacrúmque uoti reus fecit, quia cordis beneficio, cuius dissimulatione habebatur idoneus, emendationi publici status extitit. Hanc enim deam uitalibus humanis præesse credebant, ab eáque petebatur ut iecinora, & corda, quéque sunt intrinsecus uiscera salua conseruaret. Templum Claudij Cæs. conditum à Vespasiano, sed prius cœptum ab Agrippina in Cœlio monte Neronem funditus destruxisse auth. est Suet. Mamurra Formianus fabrorum Cæsaris in Gallia præfectus, Domum, quam in monte Cœlio habebat, primus omnium Romæ marmoreis crustis exornauit, Plin. In Cœlio Domum Claudij Centimali fuisse, ait Val. Max. de qua Cic. sic meminit. Cum in arce augurium augures acturi essent, iussissentque. T. Claudium Centimalum, qui ædes in Cœlio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auspicijs, emit Calphurnius Lanarius. Domus Tetricorum (inquit Pollio) qui duo, ex triginta, tyrannorum fuerũt, hodiéque extat in mõte Cœlio; iter duos lucos, cõtra Isiũ Metellinũ pulcherrimã. In eodem monte Iunij Senatoris Domum constituit Cor. Tac. Adduntur, ait, sententiæ, ut mons Cœlius in posterum Augustus appellaretur, quando cunctis conflagrantibus sola Tiberij effigies in domo Iunij Senatoris inuiolata mansisset. Habuit Cœlius Domum. T. Clau

dij clypti hymnologi, quemadmodum in eius epithaphio legimus. & Cornelij Domum q, ut alij uolunt, primus eam marmoreis tabellis exornauit. Martialis Campus, in quo, si quando aquæ Tyberis Martium campum occupassent, equiria fiebant, in Cœlio à Sex. Pom. collocatur, sicut ab Ouid. his carminibus.

Altera gramineo spectabis equiria campo,
  Quem Tyberis curuis in latus urget aquis.
Qui tamen eiecta si forte tenebitur unda,
  Cœlius accipiet pulverulentus equos.

Fuit in eodem monte Macellum Magnum. Antrum Cyclopis. Spoliarium. & Armamentariũ. Sed de Cœlio satis. Videamus quid à latere ipsius, quod Auentinum respicit, sit, aut fuerit.

De Appia, & Noua uia. ac de Isidis, Virtutis, Honoris, atq; Quirini, siue Martis Æde, & Almone flu. Cap. XXIIII.

In situs urbis descriptione dictum est conuallem, Appiámq; uiam, quantum ad septentrionem spectat, à Palatino, quantum uero ad occasum hyemalẽ, à mõte Auentino, Cœlium dirimere. Pom. autem Letus Appiam Brundusium usq; producit, à porta autem ad thermas Antonianas Nouam uult appellari. Sed appiam etiam intra urbem fuisse usq; ad Constantini arcum innuit Spartianus in ea Septizonium Seueri cum collocauerit, potuit tamen ali-

quando

quando accidere, quod huius pars à Caracalla munita Nouæ *nomen adepta sit. quod autẽ Solinus dicit* Tarquinium Priscum *habitauisse ad portam* Mugoniam *supra summam* Nouam *uiam, de alia intellexerim. Sũt qui putant uiam* Nouam *à porta* Palatij *inchoasse, & per radices* Palatini *montis supra circum* Maximum *ad infimam* Piscinam *peruenisse, ubi nunc diui* Sisti *ædes uisitur.* Verum, *ut diximus, uiæ* Nouæ *diuersis temporibus à diuersis hominibus nouiter deductæ, aut munitæ plures, & multis in locis fuere. quocirca, nisi distinguantur tempora, infinita occurrent apud scriptores, quæ inter se se cõtraria uidebuntur.* Ad *caput autem uiæ* Nouæ *in regione* Piscinæ *inter prædictam ædem, spectandásq; thermarum* Antoniarum *ruinas, fuit* Templum Isidis *Antenodoricæ, ab* Antonino Bassiano *conditũ, iuxta ipsius* Thermas, *ubi quædã marmora eruta sunt, cum inscriptione mutilata huiusmodi.*

SÆCVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISIDI SALVTARIS CONSECRATIO.

In *altero uero fragmento sic legebatur.*

PONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII ROMANAE REIP. ARCANAQ. MORBIS PRAESIDIA ANNVANT QVORVM NVTV ROMANO IMPERIO REGNA CESSERE.

In *uia autem* Appia, *haud longe à porta,* Honoris, & Virtutis *steterat* Templum. *quod.* M. Marcellus *dedicauit, decimo septimo anno posteaquã à patre eius*

primo consulatu uotum in Gallia ad Clastidium fuerat. huius meminit Cic. de nat. deo. Martis Templa duo, inquit Ser. unum Quirini intra urbem, prope portam; quasi custodis, & tranquilli. alterum in Appia uia extra urbem, quasi bellatoris, & gradiui. Ful. uero scribit duo extra portam fuisse Martis templa. Vnum quatuor miliarijs ab urbe distans: alterum paulo extra portam. quod si ita est, cur Ser. dixit duo, & nõ tria eius templa. unum Quirini intra urbem, & duo extra: quod erat consentaneum, secũdum ipsum. Almo flu. per uiam Appiam, Auentiniq; radices in Tyberim fluens, longe ab urbe ad. X. mil. pas. in agro maritimo oritur, Appiiq; Riuum uulgo nunc nominant. in quo Mater deorum Cal. Aprilis singulis annis à Gallis sacerdotibus abluebatur. unde Papinius.

Est locus ante urbem, qua primum nascitur ingens
Appia, quàq; Italo genitus Almone Cybelle
Ponit, & Idæos iam non reminiscitur amnes. Ouidius
Est locus, in Tyberim qua lubricus influit Almo,
Et nomen à magno perdit ab amne minor.

De Thermis in genere. Cap. XXV.

Hermæ græcum est uerbum, quod neq; latinum nomen, neq; significationem unica dictione recipere potest. τερμον calidum tan

tum significat. Nos uero loca quæ calentibus aquis, aut sine ipsis solo fornice calefacto lauandi, & sudandi usibus deputata sunt, eodem nomine, quo Græci, thermas appellamus. Priscis namque Romanis lauandi usum fuisse prope quotidianum satis constat, quo uel puluerem, sordésque abluerent, uel sudorem prouocarent, crudámque adiuuarent digestionem, quod tetigit Iuu. cum inquit.

Et crudum pauonem in balnea portat.

Sæpe tamen uoluptatis tantum causa id factitarunt, propterea uel mediocriter diues priuata balnea, siue lauacra habuisse, illud argumento est, quod Cic. Terentiam uxorem monet, ut curet labrum in balneo ne desit, certioremque facit. Q. Fratrem Asiæ procos. de balneis, quas in Arpinati extrui curabat. Multa deinde balnea paulatim extructa, in quibus ad libitum plebs lauaret. Primus autem omnium Sergius Orata pensilia facere instituit, sicuti Val. Max. commemorat. Re postmodum ad principum luxuriam, & fastum producta, cœpere lauacra in modum, ut ait Ammianus, prouinciarum extruere, quas thermas appellarunt. in quibus ædificandis nullum neque modum, neque mensuram seruasse ex illarum, quæ nunc extant, uestigijs, facile unusquisque potest iudicare. Varia enim & propemodum infinita habebant loca, uarijs usibus, & uoluptatibus deputata, quædam ad calefacienda's aquas forma circulari, ex quibus per siphones, & fistulas balneis, nedum in solo expositis, uerum etiam

pensilibus calidam ministrabant, quæ post lauationem inutilis per canales in inferiorem partem, inde subterraneis meatibus in Cloacas mittebatur. Habebant Thermæ *etiam* Apodyteria, *in quibus balnea ingressuri uestes deponebant, ut ostendit* Pli. *in epistolis*. *habebant & areas amplissimas porticibus spaciosissimis circundatas, cameratáq; superbissimis fornicibus ædificia in circuitu habentes, in queis diuersi coloris marmoreæ, ingentésq; columnæ, quarum quædam stantes, nonnullæ uero iacentes adhuc cernuntur, multæ ad templorum ornamenta translatæ*. Pauimenta *uero lithostrata diuersis lapidibus conspicua, parietésq; marmoreis tabellis in multis incrustati*. Erant *etiam* Xysti, *nemora, & natatoria populi ludis, delitiisq; exposita, propterea frequens in thermis uersabatur: principésq; ad id insaniæ uenerant, ut cum eo promiscue lauarent*. *Spartianus de* Hadriano. *publice, inquit, & frequenter cum omnibus lauit*. Vnde *cum ueteranum quendam notum sibi in militia dorsum, & cæteras partes corporis uidisset atterrere, percontatus cur se marmoribus distringendum daret; ubi audiuit hoc iccirco fieri, quod seruum non haberet; seruis eum donauit, & sumptibus*. Verum *cum alio die cõplures senes ad prouocandam principis liberalitatem hoc idem facerent euocari eos iussit, & alium ab alio defricari*. Tradunt *autem*. M. Aurelium Antoni*num lauacra mixta præbuisse*. Lauandi *uero tanta fuit* Cómodo Imp. *uoluptas, ut septies in die lauerit, in*

balneísque sæpe cœnitauerit. Iulius Capitolinus scribit Gordianū iuniorē septies in æstate, hyeme bis lauisse, qui cum sæpe mulieres pulchras, & puellas, & cū ijs anus deformes admitteret, se iocose id facere dicebat. Alexander syluas in thermis deputauit, oleúmque luminibus thermarū addidit, quum antea, non ante auroram paterent, & clauderentur ante solis occasum.

De Thermis, & Palatio Antonini Caracallæ. Cap. XXVI.

Ntoninum Caracallā Thermas, quæ ab eo Antonianæ sunt denominatæ struxisse, in eius uita Spartianus sic testatur. Opera Romæ reliquit, thermas sui nominis eximias, quarum cellam solearem architecti negant posse ulla ratione fieri, nisi qua facta est. nam ex ære cupro cancelli subpositi esse dicuntur, quibus camera tota concredita est, & tantum est spatij, ut id ipsum potuisse fieri negant docti mechanicis. Lamp. uero has īchoatas ab Antonino Seuerum perfecisse, atque exornasse refert. Visuntur adhuc in radicibus Auentini, ad uiam olim Ardeatinam, & apud nunc. S. Balbinam, harum ingentes ruinæ, cum altis parietibus, columnisque semisepultis miræ & magnitudinis, & pulchritudinis. Magnum autem ambitum amplectebantur, & ductus ille aquarum, q ante portam Capenam tran

ſit in eas olim aquam deducebat. Sub thermis Antoninus ipſe nobiliſſimum p ſuit Palatium, cuius ueſtigia uix ſuperſunt.

De Auentino. *Caput.I.*

AV*entinus autem collis, quartus in ordine montium fuerat collocatus; de cuius ambitu, & forma cum multa supra dicta sint, reliquum ē, ut quibus ædificijs exornatus esset nūc uideamus, prius tamen unde dicatur. Auentinum igitur montem ab auibus, quæ uesperi ex* Tyberi *illuc cubitum aduolabant, denominatum quidam uolunt, hinc* V*irg.*

Dirarum nidis domus opporuna uolucrum.

de Auentino *locutus.* A*lij à rege* A*boriginum illic & occiso, & sepulto.* Var. *tamen dicit in gentē* Po. Ro. Sabinos *à* Romulo *susceptos istū accepisse montem, quē ab* A*uante prouinciæ suæ fluuio appellarunt* A*uentinum.* C*onstat ergo uarias opiniones postea secutas.* N*ā à principio* A*uentinus dictus est ab auibus, uel rege* A*boriginum. unde hunc* H*erculis filium constat nomen à monte accepisse, non præstitisse, auth.* Ser. I*dē āt* Var. *post uarias quorundam opiniones, subdit.* E*go maxime puto ab aduectu. nam olim paludibus mons*

erat ab reliquis disclusus, itaq; eò ex urbe uia qui ad uehebantur ratibus, quadrantem soluebant. Alij ab aduentu hominum, quod commune latinorum ibi Dianæ templum sit constitutum. Huic autem monti Remurio aliquando dixere nomen. Et quanquã Sex. Pomp. refert Remuriam locum esse in summo Auentino, ubi Remus de urbe condenda auspicatus fuerat; non tamen obstat quin totus mons Remurius appellaretur, quem Romulus neminem passus est habitare, sed sacrum fratri esse uoluit usq; ad hyĺernam. Diony. autem prodidit Ancum Martium Auentinum muro cinxisse, contra Gelij opinionem, qui, ut demonstratum est, dicit neq; Ser. Tullium, neq; quempiam alium, ad diui Claudij tempora usque, hunc montem, tanquã auibus obscœnis ominosum, intra pomerij fines recepisse. Quare aut post Ancum statim exclusus, aut secundum Liuium, ab eo nouæ multitudini datus, non tamen urbi additus est. iuxta eiusdem Gellij opinionẽ, qui uult urbanum auspicium pomerij finem facere. Quæ autem in eo fuisse traduntur, breuiter exponamus.

De Dianæ, Bonæ deæ, Herculis Victoris, Iunonis Reginæ, & Monetæ, Lunæ, Victoriæ, Mineruæ, & Libertatis Templo, ac Ara Iouis Elicij. Cap. II.

IN uertice autem Auentini montis, qui Tyberim despicit, stat diuæ Sabinæ Templum, quo in loco olim Dianæ; ad eam nempe par-

tem, quæ naualia spectat. Apianus enim commemorat Gracchum hoc ascendisse templum, átque inde ad alteram fluminis partem per pontem ligneum transiuisse. De hoc quidem téplo Sex. Pom. sic meminit. Seruorum dies festus existimatur idibus Augusti, quod eo die Ser. Tullius natus serua ædem Dianæ dicauerit in Auentino, cuius tutelæ sunt cerui, à quorum celeritate fugitiuos uocent ceruos. Commune autem erat omnibus Latinis, quod ideo instituisse uidetur, ut ostenderet lege naturali seruos nihil distare à cæteris hominibus. Diony. enim huius templi Ancum Martium authorem fecisse uidetur. Traductis, inquit, ex Tillenis, Politorio, aliísque urbibus quoscunque cœperat colonos, ibi collocauit, persuasitque ut templum Dianæ ædificarent, adijceréntque statutis temporibus inducias, ut si qua facta inter eos offensio esset, per hæc sacra dissoluerent, posteáque rex pecunijs, quas contulerant urbes eæ omnes, extruxit Dianæ fanum, in maximo Romæ collium Auentino collocatum; legésque in base ærea conscripsit, in delubro Dianæ sita. Hinc patet, quod si prius hoc templum non fuit in Auentino, quam tempore Anci regis, non potuisse ab aduentu hominum Auentinus appellari: cum constet ante Anci imperium hoc nomen obtinuisse. Sequitur in eodem Vertice, haud procul hinc, ædes. S. Mariæ cognomento Auentinæ, ubi Bonæ deæ templum extitisse ferunt, in honorem Fatuæ castissimæ sororis Fauni à Claudia uestali conditum, postea uero à Liuia restitutum. Bonæ deæ autem sacra à solis fœminis pe-

tangebantur, neq; licebat uiris interesse. unde Cic. criminatur. P. Clodium q; ausus sit hæc sacra, quæ pro salute Po. Ro. fiebant sua præsentia turbare, atq; pollue re. Spartianus ait Hadrianum ædem Bonæ deæ transtulisse, quo autem non dicit. In crepidine ad eundem fluuium pertinente, ubi nunc diui Alexij, fuit Herculis Victoris templum, & ab eo haud procul Iunonis Reginæ, ex parte Veientanæ prædæ à Camillo conditum: de quo secundo bel. pu. mētionem facit Liuius. Sed Hercules alterum habuisse dicitur, eo in loco, ubi nunc in ruinis thermarum Decij imperatoris ecclesia diuæ Priscæ est sita. In dorso autem Lunæ constituit Ouid. his carminibus.

Luna regit menses, huius quoq; tempora mensis
Finit Auentini Luna colenda iugo.

Liuius. Atrox cum uento tempestas forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino est, raptam tulit. Istis autem certum locum à peritis topographiæ urbis assignari solet, incærtum uero sequentibus, ueluti Victoriæ Templo, quod ab Arcadibus extructum, ab eisdémq; sacra eidem deæ constituta narrat Diony. Mineruæ autē à Sex. Pomp. Iunonis uero à Valerio Max. in eodem monte collocatur: à Liuio uero Libertatis, ex multatitia pecunia cum æreis columnis, & statuis pulcherrimis à patre. T. Gracchi & conditum, & dedicatum. cuius Atrium ab Helio peto, & Cor. Cethego censoribus fuit refectum, & ampliatum, & nouissime a Pollione, ut tradit Suet. instauratum. de quo Liuius quin-

to decadis quintæ meminit his uerbis. Hæc inter ipsos disceptata, postremo eò descensum est, ut ex quatuor urbanis tribubus unam palàm in Atrio Libertatis sortirentur. Libertatem enim deam in primis coluere Romani, utpote Libertatis assertores. Habuit Auentinus & Aram Iouis Elicij à Numa dicatam, quæ ab eliciẽdo, secundum Var. nomen adepta est. Habuit & Murcæ ueterem Aram. nam prisci Venerem murceam uocabant, à myrto ei dicata, uel, ut alij, quæ præter modum non moueret, ac faceret hominem murcidum, ac nimis desidiosum, & inactuosum. Iunonis Monetæ Ædem etiam in Auentino fuisse, literis traditur, Camillus autem dictator in eodem Matutæ matri Templũ consecrauit. author Blon. qui ex Plin. refert Laurentiũ Syluam Ioui sacram fuisse in hoc ipso colle, & in ea Valentinianum, Gallæ Placidiæ filium, interfectum. De sylua hac uide Var. & Liuium.

De Caco, & eius Spelunca. Cap. III.

Caci Speluncam supra ædem diuæ Mariæ in schola græca, qua parte Auentinus Palatium uidet, fuisse, putat Blon. at locus accliuis nullum speluncæ præ se fert uestigium. Virgilius autẽ in montis crepidine, loco maxime edito, ponit his carminibus.

Stabat acuta silex præcisis undiq; saxis
Speluncæ dorso insurgens altissima uisu.

Melior est ratio, quod facit ad Tyberim incumbere dum subdit.

Hanc, ut prona, iugo læuũ incumbebat ad amnem,
Dexter in aduersum nitens concussit, & imis
Auulsam soluit radicibus, inde repente
Impulit, impulsu quo maximus insonat æther,
Dissultant ripæ, refugitque exteritus amnis. Quod si placet speluncam ipsam ad Palatinum montem pertinere, non procedit, quod ait poeta. incumbebat ad amnem. abest enim locus ille à fluuio ad teli iactum, à Tyberíque est auersus. Quod autem Ser. dicit Tyberim per circum Maximum fluxisse, de alio tempore, quã quo Hercules in Italiam uenit, loqui opinamur. Si enim ad Herculis aduentum referre uolumus, obstant quæ de ipso à Vir. & Liuio tradita sunt, quemadmodum de ficu ruminali scribentes supra demonstrauimus. Arbitramur igitur Caci speluncam eregione. S. Mariæ Auentinæ ædis fuisse, ubi fluuius accedit quã maxime prope Auentino, & mons ipse plurimus attollitur, rupésque tota est scabra, & speluncis aptissima. quod innuit Diony. prope portã Tergeminam speluncam ipsam qui constituit, narrans Herculem Caco claua mactato, & spelunca euersa Aram Iouis Inuentoris erexisse ei loco proximam, eámque suo tempore iuxta portam Tergeminam extitisse. Cacus autem secundum fabulam Vulcani filius fuit, ore ignem, ac fumum uomens, qui uicina omnia populabatur. Veritas tamen habet, hunc fuisse Euandri nequissimum seruum, ac furem. nouimus eni

malum à Græcis κακὸν dici, quem ita Arcades illo appellabant tempore: postea translato accentu Cacus dictus. Scalæ autem Caci ad ipsam speluncam fuisse fabulantur.

De Armilustro, & quibusdam alijs rebus in genere positis. Cap. IIII.

ARmilustrum putauerim, inquit Volateranus, id spacij, quod in testaria nunc est: nam in regiõe Auētini ponitur, nec sanè aptior locus recẽscendis armis, ac militibus ostẽditur. hác sequitur Ful. Plut. autem ait Armilustrum locum in Auentino, ubi Romulus Tatium sepeliuit. Vnde apparet istos nõ recte sentire, quia aliud est esse in Auentino, aliud in Auentini regione. Var. tamen Armilustrum, & circum Maximum eundem esse arbitratur. Sex. uero Pô. festum, quo res diuinas armati faciebant, ac dum sacrificarent tubis canerent. quare opinor locum in quo festum hoc agebatur, siue in Auentino ad Tatij sepulcrum, siue in circo Maximo, eodem nomine appellatum, quo & locus, ubi perfectis bellis arma reponebãtur. Romani enim arma priuatim non tenebant, sed in reditu exercitus in Armilustrum, aut in Tarpeiã rupem reponebant. hinc Spartianus dicit, Vespasianum ex Armilustrio arma legionibus permisisse, & Lucanus. Iam rupes tarpeia sonat. In Auentino autem, iuxta Iunonis Reginæ templũ, fuere Gemoniæ Scalæ,

per quas nequam, & sontes unco trahebantur. erat enĩ locus præceps in quem facinorosi tracti excarnificaban tur. Suet. in Tiberij *Imp. funere. Alij, inquit, uncũ, &* Gemonias *minabantur. & in* Vitel. Tandem *apud* Gemonias *munitissimis ictibus excarnificatus, inde un co tract⁹s in* Tyberim. *Domum Phylidis apud Dia næ templum. Propertius. Phylis auentinæ quædam est uicina Dianæ; & reliqua.* Remoria *locus, ut dixi, in Auentino, ubi* Romulus *Remum sepeliuit, quando quidem & uiuens eum locum ille sedibus destinabat.* Thermas Decianas *in honorem* Decij Imp. *a.* S.P.Q. R. *ædificatas in eodem monte fuisse uolunt; & apud has* Varianas. Traiani *uero cum priuatis ædibus in uinea* Francisci Albertini *eius, qui quædam cursim de antiquitatibus urbis in lucem edidit.* Fabulantur *in* Auentino *fuisse* Fauni, & Pici *Antrum*, Fontémq; *ex quo bibebant, átq;* Numam *illic uino apposito eos ebrios factos conijecisse in uincula, & ab his fulmina elicere didicisse. de hoc autem fonte* Ouid. *in* Fast. *ita meminit.*

Lucus Auentino suberat niger ilicis umbra,
Quo posses uiso dicere numen adest.
In medio gramen, muscóq; adoperta uirenti
Manabat saxo uena perennis aquæ.

M. Cato *Italum* Auentinum *coluisse, Liuius uero in eodem cum plebs a patribus in montem* Sacrum *secessis set, decem trib. pl. creatos, &* Cor. Tac. *Diui* Tibe*rij tempore incendio exustum esse, memorant.* Hacte-

nus autem de Auentino.

De Testaceo monte, & de ijs quæ in eo ambitu fuere. Cap. V.

INter Auentinum montem, & Tyberim, ac urbis mœnia, quatuor laterum inæqualiũ planiciem collocauimus. in qua, haud procul à mœnibus ad ortum hyemalem pertinentibus, surgit collis, quem uulgo Testacium uocant. quò cum animi recreandi gratia munificentissimus uir NICOLAVS rens, prot. ap. qui rerum experientia, & singulari fide Gallorũ regis à secretis existit, me adduxisset, essentq; unà AMBROSIVS recalcatus, & ANTONIVS Carpanus Mediolan. & quidam alij honesti uiri, in quorum numero fuit etiam BART. de forbicibus, ac FRAN. pontius placen. (hos enim omnes literis, honestisq; moribus ornatos, & integerrimos honoris causa nomino) rogassent que, an collis ipse ex fragmentis uasorum fictilium, in quibus prouinciæ tributum Po. Ro. ferebant, esset coaceruatus: respondi, inueteratam opinionem illam prorsus ridiculam esse, neq; apud aliquem scriptorem inueniri subditos Romanis tributa testaceis uasibus detulisse, sed (ut etiam Blon. refert) consueuisse quæstores in prouincias mitti, quibus ea exigendi cura esset, exactáq; legionibus in stipendia distribuendi, nisi in ærarium Romam malent deferri, Catonémq; Vticẽsem quæstorem in Asiam, Cyprúmq;

missum habita à prouincialibus tributa non fictilibus urnis, sed sacculis in summa nauis puppi gestauisse, subere ea ratione longissimis alligatis funibus, ut si naufragio cum naui ipse periisset, supernatans suber ostenderet in fundo depositum, tributorumque pecunia Po. Ro. *salua esset, propterea me credere collem ipsum aggeratum quidem esse ex fictilium fragmentis, at ex iis, quæ à figulis in ea regione officinas habentibus, contulissent. quandoquidem* Plin. *ostendit fictilium. maximum usum fuisse apud maiores, adeo ut deorum simulacra, templorumque ornamenta; & ipsa parietum crustamenta ex fictilibus conficerentur, cuius sunt hæc uerba.* Turianúmque *à* Fragellis *accitum, cui locarat* Tarquinius Priscus Io*uis effigiem in* Capitolio *dedicandam fictilem fuisse eam, & ideo non mirari solere fictiles in fastigio templi eius quadrigas, de quibus sæpe diximus. ab hoc eodem factum* Herculem, *qui hodieque materiæ nomen in urbe retinet. hæ enim tamen effigies deum laudatissimæ erant, nec pœnitet nos illorum, qui deos tales coluere. aurum enim, & argentum ne in diis quidem conficiebatur. durant etiamnum plerisque in locis talia simulacra.* Et mox: At *qui* Numa *rex septem collegia figulorum instituit.* Quin & *defuncti se se fictilibus doliis cōdi maluere. maior pars hominum terrennis utitur uasis.* M. *etiam* Var. *figulos uno in loco fuisse indicat, quum dicit* Venerē Myrteam *fuisse inter figulos.* Et Sex. Rufi *urbis* Romæ *descriptio habet, in regione prima porta* Capena *fuisse* Vicum Vitriariorum. Cum *itaque figulo*

rum

rum eam esse opificij conditionem uideamus, ut longe ab aquis haberi non possit, cum etiam eius artis purgamenta, si nimis multa in aruis dispargantur, ea reddant cæteris usibus inutilia. sin in flumen abijciantur, aut illud in breui compleant, aut difficillime eruantur: prudenti consilio factum tenemus, ut tam multa figulorum collegia à Numa *rege instituta myrteis, & secus flumen apud* Vitrariorum *uicum ibi fuerint locata, ubi nunc testaceum inter montem, &* Tyberim *uineas uidemus. quod si* Numæ *regis temporibus figulorum collegia fuerunt septem, quanto plura credimus esse addita,* Romani *populi multitudine non minus aucta, quàm fuit imperium dilatatum. hæc omnia attente considerantes mirari solemus cur* Testaceus *mons, supra fidem eorum, qui non uiderunt, arduus non in alpem potius insurrexerit.* Ambitus *autem huius duobus millibus uix perficitur pedibus. altitudo uero centum sexaginta, cucurbitæque habet formã, cuius latior pars ad* Tyberim, *inter transTyberinam regionem, & urbem fluentem, pertinet. In eadem planicie fuisse etiam* Lignarios, & *Emporium ostendit* Liuius.

De *Pyramidibus, & Sepulcro.* C. *Cestij. ac* Horreis Po. Ro. *Cap.* VI.

P*yramides appellantur quadratæ moles more flamme surgentes, unde* ἀπὸ τοῦ πυρὸς *deductas multi uolunt. Steph. autem aliam*

huius nominis tradit etymologiam. Pyramides, *inquit, in Aegypto ædificium in quod feruntur expensa fuisse in cepas, allia, & caseum talenta decem millia, & quingenta.* Nominatæ *sunt autem pyramides* ἀπὸ τῶν πυρῶν *idest à tritico, quod illuc conduces rex penuriam fecit frumenti per totam Ægyptum.* Rationem *excidendi, atque statuendi pyramides docet* Plin. *hoc modo.* Dicantur *pyramides in eadem Ægypto* re*gum pecuniæ ociosa, ac stulta ostentatio, ne pecuniam successoribus, aut emulis insidiantibus præberent, aut ne plebs esset ociosa.* Extat *adhuc ex omnibus una apud portam hostiensem mœnibus urbis inclusam. quæ fuit sepulcrum.* C. *Cestij septemuiri epulonum, quemad modũ huiuscemodi probat index.*

C. CESTIVS. L. F. POB. EPVLO. PR. TR. PL. VII. VIR. EPVLONVM.

Inferius uero literæ minores leguntur hæ.

OPVS. ABSOLVTVM. EX. TESTAMEN TO. DIEBVS. C C C X X X.

ARBITRATV.

PONTI. P. F. CLAMELÆ HEREDIS ET PONTHI. L.

Blondus *autem fuisse totius collegij septemuirum epulonum sepulcrum existimauit.* Epulones *enim dicebantur qui epulas dijs instituendi potestatem habebant, auth.* Cic. *tertio de oratore.* Horrea Po.Ro.*c* xxxx. *iter* T*estaccum, &* T*yberim fuisse marmor effossum i*

uinea Marcelli de Capozucchis tali inscriptiõe ostẽdit.
NVM. DOM. AVG. SACRVM GENIO CONSERVATORI HORREORVM GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S. P. D. D.
Ab alto uero latere hæc leguntur.
NVM. DOM. AVG. SACRVM FORTVNÆ CONSERVATRICI HORREOR. GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S. P. D. D.
Apud Tyberim, in eo ambitu, fuit hylerna lucus de quo. Ouid. ita meminit.

Adiacet antiquus tyberinæ lucus hylernæ,
Pontifices illuc nũc quoq; sacra ferunt.

Capenam autem oppidulum in eodem ambitu fuisse, quidam tradidere.

De meta, quæ Sudans dicta est, & Iouis Simulacro. Cap. VII.

Post Auentini montis descriptionem Ianiculũ recto ordine sequi dixeramus, eum autẽ commodius relicturos ad eam partem situs urbis, quæ Transtyberinam complectitur regionem. Succedẽt igitur Esquiliæ; quas à meridie, siue ortu hyemali uia Labicana, ab occasu uero usq; ad Amphitheatrum conualle. c c c c. pedum latitudine eandem uiam complectente, à Cœlio monte diuisimus. prius tamen quam

ipsas aggrediamur, q̃d in hac ipsa uia ; & conualle fue rit, aut sit, breuiter dicendum. Ab hortis itaq; tem pli diuæ Mariæ nouæ, unde digressi sumus, auspicari conueniens erit. Ante Constantini triumphalem ar cum extat antiquæ metæ latericia, & dimidiata rotunditas, quæ Meta Sudãs à P. Victore appellatur, q̃ ex ea aquas manasse fama ẽst, quibus plebs ex proxi mi Amphitheatri spectaculis sitim extingueret. In hu ius uertice Iouis æneum Simulacrum stabat. Illud aũt hoc loco notandum. maiores ad percutiendum fœdera Iouis Simulacrum adhibere consueuisse, quod cum tediosum esset, præcipue quando cum longe positis genti bus percutiebantur, inuentum est ut sceptrum tenentes, quasi imaginem simulacri redderet Iouis, cuius propri um est sceptrum, ea peragerent.

De Amphitheatro Titi Vespasiani, ac de Templo Fortunæ, & Quietis. Cap. VIII.

Vrgit inter Cœlium montem, & Esquilias Amphitheatrum, uulgo Colosseum appellatum, quod media urbe, ut destinasse compe rerat Augustum, Vespasianus excitauit; Titum dein de eius filium dedicauisse ostendit Suet. his uerbis. Et tamen nemine ante se munificentia minor amphitheatro dedicato, thermisq; iuxta celeriter extructis munus apparatissimum, largissimumq; dedit. Vtriq; tamen idest patri Vespasiano, & Tito eius filio amphithea-

tri opus attribuere uidetur. Eusebius uero extructionis, & dedicationis Titum authorem facit: & Cassiodorus, qui, ut diximus, asseritipsum Titum, falsò tamen, primum omnium huiuscemodi excogitauisse molem. Titum autem uel inchoauisse, & perfecisse, uel cum genitor cœpisset, absoluisse nemini dubium uideri potest; si quis reliqua ædificia ab eodem prope extructa cognorit. Mar. uero hanc ipsam molem Domitiano attribuit, sed id factum est per adulationem. Colosseo enim fuit nomen à Neronis Colosso, qui erat in porticu domus, ut in æreis eius numismatibus sæpe uidimus. Verum utrum Titus intra ampbitheatrum concluserit, aut postea eò transtulerit, aut ædificando prope stare permisserit, parum liquet. & tamen à colosso nomen obtinuit, quo in loco ipsius Neronis stagna prius fuisse, idem Martialis sic testatur.

Hic, ubi conspicui uenerabilis amphitheatri
Erigitur moles, stagna Neronis erant.

Ipsum autem amphitheatrum Arenam appellatum legimus, quòd solum arena sparsum esset, ea nempe de causa ut gladiatores, certatorésque reliqui sine periculo caderent; simúlque sanguis illico tegeretur, ne illius aspectu pugnantes aduersarios timerent, minúsque alacriter in certamen descenderent: & nudati perunctique pugiles eo puluere perfusi solidiores uicissim præberent amplexus. Amphitheatrum, inquit Plin. Tiburtino lapide extructum tantæ altitudinis, ut eò uix humanus oculus inspicere possit. Habet au-

tem forinsecus porticum unius structuræ, per quam fuerant ingressus, & ascensus. In singulis uero arcubus superioribus marmoreæ statuæ cum incrustatione, & signis intrinsecus, & extrinsecus, in quibusdã uero fornicibus ornamenta ex gypso adhuc cernuntur. sub ipsa mole deductæ sunt Cloacæ, quibus magna pars sustinetur auth. Pom. letus. Caucã, quæ ludorũ diebus lĩteis operiebatur, loca septem, & octuaginta millia cœpisse refert. P. Victor. At sedentium loca, & cunci qualiter essent diuisi, & quibus gradibus singuli ordines ad sedes suas ascenderent, facilius ex Veronensi, quam e Romano amphitheatro cernere licet. cuius, cũ uetustate, tum barbarorum inuidia, & immanitate magna pars euersa est. quæ enim penitus delere non poterant impia lancinarunt manu. quemadmodum in plerisq; alijs ædificijs fecisse uidemus. Extant & Albæ in hortis. S. Pauli antiquissimi amphitheatri uestigia. Fortunæ Equestris Ædem, apud amphitheatrum, à Fuluio Flacco positam esse Liuius secundo quintæ dec. his uerbis declarat. Q. Ful. Flaccus censor ædem Fortunæ equestris uouerat, faciebat enixo studio ne ullum Romæ amplius, aut magnificentius templum esset, magnum ornamentum se templo ratus adiecturum, si tegulæ marmoreæ eẽnt, profectus in Brutios Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id satis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Fortunam autem pluribus in locis templa habuisse testatur Tacitus septimo libro. In uia Labicana fuit Quietis Ædes.

De Esquilijs. Cap. IX.

Squilias in plures partes à.M. Var. diuisas esse dictum est. & quia ipsius uerba nō modo earum partium nomina, uerum etiam unde denominatæ sint Esquiliæ, declarant, subtexere hic non grauabor. Secundæ, inquit, regionis Esquiliæ. Alij has scripserunt ab excubijs regis dictas. alij quod excultæ à rege Tullo essent. huic origini magis conueniunt luci uicini, quod ibi lucus Martis, Iunonis Laciniæ, Fagutalis, & larium. querquetulanum Sacellum, & Lucus. Esquiliæ duo montes habiti, quod pars Cespius mons suo antiquo nomine etiam in sacris Argeorum scriptum est sic. Oppius mons princeps esquilinum lucum fagutalem sinistra, quæ sub mœrum est. Oppius mons terticeps lucū esquilinum dexterior uia in Taberno la est. Oppius mons quadriceps lucū Esquilinum uiam dexteriorem in figulis est. Septius mons quinticeps lucum pætiliū, ex quibus ē. Cispius mons sexticeps, apud ædem Iunonis Laciniæ, ubi æditimus habere solet. Hæc autem montium nomina aduentitiorum Ducum fuisse, memoriæ proditum est, qui eos ante urbem conditā coluere. His etenim Varoni opinionibus, alteri quidem suffragantur Ouidij hæc carmina.

Adde, quod excubias, ubi rex romanus agebat,
Qui nūc Esquilias nomina collis habet.

Alteri uero. M. Cato, qui ait Esquilias ab excubijs, sed quas Romulo Lucmo dedit. XII. lictorum. & . C C C.

armatorum ad corporis custodiam, simúlq; dignitatē, cum. T. Tatius in fide societatis non sine suspicione esse uideretur. Alij ab aucupibus, quod ibi quisquilijs sparsis aues illuderentur. Volūt tamen eam partem, quæ, secundum uiam labicanam, hinc ad sanctorum quadraginta Martyrum, & Clementis, inde ad. S. Petri in Vinculis, & Martini in montibus ecclesias perdūcit, Carinarum nomen habuisse, quod Liuius probat, cum sexto belli pu. inquit. Media urbe per Carinas Esquilias contendit, ubi unum ab altero diuidit. Et quoniā hæc pars, anteq̄ Ser. Tullius Esquilias augeret, prima urbi erat iuncta, ab ipsa recte auspicaturi uidemur.

De Carinis: Curia Veteri, & Noua. Cap. X.

Carinæ sunt ædificia facta in modum Carinarum; quæ erant intra templum Telluris, auth. Ser. Lautas dixit Poeta, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Augustum, qui natus est Cunis ueteribus, & nutritus in lautis Carinis. quo in loco uidendum ne apud Ser. ulubris, non cunis, sit legendum. Scribit enim Porphyrio Augustum nutritum esse in auito suburbano iuxta Velitras, locumq; Vlubrem appellari quāq̄, ut dixi, Suet. uelit ipsum natū ad capita Bubula. & Porphy. nutritum, non natum scribit. Carinæ, inquit Var. postea cerionia, q; hinc oritur caput sacræ uiæ ab Sterniæ Sacello. In ea autē parte Carinarum, ubi nunc apud ædem. S. Petri ad uincu

la fornices maximos, inter ruinarum uastitatem, contra amphitheatrum extare cernuntur, Curiā ueterem fuisse autumat Blon. fuerunt & Nouæ proxime compitum fabricium ædificatæ, quod parum amplæ erant ueteres à Romulo factæ, ubi is populum, & sacra in partes XXX. distribuerat, ut in ijs ea sacra curarent, quæ quando ex ueteribus in nouas euocarentur septem curiarum per religionem euocari non poterant, ita ꝙ Foriensis, raptæ, uelliensis: uelitiæ res diuinæ fiunt in ueteribus curijs auth. Sex. Pomp. Curia in qua habebatur senatus templum fuit. hinc Vir. hoc illis Curia templum. quod autem hæ, quas Blon. dicit Veteres, sint à Romulo ædificatæ, non sequitur, quia fuissent extra urbem à se conditam, & Romulum in urbe curiam fecisse omnium est opinio. Arbitramur igitur aut nouas fuisse, aut ueteres appellatas ratione aliarum, longo tēpore post, quæ fuerunt ædificatæ.

De thermis Titi. & Philippi, Statua Laocoontis, Palatio Vespasiani. Domo Balbini, & Pompei. Cap. XI.

Hermarum autem Titi Imp. uestigia non longe ab ecclesia. S. Martini in montibus uisuntur. sunt enim cisternæ, quæ hodie Capaces dicuntur, uulgo Septem Salæ, à numero cisternarum septem adhuc existentium. Magnum ambitum amplectebantur. quarum fornices quidam stant in hortis diui Petri in uinculis. Has autem Titum maxima celerita

te absoluisse dictum est. hac quidẽ Domus Aurea Neronis prius deducta erat, ut testatur Mar. his carminibus.

Hic, ubi miramur uelocia munera thermas,
Abstulerat miseris tecta superbus ager.

In his thermis duo marmoris frusta inuenta sunt, in quorum altero erat flamma sculpta, cum hoc titulo. IOVI. In altero uero. VESPASIANVS AVG. PER COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT. Hinc haud procul ãno. M.D.VI. Fœlix ciuis romanus in uinea sua Laocoontis Statuam reperit, ea specie, qualis à Poeta describitur. de qua Plin. sic meminit. Laocoon in Titi Imperatoris domo, opus omnibus, & picturæ, & statuariæ artis præponendum; ex uno lapide eum, & liberos, draconumq; mirabiles nexus de consilij sententia fecere summi artifices Agesander, & Polydorus, & Anthenodorus Rhodij. Nunc autem uisitur in Vaticano. Palatium Vespasiani, & Titi apud easdem Thermas. post quas inter ortum, & boream in supercilio montis apparent ruinæ ingentes Thermarum, ut uolunt, Philippi Imp. Quidam putat supra thermas Titianas, iuxta prædictam ecclesiam. S. Martini, fuisse thermas Hadriani, argumento q; ibi repertæ sint duæ Statuæ Antinoi pueri Hadriano imp. dilectissimi; & q; locus hodie Hadrianelus nuncupetur. Domus Balbini, inquit Lampridius, etiam nũc Romæ ostenditur in Carinis magna, & potens, & ab eius familia hucusq; possessa. In eisdem Pompeium, Do

mum habuisse auth. Tran. in Tib. & in libro de grammaticis: ubi Lenæus Pompei libertus grammaticam docuit.

De Cliuo Virbio, & Domibus Ser. Tulij, Aurea Neronis, Virgilij. ac de Turri Mecœnatis, & Hortis, simulq; de Fortunæ, & Fœlicitatis Templo. Cap. XII.

A autem Esquiliarum pars, quæ plurima ecclesiæ. S. Laurentij in fontana imminet, Cliuus Virbius est appellata, ubi lucus Fagutalis, quo in loco Ser. Tullium domum habuisse uisum ē supra, ubi de uico Scelerato egimus. Domus Aurea Neronis totum id spacij occupauit, quod est ab ea Palatij parte, quæ nunc. S. Gregorij ædem e regione habet, recte ueniendo per Constantini arcum, Colossæum, átq; Carinas, quousq; in Esquilias, paulo ultra. S. Mariæ Maioris ecclesiam, perueniamus, & Mecœnatis attingamus hortos. quod probat Cor. Tac. his uerbis. Eo tempore Nero Antij agens non ante in urbem regressus est, quam domui, qua Palatium, & Mecœnatis hortos continuauerat, ignis propinquaret, neq; tamen sisti potuit, quin & Palatium, & domus, & cuncta circum haurirentur, & infra. Cæterum Nero usus ē patriæ ruinis extruere domum, in qua non tam gemmæ, & aurum miracu o essent solita pridem, & luxu uulgata, quā arua, & stagna, & in modum solitudinū, hinc syluæ, inde aperta spacia, & prospectus. Suet.

Nero.inquit, domum à Palatio Esquilias usque fecit; quã primo Transitoriam, mox incendio absumptam, restitutámque Auream nominauit, Huius autem amplitudinem ostendit ille, qui dixit.

Roma domus fiet, Veios migrate quirites.
Si non & Veios occupat ista domus.

Tanta quidem fuit eius laxitas, ut porticus triplices miliarias haberet. item stagnum maris instar, circumseptum ædificijs ad urbium speciem. rura insuper aruis, atque uinetis, & pascuis, syluisque uaria cum multitudine omnis generis pecudum, & ferarum. In cœteris partibus cuncta auro lita, distincta gemmis, unionumque conchis. erant cænatiões laqueatæ, tabulis eburneis uersatilibus, ut flores fistulis, & unguenta desuper spargerentur. præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuo diebus, ac noctibus, uice mondi, circumageretur. Balneæ marinis, & albulis aquis fluentes. Huiusmodi domum cum absolutam dedicaret hactenus comprobauit, ut se diceret quasi hominem tandem habitare cœpisse, in cuius uestibulo stabat, ut diximus, eiusdem prĩcipis Colossus altitudine. C.XX. pedum, qui eo defuncto mutato nomine Soli fuit dicatus. hunc Zenodorũ è Gallia accitum fecisse tradit Plin. statuarúmque moles turribus pares colossos uocari. Sex. Pomp. à primo ĩuentore Colossum denominatum scribit. Idem Plin. commemorat Neronem in domo aurea Ædem Fortunæ inclusisse, quæ ex lapide phengite translucens foribus clausis claritatem diei intus haberet, hâncque prius

à Ser. rege ſacratam, & Seiam à ſegetibus appellatam. Apud thermas Dioclitiani, ſecundum eam uiam, quæ nunc eſt ab ipſis ad. S. Antonij ædem, loco Eſquiliarum editiſſimo, fuit celeberrima illa Mecœnatis Turris, ex qua crudeliſſimus Nero ſcœnico habitu alioſim Troiæ canens, urbis incendium ſpectauit. cuius incendij initium ab ea parte circi Maximi originem habuit, quæ Palatino, Cœlióq; montibus contigua eſt, finis autem ad imas Eſquilias, auth. Suet. quãq; Cor. Tac. uult Neronem Antij tunc fuiſſe, ut uiſum eſt. De hac turri ſic meminit Hor. Molem propinquam nubibus arduis omitte mirari. ubi interpres in Mecœnatis hortis ſtatuit. qui amœniſſimi erant in campo Eſquilino, de quibus Suet. hæc habet uerba. Deducto in forum filio Druſo ſtatim è Carinis, ac Pompeiana domo in hortos Mecœnatis trãſmigrauit. In his colebatur Priapus, ut idem Hor. Saty. octaua innuit, cum inquit. Nunc licet Eſquilijs habitare ſalubribus. Virgilius apud hos hortos Domum habuit, quanq; ſeceſſu Campaniæ, & Siciliæ plurimum uteretur. Felicitatis Templum, quod erat in parte domus aureæ, combuſit Nero. Supra Mecœnatis hortos Tarquinij Aggeres adhuc apparent. de quibus Plin. ita ſcribit. Clauditur urbs ab oriente aggere Tarquinij Superbi ĩter prima opere mirabili. nã q; eum muris æquauit, qua maxime patebat aditu plano, cœtero munita erat excelſis muris, aut abruptis montibus, niſi q; expatiantia tecta multas addidere urbes. De his uero Aggeribus perperam ſenſit Blon.

De Basilica Sisimini. Campo, & Foro Esquilino, Luco querquetulano, Iuncnis Laciniæ, & Martis: ac de Fano, & Ara Malæ Fortunæ. Cap.XIII.

Asilica Sisimini ciuis romani apud ædem b *S.Mariæ Maioris fuisse memorant. Campũ uero Esquilinum, ab Esquilijs denominatũ, prope Mecœnatis turrim, inter montem superaggere & urbis mœnia, quo in loco apud priscos cadauera sepeliebantur. hinc Cic. ait Senatum censere, atq; è rep.existimare Aedilium curulium edictum, quod de funeribus habeant Ser. Sulpitij.Q.F.Lemoniæ Rufi funeri mittere: utiq; locum sepulcro in campo Esquilino. C. Pansa Cos.seu quo in loco uidetur, pedes triginta quaque uersus designet, quo Ser. Sulpitius inferatur: quod sepulcrum ipsius liberorum, posterorúmq; eius sit. Hunc autem campum nunc Focalum uocant, ab antiquis ustrinis. Nam prisci cadauera ibi comburere solebant: cuius rei nidor cum urbi esset perniciosissimus, Augustus studuit aerem emendare, & .S.P.Q.R. consensu campum illum Mecœnati concessit, ubi ille, ut dixi, hortos suos fecit. In his quidam scribunt inuentum marmor cum indice huiusmodi.* CVRTIA. L. PRAPIS CVIVS PARS DIMIDIA HVIVS MONVMENTI CONCESSA EST AB. C. MECOENATE HELIO SIBI ET. P. CVRTIO

SP. F. COL. MAX. FILIO ET TI. IVLIO. AVG. L. GLICONI ET SVIS POSTERISQVE EORVM.

Illud autem notandum Pli. uelle, ante Syllam, neminem crematum esse, cúmque ideo cremari uoluisse, quia reliquias Marij apud Anienem cum discipari iussisset; uerebatur ne suæ hostibus itidem ludibrio essent. Si de patricijs intelligimus uerum est, nam prius cremari consueuisse ostendit Terentius in And. In campo Esquilino Claudius Imp. ciuitatem Romanam usurpantes securi percusit. Forum Esquilinum in Esquilijs. Apianus. Dum Marius, & Sulpitius ad Esquilinum forum illi occurrunt. Hæc autem pars, quæ pertinet ad collem Viminalem, habuit Lucum Querquetulanum, & Iunonis Laciniæ. de quibus supra, sicut apud Ouid. his carminibus, fit mentio.

Monte sub esquilio multis inceduus annis
Iunonis magnæ nomine lucus erat.

In eisdem Esquilijs Fanum, & Ara Malæ Fortunæ. de Fano meminit Plin. de Ara uero Cic. in libris de nat. de. his uerbis. Aram Malæ Fortunæ in Esquilijs uidemus. In eo autem supercilio Esquiliarum, qui imminet templo. S. Laurentij in fontana circum fuisse putauit Ful. argumento quod formam circi uestigia ostendant. Sed conuallis illa inter Viminalem, & Esquilias non facilem locum circo præstare uidetur. interclusisset enim Vicum Patricium, uel suburræ partem; neque magis

circi, quā maximarum domorum illa sunt uestigia; cum ibi Ser. Tullius habitauerit, habitauerint & Patricij, à quibus uicum nomen adeptum esse, ostendimus. In ea autem uia, quæ ad portam Interaggeres ducebat, in ipsis Tarquinij aggeribus, Gordiani Arcus steterat, marmoreis ornamentis triumphis insculptis conspicuus, cuius marmora ad Palatij. S. Georgij in Damaso substructionem fuere translata.

De Cliuo Suburrano; Arcu Galieni. Macello Lybiæ. Via Prænestina, & Marij Trophæis. Ca. XIIII

IN capite Suburræ sequitur cliuus ab ipsa Suburra Suburranus appellatus, ī Esquilias facilem præbens ascensum. Recta mox, apud ædē. S. Viti, occurrit Arcus triumphalis Galieni Imp. ex tiburtino lapide haud multis ornamentis insignis, ī quo legitur tantum hic titulus.

GALIENO. CLEMENTISSIMO PRINCIPI CVIVS INVICTA VIRTVS SOLA PIETATE SVPERATA EST. M. AVRELIVS VICTOR DEDICATISSIMVS NVMINI MAIESTATIQVE EIVS.

Prope fuit Lybiæ, siue, ut scribit. P. Victor, Liuianū Macellum, à quodam Macello denominatum, qui in urbe latrocinium exercebat, quo damnato Censores Æmilius, & Fuluius statuerunt ut domus eius publicaretur, uenderenturq; ibi obsonia, auth. Plut. in Prob.

Var.

Var. uero, præter hanc, aliam ponit huius nominis etymologiam. Hæc omnia, inquit, postquã contracta in unum locum, quæ ad uictum pertinebant, & ædificatus locus Macellum appellatus, ut quidam scribunt, ꝙ ibi fuerit hortus. Alij ꝙ ibi domus fuerit, cui cognomen fuerat Macellum, quæ publice sit diruta, & ædificatum hoc, quod uocetur ab eo macellum. Prænestina autem Via, ad Esquilinam ducens portam, hinc principium sumit, in qua à sinistra occurrit semidiruta moles lateritia. in ea erecta sunt duo marmorea Trophæa idest trunci cum spolijs, quorum alterum habet thoracem cum ornamentis, & clypeis, & ante se imaginem captiui iuuenis brachijs post tergum uinctis. alterum uero instrumenta omnia ad pugnandum, & clypeos. quæ fuisse dicuntur. C. Marij de triumpho cĩbrico erecta. Hæc sunt quæ à Sylla disiecta. C. Cæsarem dictatorem instaurasse memorat Suet. Locus hodie ab incolis Cimbrum uocatur. Erant autem Romæ pluribus in locis trophæa. Marij autem duo, ut testatur Val. Max. Trophæum enim dixere saxum, aut arborem decisis, ut inquit Poeta, ramis, aut arcum, aut columnam erectam, cum aliqua in laudem uictoris inscriptione. Truncatis ait Suet. arboribus, & in modum trophæorum adornatis. Plut. conqueritur imprudenter simul, & aspere nimis egisse primos ex Græcis, qui trophæa aut marmore incisa, aut ære sculpta facientes odiũ simul & bellum a conseruata uicti ignominia perpetuum reddidissent. Figebantur trophæa lo-

cis eminentioribus. Sal. de Pompeio. Deuictis Hispanis trophœa in Pyrenneis iugis constituit.

De Domo Æliorum. Sacello Mariano. Regione Tabernola. Thermis, & Domo Gordiani. Basilica Caij, & Lucij, ac de Palatio Liciniano. Cap. XV.

D *Omus Æliorum, inquit Val. Max. ubi nūc sunt Mariana monimenta, & Sacellum Marianum, in quo illud. S. C. de reditu Ciceronis in patriam, Lentulo Cos. referente, factum est.* Hinc ex tota Esquiliarum pars, quæ est plana, Esquilias inter, & Cœlium montem, basilicamq; Lateranensem, uergit. hodie dicitur Merulana pro Mariana l. apud ueteres regio Tabernolæ dicebatur, ut refert Var. his uerbis. *Esquilinus dexterior uia Tabernolæ.* A sinistra, uia Prænestina, prope. S. Eusebij templum Thermæ, & Domus Gordiani Imp. fuere, de quibus Capitolinus ita loquitur. *Domus Gordianorum etiam nunc extat, uia Prænestina ducentas columnas uno stilo habens, & Thermas quales, præter urbem, nusquā haberet orbis terrarum.* quod ruinæ multæ, ac ingentes, etiam nunc ostendunt. Inter portam Esquilinam, & Næuiam haud procul à mœnibus, uetusti, insignisq; ædificij ruinæ spectantur, & inter has concameratus fornix penè integer, quo post Pantheum nullus nunc in urbe maior. locum hunc Galutij thermas uulgo uocant. Fuit autem insignis illa Basilica,

& Porticus, quam Cæsar sub nomine nepotum Caij & Lucij erexit. Haud hinc procul, iuxta S. Balbinæ ædem, ad ursum Pileatum, fuit Palatium Licinianū.

De Aqua Marcia, siue Traiana: & Isidis Templo. Cap. XVI.

Quæ autem Marciæ ductus super Taurinam a transiens portam per Esquilinum campū ad Diocltiani Thermas primum, deinde in proximos colles, ut uestigia ostendunt, perducebatur. de aqua ipsa sic loquitur Plin. Clarissima aquarum omniū toto orbe frigoris, salubritatisq; palma præconio Marcia est, iter reliqua deū munera urbi tributa. Vocabatur hæc quondam Aufeia. Fons autem ipse Piconia, oritur in ultimis montibus Pelignorum. transit. Marsos, & Fucinum lacum Romam haud dubie petens. mox specu mersa in tiburtina se aperit. Primus eam in urbem auspicatus Ancus Martius unus ex regibus. Postea Q. Marcius rex in prætura deduxit, rursúsq; restituit. M. Agrippa. Frontinus hanc uia Valeria ad miliarium. XXXIII. suo tempore in Auentinum à Traiano deductam, & ab eo denominationem habuisse docet. Marciamq; potui, reliquas uero alijs usibus assignat. Plin. autem natationi, Virginem uero tactu præstitisse scribit. In frontispicio autem porte Esquilinæ ita legitur.

IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. PARTH. MA

XIM . BRIT . MAXIMVS . PONTI-
FEX . MAXIMVS . AQVAM . MAR-
CIAM . VARIIS . KASIBVS . IMPEDI-
TAM . PVRGATO FONTE . EXCISIS
ET PERFORATIS MONTIBVS . RESTI
TVTA FORMA . ADQVISITO ETIAM
FONTE . NOVO. ANTONINIANO IN
SACRAM VRBEM SVAM PERDVCEN-
DAM CVRAVIT.
IMP . TITVS CÆSAR DIVI . F. VESPA
SIANVS AVG . PONTIF . MAX. TRI-
BVNICIÆ POTESTAT . IX . IMP. XV.
CENS . COS . VII . DESIG . RIVOM
AQVÆ MARCIÆ VETVSTATE DILA
PSVM REFECIT. ET AQVAM QVAE
IN VSV ESSE DESIERAT REDVXIT.

Huius autem aquæ Cor. Tac. *ita meminit.* Luxus, *cupido infamiam, & periculum* Neroni *attulit; qui fontem aquæ* Marciæ *ad urbem deductæ nando inceſſerat.* Iſidis *templum in regione* Eſquilina *ponitur à* P. Victore.

De *Suburra,* Domo Cæſaris, & Leliæ, *ac de uico* Patricio. Cap. XVII.

Riuſq; Viminalem collem aſcendamus, pauca quædam dicenda ſunt de Suburra, & Vi*co* Patricio. *Suburra igitur principium habu*

it à Fo. Ro. & recta ueniendo per forum Neruæ ad cliuum Suburranum, unde initium uiæ Prænestinæ est, desinebat. Alij tamen (quod non probatur) à regione Tabernolæ supra Colosseum, ubi caput uiæ Labicanæ est, inchoasse uolunt, & per Esquiliarum radices usque ad ædem. S. Luciæ in Orphea peruenisse. dicta quod sub muro terreo Carinarum esset. Iunius uero scribit ab eo, quod fuerit sub antiqua urbe. Var. autem à Pago succusano litera detrita, & .c. in .b. mutata. De Suburra meminit Liuius tertio ab ur. co. Iuu. uicũ frequentissimum fuisse his ostendit carminibus.

Cædere namque foro iam non est deterius, quam
Esquilias à feruenti migrare Suburra.

In hoc uico Cæsarem Dictatorem Domum habuisse Suet. sic probat. Habitauit prius in Suburra modicis ædibus; & meretrices quæstũ corporis fecisse, sic Mar.

Famæ non nimium bonæ puellæ,
Quales in media sedent Suburra.

Ser. autem Tullius urbem in quatuor regiones diuidens unam ex his suburranam appellauit, cuius princeps fuit Cœlius, auth. Var. Vicus Patricius, oblique Esquilias à Viminali ad Diocletiani thermas prope usque disterminans, à Patricijs est denominatus; qui iubente eodem Tullio ibi habitauere, ut, si quid molirẽtur aduersus ipsum, ex locis superioribus opprimi possent. In hoc Læliã Domũ habuisse ostendit idẽ Mar. cũ ait.

Sed domus in uico Lælia patricio.

De Suburra Plana, Templo Siluani, & testamento militari Iocundi. Cap. XVIII.

Viminalis autem collis ab occasu partem Quirinalis oppositam habet, & ualli interiacenti Planæ Suburræ fuit nomẽ, ubi, ad radices tamẽ Vimĩalis fermè eregiõe. S. Agathæ, Siluani Tẽplũ, extitisse, cum ex marmoris frusto ipsius diui memoriam continenti, tum ex militari testamento in Lusitania reperto, didicimus. quod pulcherrimum, memoratuq; dignum IACOBI Simonetæ Episc. Pisaurien. & Rottæ auditoris clarissimi monitis, libuit hic subiũgere.

IOCVNDI.

EGo Gallus Fauonius Iocundus. P. Fauonij. F. qui bello contra Viriatum occubui Iocundũ, & Prudentem filios è me, & Quintia Fabia coniuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei, & eorum, quæ mihi ipse acquisiui, heredes relinquo. hac tamen conditione, ut ab urbe Roma huc ueniant, & ossa hinc mea intra quinquennium exportent, & uia Latina condant, in sepulcro iussu meo condito, & mea uoluntate: In quo uelim neminem mecum, neq; seruum, neq; libertum inseri. Et uelim ossa quorumcũq; sepulcro statim meo eruantur, & iura Ro. seruentur in sepulcris ritu maiorum retinendis uoluntatem testato

ris. Et si secus fecerint, nisi legitimæ oriantur causæ, uelim ea omnia, quæ filijs meis relinquo, pro reparan do templo dei Siluani, quod sub Viminali monte est, attribui, Manésq; mei à Pont. Max. & à Flaminibus Dialibus, qui in Capitolio sunt opem implorent ad liberorum meorum impietatem ulciscendam. Teneantúrq; sacerdotes dei Siluani me in urbem referre, & sepulcro me meo condere. Volo quoq; Vernas, qui domi meæ sunt, omnes à Prætore urbano liberos cum matri bus dimitti, singulisq; libram argenti puri, & uestem unam dari. In Lusitania in agro. VIII. Cal. Quintiles, bello Viriatino. De templo Siluani meminit Vopiscus. In eadem autem ualle fuere Decem Tabernæ, ita à nu mero denominatæ, quemadmodum apud ædem. S. Aga thæ effossi tiburtini lapides indicarunt. Puteus diuæ Probæ, quem Proba fecit, iuxta ædem. S. Mariæ, cognomento in Campo.

De Viminali. Palatio Decij. Lauacro Agrippinæ. Thermis Olympiadis, & Nouati, ac de Domo. Q. Catuli. Crassi, & C. Aquilij. Cap. XIX.

V Iminalis autem inter Esquilias à M. Var. connumeratur, collémq; non montem appellat, à Ioue Vimineo, q; eius aræ ibi essent, & q; ibi uimina nata. Angustam sed oblongam formam habere in situs urbis expositione uisum est. In pri mo autem cliuo, apud. S. Laurentij in panis perna

ædem, Decij Imp. *Palatium fuisse inuenio*, & *rui- næ ingentes ostendunt*. Hinc *haud procul*, *in ea par- te*, *quæ*. S. Vitalis *despicit ecclesiam*. Lauacrum Agrippinæ *matris* Neronis. *ubi superioribus ānis duo simulacra* Bacchi *reperta fuere*, *cum hoc indice*.

IN LAVACRO AGRIPPINAE.

At, *quæ Suburram*, Thermæ *Olympiadis ponūtur ab ijs*, *qui* Beati Laurentij *gesta narrant*. Nouatianæ *ue ro ubi*. S. Pudentianæ *templum*. Blon.*tamen unas po tius putat*, *quā duas*. *Sed* Olympiadis *in montis super cilio extant uestigia*, *ad radices uero* Nouati:*quas par uas fuisse canales fuliginosi*, *qui nunc sunt in eadem*, *aperte ostendunt*. Habuit Viminalis *inter cætera*, *tres nobilissimas domos*. *unam*. M. Crassi. *aliam*. Q. Catuli *illius*, *qui cum* Mario Cimbros *fudit*, *ac* Capi tolij *tegulas inaurauit*. Tertiam *uero*. C. Aquilij *equi tis romani*, *quem clarissimum iuris ciuilis scientia fe- cit*. *harum domorum uestigia ex fundamentis uinetis contectis in dorso eiusdem montis adhuc cernuntur*. In *eodem colle fiebat olim sacrificium nomine fagutal*, *ut memoriæ prodidit* Antistius Labeo.

De Thermis Diocliciani. *Bibliotheca uulpia*. Campo Viminali. Porta Interaggeres, & *ualle quirinali*. Cap. XX.

Hermæ Diocliciani ī *dorso* Viminalis *maio- ri ex pte dirutæ adhuc cernuntur*. Fornices *ta mē āplissimi existētes*, *et colūnæ*, *atq; cōcame*

rata loca miræ amplitudinis, & capacitatis operis magnificentiam satis declarant. Has Dioclitianus, & Maximianus Herculeus Imp. inchoarunt, in quibus extruendis memorant. xl. millia Christianorum pluribus annis in modum seruitij habuisse. Inchoatæ igitur à ueteribus pricipibus à nouis Constátio, & Maximiano dedicatæ fuere, & statuis proprijs, conditorumq; erectis exornatæ, ut marmor ibi effossum ostendit huiusmodi titulo.

M. AVRELIVS VAL. MAXIMIANO INVICTO AVG. PONT. MAX. IMP. VIII. COS. III. P. P. P.

In altero uero hæc legimus.

THERMAS DIOCLITIANAS A VETERIBVS PRINCIPIB. INSTITVTAS OMN.

Item.

D. D. N. N. DIOCLITIANVS ET MAXIMIANVS INVICTI SENIORES AVGVSTI PATRES IMPERATORVM ET CAESARVM CONSTANTIVS ET MAXIMIANVS INVICTI AVGG. ET SEVERVS ET MAXIMIANVS NOBILISS. CAESARES THERMAS FELICES DIOCLITIANI AVG. FRATRIS SVI NOMINE CONSECRAVIT COEPTIS AEDIFICIIS PRO TANTI OPERIS MAGNITVDINE OMNI CVLTV PERFECTAS ROMANIS SVIS DEDICA.

Quam autem insano sumptu extruerentur docet Sene bis uerbis. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi uidetur, & sobrius, nisi parietes magnis, & pretiosis orbibus refulserunt, nisi alexādrina marmora numidicis crustis distincta sunt, nisi thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circundedit; in quas multa sudatione corpora exanimata dimittimus, nisi aquam argentea epistonia fuderint. & adhuc plebeias fistulas loquor? quid cum ad Balnea libertinorum peruenero? quantum statuarum? quantum columnarum est? nihil sustinentium sed in ornamentum positarum, impensæ causa. quantum aquarum per gradus cum frigore labentium. Hic Iulius Capitolinus. *Lauacra in modum prouinciarum extructa.* Bibliothecam autē Vulpiam Hadrianus in Diocliani thermas posuit, & in ea libros linteos, elephantinósque, principum gesta, & S.C. conscripta, auth. Pollione, de hac et Vopiscus ita meminit. *Vsus sum præcipue libris ex bibliotheca Vulpia, ætate mea thermis Diocltianis, & alibi. Bibliotheca uulpia elephantini pugilares in sexto armario siti.* Sunt qui hmōi constitutionē Traiano ascribant. In uinea enī posita inter ipsas thermas, & uiā ad portā Numentanā ducentē, me spectante repertum est Sacellū, cuius testudo in morem conchæ marinæ sculpta, ex duobus frustis marmoris candidissimi, constabat. huius aūt ornamenta contēplatus, cui deo esset dicatus nullo potui signo cōprehendere. Post thermas, sub aggere Tarquinij, Viminalis Campus usque ad mœ-

nia diffunditur, ubi porta Interaggeres clausa adhuc cernitur. quãq; nobis placet ipsam in Esquilino campo sitã esse. Inibi autem fuerat Puteus aquæ Salientis, qui dicebatur puteus Viuarij, quo nomine nunc appellatur cãpus ille ab incolis, quia eo in loco apud antiquos animalia includerẽtur. Extant adhuc ad mœnia cauernæ opera hominum ad id factæ, ueluti ferarũ latibula. Hæc de Viminali, qui licet à thermis Diocltiani ad mœnia, hinc cum Esquilijs, inde cum Quirinali iungatur, pars tamen, quæ est à Diocltiani usq; ad Cõstantini thermas, diuiditur ualle, quæ Quirinalis dicitur: de qua meminit Iuu. cum inquit. Officium cras primo sole mihi peragendum ualle Quirini. Et alibi. In uallem descendo Quirini. In hac ferunt Romulum cum celum ascenderet. Iulio Proculo Albã redeũti ante lucem apparuisse. Sunt autem qui uelint in cliuo montis, supra ædẽ nunc. S. Vitalis. In eadem ualle fuit Fortunæ Publicæ Ædes. de qua Ouid. sunt hæc carmina.

Qui decet quondam sacrata in ualle Quirini
Hac fortuna die publica, uer ut erit.

Montem nunc Caballum Quirinalem esse, contra Blõdi opinionem. Cap. XXI.

Escriptis quinq; mõtibus ex septẽ, quos urbs Roma cõplexa ẽ, restat citra Tyberi ultimus Quirinalis, cuius ædificia priusq̃ attingamus, libet cõtra Blon. opinionẽ eũ eẽ, q̃ uulgo mons Caballus dicitur, demostrare. & q̃q̃ diligenter consideratis

ijs, quæ de urbis ampliatione scripta sunt, quisque in nostram sententiam facillime ueniet, tamen ad ea, hæc addimus. quod P. Victor. postquam Esquilinam regionem, cum turri, & colle Viminali in quinto regionum statuit ordine: in sexto altam semitam ponit, & in eo Domum Pomponij Attici, cæteraque omnia, quæ ex uarijs rationibus, & authoribus in Quirinali fuisse traduntur, in ea inquam parte, quæ à Blondo inter Esquilias est cóprehensa. quod si, ut ipse uult, accipimus collem, quem nos hortulorum dicimus, Quirinalem esse, multa sequentur inconuenientia: uerum illud maxime, quod Campus intra urbem receptus uideretur, quem extra fuisse dubium est nemini. unde Apianus ait Cæsarem exercitum propius urbi admouisse, in campum, qui Martius diceretur. Præterea cum Diony. libro secundo inquit, inter Quirinalem, & Capitolium castra posuit, satis innuit Caballum montem Quirinalem esse. non enim aliter procederet castra inter ipsos montes posita esse, si eum in Esquilijs statueremus. Huic opinioni suffragantur &, quæ sequuntur, eiusdem auth. uerba. Vrbé maiorem effecere adijcientes Quirinalem, & Cœliũ. Romulus quidem Palatium occupans, & Cœlium Palatio propinquum. Tatius uero Capitolium, quod ab initio cœperat, & Quirinalem rupem. Quare non sit uerisimile Tatium interiecta, secundum Blon. Esquiliarum parte, secundum nos Quirinali, collem hortulorum occupauisse. Insuper si Mecœnatis horti in monte caballo fuerant, qui erat necesse, quod ait Suet. Tiberio dedu

cto filio in forum, inde in Carinas, & in domum pompeianam peruenire, ut hinc in illos transmigraret; cum rectior, breuiorque esset uia à sinistra, quam à dextera. Adhæc *natura loci satis ostendit* Blon.*non bene de Quirinali sentire.*Miror *autem* Pom.Letum *in frontispicio domus suæ, in Esquilijs scripsisse, cum in eius monimentis eum collem, ut Quirinalem, agnoscat. Sed iam ipsius etymologiam, & quid in eo sit, aut fuerit, uideamus.*

De *Quirinalis etymologia.*Turri *Militiarum.* Balineis Pauli.*Sacello* Neptuni.*Thermis Constãtini.& de* Domo, & Vico *Corneliorum.* Cap.XXII.

M*ontis Quirinalis etymologiam docet* Var.*his uerbis.* Tertiæ *regionis colles quinque, à deorũ fanis appellati, è quibus nobilissimi* Viminalis, *à Ioue uiminco: Quirinalis à Quirini* Fano. Varronem *secutus* Ouid.*in fast. ait.*

Templa deo faciunt, collis quoque dictus ab illo est.
Et referunt certi sacra paterna dies.

Sunt autem qui à Quiritibus, qui cum Tatio *Curibus uenientes ibi castra posuerunt, eam denominationẽ accepisse uelint.* Collis *est oblongus. sicut* Viminalis, *sed eo ampliorem habens ambitum, quod etiam (ut quibusdã placet) complectitur eum collem, qui est a* Collina *ad* Collatinam *portam, in quo iacet obeliscus ægyptiacis literis ĩscriptus, Lunæ, ut ferunt, dicatus. Et secundum ue*

ro latitudinem Viminalis *porrigitur à septentrione in meridiem instar curuati ad cubitum brachij, usq; ad turrim nunc* Comitum *.unde exordiri ex situs urbis descriptione optime conuenit.* In *primo igitur cliuo, supra forum* Traiani*, statim occurrit* Turris Militiarum*, cui milites* Traiani*, ibi stationem olim habentes, nomen fecere. quo in loco, inferius tamen, extant tripli ci concameratiōe fornices, & in hemicycli forma cryptoporticus, à fronte caueam theatralem reddentes, prope quæ loca effossa fuere marmora hoc titulo notata.*
POTENTISSIMA. DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS, ET CLEMENTIA.
Haud *ita multo post, eodem cliuo* Balinea Pauli *stetisse ferunt. qui locus corrupto uocabulo* Bagnanapoli *nūc dicitur.* In *descensu uero eius partis quirinalis, cui planam* Suburram *subiacere scriptum est, in hortis Leonardi bartholini stat adhuc* Sacellum *uariorum piscium, marinarúmq; concharum nobili pictura eleganter exornatum, quod ex ipsa pictura* Neptuno *sacrum fuisse suspicari licet.* Hinc *autem in septentrionem quis progrediens in maximi olim ædificij illico incidet ruinas, quas, licet domum* Corneliorum *reliquias esse multi opinentur, fornices tamen amplissimi, & concamerata loca ingentia, non aliam, quā thermarum ostendūt formam. q; si consueuere principes omnia sui monimenta uno in loco ædificare, dicimus statuas* Constātini *pedestres, militari habitu, quales in numismatibus ipsius uidimus, nunc in angulis basis equorum* Phidiæ, &

Praxitelis ſtantes, argumento eſſe thermas Conſtantini ibi fuiſſe. Domus uero *Corneliorum in uico eiuſdem gentis adhuc retinenti nomen. Sed ad thermas redeamus. quas* Ful. *auth.* Apollodoro, *&* Marcellino *aſſerit à Conſtantino extructas eſſe*. At Marcellinus *de* Lauacro *conſtantiano tantum meminit, neq; apud ueterem ſcriptorem ulla apparet ratio cur pro certo teneamus, has Conſtantinum excitauiſſe, præter illam, quam diximus, & quod in his olim legebatur talis inſcriptio.*

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRATIANVS. V.C. MI. PRÆF. VRB. THERMAS CONSTANTIANAS LONGA INIVRIA ET ABOLENDAE CIVILIS. VEL POTIVS FOEDALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER AFFLICTAS ITA AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONE CVNCTIS REPARATIONIS ADFERRANT DEPVTATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICÆ PATIEBANTVR ANGVSTIÆ AB EXTREMO VINDICAVIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREMQVE RESTITVIT.

Et quod inuentum eſt marmor continens ipſius Conſtãtini memoriam huiuſmodi.

Q. FABIVS HONORA
TVS . T . ANNAEVS
PLACIDVS AMPLIFICA
TORI VRBIS ROMAE
DOMINO NOSTRO
CONSTANTINO MA-
XIMO PIO FELICI VI-
CTORI AC TRIVM-
PHATORI SEMPER
AVG. ANITIVS PAVLI
NVS IVN. V. C. CON
SORDANIVS PRAEF.
VRBIS ET IVDEX SA-
CRARVM CONSTITV-
TIONVM PIETATI
EIVS SEMPER DEDICA
TISSIMVS.

De Saturni, Bacchi, Solis, & Quirini Templo & Porticu. Capitolio Veteri. Sacello Iouis, Iunonis, & Mineruæ, ac de Domo Pomp. Attici, Cap. XXIII.

Pollodorus, de quo proxime est mentio, memoriæ prodidit, in uico Corneliorum fuisse Statuas duas colossicas senum, seminudorum, qui cum reliquo corpore iacerent, pectore fuerant erecti, alteráq; manu cornucopiam tenerent, quas Saturno, & Baccho adiudicauit, addiditq; in proximis ruinis,

nis, quorum frontispicium non omnino corruisset, eorum deorum extitisse Templa. Eregione autem thermarum Constantini, in montis supercilio planam urbem despiciente, surgit marmorea dimidiata Turris, Mesa uulgo appellata, quam Bion. Mecœnatis esse putat, ꝙ mesa sincopato nomine pro Mecœnatiana dicatur. At multis rationibus supra patuit. Mecœnatis turrim sub Aggeribus Tarquinij fuisse. Nó desunt enim qui hanc turrim ponant inter ornamenta templi Solis ab Aureliano Imp. excitati, ꝙ si non ibi, haud inde procul certe fuit, de quo Vopis. ita scribit. Aurelianus Romæ Soli templum posuit in maiori honorificentia cõsecratum. Ferunt quidam eius matrem Solis sacerdotem, & ob id Solis templum in eius gratiam excitauisse. Nos uero in huius principis numismatibus legimus. SOLI INVICTO. In dorso montis, prope dictas thermas, Equi duo marmorei, Praxitelis unus. alter uero Phidiæ, ut tituli indicat. quibus equis astant uiri nudi loro eos trahentes. Tiridatis regis hós fuisse Sex. Ruffi urbis descriptio admonet. Romã eñi delati, quo tempore Nero, ut laute ipsum regem exciperet, uno die Pompei theatrum inaurauit. Ea autem Quirinalis pars, quæ uallem Martiam despicit, Mons cũ templo Clatræ, & Apollinis uocitata est. Haud ita multo post surgit collis alter, ubi Capitolium Vetus, Sacellum Iouis, Iunonis, & Mineruæ fuisse literis traditur, eáq; prius capitolinis condita. A dextera, eregione horum locorum, prope S. Vitalis ædem Pem

ponius Atticus Domũ habuit, cognomento Pamphilianam, ab auunculo hæreditate relictam, cuius amœnitas non ædificio, sed sylua constabat. auth. Cor. Nepos. quo in loco Quirini templum postea conditũ fuit. ex cuius ornamentis in uinea Hierony. genuitij effossis structi sunt gradus in Capitolio, ad Aræceli ecclesiã. Quirini autem templum omni tempore erat clausum, quod aperire non licebat, quasi arcanum habere uellet, humi ne iaceret, an in deorum numerum relatus esset. Quidam, prope Quirini templum, uolunt fuisse Porticum eiusdem nominis, quo conueniebant homines componendorum negociorum causa, ibiq; aliquando sponsalia esse peracta. de qua porticu Mar. ita meminit. Vicini pete porticum Quirini.

De Alta Semita. Domo Sabini. Vico & Statua Mamurri. Foro & Hortis Salustij: ac de Cãpo Scelerato. Cap. XXIIII.

A Lta autem Semita à thermis Constantini ad portam Viminalem per Quirinalis dorsum erat producta, cuius uestigia (erat enim ex quadrato lapide strata) nuper in uinea Sodoleti uidimus ipsi. in eadémq; ad Malum Punicum fuisse Domum Flaui Sabini, in qua Domitianum natum esse scribit Suet. ex tiburtino lapide ibi effosso didicimus. In eo enim legi indicem huiusmodi.

INTER DVOS PARIETES PRIVATVS

'ANDITVS FLAVI SABINI.

Extant in eadem uinea, uno lapide sculpta, tria deorum simulacra, quorum à sinistra sedens unum, Genio Cœlimonteis, ut titulus ostendit, erat consecratum. alterum à sinistra stans, Herculi Iulio. Tertium Ioui Cœlimonteis. Visuntur ibidem, in radice montis, antiqui aquæductus uestigia, cum aquis limpidissimus, & potui non ingratis. Vicus autem Mamurri, in quo illi statua fuerat posita, apud ecclesiam. S. Susanæ à diuo Ambrosio collocatur. fuit enim haud procul à Salustij foro. cuius Horti ab eadem ecclesia ad campũ Sceleratũ, prope portam Collinam existẽtem, diffundebantur. in quibus hortis uolunt fuisse aquas subterraneas hominum opera scaturientes ad irrigandum ipsos hortos commodissimas. At de Hortis Cor. Tac. meminit his uerbis. Ventitabat Nero ad pontem Miluiũ, quo solutius urbem extra lasciuiret. Igitur regrediente per uiam Flaminiam compositas insidias, fatóque euitatas, quoniã diuerso itinere Salustianos in hortos remeauerit. & Vopiscus de Aureliano loquens sic. Displicebat ei, cum esset Romæ, habitare in Palatio, ac magis placebat in hortis Salustij, uel Domitiæ uiuere. Salustius enim patrocinio, & Cæsaris fauore consecutus dicitur præturam Africæ interioris, ex qua diues factus hos hortos comparauit, & uillam Tiburtinam, quæ illi à Cic. identidem obijcitur. Extant adhuc hortorum uestigia in profunda ualle inter montem, & uiam quæ ducit ad portam Salariam, cuius uallis partem

hi horti cum cisternis occupabant. unde collis, in quo quota pars Domus Salustij conspicitur, ab incolis Sa= lustricum dicitur. quo in loco effossum fuit marmor cũ hoc indice.

M. AVRELIVS PACORVS. M. COC CEIVS STRATOCLES ÆDITVI VENE RIS HORTORVM SALVSTIANORVM BASEM CVM PÆMENTO MARMORA= TO DIANÆ. D. D.

Vltra át hos hortos, prope portá Collinã, locus est edi tus, ubi olim Vestales, quæ incestum commisissent ui uæ sepeliebantur, & totus ille campus, sicut & uia ad eum, Sceleratus appellatus. auth. Sex. Pomp. Li uius, Eo anno, inquit, Mutia Vestalis facto inditio ui ua sub terra ad portá Collinam dextera uia strata de fossa scelerato campo; ab incesto id ei loco nomen fa= ctum.

De Templo Salutis. Dij Fidij. Fortunæ primigeniæ. Gentis Flauiæ. Honoris. Herculis. Quirini. ac de na= tali loco Domitiani, & Sanatulo mulierum. C.XXV

Habuit autem Quirinalis multas ædes sacras, quibus non est certus in eo locus, ueluti Apis, Salutis, à Fabio pictore depicta, Claudij ue= ro tempore incensa. hanc cum Iunius Bibaculus di= ctator de Equis triumphans uouisset, Censor locauit, & Dictator dicauit. Sãctus, Fidius dij fuerũt Sabinorũ;

quos domo demigrantes in collem Quirinalem cum cætera supellectile detulerunt, idq; numen uerbis trinũ, re unicum esse dixerunt. unde licet tribus ipsis esset in eodem colle Templum *dicatum, unius tamen sancti uocabulo appellabãtur, obtinuitq; huiusmodi nominis opinio sanctitatis magnam uim habere iusiurandum, quo in trino, & unico numine medium esse quis* Fidium *affirmaret.* Plaut. *Per deum fidium credis iurato mihi.* Fortunæ *Primigeniæ* Ædes *in eodem monte à* Domitio *prætore urbano posita fuit.* Herculis Templum *in eodem, eregione Quirini. similiter* Honoris, *ut testatur* Cicero *de leg. Senatulum mulierum, inquit* Lampridius *in* Heliogabali *uita, idest mulierum senatum, in Quirinali fecit, in quo ante fuerat conuentus matronalis, solennis duntaxat diebus.* Agonalia *etiam in Quirinali celebrata fuisse legimus.*

De Foro Archimonij. *Pila tiburtina.* Domo Martialis. Circo *Floralium.* Floræ Templo. *Officinis minij;* & Cliuo Publico. Cap. XXVI.

INstauratis *urbis* Romæ *reliqis, ijs quæ ad sex montes citra* Tyberim *pertinere uidebantur, reliquum fuerat in* Transtyberinam *transire regionem, &* Ianiculum, *septimum antiquæ urbis montem, his adiungere. uerum cum multis iam annis, ne dicam seculis, collis* Hortulorum *cum campo* Martio *intra pomerium sit receptus, prius hunc, totãq;*

urbem planam percurrere optimum fore arbitramur. Inter igitur ipsum collem, & quirinalem, uallem quadrangularem, sed oblongam formam habentem iacere, in descriptione situs urbis declaratum est, in cuius parte sub Clatræ, & Apollinis monte, Archimonium forum fuisse memorant. argumento ꝙ ibi sit ædis S. Nicolai cognomento de Archimonijs. Haud ita multo post fuit locus, Pila tiburtina, quasi tibur, denominatus; ubi Mar. se Domum habuisse, his testatur carminibus.

Sed tiburtinæ sum proximus accola pilæ,
qua uidet antiquum rustica flora Iouem.

Sequebatur deinceps Circus ubi floralia in honorem deæ Floræ agitabantur. Flora enim cum magnas opes ex arte meretricia quæsiuisset, Po. Ro. scripsit hæredem, certámq; pecuniam reliquit, cuius ex annuo fœnore suus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellabant floralia. quod quia Senatui flagitiosum uidebatur, ut pudendæ rei quædam dignitas adderetur, deam finxerunt esse, quæ floribus præesset, eámq; oportere placari, ut fruges cum arboribus bene, prosperéq; florescerent. Sunt autem qui huiuscæ deæ templum in quirinali statuant. sed siue in colle, siue in ualle, omnino fuit prope circum. Paulo ultra circum, Officinæ conficiendi minium occurrebant, ut scribit Vitruuius. prope quas Publicum cliuum fuisse sic docet Var. Cliuus proximus ad florales, uersus Capitolium Vetus.

De Colle Hortulorum. Templo Solis. & Sepulcro Neronis. Cap. XXVII.

Xpositis ijs, quæ uidebantur pertinere ad uallem supradictam, ipsum ascendamus Hortulorum collem, qui licet magnũ habeat ambitum; tamen ob eam rationẽ ꝙ priscis temporibus extra pomerium fuerat, pauca memoratu digna complectitur, inter quæ Domum Pi cij Senatoris, qui & colli, & portæ cognomen fecit. hodie enim mons Pincius, Pincianáq; dicitur porta. Huius autem domus uestigia extare traduntur apud partẽ antiqui muri laxata compage inclinati, cadentiq; similis. Hinc autem secundum muros progrediens longo interuallo occurrit moles ĩ hemicycli formam, quam Solis templum quidam fuisse autumant. In hoc ipso colle fermè eregione, secundum aliquos, sepulcri Marcelli in uia Flaminia positi, Nero suum sortitus est, ut docet Suet. his uerbis. Reliquias Aegloge, & Alexandria nutrices, cum Actia concubina gentili Domitiorum monumento condiderunt, quod conspicitur è Martio campo, impositum colle Hortulorum. in eo monumento soliũ porphyretici marmoris superstanti lunensi ara circumseptum è lapide thasio. Hic collis Hortulorũ q̃dem obtinuit cognomen, ꝙ sub ipso olim fertilissimi, & perpetuis aq̃s irrigui fuerãt horti, ut ubi de Augusti Mausoleo mentionem facimus, infra apparebit. Ex Hortulorum colle magistratus petituri in Martium cam-

De urbe Plana, & Theatro in genere. Cap. I.

IN *urbis* Planæ *descriptione ut quid, quóue loco sit, aut fuerit certis sedibus collocatis magis pateat, à* Capitolio *per* Pantheona *(est enim* Pantheon *huius urbis umbilicus) ad fluminis ripam, prope* S. Rochi *ædem, linea recta deducatur, quæ ita deducta in duas propemodum æquales partes hanc urbem intersecabit. quarum altera à fronte, & à latere ad* Tyberim. *altera uero à foro* Traiani, *usque ad portam* Flumentanam, *ad Quirinalis, hortulorúmque collis radices, iacebit.* Illud *autem in primis sciendum difficillimum esse omnia ad huius partis cognitionem pertinentia adunguem explicare, quod prioris sæculi homines prisca illa, & diuina quodamodum urbis ornamenta, quo sordidissimas exornarent domunculas, ita distraxere, aut uilissimis oppressere ædificijs, ut ueteris fundamenti uestigia paucis in locis agnoscantur. Quare uelim doctos, urbisque priscæ studiosos non mihi magis, quàm ipsis istorum manibus irasci, si pauca uidebor attigisse.* Sed

iam ad locorum declarationem aggrediamur. & quia à Theatro Marcelli principium recte facturi uidemur, pauca de theatro prælibanda sunt. Theatri igitur originem huiusmodi tradit Cassiodorus. Cum agricultores feriatis diebus sacra diuersis numinibus per lucos, uicosque celebrarent, Athenienses primum agreste principium in urbanum spectaculum collegerunt, Theatrum græco uocabulo uisorium appellátes, quod eminus astás turba conueniens sine aliquo impedimento uideatur. Et infra. Ritus Romani, sicut cætera externa, ad suã remp. non inutiliter trahentes, ædificium alta cogitatione conceptum magnanimitate mirabili condiderunt. Theatra prius ad tempus lignea posita fuere: postea uersatilia inuenta, quæ modo unam, modo alteram faciem ostenderent, qualia duo. M. Curius in funebri patris munere iuxta fecit. Primum autem theatrum Romæ fecit. M. Scaurus in ædilitate sua. XXX. dierũ spacio duraturum, omnium maximum quæ unquã humana manu facta fuere. cauea enim hominum octuaginta millia capiebat. L. Mumius primus, theatro temporaneo ludos suo triumpho dedisse dicitur, deinde Scaurus. Vitruuius autem scribit post Scænam porticus esse constituendas, uti cum imbres repentini interpellarint, habeat populus quo se recipiat ex theatro, & non modo porticus, sed etiam ambulationes, quæ ita collocabantur, ut duplices essent, haberéntq; exteriores columnas doricas, cum epistylijs, & ornamentis ex ratione modulationis perfectas. & alibi. Tectum, inquit, por

ticus quod futurum est, in summa gradatione cũ scœnæ altitudine libratum perspiciatur, ideo ꝙ uox crescens æqualiter ad summas gradationes, & tectum perueniet. Sed symmetrias, & locorum distinctiones docet libro quinto.

De Theatro Marcelli, & Bibliotheca. ac de Porticu, & Curia Octauiæ. Cap. II.

Vgustus multa sub alieno nomine condidit, a & in primis Theatrum Marcelli nepotis ex sorore Octauia; cuius pars uetustate, ignéq; corrupta, ubi nunc est Palatium Sabellorum inter Capitolium, & Tyberim, adhuc cernitur. Capiebat autem loca octuaginta millia. opus sanè maximum, simul & pulcherrimum. utpote ab eo excitatum, qui maxime exoptabat multis, & præclaris ornamentis urbẽ illustrare. In hoc, scæna restituta, Vespasianus ludos edidit. At de hoc theatro lege Asconium. Iuxta theatrũ Porticum Octauiam in gratiam Octauiæ sororis idem Augustus condidit, quam mox incendio deformatam, restituit. In hac porticu raptus Proserpinæ, Bacchus, & Satyrus fuere, Praxitelis opera. In eadem Apollinem, Dianam, nouem Musas fecit Timarchites. Intra hanc ipsam porticum Iunonis Ædem ponit Plin. in qua eiusdem deæ simulacrum Dionysius, & Polycles fecere. Idem auth. de Octauiæ Curia meminit, & in ea Cupidinem fulmen tenentem ponit. Consentaneum aũt

est hanc curiam fuisse ubi porticus, quam ante theatrū statuit Apianus. *Includebatur autem inter ædes sacras diui* Nicolai *in carcere, & .S.* Mariæ, *quæ ab ea in* Porticu *cognomen obtinuit, qui locus ex. ruinis &* Cu*riæ & porticus eminentior cernitur, ibiq; saxa tiburtina, & marmora plurima effodiuntur.* Defuncto *uero* Marcello *prope theatrum* Octauia *mater* Bibliothecam *instituit idest librorum repositorium, quæ* Libraria *etiã dicitur.* Gellius *.forte, inquit, in liberaria ego & .* L. Paulus *poeta uir memoria nostra clarissimus consederamus.* T*radunt autem* Pisistratum *tyrannum primum omnium* Athenis *disciplinarum liberalium libros publice legendos posuisse.* Romæ *uero* Asinium Pollionem.

De Circo Flaminio, & Templo Apollinis. Cap. III.

C*ircus autem* Flaminius *ubi fuerit, permagna est inter scriptores dubitatio, & contentio.* Blon. *namq; quibusdam coniecturis admõdum leuibus conatur ostendere, quem nunc* Agona, *olĩ* Circum Flaminium *appellatum. cuius rei nullum habẽs argumentum,* Pandulphum *lateranensis ecclesiæ hostiarium tantum adducit, qui scribit* Hadrianum Pontificem. S. Apollinaris *ædem ædificauisse, ubi prius* Apollinis *fuerat.* Pom. *uero* Letus, *quem deinde secutus est* Ful. *eum esse uult, cuius uestigia quibusdam in locis adhuc extant apud* Apothecas *obscuras, in cuius*

medio nunc ædes.S. Caterinæ est sita, & funes torquentur. Quidam uero Blon.opinionem approbãtes Balbi Theatrum hoc in loco fuisse contendunt. Quare in re tam antiqua, tam dubia, in tantáq; scriptorum uarietate, quem potissimum sequeremur, nulla erat certa ratio, coniecturæ uero non ualde probabiles, in his animi anxietatibus diu uersatus, tandem forte fortuna, q̃d probarẽ, inuenimus. Sedebamus enĩ nup̃ in Libraria Pon.Max. Ego, IOANNES *Moronus Episcopus Mutinen.magni ingenij,magnæque probitatis iuuenis nobilissimus, nec non* THOMAS *Cadamustus patricius Lauden. iisdem ornatus animi uirtutibus, humanarũq; literarum studio uirorum doctorum fautor, & singulare præsidum. Sedebant & quidam prudentes uiri, incideratq; mentio de Mario iuniore, de cuius morte cũ quidã dubitarẽt, quid, inquit Episc. dubitatis de re oĩbus nota. heus puer affer. M.T. Ciceronis oratiões. Legebatur intoga candida, Catilinam caput Marij plenum adhuc animæ, & spiritus gestauisse ab Ianiculo ad ædẽ Apollinis. tunc* THOMAS *antiquitatis urbis studiosissimus & in medicina alter Apollo in me conuersus ubi, inquit, erat Apollinis ædes. Iube inquam Asc.Pedianum afferri, apud ipsum quædam uidi, quæ nunc memoriæ non occurrunt, eo allato hæc legimus. Omnia sunt manifesta, sed tamen ne erretis, quod his temporibus ædes Apollinis in Palatio fuit nobilissima, admonendi estis non hãc à Cicerone significari, quam post mortem Ciceronis multis annis Imp. Cæsar, quem nũc*

Diuum Augustum dicimus, post actiacam uictoriam fecerit: sed illam demonstrari, quæ est extra portam Carmentalem, inter forum Holitorium, & circum Flaminium. Quibus uerbis obseruaui nullo modo Agonium campum circum Flaminium esse. Et si quis consyderet forum Holitorium, ædémque Apollinis iter ipsum, & circum Flaminium uoluerit collocare, certe Pomponij opinionem facillime probabit. non enim procul à porta Carmētali fuit Apollinis ædes. Liuius Ab æde Apollinis boues fœminæ duæ, albæ, porta Carmentali in urbem ductæ. Quæ uero à Blon. adducuntur, ea omnia, præter Pandulphi argumentum, non magis suam confirmant, quam destruunt opinionem. Quid enim sibi uolunt hæc Liuij uerba? Itaque inde Cōsules ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, ubi nūc ædes Apollinis est, iam tum Apollinarem appellabant, aduocauere Senatum. nempe nihil aliud, quā sæpenumero Romanos è proximo Capitolio consultandi gratia in circū Flaminium descendisse. Vnde alibi Liuius: Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio. Quid Cassiodori? Solitos esse ab Augusti Mausoleo sex portis dimitti iunctos currus, qui per Equiria in Flaminium circum currerent? nihil, nisi ab Equirijs, ubi ædes S. Mariæ in Equiro, recta currus solitos esse uenire ad Apothecas obscuras, & per portā antiquā, cuius uestigia adhuc existunt circum ingressos metas circuire. quod si de Agonio intelligatur campo, non recta à Mausoleo Augusti, uerum ad dexteram necesse erit cursus flectere, ut in

Agonium peruenias campum, quem in Martio, cum in pratis Flaminijs circus Flaminius, esse constet. Circus Flaminius, inquit. M. Var. dicitur, qui ædificatus est circum Flaminium campum, & quod ibi quoque ludis tauricis equi circũ metas currunt. Sex. uero Põ. à Flaminio Cos. apud lacum Trasumenum ab Annibale interfecto circum, simul & uiam, denominationẽ cœpisse refert. Plut. uero in probl. de huius nominis etymologia dubitare uidetur. Quid est, inquit, quod circus Flaminius dictus est, an quod Flaminius quidam priscus cum ciuitati agrum reliquisset equestribus ludis eius fructu, & uectigalibus utebantur, nam cum pecunia supperetet uiam quoque Flaminiam munierunt. Cui autem usui esset illa indicant Var. uerba paulo ante adducta, & quæ retulimus ex Liuio. quod Circo Flaminio inundato ludi Apollinares extra portam Collinã portati sunt. Inter. S. nunc Angelli, olim, ut quidam putant, Iunonis Aedem, & Citranguli turrim, marmoreæ columnæ tres mire altitudinis, & crassitudinis adhuc extant, quo in in loco Martis Templum fuisse tenemus. columnæ enim reliquiæ uidentur earum, quæ in huius diui templo ab Ouidio mirum in modum celebrantur. Apollinis uero Aedes ubi nunc ecclesia diuæ Mariæ cognomento sub Capitolio, inter forum Holitoriũ, & circum Flaminiũ, secundum Asc. & prope portam Carmẽtalem, quod innuit Liuius, qui primo dec. quintæ docet. S. C. in ea sæpe factũ eẽ, eius sunt hæc uerba. Cn. Cornelio Scipiõe Hispalo, & Q. Petilio Spurino Cos. Senatus ĩ æde Apol

linis legatorum uerbis auditis supplicationem in biduū decreuit. In eodē circo ēt Neptunū Ædem habuisse testatur epitaphium quod sequitur.

ABSCANTO AVG. LIB. ÆDITVO ÆDIS NEPTVNI QVAE EST IN CIRCO FLAMINIO FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS CAES . N . SER . ADIVTOR A RATIONIBVS PATRI PIISSIMO FEC.

De Vulcani, Martis, Bellonæ, Herculis, Iouis Statoris Templo, ac de Colūna Bellica, Ara Neptuni, Porticu Corinthia, & Colosso Martis. Cap. IIII.

Vere autem cum in circo Flaminio, tū apud, aliæ celeberrimæ deorum ædes sacræ, ueluti Vulcani, in qua pro edituis canes fuisse fabulantur, sacrilegis tantum allatrantes. Martis iuxta eundem circum, ut diximus, Simul & Bellonæ uersus portam Carmentalem inquit. P. Victor, inter Martis, & Apollinis templum, ac portam Carmentalem. qui locus ex ruinis eminentior nunc cernitur. ubi frequenter Senatus habebatur. Liuius quinto dec. quintæ. M. inquit, Pompilius Cos. Romam rediīt, Senatuq; extemplo ad ædem Bellonæ uocato. Ante Bellonæ, existentis, auth. Sex. Pom. ante portā Carmentalem, fuerat Colūna marmorea index belli inferrendi Bellica denominata, à qua Romani in bellum profecturi

hastam

hastam in eam partem uersus mittebant, in quam ituri erant, quia laboriosum admodum uidebatur propagato imperio ad hostium fines ex instituto peruenire, in eorumque agros iacere. Hanc columnam Blon. *iuxta circũ* Maximum *perperam statuit, deceptus illis* Ouidij *carminibus, quæ sunt supra à nobis adducta, ubi de ipso circo, & ijs, quæ in eo erant, sumus locuti.* Ædis Bellonæ Appium Claudium *cæcum authorem* Ouid. *sic facit.*

Hac *sacrata die thusco* Bellona *duello*
  Dicitur, & Latio *prospera semper adest.*
Appius *est author* Pyrrho *qui pace negata*
  Multum animo uidit, lumine cæcus erat.

Herculi *magno custodi circi* Flaminij Ædis *ponitur* à P. Victore, *de qua idem author, ut quidam aiunt, sic meminit.*

Altera *pars circi custode sub* Hercule *tuta est,*
  Quod deus Euboico *carmine munus habet.*

Steterat autem in aditu circi, ubi nunc ecclesia diuæ Luciæ *in* Apothecis *obscuris, & propterea* Ouidius *custodem illius ipsum* Herculem *appellauit. argumento etiã quod aperientibus* Vespillõibus *sepulcrum quoddam legimus in frusto marmoris reperto cognomentum, quod in antiquis monimentis ubique* Herculi *datur, uidelicet.* INVICTO. *Decoratus est circus* Flaminius *altera* Æde *cognomento* Herculis Musarum, *quod cum* Musis *esset cõmunis, à.* M. Fuluio Nobiliori *ex pecunia censoria ædificata. ea ratione quod in* Græcia *acceperat* Herculẽ *Mu*

sagetem esse idest comitem, ducémque Musarũ, idémque primus nouem signa, hoc est omnium Camœnarum simulacra ex Ambraciensi *oppido translata sub tutela fortissimi numinis consecrauit. quia mutuis operibus, & præmijs ornari, iuuaríque deberent; Musarum quies defensione* Herculis, *& uirtus* Herculis *uoce Musarum. lege* Eumenium. *Ædem autem hanc uetustate deformatã* Martius Philippus *Augusti uitricus refecit, quod Ouid. in fast. sic tetigit.*

Sic ego, sic Clio, clari monimenta Philippi
Aspicis, unde trahit martia casta genus.

In eodem Circo Macro. Iouis Statoris statuit Delubrũ. Et calices fieri solitos, sic testatur Mar.

Accipe de circo pocula Flaminio

Plin. uero Arã Neptuni fuisse ait, eámque olĩ sudore manasse. Et à cõsulatu Octauij, q̃ de Perseo rege triũphũ naualem egit, factã Porticũ duplicẽ apud eundẽ circũ; quæ à capitulis æreis columnarum Corinthia, & ab authore Octauia est appellata. Fuit autem inter ipsum circũ, & ecclesiam. S. Nicolai cognomento in chalcaria, quod cognomen ab ipsa porticu retinuisse uidetur, χαλκὸς *enim æs dicitur. Idem tradit Colossum Martis fuisse ĩ templo Bruti Callaici apud circum Flaminium.*

De Porticu Mercurij, & Octauij. Pompei theatro. Domo, Atrio, & Porticu eiusdem. ac de templo Veneris Victricis. Cap. V.

INter Flaminium circum, & Tyberim exstat Porticus in uestibulo ædis nunc. S. Angelli in piscina, olim Mercurio, uel, ut alij, Iunoni sacra. quam igne exhaustam. L. Septimium Seuerũ restituisse inscriptio ostendit huiusmodi.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS
SEVERVS PIVS PERTI-
NAX AVG. ARABIC. A-
DIABENIC. PARTHIC.
MAXIMVS TRIB. POTE
STAT. XI. IMP. XI. COS.
III. P. P. &
IMP. CÆS. M. AVRELIVS
ANTONINVS PIVS FELIX
AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. VI. COS. PROCOS. IN
CENDIO CONSVMPTAM
RESTITVERVNT.

Porticum autem illam, quæ nunc diruta apud plateam Iudeorum Ceuram appellant, Seueri Imp. fuisse tenet fama. nos uero de hac nihil certi habemus. Sequitur Theatrum Pompei, inter Marcelli, & molem Hadriani ferè medium, quod mansurum primus omniũ ipse Pópeius extruxit. quin, inquit Cor. Tac. Cn. quoq; Pópeium accusatum à senioribus ferunt, quod mansuram theatri sedem posuisset, Nam antea subitarijs gradibus, scæna in tempus structa. Sed consultum parsimoniæ, q; perpetua theatro sedes locata sit, potius q̃

immenso sumptu per singulos ãnos consurgeret, ac strueretur. Et licet Põpeius *inchoauerit, magnáq; ex parte extruxerit.* C. *Caligulam tamen absoluisse scribit* Suet. *cum fortuito igne consumptum se extructurum pollicitus esset* Tiberius. *Longo autem tempore post* Theodoricus *Ostrogatorum rex magna ex parte disturbatum instaurauit. sicuti* Cassio. *uerba ad Senatum indicant, quæ sunt.* Et *ideò theatri fabricam se mole soluente cõsilio uestro credimus esse roborandam; ut quod ab authoribus nostris in ornatum patriæ constat esse concessum, nõ uideatur sub melioribus posteris immunitum. quid nõ soluas senectus, quæ tam robusta quasasti? Montes facilius cadere putarentur, quã soliditas illa, qua tenetur; quando moles ipsa sic tecta cautibus fuit, ut præter artem additam, & ipsa quoq; naturalis esse credatur.* Hoc *potuissemus forte negligere si nos contigisset talia non uidere. & reliqua.* Huius *magnitudinem ex eo etiam coijcimus, q* Nero *nobilibus* Germanis Po. Ro. *multitudinem ostensurus, eos in hoc theatrum populo plenum introduxit. Capiebat enim loca.* LXXX. *millia. cuius uestigia in cella uinaria, & in stabulo* Vrsinorum *in campo* Floræ *adhuc cernũtur.* Veneris Victricis *ædẽ in eo fuisse scribit* Porphyrio, & Plut. *in ipsius* Põpei. *uita.* Ego *uero anno.* M.D.XXV. *post ædem.* S. Mariæ *cognomẽto i cripta picta uidi effodi marmor in quo erat index talis.* VENERIS VICTRICIS. *Prope theatrum autem* Atrium, *siue* Curiam, & Domum, & *ãte ipsam* Porticũ Põpeius *habuisse dicitur.* Plut. Atqui

inquit, Pōpeius ipse usque ad tertiū triumphum modice, atque incomposite habitauit, pulchrum deinde theatrum longe à Romanis diffamatum cum struxisset, splendidiorem domum, ueluti theatro appendicem, ædificauit. Curia ea fuit in qua C. Cæsarem occisum esse docet Suet. Is locus nunc Satrium addita litera. s. pro atrium appellatur. De Porticu uero Oui. sic meminit.

Tu modo Pompeia lentus spaciare sub umbra,
Dum sol herculei terga leonis adit.

Cāpum, quē Floreum uocitant, à Flora à Pompeio adamata ita denominatum putauerim, non à loci præstantia, quasi floreum, ut autumat Ful. Hæc autem Pōpei monimenta Philippo, qui post Gordianum imperauit, regnante, igni absumpta sunt, auth. Pom. letus. Nam cum Philippus ipse in theatro ludos scænicos celebraret tribus diebus, totidémque noctibus peruigil populus spectauit funalibus, atque lychnis tenebras uincentibus, & cum multitudo solennibus ludis intenta esset, incendium, aut ex luminaribus, aut ex ignibus coalitum, in Curiam deuagatum est, arsit theatrum, & ei propinquum hecatonstylon, idest centum columnarum porticū. Iuxta theatrum Tiberio Cæs. Arcum marmoreum, prius à Senatu decretum, sed omissum, peregit. D. Claudius. Suet.

De Thermis Agrippinis, Pantheone, eiusque Porticu, ac Boni Euentus Templo. Cap. VI.

DIscedens quis à Pompei theatro in septentrionem ad locum perueniet, qui nũc Cyambella dicitur, prope Pantheona, ubi. M. Agrippæ Thermarum reliquiæ adhuc extant. eis namq; Agrippinis à suo nomine nomen imposuit Agrippa. de quibus meminit Plin. his uerbis. M. Agrippa rusticitati, quam delitijs propior, unicumq; felicitatis exemplum multa, & egregia in urbe perfecit opera Augusto eius socero imperante. Idem thermas de suo nomine excitauit, has lithostrato, & encausto pinxit, arcus, & pauimenta ex uitro posuit. Et rursus. Lithostrata, & pauimẽta cœptauere iam sub Sylla paruulis certe crustis. extátque hodie quod in Fortunæ delubro Præneste fecit. pulsa deinde ex humo pauimenta in cameras transiuere, ut pronum uitium, & hoc certe inuentum ab Agrippa in thermis, quas Romæ fecit. figlinum opus encausto pinxit, reliqua albaria adornauit, non dubie uitreas facturus cameras, si prius inuentum fuisset. Cõspicitur prope thermas Templum inter antiqua urbis ædificia ualde conspicuum, & ferme integrum ab antiquis, quasi omnibus dijs sacrum, Pantheona. à nostris, à circulari forma. S. Maria rotunda, nuncupatum. Est enim sphaerica forma, & ueteri structura. quod Ioui Vltori ab eodem Agrippa positum esse testatur Plin. Dion uero, siue q; Matri deum, atq; omnibus dijs sacrum esset, siue q; mundi formam haberet, Pantheona appellatum tradit. Id cùm Agrippa Augusto uellet dedicare, ac ille respueret, Marti & Veneri consecrauit. Huius aũt

magnificentiam, & pulchritudinem non facile uerbis quis exprimeret. Habet enim *intrinsecus lithostratum uarijs marmoribus perpulchre exornatum, columnásque circunquaque nobili structura, & epistylijs optime concinatas, at inter ipsas sacella in quibus per ambitum statuæ olim erant collocatæ. Syracusana, inquit Plin. sũt in Pantheo capita columnarum à.M. Agrippa posita. in columnis templi eius probantur inter pauca eius opera, sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata. Altitudo enim brachia continet* LXXVII. *& totidem latitudo.* Huius templi *concamerata testudo, mira arte laqueata, habet in summo uertice circulare foramen, quo solo liberum lumen celi admittitur, & ad huius imbres excipiendos recto diametro in ipso lithostrato impluuium. uerum ne testudo immenso pondere grauaretur, uacui circunquaque specus ab imo ad summum relicti sunt.* Intus *tota ædes, aut marmorata, aut marmoreis crustis exornata est. exterius tectorio illita. à fronte uero æreis laminis argento, auróque illitis tecta.* Testudo *nunc plumbeis, olim argenteis laminis cooperta fuerat, quas Constantinus tertius* Heraclij *nepos* Romam *ueniens sustulit, simul que omnes statuas ex ære, & marmore ad urbis ornatũ positas, omniaque templorum ornamenta paulo decentiora detraxit, nauibúsque ad id paratis impositis asportauit.* Portæ *uero templi æreæ, miræ magnitudinis, ueteri structura, cum æreis supra ualuas cancellis.* In *pronao Augusti, & Agrippæ fuere simulacra.* In *ipso ue*

ro templo Martis, & Veneris, ex cuius auribus pendebat unio miræ magnitudinis, & taxationis, quem ut scribit Macr. Cleopatra in auribus gerebat, cuius magnam partem aceto consumpserat in conuiuio, quo M. Antonium sumptibus superare contendebat, quæ uno haustu centies sestertium ebibit. sed qui superfluit uicta regina, capta Aegypto Romam delatus, discectúsq; est, & factæ ex una margarita duæ, positæ, ut diximus, Veneris simulacro. Phidias, inquit Plin. fecit ex ebore Mineruam Athenis, quæ est in Pātheone, astans. Hercules in Pantheone, ad quem Pœni oībus annis humana secrificant uictima, humi stans. Virg. enim Didonis describens templum alludere uidetur ad hoc, in quod tot gradibus nunc descenditur, quot olim ascendebatur, ut columnarum basis in porticu ipsius existentium ostendit, simul & area ex quadrato lapide superioribus annis detecta. ex quo deprehendi potest quantum ruinis creuerit urbis solum. Notandúmq; etiā hoc in loco omnia templa apud ueteres in sublimi condita gradibus ascendi, atq; unum tantum habuisse aditū. Unde Var. Omne enim templum debet esse continuo septum, nec plusquā unum introitum habere. Agrippa autem templo Porticum addidit, à quibusdam prothyrum appellatam, cuius uerbi significationem Acursius Iurecon. se ignorare fatetur. Est autem locus ornamenti causa ante ianuam, ueluti uestibulum, aut porticū. quasi πρότης θυ' ας. Hæc uero porticus pulcherrima, & fermè integra adhuc stat, cuius tectum æreis, ac iña

ratis trabibus canalium modo compactis sustentatur: ro tundis, ingentibúsque attollitur columnis. de qua Baptista Leo hæc habet uerba. Extant in hanc usque diem ad porticum Agrippæ contignationes æneis trabibus pedum. xl. opus in quo nescias impensam ne magis, an artificis ingenium, mirere. Præter columnas rotundas, habet quasdam alias quadratas, quæ dicuntur anthæ. anthes quadraturam significare Nonius affirmat. In huius frontispicio literæ cubitales, operis authorem ostendentes, sunt hæ.

M.AGRIPPA.L.F.COS.TERTIVM FECIT.

De instauratione uero eiusdem templi infra minores literæ leguntur, hæ.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERTINAX ARABICVS ADIABENICVS PARTHICVS MAXIMVS PONTIF. MAX. TRIB. POT. XI. COS. III. PP. PROCOS. &.

IMP. CÆS.M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. TRIB. POTEST. V. COS. PROCOS. PANTHEON VETVSTATE CORRVPTVM CVM OMNI CVLTV RESTITVERVNT.

Spartianus autem ait Hadrianum prius Pantheum instaurasse. Iulius Capit. in uita ipsius Antonini pij de ipsa instauratione ita meminit. Opera eius hæc extant, templum Hadriani honori patris dicatum. instauratũ amphitheatrum, sepulcrum Hadriani, templũ Agrip

pæ. Porticus autem numinibus priscos dedicare consueuisse, probat in marmore excisus hic index.

SILVANO SANCTO. L. VALLIVS SOLON PORTICVM EX VOTO FECIT. DEDICAVITQVE KAL. APRILIB. PISONE ET BOLANO COSS.

In area autem Pantheonis uisuntur pari forma duo leonum simulacra ex marmaridum lapide subnigro, sub suis basibus collocata, cum hieroglyphicis literis, inter duo porphyretica labra. quæ in proximis Agrippæ, aut Neronis thermis fuisse multi opinantur. Templi Boni Euentus uestigia quadrata, & oblonga spectantur inter Mineruæ, & S. Eustachij plateas. Colebatur aũt Euentus ut omnia prospere, feliciterq; euenirent. quare Var. ad Fundaniam scribens ipsum inuocauit, cuius simulacrum erat habitu pauperis, dextera manu paterã, sinistra uero tenens spicam. Praxitelem huius diui Simulacrum in Capitolio fecisse, testatur Plinius.

De Thermis Neronianis, & Alexandrinis, ac de Circo, qui Agon dicitur. Cap. VII.

Hermarum olim Neronis fornices, & arcus quidam adhuc extare uidemus, post. S. Eustachij ædem: inter Pantheonis, & Longobardorum plateas: de quibus Mar. quid Nerone peius, quid thermis melius Neronianis? Has Alexandrum instauraui sse nonnulli arbitrantur. Lampridius uero no-

uas iuxta Neronianas Alexandrum excitauisse. cuius sunt hæc uerba. Thermas sui nominis fecit, iuxta eas, quæ neronianæ fuerunt, aqua inducta, nunc Alexandrina quæ dicitur. Nemus thermis de priuatis ædibus suis, quas emerat, diruptis ædificijs fecit. Pulcherrimum ferè omnium artium uectigal instituit: ex còque iussit thermas, & quas ipse fundauerat, & superiores populi usui exhiberi. Syluas & in thermis publicis deputauit. Et quia thermarum uestigia late patent, à. S. Eustachio usque ad domum Gregorij Narnien. uiri optimi, & hūanissimi, in cella uinaria cuius uidimus thermarum pauimenta, & plumbeas fistulas, Lampridij opinionem potius probamus, uidelicet Alexandrum nouas prope neronianas excitauisse thermas. præsertim quod in eadem domo, & in proximis, sunt putei aquis limpidissimis, qui nulla arte possunt exsiccari, ut existimem esse ductum illius aquæ, quæ ab Alexandro inducta, eiusdem adquisiuit nomen. Iuxta autē has. P. Victor thermas Hadriani posuit. quidam ferunt fuisse, ubi nunc. S. Aloisij templum. sed cum nulla ibi appareant Thermarum uestigia, certum locum illis non audeo assignare. Visuntur hodie in celeberrima urbis planæ parte uestigia spaciosissimi circi, quem nunc Agonem uocitant. quod in eo ad. ix. diem Ianuarij Agonalia Iano sacra celebrarentur, à Numa, ut scriptum reliquit Antias, instituta. Is enim deus rebus agendis præsidere credebatur. Ego uero crediderim ibi non solum Agonalia, uerum uarios ludos, uariáque edita spectacula, &

communi nomine Agonem denominatum, quo nomine cuiuslibet generis spectacula appellant Græci. Non enĩ placet, quod uult Ful. huic loco Equiriæ nomen fuisse, quia, ut diximus, rectior erat uia ab Augusti Mauso leo ad. S. Mariæ in Equiro ædẽ, ut inde currus in circũ Flaminium, sicuti Cassio. ait, dimitterentur. Præterea ædes ipsa in Equiro dicitur, non in Aquiro. neq; legitur usquã locum ibi fuisse paludosum, ut ab aquis ædes ipsa nomen sit adepta. Leue sane est argumentum ꝙ æreæ anates in ea fuisse dicantur. solent enim antiqua hominum, & deorum signa, simul & animalium ad locorum ornatum, huc, illuc transferri; sicuti uidemus æneos pauones in. S. Petri basilica, quos olim in pinu ænea ad Scipionum sepulcrum fuisse memorant. Quare cum soleret principes, ut supra patuit, omnia sui monimenta uno in loco extruere, Neronis, siue Alexandri circum existimauerim. Sunt enim horum thermarum uestigia prope, & fermè contigua. Non negamus tamen in eo Equiria, sicut alia certamina, fuisse celebrata. Sunt autem Equiria ludi quos apud Elidẽ Græciæ ciuitatem Oenomaum primum omnium edidisse scribit Sex. Pom. & Pindari interpres. Romulus postea eum imitatus eosdem in raptu Sabinarum Italiæ ostendit. de quibus Oui. secundo fast. ita meminit.

Iamq; duæ restant noctes de mense secundo,
Marsque citos iunctis curribus urget equos.
Ex uero positis permansit equiria nomen.
Quæ deus in campo præstitit ipse suo.

quidam autem aiunt in uia triumphali Arcum Theodosij, Valentiniani, & Gratiani Imp. fuisse, quo in loco nunc pecunia signatur. nos uero de his nihil certi inuenimus, nisi q fragmenta quædam superioribus annis apud ædem S. Celsi inuenta dicuntur, horum principum de arcu inditium facientia. Aliqui dicunt in eo arcu titulum insculptum esse huiusmodi.

IMPPP. CÆSSS. D. D. D. N. N. N. GRATIANVS VALENTINIANVS. ET THEODOSIVS PII FELICES ET SEMP. AVGGG. ARCVM AD CONCLVDENDVM OPVS OMNE PORTICVM MAXIMARVM ÆTERNI NOMINIS SVI PECVNIA PROPRIA FIERI ORNARIQ. IVSSERVNT.

De Templo Neptuni, Terento, Ara Ditis, ac Palude Caprea. Cap. IX.

IN ripa autem Tyberis, ubi nunc S. Blasij, olim Neptuni stabat Ædes, ab Hadriano restituta, quemadmodum in marmore ibi inuento titulus nobis significauit. In Neptuni naufragio seruati solebant tabellas naufragium ipsum pictum habentes ponere, auth. Fulgentius. Terentus, inquit Pom. locus in campo, dictus q eo loco Ara Ditis patris occultaretur, uel q profluentis Tyberis ripas aquarum cursus tereret. Quo in loco Euander ex Arcadia profectus

cum classe substitisse dicitur. hinc Ouid.

Iamque ratem doctæ monitu Carmentis in amnem.
 Egerat & thuscis obuius ibat aquis.
Fluminis illa latus, cui sunt uada iuncta Terenti
 Aspicit, & sparsas per loca sola casas.

Notandum autem non solum Ditis, sed & Proserpinæ Aram subterraneam fuisse, quam Val. Max. tradit egesta terra ad. XX. pedum altitudinem, apud Terentum inuentam Valesio quodam authore, è Sabinis locuplete, & rusticæ uitæ homine, qui liberatis tribus filijs ibi trinoctium furuæ hostiæ sacrificium exhibuit. unde Ausonius.

Terna terentino celebrata trinoctia ludo.

Ipsam quidem aram Romani bello albano constituerant, atque alta occultauerant terra, ut omnibus, præterquam ipsis, esset ignobilis. Capream Paludem in campo Martio ante urbem statuit Liuius. Plut. uero locum esse dicit uersus mare in rheumatibus Tyberis, ad quem unus erat aditus, & propterea tutus; ubi Romulus cum exercitum recensceret, subita orta tempestate, sublatus è medio apparere desijt.

De Domo Coruina. Via Lata. & Templo Isidis.
Cap. X.

a Ltera autem pars urbis planæ, secundum radices quirinalis, à foro Traiani ad portam Flaminiam producta, habuit prope Capitoliũ Domum Coruinam: à qua locus in hanc usque diem no=

men seruat, Macellum enim Coruorum uulgo dicitur. ubi in pariete domus Virgilij de mantaco tiburtinis saxis insculpta leguntur hæc.

C . POBLITIO . L . F. BIBVLO ÆD. PL . HONORIS. VIRTVTISQVE CAVSA SENATVS CONSVLTO POPVLIQVE IVSSV LOCVS MONVMENTO QVO IPSE POSTERIQVE EIVS INFERRERENTVR PVBLICE DATVS EST.

Vbi notãdum honoris, uirtutisq; causa additum, quia Duellio Cos. cautum fuerat. S.C. ne quis in urbe sepeliretur nisi, qui uirtutis causa, legibus non tenerentur. Vnde Cic. Hominem mortuum, inquit, lex in. XII. tabulis, in urbe ne sepelito, néue urito. credo propter ignis periculum. atqui in urbe sepulti sunt clari uiri. Credimus eos, quibus ante hanc legem, uirtutis causa, tributum est, ut Publicolæ, ut Tiburtæ, quod eorum posteri iure tenuerunt: aut eos, si quibus hoc, ut . C. Fabricius uirtutis causa soluti legibus non sunt secuti. Propterea imperatores, & uirgines Vestæ, quia legibus non tenerentur, in ciuitate habebant sepulcra. Deniq; etiam nocentes uirgines Vestæ, licet uiuæ, tamen intra urbem campo Scelerato obruebantur. Sed unde digressi, eò reuertamur. A Macello Coruorum ad septa campi Martij uia Lata, adhuc priscum obtinens nomẽ, producitur: à qua ædes. S. Mariæ in uia lata nomẽ accepit: prope quam nunc multa eruuntur marmora, in quibus trophæa, triumphalésq; imagines uidi, cũ hæc

*inſcriptione.*VOTIS. X. ET. XX. *qualē eſſe in arcu Conſtantini dictum eſt ſupra.ex quo conijcimus arcum triumphalem ibi ſtetiſſe. hactenus tamen nihil aliud apparuit, ut cuius eſſet iudicaremus. Ferunt Innocentium octauum pontificem, in renouatione prædictæ ædis, hunc diruiſſe. In hac ipſa uia Iſidis Tēplum extitit.Blon.autem ex Sex. Ruffi deſcriptione ubi ædes nūc.S. Marcelli ponit.in quo Veſpaſianū, & Titum nocte illa, quæ triumphum præceſſit,quieuiſſe memorat Suet. Iuuenalis uero prope ſepta ſtatuit, cum inquit.*

A meroe portabat aquas, quas ſpargat in ædem
Iſidis, antiquo quæ proxima ſurgit ouili.

Et licet ædes prædicta non multum à Septis diſtet, nō tamen proxima dicetur. Vnde alij poſuere Iſidis in Platea nunc Sciarræ, nonnulli apud ædem.S. Mariæ in Equiro. At certum locum nobis nō licet aſſignare: niſi quod prope.S.Marcelli templum inuentum eſt marmor hoc titulo inſculptum.

TEMPLVM ISIDIS EXORATÆ.

Fuit autem Iſis Aegyptiorum dea, & in magna apud ipſos ueneratione, cuius ſacra Romam aduecta eſſe teſtatur Lucanus. Lampridius in Com. Ant.Imp.uita. Sacra, inquit, Iſidis ita coaluit, ut & caput raderet, Iſiacos uero pineis uſq; ad perniciem pectus tundere iubebat.Colebatur autem Iſis cum Oſiride uiro, qui Serapis eſt nominatus; à quibus Iſeum, & Serapeum loca publica in regione Flaminia nomen ſumpſere. In Iſi-

dis

dis autem templo magna dabatur adulteriorum occasio, unde Ouid. *ad amantem.*

Ne fuge niliacæ memphitica sacra iuuencæ,
  Multas illa facit, quod fuit ipsa Ioui.

quo in loco non de latrocinijs, quemadmodum opinatur Fuluius, uerum de adulterijs, & stupris intelligit. Oui. *Nam &* Io*sephus cómemorat iuuenem quendam nomine Mundum Paulinam generosam, & pudicam alioquí matronam cum impatienter amaret, sacerdotes* I*sidis pecunia corrupisse, quinouo religionis commento mulierem in templum uocarent, eósq; finxisse, per noctem cum Osiride collocutos, persuasisséq; eam à deo desyderari, illam uero cum in templum uenisset à iuuene, tanq̃ ab Osiride, compressam, & cum mox petulã tius stuprum ei exprobasset, mulierem marito rem detulisse* Tiberio, *atq; ipsum indignatum sacerdotes cum Mundi liberta, quæ facinoris fuerat conciliatrix, crucibus affixisse, temploq;* I*sidis euerso, simulacrum eius in* T*yberim præcipitari iussisse*. De incendio autem *huius templi meminit* Dion. *his uerbis.* Ignis *diuinitus, potiusq̃ ab homine* Romæ *excitatus, eámq; depopulatus. Nã Serapis, &* I*sidis templum, & Septa,* Ne*ptuni ædem, thermas* Agrippæ, Panthe*ũ.* Diribito*rium.*Balbi *theatrum,* Pompei Porticum, O*ctauiæ domũ cũ bibliotheca,* T*ẽplũ* Iouis Capitolini *cũædibus, & sacellis cóiũctis exhausit.* Pluribus *ãt ĩ locis fuisse* I*sidis templum testatur Spartianus in uita Caracallæ.* Id*ẽ ait sacra* I*sidis* Romam *deportauisse, & templa ubi-*

ꝙ magnifice eidem deæ fecisse.

De Arcu Camilli. Templo Mineruæ. & Foro Suario. Cap. XI.

Discedens quis à uia Lata uersus Pantheona, nō multo post illi occurret rudis, nulliſq; ornamentis insignis arcus: cæterum, ut uidetur, antiquissimus: quem Camillianum, tanꝗ Camillo erectū, nunc uocitant. At nescio quo modo uelint Camillū arcum habuisse triumphalem, cuius usus multis seculis post Camillum inuentus à multis dicitur. prius enī triumphalia tantum signa cum statuis, & trophæis ducibus, & triumphatoribus erigi solebant, qualia Marij esse adhuc uidemus. ꝙ si, ut par est, triumphalem arcum esse concedimus, non alicuius imperatoris, aut ducis fuit, quā ex ijs, qui post. C. Cæsarem fuerunt. Sequitur statim inter Pantheona, & hunc arcum, Templum Mineruæ, a quo nunc diuæ Mariæ sacrum, nomen retinet. Illius autem antiqui extāt in cœnobio fratrum parietes oblongam, & quadratam formam templi ostendentes, sed non magnam. quod templum olim testudinatum, multiſq; ornamentis insignitum Pompeius condidit: in quo triumphalia & gestorum breuiarium posuit, ut in marmorea tabula legimus, & eisdem ferè uerbis Plin. sic testatur. Toties imperator antequam miles. postea ad tot maria, & deinde solis ad ortus missus hos retulit patriæ titulos, more sacris certami

nibus uincentium, neq; ipsi coronantur, sed patrias suas coronant. hos ergo honores urbi tribuit in Delu*bro* Mineruæ*, quod ex manubijs dedicabat* Cn. Pompeius*,* Magnus *imperator.* Bello.XXX.*annorum confecto, fusis, fugatis, occisis, & in deditionem acceptis hominum centies uicies semel.*LXXXIII *. millibus. depressis, aut captis nauibus.*DCCCXLVI. Op*pidis, castellis mille quingentis.*XXXVIII*. in fidem receptis. terris à* Mœotis *lacu ad rubrum mare subactis, uotum merito* Mineruæ *. hoc breuiarium eius ab oriente.* Ad *radices autem quirinalis in hortis* Colum*nensium prope cliuum, qui nunc in montem* Caballum *ducit,* Forum Suarium *olim fuerat, ita denominatum, quod eo in loco sues uenundarentur. quapropter.* S. Ni*colai ædes inibi nunc sita, in* Porcilibus *cognomentum retinet.* M. *quidem* Var. *docet antiquos habuisse loca constituta ubi res peculiariter uenderentur, quæ loca nomen sortirentur ab ipsis rebus. ut* Boarium *ubi boues,* Piscarium *ubi pisces,* Holitorium *ubi holera,* Suarium *ubi sues. Quidam in radice eiusdem montis, in regione uiæ* Latæ*, campum* Agrippæ*, &* Septa *fuisse, authore* Lampridio*, asserunt. sed certum locum non ostendunt* Lampridij *uerba, quæ sunt hæc.* Instituerat *&* Alexander Seuerus *basilicam* Alexandrinam *inter campum* Martium*, & septa* Agrippina.

De Campo Martio, siue Tyberino. Cap. XII.

Vanquã in eo capite, quod est de uario urbis q̃ ambitu, satis declaratum arbitror, quid de campi Martij terminis, finibusq́ sentirẽ: tamen cum ad eum peruenerimus, libet quædam, inter se se contraria quæ uidentur, addere, quo euidentioribus coniecturis, & argumentis pateat Ful. haud recte hũc montium radicibus, fluminisq́ ripa terminauisse. licet Liuius, quem habet authorem, agrum Tarquiniorum Marti consecratum inter urbem, & Tyberim iacere dicat. quia aliud est inter urbem, & Tyberim, ab eo, quod ipse uult, inter montes, & Tyberim. ex quo Liuij uerba non repugnant ijs, quæ diximus. uidelicet mœnia à porta Collina deducta per mediam urbem planam ad ripam Tyberis fuisse, eregione murorum structorum ab Anco rege in transtyberina regione. At melior est ratio. Si urbis mœnia montes non excedebant, cur idem Liuius ĩ pratis flaminijs ea omnia acta dixit, & non in campo Martio. cum flaminij prata ĩter mõtes, & Tyberim quin iaceant, negare possit nemo? nempe quia non erant campi Martij pars. Non fit quippe uerisimile eum agrum, qui fuerat Marti sacer, in ius priuatum transiuisse. Præterea cum Diony. omnia circum urbem habitata commemoret, domúsq́ priuatas in hac planicie fuisse legerimus, ut Coruinorum, Pompei, Martialis, in campo Martio has statuemus? iúsq́ priuatis hominibus struendi domos in loco sacro dabitur, aut forum in quo sues uenundentur instituetur? Quare huius planiciei partem ædificijs, tanq́ fo-

Ro.proximiorem, secundum Diony.occupatam, Martij campi non esse partem, tenemus. Nunquid urbis? & intra mœnia receptam? Licet locorum natura, quibusdámue coniecturis quandoq; muris septam conijcere uidear; Liuius tamen sexto belli pu.facit, ut quo tempore fuerit septa, non ausim affirmare. Scribit enĩ ab æde Apollinis boues fœminas duas, albas, porta Carmentali in urbem ductas. cui portæ cum sub Capitolio fuerit locus, omnia ab ipso ad Tyberim extra urbem extitisse uidentur. Illud autem non prætereundũ. Ful.non satis de campo Martio sibi constare. Nam in eo capite, quod est de Quirinali, ex Suet.refert Domitianum natum ad malum Punicum in domo, quam postea in Templum gentis Flauiæ conuertit, iuxta hortos Salustianos, quorum, inquit, uestigia adhuc extant in profunda ualle inter portam Salariam, montem Quirinalem, & collem hortulorum; & sic ipsos hortos in urbe ponit. ubi uero de obeliscis agit. Alter, ait, obeliscus Lunæ dicatus adhuc cernitur in colle Hortulorũ, in hortis Salustianis, qui locus Gyrlus ab incolis nunc dicitur. & cum collis Hortulorum fuerit extra urbem, necesse est eosdem hortos extra fuisse. & ita non solũ de loco, uerum & de uulgari nomine titubat. Hic enĩ Gyrlum: illic Salustricum ait. quinimmo campũ ipsũ Martium totum, nedum partem, mœnibus modo excludit. modo, portam Aureliam prope Hadriani molem transferendo, intra urbem recipit. Sed ad Campi descriptionem aggrediamur. qui Martius ideò cognomi

natus dicitur, quia Martii a maioribus fuerat consecratus. Nam cum cæteri campi regis Tarquinij, qui ob iustitiæ contemptum dictus est superbus, post eius exilium datus ijs esset, qui agros non haberent, unus hic ager Martii fuit consecratus, campusq́ Martius dictus auth. Liuius, *&* Diony. *meminit, & Strabo in hæc uerba. Veteres illi Romani necessarijs rebus magis ītēti urbis pulchritudinē cōtēpsere. Posteri uero, & ij præserti q̃ nostris fuere tp̄ibus, innumerabilibus, & præclarissimis impleuerunt insignibus. Pompeius enī &* D. *Cæsar, & Octauius, & eius filij, & familiares & uxor, & soror cunctorum studium simul, & impensas ad præparanda decora superauerunt. Maximā autem horū partem Martius cāpus habet, præter natiuam locorū amœnitatē artis, & solertiæ exercitatiōes admittens. Campi enim admirabilis magnitudo, simul & curules pariter cursus, & alia equestria certamina expedita suppeditat, nec minus tam multis, pilam circulum, palæstram exercitatione tractantibus, aliaq́ incumbentia simul opera. Quid perennes solo herbas, coronatóśq́ ad fluminis alueum colles? Scœnicarum ostentatio, picturarū, eiusq́ generis spectacula, præstant, ut difficulter, & inuitus abscedas. Priusq̃ enim Marti consacraretur Tyberinus, auth. Gellio, dicebatur Campus, sicut Tyberis Martius, ut testis est Statius secundo Syl. Belisarium autem huius campi partem (erat enim ad pontem Miluium usq́ productus) muris per radices collis hortulorum, & inde ad Tybe-*

rim ductis, intra urbem recepisse, scribit Procopius. Sciendũ q in cãpo Martio, ueluti in Capitolio, statuæ uirorum illustriũ erigebantur. Vnde Caligula quasdam ab Augusto ex capitolina area, propter angustias illò translatas, ita subuertit, atq disiecit, ut restitui saluis titulis non ualuerint. Sed alia eius ornamenta iam percurramus.

De Porticu, Templo, Columna, & Palatio Antonini Pij, ac de Septis, siue Onilibus. Cap. XIII.

Extat hodie inter Sciarræ, Pantheonisq plateas, iuxta ædem. S. Stephani de Trullio, Porticus, cuius principium, & finis licet non appareat, columnæ tamen marmoreæ, ingentes, numero undecim, quæ supersunt, ita dispositæ cernuntur, ut stadiatam porticum Antonini Pij imp. fuisse multi arbitrentur. quo in loco Templum etiam habuisse dicitur. argumento q literæ cubitales, in marmore ibi inuento incisæ, huius templi memoriam continerent. Sunt tamen qui Martis templũ ibidẽ fuisse contendant. Hinc enim ipsius Antonini cochlidis Columnam parum distare uidemus, quam instar Traiani ipse sibi erexit. altitudinis pedum. CLXXVI. cum interiore cochlea, & gradibus. CVI. ac fenestellis. LVI. incẽdio parũ deformatam. circunquaq res à se gestæ incisæ nunc spectantur. in uertice uero eius olim simulacrum nudum, quale in ipsius numismatibus cernere licet. Columnam aũt Sex. Ruffus in ara Flaminij esse scribit. inter quam, &

porticum Imperator ipse Palatium habuit. ex cuius rui nis locus paulo eminentior factus uidetur. Inter ipsam át columnã, & aquam Virginem Septa fuere. Erant enim septa loca tabulis inclusa, & uallata, in quibus Po.Ro. suffragia laturus claudebatur. Martialis. In septis Mamurra diu, multúmq; rogatus. Ouilia etiã, sumpta similitudine ab ouium septis, sunt appellata. licet Blon. uelit Ouilia fuisse minoris ambitus loca, in quibus centuriæ à tota tribu separatæ de agendis, priusq̃ citarentur, consultabant. de hijs Lucanus. Et miseræ maculauit Ouilia Romæ. Hæc iuxta uiam Fornicatam, Flaminiámq; à Liuio ponuntur. Notandum & hoc in loco Fuluij contrarietatem. Lucanus, inquit, nõ de Septis, ut creditur, sed de uilla Publica intellexit, ubi. IX. debitorũ millia cæsa dicũtur authore. Sylla. Demus autem in uilla Publica istos casos fuisse, nunquid ipsam uillam Ouilia appellauit Lucanus? certe non: sed ideò Ouilia maculasse ait Syllam, quia ex ea nonnulli fugientes in Ouilibus sunt interfecti. nisi dicamus ratione uicinitatis locum pro loco posuisse, cui opinioni uerba ipsius Fuluij aperte repugnant, quæ sunt. Satis cõstat septa fuisse in eo ambitu, ubi nunc columna cochlidis Antonini pij. Supra uero uillam Publicã sub Capitolio ponit, quæ, ex uerbis Ciceronis, per ipsum etiã adducta, prope septa fuisse, mox apparebit.

De Monte Citatorum. Villa Publica, Templo Neptuni, & Ponte in campo Martio. Cap. XIIII.

Vrgit inter columnam Antonianam, & S. Laurentij in Lucina ædem tumulus, nunc Citorus mons pro Citatorum uocatus. non ꝙ ibi esset mons, uerum ꝙ eò Po.Ro.ad creandos magistratus citatus olim conueniret. Sunt qui Acceptoriũ ab acceptandis suffragijs, siue Septorum à proximis septis, nomen obtinuisse uolunt. Non placet autem, quod putat Fuluius, locum editum factum ex egestione terræ ex fundamẽtis colũnæ Antonini. quia nõ sit qppe uerisimile tumulo terræ, & ruderibus eum locum occupatum esse, qui celeberrimus erat ædificijs, & comitijs, aliisq; publicis negocijs destinatus. Et cum planities illa æqualis late pateat, nisi ab ea parte ubi mons ipse Citorus attollitur, absurdum est etiam dicere, quod Fuluius, positum pro aggere ad reprimendũ Tyberis inundationes. quia circularem propemodum habens formam, nullam præ se fert aggeris speciem. quare credimus potius ex ruinis alicuius ædificij, ueluti porticus, Amphitheatri, aut uillæ Publicæ locum excreuisse. Erat enĩ Villa Publica domus ampla, ueluti Curia, in qua hostium legati, quibus neq; in urbem aditus patebat, neq; in Græcostasi hospitium concedebatur, recipiebantur: & de publico alebantur. Liuius. Macedones deducti extra urbem in uillam Publicam, ibiq; ijs locus, & lautia præbita. quod autem hostiũ legati intra urbem non susciperentur, Rhodiorum legati apud eundem Liuium quinto dec. quintæ conquerentes, ita probant. Antea Carthaginensibus uictis, Phi-

lippo, Antiocho superatis cum Romam uenissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum uobis. P. C. ex Curia in Capitolium ad deos uestros dona ferentes, nunc ex sordidissimo diuersorio uix mercede recepti, ac prope hostium more extra urbẽ manere iussi, in hoc squalore uenimus in Curiam Romanam Rhodij. Notandum est etiam, eodem authore, Romanos consueuisse sumptum, & locum præbere de publico non solum legatis, uerum etiam amicis Po. Ro. eius sunt hæc uerba ex quarto eiusdem dec. Onesimo Pythonis filio nobili Macedoni ad Romanos cum transfugisset Senatus locũ, Lautiam præberi iussit. Sed ad Villam Publicam reuertamur, in qua etiam censum haberi solitum ferunt. Sylla, inquit Val. Max. in Publica uilla, quæ in campo Martio erat, quatuor legiones contrariæ partis fidẽ suam secutas, obtruncari iussit. Meminit etiam L. Florus & Cic. ad Atticum his uerbis. Efficiemus rem gloriosam. nam in campo Martio Septa tribunicijs comitijs marmorea sumus, & tecta facturi, eaq; cingemus excelsa porticu, ut mille passuum conficiatur, simul adiũgetur huic operi Villa Publica. quo in loco innuit uillã publicam prope Septa excitari solitam esse. neq; intelligit Cic. se septa alibi, quam ubi prius erant, sed lignea quæ erant ex marmore, facturum. Quod tamen nec Cic. ipse, neq; alius postea fecit, bello ciuili, post eam epistolam suborto, prohibente. Iuxta autem Septa Neptuni Templum cũ Porticu pulcherrima fuisse, scribit Dion. quem locum. M. Agrippa multis decorauit

ornamentis. Erat autem apud Citatorum montem, Antoniniq; columnam Pons, per quem citati, postq̄ tulerant suffragia ne laturis se immiscerent, & cui fauissent dicere possent, transeuntes separabantur. de quo Suet. intelligit, ubi de consilijs coniuratorum his disserit uerbis. qui primi cunctati utrum illum i campo per comitia, & t ibus ad suffragia uocantem partibus diuisis è ponte deijcerent, atq; exceptum trucidarent, an in Sacra uia, uel in aditu theatri adorirentur. Nonius Mar. refert sexagenarios per pontem non mittendos, quia suffragium non ferant, quod pro ponte fiebat.

De Aqua Virgine, Lacu, & Æde Iuturnæ, ac Pietatis. Cap. XV.

Aqua autem Virgo, quæ nunc potu suauis antiquum retinet nomen, prope pontem Salarium concipitur, & profundissimo fluens cuniculo, per Collatinámq; ingrediens portam sub colle Hortullorum attollitur. opere deinde arcuato per Martium campum deducta multis fistulis priuatis ædibus, & accolis commodissime aquam subministrat. Sub hortis uero Lucullanis in eodem campo, sicut Appia, & Alsietina olim finiebatur. In eius equæductu marmor inclusum, hunc indicem incisum continet.

TIBERIVS CLAVDIVS DRVSI FILIVS CÆSAR AVG. DVCTVS AQVÆ VIR-

GINIS DESTINATOS PER CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS REFECIT AC RESTITVIT.

In hortulo uero Angelli Colotij ātiq̄tatis uiri studiosissimi tiburtino lapide sculpta huiusmodi leguntur.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIFEX MAXIM. TRIB. POT. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIGN. IIII. ARCVS AQVÆ DVCTVS VIRGINIS DISTVRBATOS PER. C. CAESAREM A FVNDAMENTIS NOVOS FECIT AC RESTITVIT.

Suet. tamen aquæ Virginis *in urbem perductæ.* M. *Agrippæ laudem attribuit, ut infra ostendemus.* For*ma autem huius aquæ magnam* Martij *campi obibat partem.* Ouid.

T*e quoq; lux eadem* T*urni soror æde recepit.*
H*ic, ubi uirginea campus obitur aqua.*

Ex *quo apparet* Iuturnam Aedem *in campo habuisse, iuxta eiusdem nominis lacum.* Fuit *enim* Iuturna Tur*ni soror, quæ lacui, in quo submersa est, nomen dedit, qui locus nunc pro* Iuturna *corrupto nomine dicitur* Lotreglio. H*æc autem aqua apud ueteres salubris habebatur.* V*nde* Var. N*ympha, inquit,* I*uturna quæ iuuaret.* Q*uare ægroti propter id nomen ex eo fonte aquam petere solebant.* P*ietatis* T*emplum, ut quidam tradidere, fuit in campo Martio, ubi nunc ædes.* S.

Saluatoris de Pietate.

De Arcu Domitiani. Obelisco campi Martij. Amphi theatróq; Claudij Imp. Cap. XVI.

Riumphalis arcus mutilatus, *fuisq; spoliatus ornamentis, & titulis, inter. S. Syluestri, & Laurentij in lucina sacras ædes, uiã amplexus Flaminiam, Domitiano Imp. adiudicatur, argumento q; in ipso cernitur talis, qualis à Suet. describitur, uidelicet somnians se à* Minerua *destitutum, & illam excedere sacrario, negantémq; se ultra tueri eum posse, quod exarmata esset à* Ioue. *De arcu autẽ ipso sic meminit* Mar. *Stat sacer, & domitis gentibus arcus ouans.* Domitianus *enim per omnes regiones fecit* Ianos, *arcúsq; cum insignibus triumphalibus, quos in ipsius unius titulum, ac nomen substructos, postea disturbatos esse affirmat* Dion. *Qui uero nunc extat arcus* Tripholi *uulgo appellatur, quasi tripolis, ut quibusdam placet, ob uictoriam trium urbium. uel, ut aliis, à deuicta* Tripoli Thessaliæ *ciuitate; de qua* Liuius *secundo quintæ dec. sic meminit. Consul cum.* III. *milia fermè abesset à* Tripoli *(sceam uocant) super* Peneum *amnem posuit castra.* Vetus *autem huius arcus inscriptio patrum nostrorum memoria adhuc legebatur.* Augustus *ex urbe hieropoli duos* Obeliscos Romam *transtulit, quorum maiorem in circo* Maximo *iacere dictũ est.* Alter *uero minor ped.ix.in campo* Martio, *prope*

S. Laurẽtij in lucina ædem, ĩ cella uinaria cuiuſdã ciuis Ro. uiſitur cõfractus. ĩ cuius baſe hmõi legitur titulus.

CAESAR. DIVI. I. L. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS IMP. XII. COS. XI. TRIB. POT. XIV. AEGVPTO IN POTESTATEM POPVLI ROMANI REDACT. SOLI DONVM DEDIT.

De quo loquitur Plin. bis uerbis. Is obeliſcus, qui eſt in campo Martio centum decem pedum eſt à Merſodide inſcriptus, rerũmq; interpretationem Aegyptiorum philoſophiæ continet. cui Auguſtus addidit mirabilem uſum ad deprehendendas ſolis umbras, dierũmq;, ac noctiũ magnitudĩes, ſtrato lapide ad obeliſci magnitudinẽ, cui par fieret ũbra Romæ cõfecto die ſexta hora, paulati p regulas, q̃ sũt ex æræ ĩcluſæ ſingulis diebus decreſceret, ac rurſus augeſceret. digna cognitu res, & ĩgenio fœcũdo. Mãlius mathematicus apici pilã auratam addidit: cuius uertice ũbra colligeretur ĩ ſemetipsã alia, atq; alia ĩcremẽta iaculãtem apice, rõne, ut ferũt, à capite hõis ĩtellecta. hæc dierũ obſeruatio trigĩta ferè ãnis nõ cõgruit, ſiue ſolis ipſius diſſono curſu, et celi aliqua rõne mutato, ſiue uniuerſa tellure aliq̃d à cẽtro ſuo dimota, ut deprehendi, & in alijs locis accipio, ſiue urbis tremoribus ibi tantum gnomone intorto, ſiue inũdatione Tyberis ſedimento molis facto. Ibidem autem effoſſum fuit Horologium cum lineis, & gradibus deau-

ratis. in singulis uero quatuor uentorum imagines ex opere musiuo sculptæ uisebantur, cum hac inscriptiõe. VT BOREAS SPIRAT. Claudium autem Imp. Amphitheatrum iuxta septa ædificauisse statuis, & columnis pulcherrime exornatum, quod à Tiberio imperfectum fuerat relictum, scribit Suet. item Neronem ludos spectauisse è proscenij fastigio munere, quod in amphitheatro ligneo, in regione Martij campi intra anni spacium fabricato, dedit. Iunonis Lucinæ Aedes ubi nunc S. Laurentij in Lucina.

De Valle Martia, Palatio & Porticu Augusti, & de Domitiãi Naũachia, ac Flauiæ gẽtis Tẽplo. C. XVII.

Allis autem Martia à campo, cui coheret, uel in quo est, nomen sortita, iacet inter Tyberim, & collem Hortulorum. In hac autem ad radices eiusdem collis, loco maxime depresso, apparent Naumachiæ Domitiani uestigia. Nam Suet. ait ipsum edidisse nauales pugnas penè iustarum classiũ effosso, & circunstructo iuxta Tyberim lacu, atque inter magnos imbres spectauisse; struxisséque Stadium Methodeum, & Naumachiam, ac ex eius lapide postea circum Maximum, deustis utrinque lateribus, extructum. Hanc quidem Domitiani Naumachiam, ubi prius Augusti, fuisse opinamur, Augustique stagnum longa dissuetudine limo repletum ab ipso expurgatum, denominationémque accepisse. Sed cum circa Tyberim dicat Suet. non sub colle hortulorum, de loco dubium fa-

cere uidetur. Solutio est. quod parum distat, iuxta dici potest. Nam *& Strabo colles, qui plus distare cernuntur, coronatos ad fluminis alueum dixit.* Legimus *autem* Augusti, *& Domitiani monimenta quædam circa hunc locum fuisse, ut par sit credere (sicut & natura loci ostendit) ibi utriusque naumachiam stetisse.* Iuxta *quam idem Suet. gentis* Flauiæ Templum *collocauit. cuius quadratos lateres amplissimos ex ruinis, quæ ecclesiam. S. Syluestri, eiusque monialium monasterium sepiunt extractos se uidisse ait* Blon. *quorum nonnulli literas haberent in hæc uerba.* DOMITIANA MAIOR PARS. DOMITIANA MINOR. Ex *quo se conijcere dicit, quidquid, siue Thermæ, siue* Methodeum, *siue* Naumachia *fuerit, Domitiani opera omnia, quæ ad. S. Syluestrum undique nunc cernuntur; usque ad S. Laurentij in Lucina ædem. Illud autem incertũ naumachia, & lacus unum & idem, uno in loco: an nomine, & loco diuersa.* Iulius Capitolinus *refert* Augustum *instituisse* Porticum *in campo sub colle pedum mille, ita ut ab altera parte porticus mille pedum fieret, atque inter eas spatium hinc inde uiridaria essent, lauro, myrto, & buxo frequentata. medium uero lithostratum breuibus columnis intrinsecus positis, & singulis per pedum mille, quod esset deambulatorium ita ut à capite esset Basilica pedum quingentorum. cuius uestigia in radicibus collis* Hortulorum *secus naumachiam adhuc apparere dicuntur. Sunt qui putant eiusdem principis* Palatium *fuisse inter ædem. S.* Felicis *in pincis, &*

cis, & Augustam.

De Augusti Mausoleo, & ad eũ de duobus Obeliscis, ac de Marcelli sepulcro. Cap. XVIII

*A*Vgustus in ualle Martia, interq; uiam flaminiam, & ripam Tyberis sexto suo consulatu Mausoleum, nõ suum modo, sed omnium imperatorum, & cognatorum sepulcrum, extruxit. hinc Suet. in ipsius Augusti funere. Reliquias, inquit, Mausoleo cõdiderũt. de eodẽ Cassio. ita scribit. Sed mũdi dominus ad potentiam suam opus extollens mirãdũ Romanis, etiam erigens fabricam in uallem Martiam tetendit Augustus, immensa moles firmiter præcincta montibus continetur, ubi magnarum rerum inditia clauderentur. Bissena quippe ostia ad XII. signa posuerunt. Commemoratione, inquit Strabo, dignissimum est, qđ Mausoleum appellant, in excelsis fundatum molibus, lapide niueo, & perpetuæ uiriditatis arboribus coopertum, in summum usq; ad uerticem cubitorum. CCL. ad fluminis ripam aggeratum. In summo autem positum est Cæs. Augusti simulacrum ex ære fabricatum. Sub aggere ipso sunt eius loculi, & cognatorum, & necessariorum. A tergo uero locus est mirifica continens ambulacra. In medio autem campi spacio busti extat ambitus, & hic ipse niueo perfectus lapide, in circuitu fer

reos cancellos habens, & plantatas interitus præ se ferẽtes populos. Huius autem Mausolei meminit & Hierony. primo contra Iouianum. Extat adhuc ubi uulgo Augusta dicitur, iuxta. S. Rochi ecclesiam interior circumferentia reticulato opere. olim uero tres circunferentias fuisse uestigia satis ostendunt, inuicem ita distantes, ut in plures partes intersecarentur, pluresq; efficerent loculos, quo quisq; seorsum à cœteris sepeliretur. Habuit enim hic locus in honorem Augusti Pacis, ac Victoriæ, & .P.P. inscriptiõem. quod uero cognati, & nõ modo imperatores in eo conderentur probat Vir. in Marcelli funere cum ait.

Quantos ille uirum magnam mauortis ad urbem
Campus aget gemitus, uel quæ Tyberine uidebis.
Funera, cum tumulum præterlabere recentem.

Quanq̃ nonnulli molem illam instar turris, quæ est ad portam nunc Populi ornamentis spoliatam Marcelli sepulcrum esse putent. sed cum ultra scorpionis iactum distet à Tyberi, rectius intelligemus de Mausoleo Tyberi incumbenti. Nam poeta eo uerbo præterlabere innuit Marcelli sepulcrum iuxta fluuium. Et in Mausoleo etiam libertos, uel certe apud conditos esse probat epitaphium cuiusdam liberti Augusti in marmore excisum, ibiq; inuentum, quod est.

D. M.

VVLPIO MARTIALI AVGVSTI LIBERTO A MARMORIBVS.

Mausolei autem nomen imposuit Augustus, quia ad similitudinem sepulcri Mausolei regis Cariæ ab Artemisia eius uxore structi fabricauerat. Apud hoc enĩ duo fuere Obelisci magnitudine pares, singuli pedũ. XLII. quorum alterum inter ipsum Mausoleum, & Tyberim confractum iacere in uia uidemus. Alter uero inuentus, nec effossus, post. S. Rochi ædem sub tellure latet.

De Via Flaminia, Trophæis Marij, & quibusdam aliis ornamentis campi Martij in genere. Cap. XIX.

Iam Flaminiam, quæ olim iuxta Antonini Pij columnam inchoabat, Cn. Flaminius. M. Lepidi collega in consulatu uictor Ligurum strauit. Hæc autem per Narniam, Fuligneum, Nuceriam, Callium, Fanum fortunæ, Pisaurum, Ariminum ducebat. Liuius uero scribit. M. Aemiliũ Cos. Luguribus subactis uiam à Placentia productam Flaminiæ coniunxisse. & . Q. Flaminium uiam, quam flaminiam appellauit, strauisse, innuitq; habuisse fines ab Isauro, nũc Folia, ad Vaternum Fori Cornelij amnem. Aemiliam uero inde ad Trebiã Placentiæ urbis fluuiũ. Sed Flaminia erat consularis; de qua Suet. in Augusto ita meminit. Quo facilius undiq; urbs adiretur desumpta sibi Flaminia uia Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus uiris ex nauali pecunia sternendas

curauit. Et Cic. ad Atticum, Propterea, inquit, q. Thermus curator est uiæ Flaminiæ, quæ cum erit absoluta: & reliqua. In hac autem Augusti Mausoleũ inter, & collem Hortulorum Trophæa *Marij de Iugurtha fuere, argumento q ibi marmorea tabula inuenta est, cum indice.* C. *Marij de triumpho Iugurthino huiusmodi.*

PR. TR. PL. Q. AVGVR TR. MIL. EX SORTEM BELLVM CVM IVGVRTHA MVMID. VEL PROCOS. GESSIT EVM COEPIT ET TRIVMPHANS IN IOVIS AVTEM SECVNDO CONSVLATV ANTE CVRRVM SVVM DVCI IVSSIT. III. CONSVL APSENS CREATVS EST. IIII. TEVTONORVM EXERCITVM DELEVIT. V. CONSVL CIMBROS FVGAVIT EX EIS ET TEVTONIS ITERVM TRIVMPHAVIT REMP. TVRBATAM SEDITIONIBVS ET TR. PL. ET PRÆTOR QVI ARMATI CAPITOLIVM OCCVPAVERANT. VI. COS. VINDICAVIT POST LXX. ANNVM PATRIA PER ARMA CIVILIA PVLSVS ARMIS RESTITVTVS. VII. COS. FACTVS EST DE MANVBIIS CIMBRICIS ET TEVTONICIS ÆDEM HONORI ET VIRTVTI VICTOR VESTE TRIVMPHA

LI CALCEIS PVNICEIS.

Trophœi autem significatio à Var. in humarco ita traditur. Fuga hostium græce uocatur στροφη, hinc spolia capta fixa stipitibus appellantur trophœa. Syllæ sepulcrum Martio in campo statuit Apianus, Liuius Hircij & Pansæ, Florus uero Iuliæ. Nam Augustus Iulias filiam, neptémque, si quid eis accidisset, uetuit sepulcro suo inferri. auth. Suet. In eodem campo Cor. Tac. Britanici sepulcrum posuit, in quo prius expugnationem fecerat. Suet. Drusi, diui Claudij patris. In domo ãt & hortulo Angelli Colotij hæc uiscuntur, Socratis Statua Alcibiadem amplexantis. Iouis hamonis, Protheique, & Aesculapij simulacra. Menses cum signis, & dijs tutellaribus. Scyphius, & Arion equi, quos in Thessalia, percussa terra tridente, Neptunus eduxit, Mensuráque pedis Romani, qua nos urbem sumus dimensi. Verum in priuatis ædibus, quæ nunc sunt ex priscis ornamentis si numerare uellemus, longum simul, & laboriosum utique foret, fructus uero p̃ tenuis: cum ibi non sint inuenta, sed hinc, inde translata. quare hæc plus satis curiosis relinquimus. Martio autem alterum minorem campum proximum fuisse quidam uolunt, propter, qui sequuntur, Catuli uersus. Si me quesiæris minore Campo. tum innumerabiles circum circa porticus, horti numerosi, theatra tria, simul & amphitheatrum, templa magnificentissima inter se contigua, ut quasi aliud agentia, reli-

quam urbis uenuſtatē oſtentare uideantur. Viam *rectam appellatam, in campo Mar tio fuiſſe ſcribit Sen.*

De Tyberino Flumine. Cap. I.

TEmpus erat in Ianiculum, siue, ut nunc aiunt, in Transtyberinam regionẽ trãseuntes antiquæ urbis monimentis extremam manum imponere. occurrente autem tyberino flumine, quem regionẽ ipsam ab urbe disterminare supra declaratum est, non uidetur alienum de eius etymologia, uarijs nominibus, latitudine, altitudine, natura, & lapsu pauca quædam prius exponere. Tyberis igitur unde dictus uaria est opinio. Aliqui dicunt quodam tempore Syracusanos uictores cœpisse Atheniensium hostium ingentem multitudinem, & eam cæsis montibus fecisse ut adderent munimenta ciuitati, & tunc auctis muris, & fossam intrinsecus factam esse, quæ flumine admisso repleta munitiorem reddidit urbem, hancq; fossam per hostium penam, & contumeliam factam Thybrim uocasse ἀπὸ τῆς ὕβρεως idest à contumelia, & postea pro

fectos Siculos ad Italiam *eam tenuisse partem, ubi nũc* Roma *est*, Albulámq; *flumen ad imaginem fosse syra cusanæ* Thybrim *quasi* ὕβριν *uocauisse*. Alij *uero* Thybrim *regem* Thuscorum *fuisse, & iuxta hunc flu uium pugnantem cecidisse, fecisséq; ei nomen*. Alij *uolũt istum ipsum regem latrocinatum esse circa huius flumi nis ripas, & transeuntibus crebras iniurias intulisse*, Thybrimq; *quasi* ὕβριν *dictum*. *Quidam à* Tyberi *uicino regulo* Veientum Tebrim *appellatum putant, auth*. Var. *Quod autem à* Tiberino Albanorum *rege sit* Tiberinus *nuncupatus, ut scribit* Ful. *non procedit, ideò quia etiam ante* Albam Tybris *dictus inuenitur*. In *sacris quidem* Tyberinus: *in communi sermone* Ty*beris; in poemate* Tybris *uocatur*. *Sed quod prius* Al*bula diceretur, ostendit* Virg. *cum inquit*. Amisit *uerũ uetus* Albula *nomen, quod à colore aquarum prius ob- tinuerat*. Antea *uero* Rumon *uocabatur, quasi ripas ruminans, & exedens*. *& in sacris* Serra. *unde est*. Et *pinguia culta secantem*. In *aliqua etiam urbis parte*, Terentum, *eo* ꝙ *ripas tereret*. Idem *poeta ceruleum*, Horatius *uero flauum appellat*. Oritur *autem ex* Ap*nino paulo supra* Arnum, *tenuis primũ, deinde*. XLII *ãnibus auctus, excrescit, præcipue* Nare, & Aniene. Thusciam *primum ab* Vmbris, *deinde à* Sabinis, *nouis sime à* Latinis *dirimens, urbémq; à septentrione igredi ens, à meridie inter hostiensem, & portuensem uiam à dextris* Ianiculum, *à sinistris urbem relinquẽs, egre-*

ditur, in maréq; Tyrrhenum prope hostiam uno legiti mo ostio se exonerat; qualibet magnarum nauium mercator placidissimus. hic Dyony. Ex Ianiculo conspicua est Roma. latitudo Tyberis quatuor est iugerum, altitudo tanta, ut possit magnas perferre naues, neq; pedibus transiri queat, nisi per pontem, qui Cos. L. Ebutio & P. Seruilio, unicus erat. Sinum autem, ut dictum est, Tyberis effundebat usq; ad radices Capitolij, Tarquinius enī primus omnium alueum direxit. Postea Agrippa ædilis, & cursum direxit, & alueum mutauit, magnísq; saxorum molibus in utraq; ripa locatis solidauit. Augustus uero ad coercendas inundationes eundem laxauit, ac repurgauit. Longo tempore post Aurelianus Imp. firmissimo muro utrinq; usq; ad mare extructo, coercuit; cuius operis uestigia multis in locis adhuc cernuntur. Ancum autem Martium naualia extruxisse commemorat Diony. his uerbis. Cunq; esset amnis usq; ad pontes fluuialibus scaphis latis, magnis nauigari idoneus: ad Romam autē maritimis quoq; nauibus, onerarijs, magnis, nauale aliquod excogitauit ad egressum eius extruere, utens, ut portu, ostio amnis ipsius. Panditur autem multum in latitudine coniūgēs se mari, simúsq; concipit magnos, quales portuum maritimorum illustrium, nec obstruitur ad ostīum marino litore, incorruptus sicut pleraq; alia flumina, nec paludibus, aut stagnis errans aliquo in loco consumitur priusquā mare contingat riuus: sed est peruius ubiq; nauibus, uno tantum effluit ostio legitimo, persecās dor-

sum maris. Naues igitur actuariæ per ostium eius intrant, & Romam usq; remigio, & funibus tractæ adducuntur, maiores uero ante ostium ad anchoram fluctuantes fluuialibus euacuatæ scaphis exonerantur. Plinius. *Pluribus prope solus in omnibus terris amnis accolitur, aspiciturq; uilis, nulliq; fluuiorum minus licet inclusus utrinq; lateribus, nec tamen ipse pugnat, quanq; creber, & nunquã magnis aquis, quã in ipsa urbe, restagnantibus. quinimmo uates intelligitur potius monitor auctu semper religiosus.* Plura autem erant *hoc in loco dicenda de huius flu. natura, & cur.* Plin. *auctu suo religiosum esse uelit. Sed cum* LVDOVICVS Gometius, *quem iuris diuini, & humani scientia, ac uitæ integritas præstantissimum* Rottæ *auditorem fecere de his libellum eleganti oratione in lucem ediderit, eadem in nostrum transferre superuacaneum esse duximus. Quare de* Tyberino *flu. hactenus.* Illud *tamen uos monitos uelim, priscis temporibus non licuisse in huius ripa quidpiam ædificare, tanquã numini sacra, fuisseque aluei & riparum curatores, ut ex indice, apud põtem Ælium reperto, habetur huiusmodi.*

EX AVCTORITATE IMP. CÆS. VESPASIANI AVG. P. M. TRIB. POT. IIII. IMP. X. P. P. COS. IIII. V. CENSOR. CAIVS CALPETANVS RANTIVS QVIRINALIS VALERIVS CESTIVS CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TYBERIS TERMINAVIT. R. R. PROXI.

De pontibus supra Tyberim extructis. Cap. II.

Vm Tyberis, nisi per pontes, in transtyberinam regionem transmittat, operæpretium erit uidere, quis omnium primus supra Tyberim pontem struxerit, quot nunc extent, quibus appellentur nominibus, à quibusue excitati singuli dicantur. Epicardus *enim memoriæ prodidit* Herculem, *occiso* Gerione, *cum uictor per* Italiam *armenta duxisset, pontem supra* Tyberim *ad tempus struxisse.* Vnde *si quis situm locorum, & ea, quæ de* Caco, *ipsóque* Hercule *narrantur, consyderet, facillime iudicabit nõ alibi* Herculẽ *ipsum posuisse, q̃ ad radices* Auentini, *ubi postea* Sublicius *fuit.* Ful. *autem scribit ante urbem conditum fuisse pontem* Sacrum, *ex authoritate* Diony. *cuius sunt hæc uerba.* Nam *cum per cædes hominum* Saturno *sacrificaretur, ad placandam dei iram, hoc more sublato ab* Hercule, *factum est pro hominibus, qui in* Tyberim *deijciebantur, simulacra eorum sirpea deijcerent, quos argeos uocabant. credituribi ante fuisse, ubi postea* Sublicius, *uel idem pons, argumento est, quod etiam inde simulacra sirpea eodem more in* Tyberim *deiecta scribit.* M. Var. *cum inquit.* Argei *fiunt ex sirpeis uirgultis simulacra hominum, & quotannos è põte* Sublicio *à sacerdotibus iaci solẽt.* Ouidius *in fast.*

Tum quoque *priscorum uirgo simulacra uirorũ.*

Mittere roboreo stirpea ponte solet.

Sed in his uerbis nulla fit mentio de ponte Sacro. Sublicium uero post urbem conditam positum esse satis constat. Lactantius *uero de ponte Miluio præcipitari solere ait, in hæc uerba. Saturnus in Latio ita cultus est, ut homo in* Tyberim *de ponte Miluio mitteretur, quod ex responso quoddam factitatum* Varro *est author. Sūt autem pontes numero octo. Miluius. Ælius. Vaticanus. Ianiculensis. Cestius. Fabricius. Palatinus. Sublicius. quos, præter Subliciū, Totilas olim demolitus ē.*

De Ponte Miluio. Cap.III.

M*Iluius Pons, quem nunc uulgo Moluium uocitant, in uia* Flaminia *situs, ultra primum lapidem distat ab urbe. Ferunt autem hunc sæpius euersum, sæpiúsque instauratum nihil ex ueteri structura, præter fundamenta, retinere. de quo meminit* Pli. *de uiris illustribus, &* Ammianus Marcellinus, *aitque à.* M. *Scauro (qui fuit tempore Syllæ) in censura extructum. ad quem pontem* Neronem *uentitasse supra demonstratum est.* In *eodem legati* Allobrogum *nocturno tempore cum literis ad* Catilinam *deprehensi sunt, quibus coniurationem patefactam esse scribit* Cic. Apud *eundem pontem* Constantinus *magnus* Imp. Mexentiū *tyrannum* Maximiani *filium magicis artibus deditum militari stratagemate materia, ac nauibus supra* Tyberim *dispositis, fluuio submersum, superauit.* Nam *cū diuersis certasset prælijs, conspecto demum in æthere crucis uexillo, clamātisque uoce audita* ἐν τούτῳ νίκα

id est in hoc uictoria: tandem uictor fuit. quæ uictoria extat in eius triumphali arcu sculpta, & i aureis numismatibus sæpe uidimus ipsi.

De Ponte Aelio, *nunc.* S. Angelli. Vaticano, *siue* Tri*umphali. ac* Ianiculensi, *siue* Aurelio. Cap.IIII.

Sequitur, *post* Miluium, Pons *nunc.* S. Angelli, *olim* Aelius, *ab* Aelio Hadriano, *qui eum iuxta sui sepulcri molem excitauit, denominatus. Spartianus,* Fecit, *inquit, & sui nominis pontem, & sepulcrum iuxta* Tyberim. *quem pontem nulla alia de causa posuisse credendum est, quã ut p ipsũ transeuntes propius molem ipsam spectarent; eo maxime q inferius erat pons, q in* Vaticanum *montem & campum mitteret,* Vaticanus: *alio uero nomine* Tri*umphalis nuncupatus: quia per ipsum triumphantes transeuntes uia, eiusdem nominis, in* Capitoliũ Ioui *gratulatum ascenderent. & cum nobilium tantum esset, nulli ruricolæ per ipsum transire licebat.* Huius pon*tis pilæ e regione hospitalis.* S. Spiritus *in* Tyberi *adhuc extant.* Tertius *est in ordine, à proximo* Ianiculo, Ianiculensis, *qui &* Aurelij, *à uia, uel porta* Aurelia, *nomen obtinuit.* Legebatur *olim in eo titulus huiusmodi,*

IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTHICI DIVI NERVÆ NEPOTIS TRAIANI ET HADRIANI AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. IMP. IIII. COS. III.

DERESIVS RVSTICVS CVRATOR VALLTRIARVM TYBERIS ET CLOACARVM VRBIS . R . R . RESTITVIT SECVNDVM PRESIDENT . TERMINATIONEM PROXIMAM.CC. P. P. C. II.

Tradunt autem Antoninum Pium marmoreum fecisse, & ciuilibus bellis demolitum, pontem ruptum uocitatum. Longitudo ē pedum. CCXV. Xystus uero Pon. Max. quartus multis post seculis in eam, quam cernimus, magnificentiam, & pulchritudinem instaurauit, quemadmodum titulus ibidem in marmore excisus ostēdit. unde ab eodem nomen accepit.

De Ponte Fabricio, & Cestio. Cap. V.

POst Aurelium pontem ad stadium, eregionē theatri Marcelli, surgit in medijs Tyberinis fluctibus Insula, quam urbi coniungit Pons prius Tarpeius à Tarpeia rupe propinqua: deinde Fabricius à. L. Fabricio, qui eum faciendū curauit, denominatus. ut testatur index in arcu pontis insculptus huiusmodi.

L . FABRICIVS. C . F . CVR. VIAR. FACIVNDVM COERAVIT. IDEMQVE PROBAVIT. Q . LEPIDVS. M . F . M. LOLLIVS. M . F. COS . S . C . PROBAVERVNT.

Nunc dicitur pons quatuor Capitum, à quatuor marmoreis simulacris quadrifrontibus in aditu pontis collocatis. Qui uero eandem insulam transtyberinæ regioni

conectit, Esquilinus, siue Cestius olim, nũc uero Pōs S. Bartholomei, à propinquo huius diui templo, nuncupatur. quem Valentinianũ, & Valentem instaurasse à dextris, & sinistris in tabulis marmoreis ibi collocatis hæ inscriptiones testantur.

DOMINI NOSTRI IMPERATORES CÆSARES FL. VALENTINIANVS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAXIMVS GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRAN. MAX. GOTH. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. PPP. II. & FL. VALENS PIVS FELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. P. P. P. & FL. GRATIANVS PIVS FELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. III. IMP. II. COS. PRIMVM. P. P. P. PONTEM FELICIS NOMINIS GRATIANI IN VSVM SENATVS AC POPVLI ROM. CONSTITVI DEDICARIQ. IVSSERVNT.

Longitudinē autem passuum nostratium. LX. habere dicitur, superiorue ro. LXX.

De Insula Tyberina. Cap. VI.

PRiusquā autem ad reliquos pontes deueniamus, uidēdū est unde origo Insulæ Tyberinæ; quam formam habeat, quanta sit, quidue in ea fuerit. Principium uero huius nihil magis cognoscitur, quam ex uerbis Diony. Postquā enim Tarquinij in Lucretiam stuprum commemorauit, ob id quod Tarquinios omnes ad unum urbe eiectos ostendit, subdit. Decretum consilium deinde bona omnia tyrannorum ferentes in publicum ciuibus omnibus exposuerunt, ut quicunque ex eis caperent, quisquis obtineret, agrúmque omnem, quantum illi possederant ijs, qui nullam haberent sortem, diuiserunt; unum tantum capientes campum, inter urbem & Tyberim iacētē, quē sacrum esse Marti antea decreuerunt, equis pratum, atque iuuenibus ad bellicas exercitationes ludum oportunissimum. Hunc campum, priusquā Marti sacrum, ascribens sibi Tarquinius seuerat. Nam cum cætera tyrannorum bona populo auferenda concessissent, sed quod in campo illo natum erat frumentum, aliud in areis adhuc iacēs, aliud in culmis, & quod iam tritum erat auferre nemini permiserunt, sed ut execrabile, nec idoneum quod in ædes portaretur, iaciendum furcis in flumen esse decreuerunt, unde insula creuit Tyberina. Liuius etiam eadem ferè, quæ Diony. de origine insulæ dicit. Formam autem biremis habet, ut malus sit inter ipsos pontes;

tes, pársue superior in acutum magis tendens proræ; inferior uero táquã latior puppis. Latitudo, ubi maior, teli iactum non excedit. longitudo uero stadiorum duorum, uel circa. Hanc q̃dem describit Oui.bis carminibus.

Scinditur in geminas partes circunfluus amnis.
Insula nomen habet, laterum qua à parte duorum
Porrigit æquales media tellure lacertos.

Priscis autem temporibus Insula lycaonia uocabatur, licet tota Æsculapio esset sacra, propter eius simulacrum ex Epidauro in eam aductum. unde formam eius nauis, qua aduectum est, locus accepisse dicitur. Quũ enim ciuitas pestilentia uexaretur, inspectis libris sibyllinis sacerdotes animaduerterunt non aliter pristinam recuperari salubritatem posse, quam si ab Epidauro Aesculapius esset accersitus. Itaq; missi legati Epidaurum in templum Æsculapij perducti benignissime deum inuitarunt. Numen autem ipsius subsecutum est. Siquidem is anguis, quem Epidaurij uenerabãtur, in triremem Romanorum perrexit, ubi.Q. Ogulini legati tabernaculum erat. Legati læti urbi aduexere in Insulam, ubi ei templum dedicatum. Plin. Atqui inquit, anguis Æsculapius Romam aduectus est, uulgóq; pascitur, & in domibus. Visitur adhuc in hortis. S. Bartholomei forma nauis ex lapide tasio, & in eius latere raptantis serpentis simulacrum. Ædis uero Æsculapij extant adhuc uestigia quædam in eisdem hortis, cui iuncta erat aui sui Iouis Ædes. Ouidius.

Quod tamen ex ipsis licuit mihi dicere fastis
Sacrauere patres hæc duo templa die.
Accepit phœbo, nymphâq; Coronide natum
Insula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iuppiter in parte est, cœpit locus unus utrunq;,
Iunctaq; sunt magno templa nepotis auo.

Iouis autem.C. Seruilius duumuir dedicauit, uotã sex annis ante Gallico bello à L.Furio Purpurione prætore, & ab eodem consu'e locatam. In insula ideò ægroti exponebantur, quia Æsculapius medicinæ deus habetur: & ob hanc scientiam in deorum numerum acceptus, auth.Cor.Celsus. Ad Aesculapij templum, fuit Nosocomion, idest locus ubi ægroti curabantur. Vnde Aristophanes in Pluto inducit languentes in æde Aesculapij, ut medelarum fomentis refocillentur, & Plau.in Gur. Lenonem capadocem, leniosum, iecorosum, pulmonarium in eiusdem dei ædem incubantem. Sunt qui uelint Aesculapio ædem in Insula ideò constitutam, quod ægroti in primis aqua indigere arbitrarentur, uel auth.Plu. quod fluxu, motúq; aquarum aer esset salubrior, nam alioquin huius sacræ ædes extra urbem excitari solebant. Claudius imp. quum quidam ægra, & affecta mancipia i Insula tedio medendi exponerent liberos esse sanxit. Liuiu tertio quintæ dec. commemorat Lucretium prætorem tabulis pictis ex præda fanum Aesculapij exornauisse. Habuit hæc Insula i prora, et Fauni Aedẽ, quæ ita fluctibus cessit, ut, ne uestigia quidem, appareant. Meminit huius Vitruuius, in hæc uerba. Prosty-

li exemplar est in insula Tyberina, in æde Iouis, & Fauni Ouidius.

Idibus agrestis fumant altaria fauni
Hic, ubi discretas insula rumpit aquas.

Liuius autem ait Cn. Domitium Aeneobarbum, & Cn. Scribonium ædiles multos pecuarios ad populi iuditiũ adduxisse, trésq; ex his damnatos esse, & ex eorũ multatitia pecunia ædem Fauni in Insula fecisse. Probus scribit Faunum primum ædificia numinibus, lucósq; sacrasse, & ab eo Fana dicta esse. In hac insula fuit Statua. D. Iulij, quæ sereno, & immotó die ab occidente in orientem conuersa est: sicuti Cor. Tac. & Suc. testantur.

De Ponte Senatorum, siue Palatino, & Sublicio. Cap. VII.

Vccedit autem infra insulam, ad teli iactũ, s septimus pons, à Senatoribus Senatorũ, qui & Palatinus, à Palatino monte propinquo ẽ denominatus. Nam aucta urbe, & mœnibus, & ciuium numero, cum Sublicius non satis uideretur facere, hunc, qui uia Aurelia in maritima, Thusciámq; mitteret, addidere; de quo intellexisse opinantur Liuiũ cum inquit. M. Fuluius maioris usus locauit portum, & pilas ponti in Tyberi, quibus pilis fornices post aliquot annos. P. Scipio, & L. Mumius censores locauerunt imponendos. Est enim pons multiplici fornice compactus ad excipiendos bifidos proximæ imminentis insulæ alueos. hodie Pons. S. Mariæ ægyptiacæ à propin-

quã eius æde nũcupatur. ĩ eo ãt ĩſculpta sũt hæc, uidel3
NVMINI DEORVM AVG. IOVI OPT. MAX. AEDEM VOTO SVSCEPTO. Q. LEPIDVS. M. F. M. CVRIVS. M. F. COS. III.
S. P. Q. R.
IMP. CAESAR DIVI TRAIANI PARTHICI NERVAE NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. II. QVOVIS OMNIVM PRINCIPVM ET SOLVS REMITTENDO SEXTERTIVM NAVES MILLIES CENTENA MILLIA ENIM DEBITVM FISCI P̃TES EIVS SVAQ. ET POSTEROS SVOS RESTITVIT HAC LIBERTATE SECVROS IVLIA AVG. MATER AVGG. ET CASTORVM MATRONIS RESTITVIT.
SABINA AVGVSTA
MATRONIS
DIVVS AVG. PON. MAX. EX. S. C. REFECIT

Vltimus uero & antiquiſſimus omnium ſequitur Sublicius, ab Anco Martio rege non ad tempus, ut prius Hercules, at in uſu Po. Ro. perpetuo manſurus, extructus, licet totus ligneus. Nam ſine ferreo clauo, ſine fulturis ita diſpoſitus erat contignatione, ut trabes ꝑ bella eximerentur, ac reponerentur. quod quidem ſic facere religioſum fuerat, poſtq̃ Coclite defendente ægre reuulſus eſt, auth. Plin. Sublicius aũt dictus, quia ilex

species est quercus, ex qua confici solebat, uel, ut alij, à sublicibus lignis. lingua enim Volsca magnæ trabes sublices uocantur. Lapideum deinde Aemilium Lepidum prætorem fecisse memorant, & ab eo Aemiliũ pontem denominatum. Vnde Ant. in itin. Post iterum, inquit, unus effectus (de Tyberi enim loquitur) per pontem Lepidi, qui nunc abusiue lapideus dicitur, & reliqua. Hunc tyberinis fluctibus læsum restituit Tiberius. Cor. Tac. refert Othone imperante subita inundatione fuisse perruptum. quem longo tempore post Antoninum Pium restituisse, author est Iulius Capitolinus. Quidam marmoreum posuisse dicunt, & in hunc usq; diem pontem marmoratum appellari. Huius enim uestigia in medio alueo ipsius fluminis, parum supra Naualia, adhuc cernuntur. Et quanquam de loco uaria traduntur, constat tamen ad Auctini mõtis radices fuisse, quod innuit Apianus, cum inquit. Auentinũ ascenderat Gracchus; mox inde fugiens per pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus ẽ. In Sublicio autem ponte considebant pauperes stipem à transeuntibus petentes. Sen. In sublicium pontem me transfer, & inter egenos abige, non ideò tamẽ me despiciam, quod in illorũ numero consedero, qui manũ ad stipem porrigunt. Ex eodem facinorosi præcipitabantur in Tyberim. ex quo & Heliogabali imp. cadauer annexo pondere, ne fluitaret, deiectum est. Post uero incensam à Gallis urbem ob inopiam cibariorũ decretum tulerunt, ut sexagenarij è ponte Sublicio in

Tyberim, tanq̃ patriæ inutiles, deijcerentur, unde depontanei sexagenarij dicebantur. Veritas tamẽ hoc habet, quod sexagenarij à suffragio repellebantur, & ita eos ponte deijci solitos ferunt. qui pons, ut rettuli, olim erat apud Septa. Illud autem sciendum pontes, tã qui extra, quã qui in urbe erant, uarijs tẽpibus à diuersis fuisse restitutos hominibus, & inter alios ab Vrso Alo, ut hoc eius epithaphium testatur.

VRSVS ALVS CIVIS SATRAPES EX VMBRIA IN ARMIS FLORVIT ADVLESCENS VERO POSTQVAM FACTVS EST AEQVATVM CAPITOLIVM RECONDIDIT TABVLARIVM LEGES SERVAVIT. R.P.A FALISCIS LIBERAVIT QVIRITES IN EXILIVM PONTES REFECIT PLEBEM PACAVIT DIVISVM IMPERIVM RECONCILIAVIT.

VIX. AN. XLIII. MEN. X. D. IIII.

Sed pontibus extructis, in Trãstyberinam regionem trãseamus.

De Transtyberina regione. Rauenatium, & Fortis Fortunæ Templo. Thermis Seuerianis. Hortis Cæsaris, ac de Aqua Alsietina, & de Pratis Mutijs. C. VIII

TRanstyberina regio priscis tẽpibus Ianiculi, à monte, qui plurimus ei ĩminet, nomen accepit. Rauenatium ẽt urbem noĩatam inuenio. Augustus enim contra Antonium, & Cleopatrã ui-

ctoria potitus, binam instituit classem, unam apud Mesenium Lucaniæ portum, qua Italiæ insulas, orámque Galliarum maritimam, Hispanias, Africam, Mauritaniásque tueretur. Alteram apud Rauenam, cuius partes essent Adriatici sinus, Illyrici, Dalmatiæ, Græciæ, Thraciæ, Ponti, & Asiæ, átque Aegypti oræ necessitatibus subuenire. Cum itaque Romano Senatui ea in primis esset cura, ut nulla posset Romam frequẽtare multitudo, cui non esset habitandi locus publice assignatus, attributa est rauenatis classis militibus regio Transtyberina, quæ ex inde urbs Rauenatium dicta est, sicut & Templum, Meritoriáque taberna; ubi nũc S. Mariæ ædes. In hac aũt regione pauca admodũ memoratu digna extitere. quia addita cum fuisset urbi nõ inopia loci, sed ne Ianiculus mons arx hostium quandoque esset, propter pestiferos austros, quibus infestabatur, à uilissimis tantum hominibus, sordidissimásque exercentibus artes, culta erat. Quare minime mirũ uideri potest, si paucis transigi uerbis uidebitur. Spartianus tradit Seuerum Imp. Thermas sui nomĩs in regione Trãstyberina fecisse. & Vopiscus, Aurelianum hyemales, quod aquæ frigidi aeris illic deessent. quarum uestigia, licet quidam inter montem aureum, & .S. Francisci ædem esse dicant, nullibi tamen certa apparẽt. Cæsar Hortos, & Naumachiam iuxta Tyberim habuisse dicitur, ubi Fortis Fortunæ Templum, Tiberij tpe dicatum. Alsietina aqua, quæ & Augusta dicebatur, ex lacu Alsietino uia Claudia miliario. XIIII. ab Augu

sto in hortos, & naumachiam perducta Transtyberinæ seruiebat regioni, de qua ita scribit Fron. Quæ ratio mouit Augustum prouidentissimum principem producere Alsietinam aquã, quæ uocatur Augusta; non satis perspicio; nullius gratiæ, immo & parũ salubrem, & nusquã in usus populi fluentem. nisi forte cũ opus naumachiæ aggrederetur, ne quis salubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit, & quod naumachiæ cœperat superesse, hortis subiacentibus, & priuatorũ usibus concessit. Solet tamen ex Transtyberina regione, quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripa aquæ ex necessitate in subsidium publicarũ salientium dari. Hãc autem aquam Hadrianum primum pontificem restituisse, eiúsque aquæ fontem in platea. S. Mariæ transtyberinæ extare, tenet fama; Albionamque in hac regione agrum ab Albionarũ luco, quo in loco bos alba ĩmolabatur fuisse, Pratáque Mutia e regiõe Naualiũ. Diony. Mutium aũt mori elligentem pro patria regionem transtyberim donauere de publico. hic locus prata Mutia usque ad hanc ætatem uocantur. Ludi piscatorij in ripa Tyberis, prope ubi nunc Naualia, olim celebrabantur, autho. Sex. Pomp.

De Sepulcro Numæ, & Cecilij poetæ, Tribunali Aurelio Ianiculo, & Hortis Martialis. Cap. IX.

Vma rex sub Ianiculo sepultus est, inquit Solinus. Diony. Iacet autem Numa in Ianiculo transtyberim. Cassius Hemina quar-

go annalium libro prodidit. Cn. Terentium *scribam agrũ suum in Ianiculo repastinantem offendisse arcam, ĩ qua* Numa *situs fuisset, in eadẽque libros eius repertos.* P. Cornelio. L. *filio* Cethego. M. Bebio. Q. *filio* Pamphilo *Coss. ad quos à regno* Nũæ *colligũtur ãni.* D. XXXV. *& hos fuisse ex cartha.* De Numæ *libris, & sepulcro* Liuius *hæc habet uerba.* In agro. L. Petilij *Scribæ sub* Ianiculo, *dum cultores altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos fermè pedes longæ, quaternos latæ, inuentæ sunt, operculis plumbo deuinctis, literis latinis, græcisq; utraq; arca inscripta erat. in altera* Numam Pompilium *regem sepultum esse, in altera libros* Numæ *inesse. Eas arcas cum ex amicorũ sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inuenta: sine ullo corporis humani uestigio: aut alterius rei, per tabem tot annorũ omnibus absumptis. in altera duo fasces candelis inuoluti septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. septem libri latini de iure pontificio. septem græci de disciplina sapientiæ. in quibus cum animaduerteretur pleraq; friuolas religionum causas continere, ex.* S. C. *in Comitio cremati sunt.* Tribunal Aurelium *in trãs tyberina regione fuisse arbitramur. de quo* Cicero *ad* Quirites *ita meminit.* Ego *cum homines in tribunali* Aurelio *palam conscribi, centuriariq; uidissem.* Naualia *autem priscis tpibus ubi & nunc, de quibus* Liuius *qnto quintæ dec. hæc scribit* L. Aemilio Cos. *naues, quæ in* Tyberi *paratæ, instructæq; stabant, ut si rex posset*

resistere in Macedoniam mitterentur, subduci, & in na ualibus collocari, Senatus iussit. Sed in Ianiculum tem pus est ascẽdere, quem montem Ouid. arcem appellauit ã bis carminibus.

Arx mea collis erat, quem cultrix nomine nostri
Nuncupat hæc ætas, Ianiculúmq; uocat.

Hoc illi nomen fuisse putãt, quod Ianus ibi, uel sit se pultus, uel habitauerit. Virgilius.

Hic duo præterea disiectis oppida muris
Relliquias, ueterúmq; uides monumenta uirorum.
Hanc Ianus pater, hãc Saturnus condidit urbem:
Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Alij quod ex Ianiculo Romani primũ iter in Hetruriã fecere, & ab eo trãsitu Ianiculũ dictũ. Ianus. n. transi tus uocatur, ut uisum est supra. Plinius. Saturnia, in quit, ubi nunc Roma est. Antipolis ubi Ianiculus, in parte Romæ. In hoc colle Mar. hortos amœnissimos habuit, quos ipsemet libro primo multis celebrat uersi bus. Idem Plin. tradit. Q. Hortensium dictatorem cum in Ianiculum secessisset legem in æsculeto tulisse. Euse bius uero Cecilium Statium, poetam, in eodem sepultum esse. Huius autem collis forma in longum porrigitur, au spicatur à porta nunc Turrionis, & sex. plus minus stadijs in meridiem extenditur. assurgit plurimus ad portam Aureliam.

De Monte, & Campo Vaticano. Templo Apollinis, & Martis. Naumachia, Circo, & hortis Neronis, ac de Obelisco Cæs. Cap. X.

E Xpositis ijs, quæ ad Transtyberinam regionem, siue Ianiculum, pertinere uidebantur, Vaticanum dico montem, & campum(q̃q̃ extra urbem) his proximum addere, ex situs descriptione, admonemur. Vaticanus igitur Mons is est, in quo. S. Petri templum, Pontificísq; Palatium spectatur. Vaticani autem uaria traditur etymologia. Gellius enĩ scribit, agrum uaticanum, & eiusdem agri deum præsidem appellatum à Vaticinijs, quæ ui, & instinctu dei eius in eo agro fieri solita essent. Var. in libris diuinarũ aliam tradit istius nominis rationem. Nam sicut Aius, inquit, deus, aráq; ei statuta, quæ est in infima Noua uia, quod in eo loco diuinitus uox edita erat, ita Vaticanus deus nominatus, penes quem essent uocis humanæ initia, quoniam pueri simulatq; parti sunt, eam primum uocem edunt, quæ prima in Vaticano syllaba ẽ. Sex. uero Pompeius uult collem hunc Vaticanum nuncupatum, quod pulsis Hetruscis eo potitus sit Po. Ro. uatũ respõsis. Plinius refert tẽpestate sua Ilicem in Vaticano fuisse, in qua titulus æneis literis, hetruscis religione iam tum dignam arborem fuisse, signaret. Apollinis Templum eo in loco statuunt, ubi nunc sacellum S. Petronillæ, sicut Martis, ubi. S. Mariæ cognomento de Febribus, in uia olim Triumphali. Iulium Paulum, Poetam, Prædiolum in Vaticano possedisse commemorat Gellius. Cor. autem Tac. Neronem clausisse in ualle Vaticani spacium in quo equos regeret, apúdq; nemus, quod nauali stagno circumposuit, conseuisse. Con

uenticula, & cauponas extruxisse, obtulisséq; hortos suos ad uaria in Christianos tormentorum genera, spaciumq; illud circum appellatum. In quo idem Nero *circense ludicrum habitu aurigæ edebat, permixtus plebi, uel circulo insistens.* Et quia Plinius Obeliscum Vaticani in Caij, & Neronis Circo ponit, *arbitrantur nonnulli naualé stagnum, siue* Naumachiam *secus ipsum montem, qua ad portam* Pertusam *itur, fuisse.* Hortos *uero à clausura illius circi ad* Tyberim. Obeliscus *autem secus ecclesiam* Apostolorum, *in uia olim triumphali, solus ex maioribus omnibus, nunc est erectus, his titulis inscriptus.*
DIVO CÆSARI DIVI IVLII. F. AVGVSTO. TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM. *Ab altero uero latere.*
DIVO CÆSARI DIVI IVLII. F. AVGVSTO. TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM.

In cuius uertice pila aurata posita est. De *hoc autem obelisco* Plinius *ita scribit.* Tertius *est ĩ* Vaticano Caij, & Neronis *principum circo, ex omnibus unus omnino fractus in molitudine eius, quem fecerat Sostridis filius* Nuncoreus, & *post cæcitatem, uisu redito, Soli sacrauit, altitudine cubitorum centum.* Idem *ubi de magnitudine arborum tractat, hæc habet uerba.* Abies *admirationis præcipuæ uisa est in naui, quæ ex* Ægypto Caij *principis iussu* Obeliscum *in* Vaticano *circo statutum, quatuórq; trũcos lapidis eiusdem ad sustinendum eum, adduxit. qua naui nihil admirabilius uisum in mari cer*

tum est. centum uigiti modij lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spaciu*m* obtinuit magna ex parte Hostiensis portus, latere læuo, ibi nanq*ue* demersa est à Claudio principe. Arboris eius crassitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat.

De Via Triumphali. Aqua Sabbatina. & Sepulcro Scipionis. Cap. XI.

Triumphalis autem Viæ mentio licet facta sit supra, tamen libet hic ostendere quo tramite in Capitolium p̄duceret. Parata igitur *triumphali pompa in territorio triumphali, p̄ uiam procedebant Triumphalem, cuius stratæ silicibus particula adhuc cernitur sub. S. Spiritus hospitali, ut p̄ nunc dirutum pontem Tyberis triumphalem ibi proximum, & portam pariter dirutam eius pontis triumphalem, cuius ampla cernere est fundamenta, in urbem, & ad Capitolium duceretur.* Continuabatur autem uia triumphalis *ad posteriorem olim porticum. S. Celsi. inde. S. Laurentij in Damaso ecclesiam, & post Floræ campum petebat. idq*ue* hinc maxime proximis t*em*p*or*ibus cernere fuit, q*uod* in continuatis sup*er* eam domibus fundamenta iacere, aut puteos effodere molientes, siliceam ueterem offenderunt, spaciosissimam, à campo Floræ ad nunc plateam Iudeo*rum*, inde Iunonis templum, nunc. S. Angelli ecclesiam, postea ad. S. Geor. in uelabro procedens uia, sub nouis ædibus, ruinisq*ue* ab effodientibus inuenitur, quousq*ue* Iani templ*um*, Velabroq*ue* proxim*um* in cliuum desi*stura capitolinum detecta cernitur, Blon. In hortis Pon-

tificis uisitur hodie Nili simulacrũ, & circũquaque aia liũ genera in eo flu. nascẽtiũ, ac Tyberis, cum pueris ur bis conditoribus lupæ mammam tractantibus. Apollinis cum arcu, & spiculis Signum, Laocoontísq; uirgiliani cum duobus filijs, de quo supra facta est mentio: Vene ris paruum Cupidinem iuxta se despicientis, & Cleo. patræ fonti appositum, exangui similis. Quæ omnia exornandi locum gratia hinc inde eò sunt translata. Ex tant & multa alia antiqua monimenta in porticu eius. dem pontificis, ac in uinea ad primum lapidem fermè eregione pontis Miluij, quæ, cum ibi non sint inuenta, nullam antiquorũ locorũ præbent cognitionem. Quare his omissis ad utiliora ueniamus. Sabbatina aqua à Sab. batino Anguillariæ lacu Romam perducta erat, cuius formæ uestigia quædam extra portam Aureliam extare dicuntur. hanc Hadrianus primus pontifex restituit, perduxítq; in Basilicam diui Petri ad usum sacerdotũ, & ad lauandos pauperũ pedes in cœna domini. In cam po Vaticano, haud procul à mole Hadriani fuit ingens Meta, siue Pyramis, quam Alexander sextus ponti. fex destruxit, ut uiam ad eandem basilicam aperiret, uel ne esset hostibus tanq̃ propugnaculũ contra propinq̃ arcem, cuius fũdamẽta uidimus effodi supioribus ãnis. Sũt ãt qui uelint Septem Epulonum fuisse sepulcrũ, uel Scipionis. de quo Acrô Horatij interpres sic meminit. Deuicta Carthagine uirtute Scipionis Africani, cum Afri aduersus Romanos denuo rebellarent, consulto ora culo responsum est, ut Sepulcrum Scipionis fieret, quod

Carthaginem respiceret, tunc leuati cineres sunt de pyramide in Vaticano, & humati in sepulcro eius in portu, ut Carthaginē respiceret. Gentile tamen Scipionum sepulcrum in uia Appia fuisse declarabimus. Huius autem pyramidis forma uisitur in porta ænea ecclesiæ apostolorum cælata.

De Mole Hadriani, & Pratis Quintijs. Cap. XII.

Elius Hadrianus Imp. iuxta Aelium sui cognominis pontem, Molem, siue Sepulcrū, eregione Mausolei Augusti, excitauit, ut index in ipsa incisus ostendit huiusmodi.

L. HAELIO CAES. DIVI HADRIANI AVG. F. COS. II. F. &

Spartianus. Fecit & sui nominis sepulcrū iuxta Tyberim. In hoc autem ipse primus sepultus dicitur, & post omnium Antoninorum cineres conditos esse inscriptiones, & epithaphia ibidē in marmore incisa ostendunt, ex quibus satis erit hæc, quæ sequuntur, notauisse.

IMP. CAES. DIVI TRAIANI PARTHICI FILIO DIVI NERVAE. ADNEPOS TRAIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II. COS. III. P. P. ET DIVAE SABINAE IMP. CAES. T. AELIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG. PIVS PONT. MAX. TRIB. POT. II. DESIGN. IIII. COS. II. P. P. PARENTIBVS SVIS. *Item*

IMP. CAESARI. L. AVRELIO VERO

AVG ARMENI AC. MED. PARTHIC. PONTIF. TRIBVNIC. POT. VIIII. IMP. V. COS. III. P. P.

Lampridius autem refert Commodum iussu Pertinacis in monumentum Hadriani translatum. Iulius uero Capitolinus Seueri cadauer illatum in Hadriani sepulcrum, in quo & Cæsar pater eius naturalis sepultus fuerat. Idem docet Antoninum Pium Hadriani patris sepulcrum instaurasse, eiq; templum dedicauisse. Hanc eãdẽ molem hodie Pontifices pro præsidio habent. Est enim ampla, rotunda, solida, & inexpugnabilis. olim extrinsecus marmore incrustata. Dicta est etiam arx Crescentij à Crescentio quodam factioso duce ex oppido Nomento, qui illam in suam potestatem cum redegisset, diu tenuit. donec Theutonicorum fidei, qui illam oppugnabant se committens, ab illis est trucidatus. Describitur à Procopio hoc modo. Hadriani quondam imp. sepulcrum extra portam Aureliam, siue, ut nobis placet, Aeliam, iactu lapidis impositum. Primus eius ambitus quadrigati figuram habet, constat enim totus ex marmore pario, summa artificum diligentia ædificatus. In medio uero huius quadrati rotunda moles assurgit, excelsa altitudine, & tanta, ut in suprema eius parte area sit, cuius diameter uix iactu lapidis transfigitur. Quam molem Bellisarius occupans pro arce, & præsidio contra Gothos usus est. Erant olim in summa parte undiq; magnæ statuæ hominum, equorum, quadrigarum miro artificio elaboratæ: has partim integras milites demolitis

molitis

moliti: partim confractas in hostes deiecerunt. Visuntur adhuc in hoc monumento boum capita, & quædam alia insculpta. Prata autem *Quintia, à* Q. Cecinnato *denominata, in campo* Vaticano *fuisse,* Plinius *sic commemorat.* Aranti *quatuor sua iugera in* Vaticano, *quæ prata Quintia appellantur, uiator attulit dictaturam.* Locus *enim nunc* A *prata uulgo dicitur.* Theatrum *in pratis uaticanis inter pontem* Miluium, *& molem* Hadriani *ponit* Fuluius, *auth.* Procopio, *ad ludos gladiatorios ædificatum: à quo autem non meminit.* Extant, *inquit, hodie (ut creditur) uestigia quædam in uinea* Io. Alberini *patricij* Ro. At *Circum nõ theatrum eum fuisse ego crediderim, ut forma adhuc præse fert. nisi perperam interpres locum uerterit.* Nam *in theatris ludi scœnici fiebant, in circis uero equoꝝ cursus agebantur.*

De *ijs quæ extra portam* Flumentanam, *&* Collatinã *fuere, uel nunc sunt.* Cap. XIII.

Q Vanq̃ *ex situs descriptione antiquæ urbi, & nouæ iure optimo finem imponere liceret, tamen cum maiorem quandoq; ambitum adepta sit, suburbiáq; in eum producta essent spacium. ut hĩc* Tyrrhenũ *mare, inde* Ocriculi *attingerẽt põtem, multa memoratu digna extra relinquuntur, ex quibus & tpis uetustate, & belloꝝ iniuria pauca quædam in nostrã ꝑuenere cognitionem, quæ ꝑcurrisse non minus conducere, gratáq; fore arbitramur ijs, quæ intra urbis mœnia sunt comprehensa. quare, ex ordine instituto, à porta* Flumentana *exordium sumamus. à qua ultra primũ la*

pidem occurrit Miluius pons: de quo paulo ante satis declaratum est, sicut de ortu, naturáq; Tyberis, ac uia Flaminia: quæ, ut diximus, à Cn. Flaminio Ariminum usq; strata, ab eodem etiam denominationem accepit. Vias eni urbis ex silice fermè omnes stratas fuisse indicát uestigia, tam extra, quã intra urbem multis in locis existentia. Ideò fermè omnes dictum est, quia Liuius primo dec. quintæ ait, M. Æmilio Cos. Censores uias sternendas silice in urbe, glarea extra urbem substruendas, marginandásq; omnium primos locauisse. et Plut. Cn. Gracchum certis regionibus uias direxisse, & eas passim lapide strauisse, partim arenæ muniuisse aggeribus, iniqua adæquantem, & quantum ualles, torrentésq; abrumpebant, pontibus æquali altitudine cõiungentem. quibus uerbis patet non omnes silice fuisse stratas. Idem autem Gracchus dimenso uiarum spacio singulis miliarijs columnas lapideas, spacij signa præferẽtes, constituit, lapidesq; parum inter se distantes ex utraq; uiarum parte disposuit, ut ex illis facile in equos esset ascensus. In Flaminia Augustus quatuor pontes, præter minorum pontium turbam, maximo extruxit opere, atq; impendio, ex quibus nunc integer solus extat, qui Ariminum, suburbiumq; coniungit. Miluius multa, quæ ab eo accepit ornamenta, prorsus amisit: & qui Tyberĩ item sub Ocriculo iungebat, parte una succissus, in arcis fundamenta concessit. Is uero qui sub Narnea Narẽ amplectabatur Flu. multis, ut uidetur, seculis, uel succissum, uel collapsum uetustate, fornicem medium ami

ſit, Blon. *In eadem autem uia ſepeliebantur defuncti.* Iuu.

Quorum Flaminia tegitur cinis, atq; Latina.

Viſuntur & hodie in ea magnæ ſepulcrorũ moles. Plinius *docet in Flaminia Cæſaris uillam, quæ ad Galinas dicebatur, poſitam eſſe. eius ſunt hæc uerba. Sed & circa diuum Auguſtum cuncta eius digna memoratu. Nãq; Liuiæ Druſillæ, quæ poſtea Auguſta matrimonij nomẽ accepit, cum pacta eſſet illa Cæſari, galinã conſpicui candoris ſedenti aquila ex alto abiecit in gremium, illæſam: intrepidéq; miranti acceſſit miraculum, quoniã tenentem roſtro laureum ramum onuſtum ſuis baccis, conſeruari alitem, & ſobolem iuſſere aruſpices, ramũq; eum ſeri, ac rite cuſtodiri, quódq; factum eſt in uilla Cæſarũ fluuio Tyberi impoſita, iuxta nonum lapidem Flaminia uia, quæ ob id uocatur ad Galinas. Eadem fermè ſcribit Suet. in Galbæ uita. Huic autem uiæ iuncta erat Claudia, ubi Horti Ouidij, ut ipſe teſtatur, his uerſibus.*

Nec quæ pomiferis poſitos in collibus hortos
Spectat flaminiæ claudia iuncta uia.

Æmilia uia à lepido Flaminij collega ſtrata, ut quorundam eſt opinio, ab Æmilia regione Bononiam uſq;, cuius ueſtigia multis in locis adhuc cernuntur. Fuerunt autem Æmiliæ duæ, altera quæ Flaminiã excipiebat, altera quam ſtrauit Scaurus per Piſas, & Lunam in Sabatios uſq;. Fuit & Tyberina uia, & Caſſia extra portam nunc Viridariam, *quæ Sutrium*, Vetrallam, Vi-

terbiumq́, & Vulsinensem mittebat, cuius quota pars, ex saxo quadrato strata, alicubi adhuc uidetur. Clitellæ, inquit Sex. Pompeius, dicuntur non tā hæ, quibus sarcinæ colligatæ mulis portantur, sed etiam locus Romæ per similitudinem, & in uia Flaminia loca quædā deuexa, & accliuia. Galienus autem Imp. parauerat porticum Flaminiam usq; ad pontem Miluium, ut tetrastice fieret, siue pentastice, ut primus ordo pilas haberet, & ante se columnas cum statuis, secundus, & tertius. deinde diatessaron columnas auth. Tremellius. perfecerit ne, incertum. Extra autem portā Collatinam uia eiusdem nominis exit, in qua Virgo aqua cōcipitur: Collatiam olim mittebat, nunc uero, haud procul à porta, Salariæ uiæ iungitur. Et quia mœnia Collinam portam non excedebant, Collatina priscæ urbis porta non erat, ideo pauca, quæ extra hanc fuere, in cognitionem nostram possunt peruenire.

De ijs quæ extra Portam Collinam fuisse traduntur. Cap. XIIII.

Sequitur porta Collina, cuius uia nunc, ut olim, Salaria nuncupatur, quod per eam Sabini salem in urbem deferebant. ducit in Sabinos, & apud Eretum in ipsam incidit Numentana. De Salaria meminit Cor. Tac. hoc modo. Tertiū agmē per Salariam Collinæ portæ appropinquabat. In hac Veneris Erycinæ Templum fuisse diximus, ubi restagnante Tyberi Apollinares celebrabantur. hoc autem tēplū prope portam fuisse Apianus sic docet. Cum co-

pijs subinde prouectus Sylla ad Collinam portam castra locat, non longe à Veneris templo. & Ouid. sic.

Templa frequentari collinæ proxima portæ
Nunc decet, à Siculo nomina rege tenet.
Vtq; Siracosias Aretusidas abstulit armis
Claudius, & bello te quoq; cœpit Erys.

Votum q̃dem ferunt à Fabio dictatore: dicatum uero à. L. Portio, idq; insignem Porticum habuisse scribit Strabo. Veneri autem uirgines paruas imagunculas, quas in delitias habebant, olim offerebant. Persius. Nẽpe hoc quod Veneri donatæ a uirgine Pupæ. Ad id etiam matronæ uirilis membri figuram diuinis præcolẽtes honoribus magna sacrorũ pompa perferebant. ubi fuit & simulacrum Veneris Verticordiæ, quod homines ab effusa libidine auerteret. Ouidius.

Roma pudicitia proauorum tempore lapsa
Cunæam ueteres consuluistis anum.
Templa iubet Veneri fieri, quibus ordine factis
Inde Venus uerso nomine corda tenet.

Pudicissima, inquit Plin. fœmina semel matronarũ sententia iudicata est Sulpicia Paterculi filia, uxor Fuluij Flacci, electa ex centum præcipuis, quæ simulacrum Veneris ex sibyllinis carminibus dedicaret. Eadẽ uia, ad. II. lapidem insigni monumento sepultus fuit Licinus tonsor Augusti, prædiues. Secus eãdem uiã extat sepulcrum quoddam, in templi formam constructum, in quo Cereris, Bacchiq; picturæ cum uitibus, & hydrijs cernuntur. Extra uero Collinam portam Honoris templum

ſtatuit Cic. ſecundo de le. cum inquit. Noſtis extrā portam Collinam Ædē Honoris? & Arā in eo loco fuiſſe memoriæ proditum eſt. ad eam cum Lamia fuiſſet inuē ta, in ea ſcriptum domina honoris, ea cauſa fuit ædis eius ædificandæ. Sed cum multa in eo loco ſepulcra fuiſſent, exarata ſunt. Statuit enim collegium locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Per Collinā autem memorant Gallos Senonas ingreſſos urbem diripuiſſe. Ab ipſa porta tertio miliario procul Annibal caſtra cum poſuiſſet, ad Herculis templum progreſſus eſt urbē expugnaturus, ſed ter imbribus, & grandine repulſus, obſidiōe urbē ſoluit. Via Salaria ad. III. lapidem ſupra Anienem occurrit pons Salarius, priſcum adhuc ſeruans nomen, ſicut & uia; In eo autem inciſa ſunt huiuſmodi.

IMPARANTE. D.N. PIISSIMO. AC. TRIVMPHALI. SEMPER. IVSTINIANO. P.P. AVG ANN. XXXVIII. NARSES. VIR. GLORIOSVS. EX. PRAEPOSITO SACRI PALATII. EX CONS. ATQVE. PATRICIVS. POST VICTORIAM. GOTHICAM. IPSIS. EORVM. REGIBVS. CELERITATE. MIRABILI. CONFLICTV. PVBLICO. SVPERATIS. ATQVE. PROSTRATIS. LIBERTATE. VRBIS. ROMAE. AC TOTIVS. ITALIAE. RESTITVTA PONTEM VIAE. SALARIAE. VSQVE. ADAQVAM A NEFANDISSIMO. TOTILA. TYRAN-

NO. DISTRVCTVM. PVRGATO. FLVMINIS. ALVEO. IN MELIOREM. STATVM: QVAM. QVONDAM. FVERAT RENOVAVIT. *Item carmina hæc.*

Quam bene curbati directa est semita pontis.
Atq; interruptum continuatur iter.
Calcamus rapidas subiecti gurgitis undas,
Et libet iratæ cernere murmur aquæ.
Ite igitur faciles per gaudia uestra Quirites,
Et Narsim resonans plausus ubiq; canat,
Qui potuit rigidas Gothorum subdere mentes,
Hic docuit durum flumina ferre iugum.

Anio, inquit Diony. ex urbe Tibure effusus per excelsum scopulum multus per planiciem Sabinorum, Romanorúmq; fertur, disterminans utranq; regionem, influitq; in Tyberim parum infra pontem Salarium, aspectu pulcher, & potu dulcis. Et quia ex sublimi in uallē subiectam fertur, præcipitem Horatius appellauit; sicut & Statius primo Syl. In hoc sepultam fuisse Iliam scribit Acron. Apud eundem pugnauit Torquatus. Mariiq; sepulcrū fuisse testis est Cic. de leg. Simulacrum, Sibyllæ Tiburtinæ, quæ Tiburi colebatur ut dea, in gurgite Anienis inuentum est, tenens in manu librum, cuius sacra Senatus in Capitolium transtulit.

De ijs quæ extra portam Numentanam, & Interaggeres fuere, uel hodie sunt. Cap. XV.

QVarto ordine succedit porta Numētana: ab ipsa īcipit eiusdē nominis uia, qua itur Numētū,

quod est in Sabinis. Dicta est etiam Ficulnensis *uia.* Liuius, *Decemuiri* Numentana, *cui tum ficulnensis nomē fuit, profecti, castra in monte Sacro locauere.* Ficulnēsem *autem appellauit à loco ubi figlinæ, sicut apud* Testaceum, *fiebant.* Extra *eandem portam* Neniæ, *quæ cantu querulo funeribus adesset,* Templum *fuisse legitur.* Nam *deorum, quos obesse putabant, templa, extra urbem, ut plurimum, ponebantur. ideò ut plurimum dicimus, quia in* Palatio Febris Fanū. *in Esquilijs* Malæ Fortunæ. *ad radices* Auentini Socordiæ, *& apud* Augusti forum Martis Vltoris *templum fuisse, uisum ē. quæ numina, non ut opem ferrent, sed ne obessent, colebantur.* Via Numentana, *citra secundum lapidem, occurrit à sinistra.* S. Agnetis *ædes, prope quam uisitur uetustissimum* Bacchi Templum, *Spherica forma, columnis circunquaq; in gyrum dispositis, templiq; testudinem sustinentibus. ubi è musiuo opere ornamenta picturæ, & ipsius dei gesta effigiata cernuntur, &* Porphyreticum *sepulcrum uitibus, & uuis insculptum, quod* Bacchi *esse multi fabulantur.* Apparent *autem apud hoc templum, uersus septentrionem, magni cuiusdam ædificij ruinæ, ubi* Theatrum *extitisse memorant. nos uero nihil certi habemus, quod de ipso dicatur.* Hic *uero ad stadia quatuor, iterum se se offert* Anio, *super quo est pons* Numentanus, *priscum retinens nomen, sicut & uia. quem pontem* Narses *eunuchus extruxit.* Inter *hanc quidem uiam, &* Salariam *ad.* IIII. *miliarium fuit Suburbanum liberti* Neronis, *quo fugiēs ipse*

princeps seipsum interfecit, auth. Suet. Extra autē portam *Interaggeres occurrit statim locus planus, instar magnæ areæ, quadrata forma, parietibus circūseptus, qui dicebatur Castrum Custodiæ, ubi fuerant olim in statione milites prætoriani* Diocltiani Imp. Procopius *uero scribit e regione Viuarij forinsecus ucteres* Romanos *alterų breuem murų modico interuallo adiecisse, nō ad tutelam, sed ad delitias, ut leones eo loco, & alias bestias seruarent.* Vnde *olim locum ipsum* Viuarium, *hodie uero* Viuariolum *uocant.*

De *ijs quæ extra portam* Esquilinam, Næuiam, Cœlimontanam, & Gabiusam *fuere, uel sunt.* Cap. XVI.

Exit *à porta* Tiburtina *eiusdem nominis uia, quæ* Tibur *mittit.* In *hac apud.* S. Laurentiū *iacet* Obeliscus *ī uinetis confractus, haud ita multo post, obuius fit supra* Anienem *pons* Mameus, *uulgo* Mamolo *appellatus, ab* Antonino Pio *extructus. qui à* Mamea Alexandri *matre instauratus; eius nomen adquisiuit. Quartus pons super eundem fluuiū* Lucanus *nuncupatur, qui propior est* Tiburi, *quā* Romæ, *ibiq; est sphærica moles.* In *ponte uero legitur index.* Ti. Plantij *authoris.* Supra Tibur *autem.* XX. *miliario concipitur* Anio Vetus, *partim in* Tiburtinum *usum, partim* Romam *deductus, qui minus salubris in hortorų rigationem, atq; urbis sordidiora extaret ministeria·hanc aquam post annos. xl quā* Appia *perducta est, anno ab ur. co.* CCCCLXXX. Curius *enim dentatus censor cum.* L. Papirio *deducendam curauit ex*

manubijs de Pirrho captis. Item post biennium actum ē in Senatu de consummatione eius. tamen ex. S. C. duumuiri aquam perducentes creati, Curius, & Fuluius Flaccus locauerant. Curius intra quintum diem, decessit. gloria perductæ pertinuit ad Fuluium. Sed quoniam duæ Anienis aquæ in urbem fluebant, ut facilius dignoscerentur, Anio nouus cœpit uocari, priori uero cognomen uetus adiectum. Nouus autem Anio Sublacensi concipitur uia, ad miliarium. XLII. iungitur ei riuus Herculaneus, oriens eadem uia ad miliarum. XLIII. Ductus Anienis Noui efficit pas. LVIII. millia, cuius riuum Frontinus à Nerua Imp. procurator aquarum constitutus, restituit, & in urbem deduxit. Strabo extra Esquilinam portam Labicanam, & Prænestinam uiā egredi ostendit, his uerbis. Porro in unum cadit Labicana uia à porta quidem Esquilina, à qua & Prænestina; à sinistra uero hanc, & Esquilinum campum omittas; ultra centum uiginti stadia pergit, tum & Labico propinquat, & hoc, & Tusculum relinquit. Ab hac eadem porta haud procul, erat locus, qui olim Puticolæ dicebatur, quod ibi essent frequentes putei in quibus condebantur combustorum ossa ex propinquo campo Esquilino. Puticolæ, inquit Elius, quod putrescant ibi cadauera proiecta, qui locus publicus ultra Esquilias. Via prænestina inter sextum, & octauum miliarium, in agro Lucullano concipitur aqua Appia, diuerticulo sinistrorsus passuum. D. CCLXXX. habet longitudinem à capite usque ad Salinas. hæc, M. Valerio Max. P. Decio Mure

Coss. anno. XX. *post initium Samnitici belli inducta est ab* Appio *Claudio censore. cui postea Ægro fuit cogno men. Collegam autem habuit.* C. *Plautium. cui ob in quæsitas eius uenas* Venocis *cognomen datum est. sed is intra annum, & sex menses deceptus à collega, tanquam idem facturo, abdicauit à censura. nomen aquæ ad* Appij *honorem tantum pertinuit, qui multis tergiuersationibus extraxisse censuram traditur. donec & uiam, & aquæductum consumaret.* Plin. Agrippa, *inquit, &* Virginem *adduxit ab octauo lapide diuerticulo.* II. *mil. pass. uia prænestina, iuxta* Herculaneum *riuum, quem re fugiens uirginis nomen obtinuit. & rursus.* Agrippa *in ædilitate sua adiecta uirginea aqua, cæterisque corriuatis, atque emendatis lacus septingentos fecit.* Ex *quo* Augustus Po. Ro. *uinum petenti subiratum respondisse ferunt.* Tot *aquas introduxit* Agrippa *gener meus, & uinum queritis.* Addidit *autem* Agrippa *omnibus aquis signa ærea, aut marmorea, utpote dei aquarum, qualia nunc quædam in urbe cernuntur. Quod etiam testantur carmina insculpta in marmore, iacenti inter spineta, in* Platea. S. Pauli, *quæ sunt hæc.*

PERDIDERAT LATICVM LONGEVA IN CVRIA CVRSVS.

QVOS TIBI NVNC PLENO CANTHARVS ORE VOMIT. *&* Propertij *hæc.*

Et leuiter lymphis tota crepitantibus urbe
Cum subito triton ore recondit aquam.

Aedicula, inquit Frontinus, *fonti apposita hanc uirgi*

nem pictam ostendit. Alij autem Virginem appellatam tradunt, quod quærentibus aquam militibus Virguncula uenas quasdam monstrauit, quas secuti ingentem aquæ modum inuenerunt. Fuluius autem ab ea porta, quæ Maior *nunc uocatur, tanquã olim ab* Esquilina, *aut certe prope quæ fuerit,* Labicanam, *&* Prænestinam *uiam nunc egredi scribit.* Labicana *à dextris, iuxta formam aquæ* Claudiæ, *ad* Columnam *oppidum;* Prænestina *uero* Galicanum *nunc, olim* Gabios, *deinde* Præneste, *à quo nomen accepit, tendit.* A Cœlimontana *uero incipit uia* Campana, *quæ statim extra portam in duas dirimitur semitas; sed post pauca stadia utraque* Latinæ *iungitur.* Inter Cœlimontanam, *&* Latinam Gabiusam *locauimus portam, à qua olim exibat uia* Gabina, *de ea ita meminit* Liuius. P. Valerius. T. Heminiũ *cum modicis copijs ad.* II. *lapidem* Gabina *uia occultatum obsidere iubet.* Idem. *ad.* III. *lapidem uenere uia* Gabina. *Fuerunt autem* Gabij, *ut diximus, uia* prænestina. *Strabo. Sunt &* Romanorũ *oppida à sinistra* Latinæ, *inter eam, &* Valeriam Gabij *extant, in uia* prænestina, *ubi lathomiæ sunt plusquã reliquæ, lapides* Romæ *suppeditantes, distantes* Romæ, *&* Præneste *ex æquo stadijs centum.*

De ijs quæ extra portam Latinam, *&* Capenam *fuere, uel sunt.* Cap. XVII.

Latina autẽ porta Via, *eiusdẽ nominis, exit, à quæ in* Latinos *populos ducit; uidelicet per* Leuicanum, *nunc* Valmontonum; *& nunc*

Campaniam usq; ad Casinatem. S. Germani Saltum, de qua Strabo sic scribit. Præclarissimæ sunt uiæ Appia, & Valeria; *media inter has* Latina *est, ad* Casinum *oppidum iungitur* Appiæ. XIX. *à Capua distans stadijs.* In *hac.* IIII. *ab urbe lapide, fuit* Templum Fortunæ Muliebris, *eiusdémq; deæ Simulacrum, nephas attingi nisi ab ea, quæ semel nupsit.* Val. Max. *Muliebre iqt, Fortunæ Simulacr͞u, qđ ē ĭ uia* Latina *ad quart͞u miliarium eo tempore cum in æde sua consecrat͞u* Cal. *decembris, quo Coriolanum ab excidio urbis maternæ præces repulerunt, non semel, sed bis locutum constitit, his uerbis.* Rite me uidistis. Rite me dedicastis. *Eadem concipitur aqua* Tepula. XI. *miliario diuerticulo euntibus ab* Roma *dextrorsus, sub terra prius, dein de arcuato opere,* Iuliæ *post admista.* M. Agrippa *ædilis proprias uires collegit, &* Tepulæ *riuum intercæpit, acquisitæq; ab inuentore nomen* Iuliæ *datum.* Iulia *autem reuocatis deriuationibus, per quas subripiebatur, modum suum, quamuis notabili siccitate, seruauit.* Tepula *igitur inuenta, & deducta ab* Agrippa *est, anno ab ur. co.* D. CC. XIX. Imp. Cæs. Iulia *uero ab* Aureliano, *ut scribit* Ant. *in itinerario.* Via *autem* Valeria *ad miliarium.* XXXIII. *Frontinus aquam Marciam cōcipi scribit. de qua plura superius locuti sumus.* Penultimam *enim omnium portar͞u cis* Tyberim Appiam *appellauimus, à qua eiusdem nominis, cuius & portæ, egreditur uia;* Ab Appio Claudio *censore, qui Capuam usq; eam strauit, denominationem accepit, ea latitudine*

ut plaustra duo, ex aduerso inuicem occurrentia, libere exciperet. Liuius. *Memoriæ felicitatis nomen* Appij, *& uiam muniuit, & Appiam aquam in urbem deduxit. quam quidem uiam Cæsar* Dictator, *uel exornauit, uel restituit.* Plut. *Commissa dehinc illi Appiæ uiæ cura, ingentes prodegit pecunias.* Nouissime *uero* Traianus *eam restituens* Brundusium *usque strauit, desiccatis paludibus, excisis collibus, aggeratis uallibus, saxis cõstratis reliquis ijs circũ, ac põtibus magnificentissimi operis excitatis, per meabilis fecit. auth.* Diony. Traianum *autem quamplurima ædificia restituisse, ex literis in marmore apud* Circum Maximum *inuento incisis, satis apparet, quæ sunt huiusmodi.*

IMP. CAES. DIVI NERVE, F. TRAIANO GERMANICO DACICO PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. IX. COS. PP. TRIB. QVOD LIBERALITATE OPTIMI PRINCIPIS COMMODA EARVM ETIAM LOCORVM ADIECTIONE AMPLIATA SINT.

Appia, *inquit* Strabo, *ad mare protendit: prius tamẽ in* Albæ, Aritiæque *ruinas perducit, & muros olim* Pontinæ *paludis ad* Terracinam, *inde per* Fundos, Molas, *& postea* Sinuessam, *& medium* Stellatum *campum usque* Brundusium. *mox transuerso itinere per* Atellam *nunc aduersam,* Puteolis, *& circum* Baianũ *olim sinum, nunc* Tripergulæ *balneas, usque* Cumas. *Huic uiæ, &* Claudiæ *nomen datum inuenio.* Sen. *in ludo*

mortis Claudij ait, Augustum, & Tiberium Caes. Appia uia ad deos iuisse. Templum Martis celeberrimũ eadem uia. Ouidius.

Lux eadem Marti festa est, quem prospicit extra
Appositum rectae porta capena uiae.

Liuius. Viam Censores sternendam à porta Capena ad Martis templum locauere, semitámq; saxo quadrato strauerunt. hoc templum à Sylla in aedilitate sua consecratum fuit, supra centum columnas positum. Memorant autem Martis duo fuisse templa, unum intra urbem quirini, quasi custodis, & tranquilli. alterum, de quo nunc, extra urbem, quasi bellatoris, uel gradiui. In Martis Ancyle fuisse scribit Ser. gram. Verum cum praeter hoc, & in urbe, & in campo Martio fuerint Martis templa, de quo intelligat Ser. ignoratur; sicut & de Senatulo, quod erat apud Bellonae. Iuxta Martis fuit Manalis lapis, quo per siccitatem in urbem relato, pluuia stati manabat, hic Manalẽ dixere, Sex. Põ. auth. Martis Signum in uia Appia, idq; Cn. Seruilio, & Flaminio Coss. sudasse memorat Liuius. In eadem fuit Bonae deae Sacrarium; apud quod Clodium, & M. Papirium interfectum fuisse, ait Cic. Lucus, & aedes Camoenarũ extra portam Appiam à Fuluio Nobiliori condita fuit, auth. Asc. Ara Apollinis. Aedis spei, Mineruae, extra eandem portam. praeterea lucus Honoris, Virtutis Aedes. Liuius, Aedem Virtutis ad portam Capenam Marcellus dedicauit. At Honoris, & Virtutis intra urbem fuisse crediderim, ad ipsam ta-

men portam, ut dixi. Sunt enim hæc numina optimi ominis, quorum templa in urbe excitanda uenirent, potiusquã extra. Ad portam autem quasi admonerent proficiscentes ad bella, nisi per uirtutem res strenue gessissent, aditum sibi non futurum ad honorem, & gloriam; hoc est ad triumphum, Hinc est quod Augustinus ait. Neminem honoris templum ingredi posse, nisi prius Virtutis esset ingressus. Marcellus autem in Corsicam, & Sardiniam nauigans, grauissimam passus est tempestatem, cumque naufragio esset seruatus, Romam reuersus Tempestatis Aedem extra portam Capenam excitauit. Ouid.

Te quoque tempestas meritam delubra fatentur,
Cum penè est Corsis obruta puppis aquis.

Extra eandem portam, ad. II. lapidem, Templum Ridiculi, cui nomen inditum est, quod ibi Annibal castramentatus illusus reuersus esset. Via Appia hortos Terẽtianos. XX. iugerum fuisse legimus. Eadem uia ad. II. lapidem inter ædem. S. Sebastiani, & Caput bouis ĩ præ longa conualle extat circus, siue Hippodromus, satis rudis, ab Antonino Bassiano (ut creditur) extructus, ubi in medio adhuc apparent metarum signa, & Obeliscus miræ magnitudinis, in plures confractus partes, cum notis Aegyptiorum. ubi olympici olim fiebant ludi, ad exercendos milites prætorianos, qui illic contubernia a Tiberio Cæsare constituta habebant. Calori amni secũdo supr. S. bb tum miliario Valentinus pons fuit, in uia Appia positus, & appellatus à Valente imp. nunc dirutus.

dirutus.In eadem uia, ubi ea primum attigit Masicũ mõtẽ, urbs ẽ Sinuessa, olim Pometia. Fuit priscis tp̃ibus Appia ueterũ sepulcris à dextris, & sinistris frequentissima, quorum multa adhuc cernuntur uestigia. ueluti ex Tiburtino lapide extructa spherica forma, sine apice meta, cognomento nunc Caput bouis, q̃ illic undiq; bubulorũ capitum simulacra lapide cœlata uiderentur ubi. sepulcrum Metellæ uxoris Crassi fuisse, hic index ostendit.

CÆCILIÆ.Q.CRETICI.F.
METELLÆ CRASI.

Cic. primo Tus. an tu egressus, inquit, porta Capena cum Calatini, Scipionũm, Seruiliorũ, Metellorũ sepulcra uides miseros putas illos? In eadem Appia. VI. ab urbe lapide. M. Tullij, & Tulliorũ monumenta fuere, ut marmora ĩscripta, ibiq; ĩucta apte significarũt. In gẽtili autem Scipionum sepulcro Ennium positũ cõmemorat Cic. pro Archia. Charus, inquit, fuit Africano superiori noster Ennius, itaq; in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus. Ad huius sepulcri ornamentũ. tres fuerant statuæ, duæ. P. & .L. Scipionũ. tertia ipsius Ennij, auth. Liuius, q̃ de loco ubi Publius mortuus, et sepultus anceps, sic sequitur. Alij Romæ, alij Literni, & mortuum, & sepultum, utrobiq; monimenta ostenduntur, & statuæ. nam & Literni monimentum; monimentoq; statua super imposita fuit, quam tempestate disiectam nuper uidimus ipsi, & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monimento tres statuæ

ſunt, duæ. P. & L. Scipionum dicuntur eſſe, tertia poetæ. Q. Ennij. Et tamen quinto quintæ dec. pro certo uidetur tenere Africanum Literni eſſe ſepultum. Sunt enī apud ipſum. M. Seruilij Coſſ. contra Ser. Galbam pro L. Paulo Aemilio uerba hæc. Satis peccatum in Camillo à maioribus noſtris eſt, quem tamen ante receptam per eum à Gallis urbem uiolauerunt. Satis inſuper uobis. in. P. Africano. Literni domicilium, & ſedem fuiſſe domitoris Africæ, Literni ſepulcrum oſtendi. In baſi autem ſtatuæ Ennij hæc erant inciſa carmina.

ASPICITE. O. CIVES. SENIS. ENNII. IMAGINIS. FORMAM.
HEIC. VOSTRVM. PANXIT. MAXIMA FACTA. PATRVM.
NEMO. ME. LACRVMIS. DECORET. NEQVE. FVNERA. FLETV.
FAXIT. CVR. VOLITO. VIVVS. PER. ORA. VIRVM.

Sepulcrū ſororis Horatij, eius, qui ex tergeminis ſuperſtes ipſam interfecit, ex ſaxo quadrato conſtructum fuit ante portam Capenam, quo in loco ipſa ceciderat. Extra eandem portam Horatiorū ſepulcra, Campúſq; ubi pugnauerunt collocatur. & locus Mercurio ſacer, Aquaq; Mercurij appellata, ad quā cum conueniſſet. Po. Ro. unuſquiſq; lauri ramo alterius caput ea aſpergebat aqua Mercurium inuocans, ut aſperſis, peccata, præſertī periuria, dilueret. Ouid.

Eſt aqua Mercurij portæ uicina capenæ,

Si iuuat expertis credere, numen habet.

Statius autem Appiam *omnium aliarum uiarum reginam appellauit. in qua ad quintum lapidem sepultus est* Pomponius Atticus, *in monimento.* Q. *Cecilij auunculi sui, ut inquit* Cor. Nepos. *Cæditiæ Tabernæ in uia* Appia, *Domini nomine sunt uocatæ. Sex.* Pomp. *Lucus Egeriæ extra portam Capenam, quód Camœnis sacrauit* Numa. *Via Laurentina in* Appiam *incidebat, in qua sexto ab urbe miliario, fermè ubi. S. Sebastiani est passionis locus* Termialia, *idest festa* Termino *deo sacra, magno populi concursu celebrabantur. Estque is* Terminus, *qui, cum in Capitolio ædes Iouis dedicaretur, cæteris dijs cædentibus, cædere noluit.*

De ijs quæ extra portam Hostiensem, & reliquas in genere. Cap. XVIII.

Ltima urbis porta cis Tyberim, *& ab ea, quæ egreditur uia,* Hostiensis *dicitur: quod* Hostiam Tyberinam, *ab* Anco *rege conditā, mittat. hæc aūt porta prius* Tergeminorum *sortita nomē ad radices* Auentini, *ut uisum est, steterat. extra quā* Liuius *primo dec. quintæ* Emporium *sic ponit.* Ædiles *extra portam* Tergeminam Emporium *lapide strauerunt, stipitibúsque sepserunt, &* Porticum Aemiliam *reficiendam curarunt, gradibúsque ascensum ab* Tyberi *in* Emporium *fecerunt. Sed nunc locum intra urbem esse opinamur, quod innuunt uerba* Liuij *ultimo loco posita, emporium ipsum prope* Tyberim *ostendentia.* In Trāstyberina *regiōe tres extant portæ.* Portuensis. Au

relia. Fontinalis, siue, ut alij uolunt, Septimiana. A Portuensi inchoat uia eiusdem nominis, quæ ducit ad portum Hostiensem: à quo, sicut & porta, nomen accepisse fertur. In eo autem portu fuit ædes Portumni, qui portubus præest, in cuius ædis ædificatione portumnalia celebrata esse traduntur. Via autē Aurelia egreditur à porta eiusdem nominis, quæ, ut diximus, tendit per maritima Thusciæ, Pisas uersus, ab Aurelio consulari uiro, & strata, & denominata. unde consularis erat uia. huius meminit Cic. in Catilinam, & Eutropius sic. Etruriæ per Aureliam usq; ad Alpes maritimas ing nites agri sunt. Traiana etiam est dicta à Traiano imp. qui eam restituit. in hac fuerunt Horti Galbæ imp. ubi idem princeps sepultus fuit, auth. Suet. Fontinalis, siue Septimiana porta, in Campum Vaticanum olim mittebat, & Ianiculum, sicut Vaticana, seu Triumphalis: de qua supra facta est mentio. Suet. Tradit uiam Vitelliam fuisse ab Ianiculo usq; ad mare.

LAVS DEO OPT. MAX.

Impressum Romæ per Antonium Bladum de Asula in Campo Floræ, in Ædibus. D. Ioan. Bap. de Maximis. Anno Domini. M.D.XXXIIII. Vltimo Mensis Maij.

·A·
·B·

LECTORI.

Libuit lector candidissime recognito toto uolumine in hunc locum referre, atq; corrigere nonnullos errores, quos, me absente, impressores festinantes ad lucrum commisisse, animaduerti, reliquos, si qui erunt, tutemet ad hũc modum facillime emendabis.

Vale.

Pag.i.Ver. 21 *operæpretium* 37 *à deorum* 43 *hemicycli* 46 *sexcentorum* 2.2 *utraq;* 27 *sexcẽtorũ* 29 *angustior uidetur* 3.38 *tota* 40 *millia* 4.9 *terminatur* 28 *hemycicli* 43 *rhombi* 53 *attollitur* 5.7 *iuuenibus* 43 Aboriginum 6.2 *missionẽ* 15 *prælio* 29 Lauinia 39 Numitorem 48 *subtractos* 8.2.*additum* 9.1 *uelit* 10.25 *prælio* 35 *nullibi* 11.28 *uilibus* 45 *agitauisse* 47 *uelit* 12.3 *processisse* 13.31 *perscripto* 54 *nullibi* 14.7 *certum* 37 *mensura* 38 *statuto* 15.3 *Agonensis* 27 *nullibi* 53 *urbis* 16.12 *Xysti* 18 *Puteolos* 45 Agonensem 46 Agonos 17.9 *aquæductu* 28 *hiq;* 51 *Flaccũ porta* Capena *cum* 19.2 *hemistichio* 3 *iuxta* 22 *magna uis* 20.8 Aureliam 47 *ter centum* 21.49 Nouissime, *lege* Antea 22.33 *uouerat* 39 Norbano 23.6 *tectis* 8 *indefensum* 24.9 FIGENDI 22 *uelata* 25.4 *missi* 45 *phænomenon* 26.32 Præneste 43 TITVS 29 *quid uelit, expunge sibi* 35 Caruilio *factam* 30.29 *scholam* 37 *quæ* 33.2 *superstitis*

se 37.35 Hygiæ, Nycerato 39.7. *restitere* 30 *ædẽ* 33 *Cana* 40.56 *traiecisse* 41.11 Hermóduros 14 *mortuis* 27 *ficum* 29 Germalum 42.20 *prætextati* 25 *inter* 41 *iacenti* 52.42 *introirent* 57.33 TANTÆ MOLI *legendum aliqui uolunt* 60.51 *exussit* 64.56 *finiensq;* 69.24 *libro* 71.32 *altera* 36 *talenti* 72.12 *consecrauit* 74.28 *alens* 75.2 *cessit* 84.15 *ripa* 89.51 *amphithea-trum* 91.21 Cœlimontanam 95.16 DI-VO 101.28 *peragebantur* 47 *incertum* 104.27 *mallẽt* cxy.40. Rotæ cxxi.xyiij *indicãt* 49 *Sadoleti* cxxij. 9 *Susannæ* 36 PÆMENTO. PAVIMEN-TO *quidam legendum putant* cxxy.23 *quodam modo* cxxyi.37 *libraria* cxxyiij.xyij Angeli cxxix. xxij Vespillonibus cxxx.2 Angeli cxxxij. xxxiiij *super-fuit* cxxxyi.52 *coluit* 142.21 Hortulorum xxxiiij Angeli cxliij.44 *paulatim* cxlyij. xiiij *tutelaribus* xxiij Catulli cxlyiij. xxx *fossæ* cxlix. xxi *sinus* 42 Rotæ cli.5.8 *angeli* clij.xly. *atq;* cliij.xy *nisi* 26 *reptantis* clyi. xlyi *eligentem*.